

ગંજે ઈશાની

ભાગ ૩ ને

અલખીરનીની લખેલી
આગલા જમાનાઓની બાકી રહેલી
નીશાનીઓ

અને બીજા બાણવાજેગ રેસાલાઓ

લખનાર :

મહુમ એવર્ડ શેહરવારજી દાદાભાઈ ભટ્ટા અને
બીજા સાહેબો

પ્રગટ કરનાર

હોશંગ તેહમુસ્સ અફસરીઅ

મુદ્રા

૧૯૪૦

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગૂજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૨૮૫૮ કિમત

ગ્રંથનામ આગાખાનવાણી આર
રહેલી નીચીનીચી

વર્ગિક ૨૧૭૨૦૭૧૬:૩૦૦૪૪

અલખીરૂનીની લખેલી

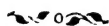
આગલા જમાનાઓની બાકી રહેલી
નીશાનીઓ.

અને બીજા જાણવાનોગ રેસાલાઓ.

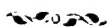
લખનાર :

મહુમ એવંદ શેહર્યારજી દાદાભાઈ ભટ્ટા અને
બીજા સાહેબો

પ્રગટ કરનાર :

હોશંગ તેહમુરસ અંકલેસરીઆ

મુ'બદ

ધી ફાટ' પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ
૨૨૬૫૮

આ પુસ્તકના પાનાં ૧-૧૩૮ અથવા તે માહેલો કોઈપણ ભાગ ફરી
છાપી પ્રગટ કરવાનો તેમજ તેનો કોઈ પણ ભાષામાં તર્જુમો કરવાનો
સર્વ હક પ્રગટકર્તાને સ્વાધીન છે.

ધી ફોટ' પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ,
નં. ૨૭, ગોઆ સ્ટ્રીટ, બેલાડ' એસ્ટેટ, ફોટ, મુંબઈ મધ્ય એ. એફ.
કોમ્પ્યુટર ઇન્ડસ્ટ્રીઝ એન્ડ એન ટેકનોલોજી હોસ્ટિંગ તેમ અંકલેસરીઆએ
પ્રગટ કર્યું છે.

અર્પણ :

મહુમ શેઠ મેરવાનજી, મંચેરજી કામાની
અસી યાદમાં.

મમજી.

આ પુસ્તક માટે ખુલાસો.

અવસ્તા, પહેલવી, પાઝાંદ, ફારસી અને સંસ્કૃત ભાષાઓનો ઉડો અભ્યાસ ધરાવનાર અને વિધવિધ ધર્મેતિ લગતી પુરતી માહિતગારીથી આશાના થયલા મરહુમ ધર્મઅભ્યાસી એવંદ શેહેરયારજી દાદાભાઈ ભડયાના કેટલાક લેખો અને ઓયરિયાંઓ મારા હાથમાં મુકાયાં હતાં જે એકવાર તપાસતાં એ રૂહશાદ આશ્રવનની અભિલાષા રજુ કરતું એક કાગળ મારી નજર આગળ અચાનક ખડું થયું.

એમની એ તોંવ ઉપરથી માલમ પડ્યું કે એ ગરીબ ધર્મઅભ્યાસી આશ્રવનની એવી ખાહેશ હતી કે પ્રાચીન અને અર્વાચીન ઇરાન અને જરથોશ્તી ધર્મની તવારીખી, સંસારી, ધાર્મિક, ઇતિહાસિક અને બીજાં સાહિત્યોને લગતી જાણતો ઉપરના લખેા પ્રગટ કરવા માટે “ગંજે ઇરાની” નામનું એક માસિક ચોપાન્યું કાઢ્યું. પોતાની એ ઇચ્છા પરિપુર્ણ કરવા માટેની તૈયારીઓ તેમણે કરેલી જણાઇ અને તે માટે એક ખાસ મહેલનજર (Prospectus) પણ એઓ ઘડી ચુક્યા હતા પણ પોતાની એ ધારણાને અમલમાં મુકવા પહેલાં તેઓની જીંદગીની જોત જુઝાઇ ગઇ હતી.

એક અદગ ધર્મઅભ્યાસીની આવી ભલી નેમ તેમના મરણ પછીથીખી કાંઇક અંશે પાર પાડવા માટે તેમનાં એક વખાણનાર તરીકે મને ભારે ઉકંઠા કુદરતી રીતે થઇ પણ જ્યાં આજે કહેવાતાં જાતિય સાનનાં સરનાં ફરફરીઆં વાંચવાનો શોખ વધતો જતો હોય, નયળી, અને કોઇકવાર ગતીય રમુજ આપતાં વાંચન ઉપર વધુ પડતી ઇતેમ્મરી ખતાવવામાં આવતી હોય, ટુંકી યા લાંબી યાત્રા કડિપન વાર્તાઓ વાંચવા માટેજ વલખાં મોટે ભાગે મારવામાં આવતાં હોય ત્ય અભ્યાસી આશ્રવન મરહુમ શેહેરયારજી ભડયાની ઇચ્છાનુસાર ચોપાન્યું કાઢવામાં યોગ્ય ટેકા, જોજોતો સકકાર અને સંગીન મદદ મહે ખરાં કે એ એક મોટો સવાલજ થઇ પડે! આ છતાં યુર સમાન મારા એ માનવંત ખેરખાહની ઇચ્છા “કુલ નહિ તો કુલતી પાંખડી” એ કહેવત નજર સનમુખ રાખી કાંઇક દરજ્જે યર લાવવાનો મહે નિશ્ચય કર્યો. અનેક ધર્મ અભ્યાસી સાહેબોના નહિ પ્રગટ થયલા લેખો મારી પ્રાસે મોજુદ હતા તો વળી કેટલાક અભ્યાસી સાહેબો, તવારીખનવેશોનાં અમુદ્ય પ્રગટ થયલા લેખો આજે વાંચવા મલી શકતા નથી એ દેખઝની બીના મારી નજર આગળ હતી. આથી આવા લેખો મરહુમ શેહેરયારજીની ઇચ્છા પ્રમાણે “ગંજે ઇરાની” નામનાં માસિક ચોપાન્યાં મારફતે બહાર નહિ પાડી શકાય તો

વખતોવખત નાનાં પુસ્તકો મારફતે પ્રગટ કરવાનું બીડું આ નાચીઝ સેવકે ઝડપું અને ઇ. સ. ૧૯૩૩ નાં ઑગષ્ટ માસમાં મરહુમ એવંદ શેહેરયારજી ભર્યાના “રવાન અને ફરોહર”ના લેખ, તેમજ મરહુમ એવંદ તેહમુરસ દીનશાહ અંકલેસરીઆનો “મોત અને અમર્ગી” અને સોશયતો અને રીસ્તાખેજ”ના લેખ “ગંજે ધરાની” (લાગ પહેલો) એ નામક પુસ્તકમાં પ્રગટ કર્યાં. આ લેખો પ્રેસમાં છપાવા લાગતાં મારી જીસાસા વધતી ગઇ અને બીજા અભ્યાસી સાહેબોના એજ વિષયોને લગતાં લાખણો અને લેખો પણ જે સાથે સાથે છપાય તો વાંચક વર્ગને જુદાં જુદાં મતોનાં અભ્યાસથી કાંઇક વધુજ જાણવાનું મને એમ મારી ખાત્રી થતાં તેઓના લેખો, લાખણો પણ “ગંજે ધરાની”ના આ પહેલા લાગમાં આમેજ કર્યાં.

આપણી નાની કામ તરફથી કાંઇક સારો આવકાર મારી આ કોશેષને મળતાં ઇ. સ. ૧૯૩૪ નાં ઑગષ્ટ માસમાં એજ માનવંત ધર્મ અભ્યાસી મરહુમ એવંદ શેહેરયારજી ભર્યા તેમજ બીજા મરહુમ સાહેબોનાં “જન્મ, લભ અને મરણ” ઉપરના જુલંદ માજદયરની જરથોસ્તી ધર્મને આધારે લખાયલા જાણવાજોગ લેખોના સંગ્રહ “ગંજે ધરાની” (લાગ બીજો) તરીકે એક નાના પુસ્તકમાં પ્રગટ કર્યાં.

આ વિદ્વાતભર્યા લેખોની ધણી સારી વખાણો થઇ અને મને લાગ્યું કે મરહુમ એવંદ શેહેરયારજીની ઇચ્છા આ રીતે બર લાવવાનું માફ કામ મારે ચાલુ રાખવું સજવર છે, અને એજ મૂળ હેતુથી આજે “ગંજે ધરાની”ના ત્રીજો લાગ હું જાહેરમાં લાવું છું, અને તે માટે થોડાક ખુલાસો અત્રે કરવાની રજા લઉં છું.

હાલમાં પારસી પ્રજામાં દીની સાલ સંબંધી જે ચકચાર ચાલી રહી છે, તે બાબદ ઉપર મરહુમ શેઠ પુરશેદજી રસ્તમજી કામા અને તેમના વિદ્વાન શાગેર્દોએ ધણીએક જાણવાજોગ શોધખોળો કરીધી હતી. એમના એ શાગેર્દોમાં મરહુમ વિદ્વાન એવંદ શેહેરયારજી ભર્યા પણ હતા.

એ દીની સાલની ચકચારની બાબદ ઉપર ઇ. સ. ની દસમી સદીમાં થઈ ગયલા ધરાની મહાવિદ્વાન અલ-બીરૂનીએ ધણીએક કિમતી નોંધો જાળવી રાખી છે. એ તેમજ આગલી ધરાની જરથોસ્તી પ્રજાની રહેણીકરણી, ધર્મ અને રિવાજો અને બીજી ઇતિહાસની બીનાઓ જે એ વિદ્વાનના મુદ્દયવાન પુસ્તકોમાં સચવાયેલી છે તે વિષેનું એવંદ

શેહેરયારજીનું એક લખાણ મારા હાથમાં હોવાથી તે આ તકે બહાર પાડવાનું દુસ્ત ધાયું છે. તેની મહત્વતા આ પુસ્તક વાંચનારાઓ સ્વિકારશે તે માટે મને કશો સંદેહ નથી.

આ ઉપરાંત એઓ સાહેબનો ખીજો એક કિમતી લેખ “ફૂવરાને” ઉપર હતો તે પણ આ પુસ્તક માટે પ્રસંગોપાત જણાતાં પ્રગટ કર્યો છે.

મરહુમ વિદ્વાન એવંદ શેહેરયારજીના એ વિષયો પ્રગટ કરવા સાથે એ વિષયો સાથે સંબંધ ધરાવતાં ખીજાં કેટલાંક અગત્યનાં લખાણોનો પણ આ પુસ્તકમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. દીની સાલની સુધારણા માટે આપણી પ્રજાના મરહુમ ધર્મી સકર્મી શેઠ મેરવાનજી મંચેરજી કામાએ તન મન અને ધનથી જે ઉત્સાહ લયો શ્રમ લીધો હતો, તેમની એ સેવાની નોંધો સાથનું ઇ. સ. ૧૯૩૫ માં એવંદ (ફસલી દરેમહેરના હાલના દસ્તુરજી) ફરામર્જ બોદનું લખેલું જીવન વૃત્તાંત આ પુસ્તકના પ્રથમ ભાગમાં આપવામાં આવ્યું છે.

આ ઉપરાંત ખીજા એ વિષયો આ પુસ્તકને છેડે ઉમેરવામાં આવ્યા છે. એક “ફસલ પ્રમાણેની વરસની ગણતરી”નો મરહુમ જણીતા અબ્યાસી અને શિક્ષાચુર એવંદ બરજેરજી એરચજી બજાનો વિષય, અને ખીજો મરહુમ દસ્તુરજી મીનાચેહર જમારપજી જમારપખાશાનો “જરથોસ્તીઓનાં તેત્રીસ જશનો”નો વિષય. એવંદ બજાનો આ વિષય તેમના એક હસ્તલેખનો ઉતારો છે, જે હસ્તલેખ તેમના વિદ્વાન બેટા એવંદ નરીમાન બરજેરજી બજા, ખી.કામ., જી.ડી.એ., આર.એ., તરફથી મને મળ્યો છે અને તે માટે એ બહા લાઇનો ઉપકાર માનું છું.

દસ્તુરજી જમારપખાશાનાનો “જરથોસ્તીઓના તેત્રીસ જશનો”નો વિષય ય.ઝ. ૧૨૭૫ માં પૂતાનાં બહા લાઇ દીનશાહ મહેરવાન ધરાની તરફથી પ્રગટ થતાં ચોપાન્યાં “ખઝુમ” નાં પુસ્તક ૪ થાનાં (માહ દએ, બહમન અને રપંદારમદના) અંક ૧૦, ૧૧ અને ૧૨ માંથી લીધો છે.

ઉપલા દરેક વિષયો ઉપયોગી અને રસીક છે. પણ મહા વિદ્વાન અલખીરનીના વિષય ઉપરનું એવંદ શેહેરયારજીનું લખાણ સૌથી વધુ રસીલું જણાશે કેમકે તે એક એવા જમાનાના જરથોસ્તીઓ વિષેનું અતિ જણવાજોગ જ્ઞાન આપે છે કે જે જ્ઞાનથી તેમના રાહ રિવાજોની ધણીએક કિમતી ખીનાઓ આપણે સમજતા થયા છીએ.

એવંદ શહેરચારણના એ વિષયનાં પાના ૨૪ માં ઉપર દૃષ્ટી નાખવાથી જણાશે કે એ લખતી વખતના સાક્ષી સીકંદરી સને ગણતાં એ લખતી વખતનાં સાક્ષી ઇ. સ. ૧૮૯૭ નું સાક્ષ એમણે લીધું છે. એ ઉપરથી સ્પષ્ટ દીસે છે કે આ ઉપયોગી લખાણ એમણે છેક ઇ. સ. ૧૮૯૭ માં તૈયાર કરીધું હતું.

જૂદા જૂદા જરથોસ્તી ટોળાઓમાં જે સાલ ચાલતાં હતાં તે વિષે કેટલીક જાણવાનેગ બીનાઓ અક્ષબીંદીનાં લખાણનાં એ તાંચણ ઉપરથી જણાશે. પણ તેમાં કરી સ્પષ્ટ બીના જણાતી નથી. બલકે એવું દીસે છે કે હાલમાં છે તેમ સ્પંદારમદ મહિનાને અંતે ગાથાના દિવસો તેના વખતમાં હતા નહિ. આપણા વિદ્વાનો ડૉ. માણેકજી બહમનજી દાવર તેમજ મી. બેહરામજીર તેહમુરસ અંકલેસરીઆ ચોક્કસ અરબી અને પહલવી લખાણો ઉપરથી શહાદતો રજુ કરે છે કે યજ્ઞદજ્ઞદીં સને ૩૭૫ થાને ઇ. સ. ૧૦૦૬ માં હાલમાં છે તેમ સ્પંદારમદ મહિનાને અંતે ગાથાના પાંચ દિવસો મેત્રવામાં આવ્યા હતા અને તે આજ સધી ત્યાંજ રહ્યા છે. વળી એ બંને વિદ્વાનો એ લખાણોને આધારે જણાવે છે કે ઇ. સ. ૧૦૦૬ માં Vernal Equinox ફર્વદીન મહિનો અને હોરમઝદ રોજે પડયું હતું. હાલમાં એ દિવસ સપ્ટેમ્બર મહિનાની શરૂઆતમાં પડે છે તે ઉપરથી દેખાઈતું છે કે એ પછી એક બીજો કંઈસો પણ થયેલો હોવો જોઈએ.

છેવટે, “ગંજે ઇરાની”ના પહેલા એ ભાગોની ચોપડી સારી સંખ્યામાં ખરીદી મેંને ઉત્તેજન આપવા માટે પારસી પંચાયતના નામદાર ત્રરટી સાહેબો, રાહનુમાએ માજદયસ્તાન સભા, શેઠ મ. ફ. કામા અથોરનાન ઇન્સ્ટીટ્યુટ, જશન કમીટી, જરથોસ્તી ભાષ્યમંધ મંડળી, ધી બોએ .પારસી એસાસીએશન વિગેરે વિગેરે ખાનાઓનો ઉપકાર માનતાં આશા રાખું છું કે આ પુસ્તકને પણ તેવોજ આવકાર મલશે.

મુદ્રણની ઇરાની જરથોસ્તી અંબુમનના માણ સેક્રટરી શેઠ પોંહચાણ પી. ભડયાનો પાનાં ૮૪ સામે આવેલો નક્ષો આ પુસ્તક માટે વાપરવા આપવા માટે ખાસ આભાર માનું છું.

હોશંગ તેહમુરસ અંકલેસરીઆ.

મુમ્બ, તા. ૧ લી ડીસેમ્બર, ૧૯૪૦.

સાંકેડ

ખાખક	પાનું
આ પુસ્તક માટે ખુલાસો...	૫-૮
મદ્દમ શેઠ મેરવાનજી મંચેરજી કામા	૧-૨૮
૧ દહાડાની શરૂઆત	૨
૨ આગલા ધરાનીઓ ૧૨૦ વર્ષે કબીસો કરતા હતા	૪
૩ આગલા ધરાનીઓમાં કોઇ કાયમ સને હતો કે નહીં	૭
૪ હાલનું પારસી વર્ષ પા દહાડાની કસર ઉમેરવા વગરનું છે	૯
૫ ચાર વર્ષે એક દહાડો કબીસાનો નહીં ઉમેરવાનું કારણ અને તેની તપાસ, તથા આર્વા મહીનાની પુઠે પાંચ ગાથા ઉમેરવાની કહેવાતી વાત	૯
૬ હાલની પેદાયશોની શરૂઆત વિષે પુરાતન ધરાની દંતકથા	૧૧
૭ કબીસાના સંજ્ઞાધર્મા નહીં માનવા જેવી વાતો	૧૩
૮ આદર મહીનો પેહલો ગણનારા જરથોસ્તી આજે કોઇ રચનાથી	૧૪
૯ પારસી, ખારઝમી, અને સોગદી રોજ માહનાં નામો	૧૫
૧૦ પારસી સોગદી, અને ખારઝમી જરથોસ્તીઓ વચ્ચે રોજ માહનો ફરક, અને તેની ઇચ્છપશીઓની તારીખ સાથે સરખામણી	૧૮
૧૧ ગયોમરદ એ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ	૧૯
૧૨ એદરેમન એ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ	૨૦
૧૩ કેટલીએક જુની ધરાની દંતકથાઓ	૨૦
૧૪ શાહનામાંની એક જોડ	૨૨
૧૫ ઉપલી શાહનામાંની જેડીમાં આવેલી ગયોમરદની હકીકત	૨૨
૧૬ જુનદહેશને મલતી ગયોમરદની હકીકત	૨૩
૧૭ સીકંદરી સનેને લગતી અલખીડીનીની એક જૂથ	૨૪
૧૮ “પારસી” સને “યઝદજરદી” સને પછી ૨૦) વર્ષે	૨૪
૧૯ ગ્રહો તથા રાશિઓનાં નામ	૨૪
૨૦ Siṅgama શોધી કહાડવાની રીત	૨૬
૨૧ સેખીઅન ધર્મ ધરાનમાં દાખલ થવા વિષે	૨૭
૨૨ ધરાનમાંનાં અનેક ધર્મ મતો વિષે	૨૮
૨૩ “ખર-દએસાન” તથા “મરકીઓન”	૨૯
૨૪ માની, મઝદક, ખેહઆફરીદ ખીને માહ ફરદીન, અલમુકનના, અલહફલાજ, અને ઇખને-અખીઝકરીઆ	૩૧

જાનક
ધરનીઓનાં જશનો.

૨૫	ફરવરદીન માહ—“નોરોઝ” શબ્દની ઉત્પત્તિ ...	૩૫
૨૬	નોરોઝની ભેટ સોમાદોનો રેવાજ ...	૩૬
૨૭	એ નવરોજને “જમશેદી” કરી કહેવાનાં કેટલાંએક કારણો ...	૩૭
૨૮	નોરોઝને દહાડે સરજ કપ રાશિમાં હોવો જોઈએ? ...	૩૭
૨૯	પુરદાદ સાલનાં જશનની હકીકત અને તેની સમજણ ...	૩૯
૩૦	ફરવરદીન માહ સરોષ રોજ ...	૪૨
૩૧	ફરવરદીઆન જશન ...	૪૨
૩૨	અરદીબેહેસ્ત મહીનો—અરદીબેહેસ્તગાન જશન ...	૪૩
૩૩	અરદીબેહેસ્ત મહીનામાં પેતેશેહમ ગહંબાર! ...	૪૩
૩૪	ખોરદાદ મહીનો—પુરદાદગાન જશન ...	૪૪
૩૫	તીર મહીનો—જશને નીલુફર ...	૪૪
૩૬	તીરીઆન જશન ...	૪૫
૩૭	તીરીઆનને દહાડે ઠંડા પાણીથી રમવાનો રેવાજ ...	૪૮
૩૮	અમરદાદ માહ ...	૪૯
૩૯	શેહેરેવર માહ ...	૪૯
૪૦	મેહેર માહ ...	૪૯
૪૧	મેહેરગાન જશન ...	૫૦
૪૨	આવાં મહીનો ...	૫૫
૪૩	આદર મહીનો ...	૫૬
૪૪	આદર જશન ...	૫૭
૪૫	શેહેરેવર મહીનાનું આદર જશન ...	૫૮
૪૬	શેહેરેવર મહીનામાં મેદીઆરેમ ગહંબાર ...	૫૮
૪૭	દે મહીનો—જશને નવદ રોઝ ...	૫૯
૪૮	દે મહીનાનાં જશનો ...	૬૦
૪૯	દે મહીનાના દેપમેહેર રોજ મેદીઓઝરેમ ગહંબાર ...	૬૦
૫૦	“સીર-સવા” નામનો તેહવાર ...	૬૧
૫૧	દે માહ દેપમેહેર રોજ ...	૬૨
૫૨	દે માહ મેહેર રોજની રાત—“દરામઝીનાન” અથવા “કાકસલ” ...	૬૨
૫૩	બહમન માહ—“બહમનીઆન” અથવા બહમનજેહ જશન, ...	૬૩

બાબદ

પાત્રું

૫૪	“જશને બર-સદક” અથવા “જશને નવ સદક”	૬૩
૫૫	“શમે સદક”	૬૪
૫૬	“જશન બાદરોજ”	૬૫
૫૭	જશને આખરીઝગાન	૬૬
૫૮	અસપંદારમદ માહ અસપંદારમદગાન જશન	૬૬
૫૯	સપંદારમદ માહ દેપમેહેર રોજે મેદીઓશેમ ગંહબાર	૬૮
૬૦	“મશકે તાગેહ” નામનો તેહવાર	૬૮
૬૧	“વેહતાં પાણીઓનો નવરોઝ”	૬૮
૬૨	ઉપવાસની મનાઝ	૬૮
૬૩	તેહવારો ઉપર મેલા	૬૯
૬૪	જશને કરદે ફનાખુસરવ	૬૯
૬૫	કેટલાએક જોતીષી વેહમે	૬૯
૬૬	શોગદી મહીના અને તેહવારો	૭૧
૬૭	વર્ષની શરૂઆત વસંત વિષુવતી કે દક્ષિણાયનની શરૂથી	૭૨
૬૮	શોગદી વર્ષની શરૂઆત વિષે બીજી સમજણ	૭૨
૬૯	(૧) નવસરદ મા-સોગદી નવરોઝ	૭૩
૭૦	“રામુષ-આધામ” નામનો તેહવાર	૭૩
૭૧	(૨) જીરઝીન માહ	૭૪
૭૨	(૩) નીસનજ માહ-માખીરજ પહેલો	૭૪
૭૩	(૪) બસાકનજ માહ-“હુઝ આધામ” નામનો તેહવાર	૭૪
૭૪	માખીરજ બીજો	૭૪
૭૫	“અમસ-ખવાર” ? નામનો તેહવાર	૭૪
૭૬	(૫) ‘અસના’-ખનદા માહ-“આમ-ખવારેહ” અથવા “દામી ખવારેહ” તેહવાર	૭૫
૭૭	“કરમ-ખારેહ” નામનો તેહવાર	૭૫
૭૮	(૬) મજખનદા માહ-“કિસ્મીન” નામનો તેહવાર	૭૫
૭૯	અલતવાવીસ ગામનો મેલો	૭૫
૮૦	(૭) ફગકાન માહ-“નીમસરદ” નામનો તેહવાર	૭૫
૮૧	“મનઘદ-ખવારેહ” નામનો તેહવાર	૭૫
૮૨	“તસીસ આધામ”નો તેહવાર	૭૬

ખાખદ	ખાખું
૮૩ “કરમ ખવારેહેનો પેહલો દહાડો” એ નામનો તેહવાર ...	૭૬
૮૪ (૮) આખાનજ માહ	૭૬
૮૫ (૯) કુધ માહ	૭૬
૮૬ (૧૦) મરસા કુધ માહ	૭૬
૮૭ (૧૧) ઝીમદાનજ માહ—“આદ અમધામ”નો તેહવાર ...	૭૭
૮૮ (૧૨) ખમુમ માહ— સોગદી મુકતાત	૭૭
૮૯ ખારજીમી મહીના અને તેઓના તેહવારો—(૧) નાઉ સાજ માહ નવરોજ	૭૮
૯૦ (૨) અરદીવીરત માહ	૭૮
૯૧ (૩) હરદાદ માહ—“અરીજ સવાન” નામનો તેહવાર ...	૭૮
૯૨ (૪) ચીરી માહ	૭૯
૯૩ (૫) હમદાદ માહ	૭૯
૯૪ (૬) ધખશરેવરી માહ—“કુધખરીએહ”નો તેહવાર ...	૭૯
૯૫ (૭) ઉમરી માહ—“આઝાદ કનદ ખવાર”	૭૯
૯૬ “ચીરી રોઝ” નામનો તેહવાર	૭૯
૯૭ ‘રામ રોઝ’ નામનો તેહવાર	૮૦
૯૮ (૮) યાનાખુન માહ	૮૦
૯૯ અદુ માહ	૮૦
૧૦૦ (૧૦) રીમજદ માહ—“નીમ ખય”	૮૦
૧૦૧ (૧૧) અખમમન માહ	૮૧
૧૦૨ (૧૨) ઈસપનદારમજ માહ	૮૧
૧૦૩ “વક્ત-અંગામ” નામનો તેહવાર	૮૧
૧૦૪ “મુનજેહ” નામનો તેહવાર	૮૧
૧૦૫ ખવારઝમી ફરવરદગાન	૮૧
૧૦૬ ધમને લગતા ખીજ છ ખવારઝમી તેહવારો ...	૮૨
૧૦૭ ખવારઝમી જોતીષ	૮૩
૧૦૮ નક્ષત્રોના નામો	૮૪
૧૦૯ ખવારઝમી પંચાંગનો મુધારો	૮૫
ફરવાને	૮૭
મુધની ચાલ અને ફસલના વખતસર આવવા ઉપર વરસની ગણતરી રાખી દિની ક્રિયાકામો કરવાના કારણો...	૧૦૯
જરથોશ્તીઓનાં તેત્રીસ જશનો	૧૩૯

મરહુમ શેઠ મેરવાનજી મંચેરજી કામા, ખી. એ., જે. પી.

લખનાર:—એર્વિંદ કુરામજી અર્દાશીર બાદ, ખી. એ.

પારસી કામના એક નામાંકિત, ભલા, દીલસોઝ શેઠીઆ અને મુ'બમ્મની પારસી પંચાયતના એક માનવંત આગલા ત્રરડી અને બાદ-શાહી સખાવતો કરનાર કામહીતકારી અકાબર શેઠજી મેરવાનજી મંચેરજી કામા ખી. એ., જે. પી. ના ૮૫ વરસની વૃદ્ધ વયે ફસલી રોજ બહુમન માહ અમરદાદ ય. જ. ૧૩૦૪ તા. ૨૦ મી જુલાઇ ૧૯૩૫ ને દીને પાછલી રાત્રે ડાઁ કલાકે નીપજેલાં મરણની નોંધ લેતાં ભારે દલગીરી ઉપજે છે. મરહુમ શેઠજી કામાજીએ પોતાની લાંબી, પરમાર્થી, ઉલોગી, ઉપયોગી અને પવિત્ર નમુનેદાર જીંદગી કામની ખરી સેવા કરવામાં યુગ્મરી હતી અને પોતાની લગભગ સઘળી દોલત કામની બેહતરીના તેમજ અથોરનાન ટોળાની ઉત્તતીના કામે માટે અંત-કરણની ખરી, રૂઢી લાગણી સાથે અર્પણ કીધી હતી. મરહુમ શેઠ મેરવાનજીની નમુનેદાર સામ્યી જરથોશ્તી જીંદગીમાં ધણું એક નકલ કરવા યોગ્ય અને ધણુંએક નોંધવા યોગ્ય છે તે હું અત્રે હુંકમાં એઓનું જીવનવૃત્તાંત આપી દર્શાવીશ.

છેલ્લાં લગભગ દસ વરસ થયાં આ અદના લખનાર વારંવાર મરહુમ શેઠજી કામાજી આગળ જમ્મ તેઓના જીવનવૃત્તાંતની કાંઇક ખીતાઓ એકઠી કરવા યત્ન કરતો હતો, પણ હમેશાં એ નમાના શેઠ કહેતા હતા કે મારી જીંદગીમાં એવું તે શું મોટું અને અગત્યનું છે કે જે વિષે હું તમને લખાવું. મારી તો એક સાધારણ કમીની જીંદગી છે જેમાં ખાસ અગત્યતા ધરાવવા જેવું કશુંએ નથી. જે ખાસ એક ચીજ મેં એઓ સાથના સમાગમથી જાણી હતી તે એ કે એવાની અત્યંત ભલામી અને બાદશાહી સખાવતો અને પરદુઃખભંજન કાર્યો માટે એવાને જરાપણ મનમાં ખ્યાલજ ન હતો. એવો ખરાં અંત-

કરણુથી પોતાને એક તદ્દન સાધારણ, કમીના પુરૂષ તરીકેજ માની એટલી તો નમનતામ્ન અને સાલેસામ્ન સર્વે પ્રત્યે દેખાડતા હતા કે તેની અસર સૌ કોઈ ઉપર થયા વગર રહેતીજ ન હતી. આખરે એક દિવસે મેં ધણુંજ દયાણુ કીધું ત્યારે પોતાની એક “ધ્યાડ દાશત ચોપડી” જે તા. ૨૩ મી અક્ટોબર ૧૮૭૮ માં લખવાની શરૂ કીધી હતી તે આપી કે લેવ એમાંથી તમને કાંઈ જાણવાનું મલશે. તે ‘યાદદાસ્ત ચોપડી’ની શરૂઆતમાં એઓ લખે છે કે “ઓ સાહેબ દાડગર માંહરાં કામેમો તું મદક મહને આપ.” આ રીતે એવાનું ધ્યાન સદાકાળ અદુરમજ્જદમાંજ હતું. એઓ વિષેની કેટલીક નોંધો હું અત્રે એ ચોપડીને આધારેજ આપીશ.

કામા ખાનદાનની ટુંક તવારીખ

કામા ખાનદાનના મુજબમાં પહેલાં આવી વસનારા કામાજી કુંવરજી હતા. જેઓ સુરતની પશ્ચિમે પેલે પાર આવેલાં “ટેણા” ગામના રહેવાસી હતા, જેઓ શુમારે ૧૭૩૪ માં વાડીઆ ખાનદાનને પ્રખ્યાત કરનાર શેઠ લવજી વાડીઆ સાથે મુજબ આવી વસ્યા હતા કુંવરજીના પિતા ભીમજી ગામડીઆ નામે હતા કે જેઓ ઉપરથીજ ગામડીઆ અને પટેલ કુટુંબોનો વંશવેલો નીકળ્યો છે. કુંવરજીના એક બેટા કામાકાકા કરી હતા તેઓ ઉપરથી કામા અટક પડી હોય એમ ધારવામાં આવે છે. અસલમાં કામા એક નામ હતું જે પાછળથી એક અટક થઈ હોય એમ માલમ પડે છે. છેલ્લી બે સદીમાં એ કામા કુટુંબે અનેક નામાંકિત સખાવતી પારસી નરો પુરા પાડ્યા છે જેમાં શેઠ હોરમસજી એદલજી કામા, શેઠ મંચેરજી હોરમસજી કામા, શેઠ ખરશેદજી નશરવાનજી કામા, શેઠ પેસ્તનજી હોરમસજી કામા, શેઠ મનચેરજી ફરામજી કામા અને શેઠ ખરશેદજી રસ્તમજી કામા વિગેરે ઘણા જાણીતા છે. એ સર્વેની તવારીખ ઉપરથી એટલું જણાય છે કે તેઓ સાહસીક વેપારીઓ હતા અને ચીન વિગેરે દેશો સાથે મોટા વેપાર ચલાવતા હતા અને અસલની ઘણી જાણીતી પહેડીઓના એઓ સ્થાપક હતા. ખીજું એ કે એ કુટુંબ અસલવારેથી ધર્મ ઉપર ધણું યુસ્ત હતું, અને જેઓ ધર્મ તરફ ઢીલાપણું દેખાડતા તેઓને નેક રાહ દેરવવાની તેઓએ ચાલુ કાશેષો કીધી હતી. વળી એ કુટુંબ અસલથીજ સખાવતી પથ હતું જે ગુણ્ય એઓના લોહીમાંજ વારસા તરીકે

મલ્લો હોય એમ શેઠ મંચેરજી ફરામજી કામા, શેઠ ખરશેદજી રસ્તમજી કામા અને હાલમાં ગુજર પામેલા શેઠ મેરવાનજીની બાદશાહી સખાવતો ઉપરથી જણાય છે. મરહુમ મેરવાનજીના પિતા શેઠ મનચેરજી ફરામજી કામા એક સખી શેઠીઆ અને નામીઆ વેપારી હતા. એવણુ વળી “મનચેરજી ભાટ્યા”ને નામેળી પ્રખ્યાતી પામ્યા હતા. તાં ૯ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૧૧ ને દીને જન્મયા હતા અને તાં ૨૨ મી માચ ૧૮૯૪ ને દીને ૮૪ વરસની ઉમરે ગુજર પામ્યા હતા. તેઓને છ ફરજંદો હતાં તેમાં મેરવાનજી ત્રીજા હતા. મરહુમ મેરવાનજીના માતાજી આવાબાઇ મેરવાનજી બાઈસ હતાં.

આ જણીતાં પુરાણાં કામા કુટુંબે કામને અનેક કિંમતી નરો પુરા પાડ્યા છે. ધર્મ સંબંધી અને સંસારીક બાબદોમાં યોગ્ય સુધારા કરવા સુમારે ૧૮૩૦ માં તે વેળાની મુંબઈની પારસી પંચાયતના અકાબરોએ ફરમાનો બહાર પાડ્યા હતાં અને ધર્મ તેમજ સંસારના અધરીત ખર્ચો માટે લોકમત કેળવ્યું હતું. ત્યાર પછી રાહનુમાએ માજૂદયસ્તાન સભાએ પોતાની હસ્તીની સરખાતથીજ કામની અનુપમ સેવાઓ બળતરી અસલ અકાબરોને પગલે ચાલી યોગ્ય સુધારાઓ કરાવ્યા હતા જેમાં જણીતા વાડીઆ, કામા વિગેરે કુટુંબોએ જોડાઈ પોતપોતા વચ્ચે કુટુંબી લખતો કરી અધરીત ધાર્મિક તેમજ સંસારીક રીતરિવાજોને તીલાંજલી આપી હતી. એજ પ્રમાણે આ કામા કુટુંબનો સુધારો કાંઈ નવો અને અંગ્રેજ કેળવણીનો પ્રસાર થયા પછીનો ન હતો. મરહુમ શેઠ નશરવાનજી મનચેરજી કામા જેઓ ૧૯ મી સદીના પહેલા અર્ધા ભાગમાં થઈ ગયા હતા તેવણુ એ કુટુંબના પહેલા સુધારાવાળા હતા કારણ કે ૧૮૪૪ માં એવણુની આગેવાની હેઠળ એમના ખાનદાનવાળા સાહેબોએ રવાનનો ઓટલો, ઉઠમણું, પાંચરણું તથા બીજા બાબદો સંબંધમાં ચોક્કસ અંદાજસ્ત કરી તે વિષે એક લખત કરી તે ઉપર મજકુર કુટુંબના ગ્રહસ્થોએ લખ્યા પ્રમાણે ચાલવાની સહીઓ થઈ હતી. જે લખાણુ ઉપર વળી પાછી ઈ. સ. ૧૮૭૧ માં એજ કુટુંબના બીજા કેટલાક સાહેબોએ પણ પોતાની સહી કરી હતી જેઓમાં મરહુમ શેઠ મેરવાનજી પણ હતા. એ લખતની મતલબ અત્રેના જર-થોક્તીઓમાં ધર્મને નામે વધી પડેલી અધરીત વહેમી માન્યતાઓ અને

ખરચાણુ રસમે કાઠી નાખવાની હતી. આ કામા કુટુંબનો ચાલ છે. ઉઠમણામાં રકમ ભરવી નહિ પણ ગમે ત્યારે પાછળથી ધર્મ કરે. પણ શેઠ મેરવાનજીએ તો પોતાનો સર્વ પૈસો પોતાને હાથેજ સખાવતમાં આપી દીધો અને કાંઈજ બાકી રાખ્યું નહિ અને ‘જે કીધું હાથે તે લઈ ગયા સાથે’ એ શુભ નિયમથીજ વર્તયા. કામા કુટુંબની તવારીખમાં અષો નર ખ. રૂ. કામાનું નામ ધર્મસેવા માટે સદા યાદગાર રહેશે. એ નામાંકિત ભલા નર અનેક ભલા પવિત્ર અથોનાન ચેલાએને પેદા કીધા જેઓએ દીન ધર્મનું રક્ષણ કરી પોતાનું સ્વસ્વ આપ્યું, અને શેઠ ખ. રૂ. કામાને પગલે ચાલી મરહુમ શેઠ મેરવાનજીએ સખાવત કરી, કેળવણીનો પ્રચાર કરી, અથોરનાનોની ઉન્નતીનું કાર્ય આદરી પોતાના કુટુંબનો અસહ્ય સુધારક ઝુંડે આગળ ધપાવી પોતાના અષો ન્યાનાનો નામ અને કામને ચાલુ રાખ્યું છે.

શેઠ મેરવાનજીનો જન્મ અને કેળવણી

શેઠ મેરવાનજીનો જન્મ તા. ૧૩ મી અક્ટોબર ૧૮૪૯ ખસવી, ફસલી રોજ આસમાન માહ મેહેર યજ્ઞદેજરદી સને ૧૨૧૯ વાર શનિને દીને કોટમાં મમાવાના ગામડીયાવાલા ઘેરમાં થયો હતો.

એવણે શરૂઆતની ગુજરાતી કેળવણી મરહુમ રશતમદાર દાદા-આનજી અંધીઆડની કોટમાંની શાપુર શેઠના ચકલાવાળી તથા માણેકજી શેઠની વારીની સામેની નીશાળામાં નાહનપણથી તે જાનેવારી ૧૮૫૭ સુધી લીધી હતી. અંગ્રેજી કેળવણી કોટમાંની બઝાર ગેટના રસ્તાને નાકેની ત્રણ ભાગરની સામેવાલી “ફાટ” બાન્ય સ્કુલ” (જે સરકારી હતી તે)માં ૧૮૫૭ થી ૧૮૬૦ સુધી અને ત્યાર પછી “સોસાયટી સ્કુલ” યાને બાહારકોટવાળી “એલફીનરટન હાઇ સ્કુલ”માં ૧૮૬૦ થી ૧૮૬૮ સુધી. એજ અરસામાં ઉપલીજ સ્કુલે કહાડેલા કમરશિયલ ક્લાસમાં પણ તાલીમ લીધી હતી. ૧૮૬૬ અને ૬૭ માં મેટ્રીકમાં ફેલ થયા અને ૧૮૬૮ માં પાસ થયા હતા. ૧૮૭૧ માં બી. એ. માં ફેલ થઇ કોલેજ છોડી ઘરમાં પ્રાઈવેટ અભ્યાસ કરી ૧૮૭૨ માં બી. એ. માં પાસ થયા હતા. એઓ લેટીનમાં ઘણા હુશીઆર હતા અને કેટલીક સ્કોલરશીપો પણ મેળવી હતી. તા. ૧૪ મી જાનેવારી ૧૮૭૩ ને દીને ટાઉન હોલમાં ડીગ્રી લીધી હતી.

એએની સ્કુલ અને કોલેજના પ્રિન્સીપાલો

એલરીનસ્ટન હાઇ સ્કુલમાં એ અરસામાં પ્રિન્સીપાલો તથા વાઇસ પ્રિન્સીપાલો બુદ્ધે બુદ્ધે વખતે મેસર્સ સ્મીઠ, બર્ક, સ્ટીવનસન, જેક્સન એરેત, ડ્રૂપર અને કર્કહેમ હતા. એલરીનસ્ટન કોલેજમાં ઉપલા અરસામાં પ્રિન્સીપાલો તથા પ્રોફેસરો મેસર્સ મેતરીલડ, હીલ્લીંગસ, ઓક્શનહેમ, કેનડી, એલેરસ, માધવ ગોવીંદ રાનાડે તથા રામક્રિશ્ન ગોપાલ બનડારકર હતા.

નવજોત અને લગ્ન

તા. ૧૪-૮-૧૮૬૦ ને દીને ચીયગોકલીની વાડીમાં એએની નવજોત ક્રિયા થઇ હતી. તા. ૨૫ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૬૩ ને દીને બાઇ આઇમાય (પીરોળ) પેસ્તનજી કામાની સાથે અદરાયા હતા, અને તા. ૨૩ મી ઓગસ્ટ ૧૮૭૧ ને દીને ભાયખલાની શેઠ નવરોજી રસ્તમજી મોહતાબાઇની વાડીમાં સાંજે લગ્ન થયાં હતાં.

શિક્ષક તરીકે જીંદગીની શરૂઆત

મરહુમ શેઠ મેરવાનજીએ પોતાની પત્ની જીંદગીની શરૂઆત એક શિક્ષક તરીકે કરી હતી. તા. ૨૬ મી જાન્યુઆરી ૧૮૭૪ ને દીને “ધી પારસી બોરડીંગ સ્કુલ”માં (વાંદરે) રૂ. ૧૦૦ ને પગારે રહ્યા હતા. તે સ્કુલમાં મી. હો. જી. ભાભા (હાલના હૈયાત ડૉ. હોરમસજી જી. ભાભા) પણ હેડ માસ્તર તરીકે હતા. મી. ભાભાના સ્કુલ છોડી જવા પછી શેઠ મેરવાનજી કામાને હેડ માસ્તર તરીકે નેમવામાં આવ્યા હતા. તા. ૧૦-૮-૧૮૭૬ ને દીને તખ્તીયત નાદરસ્ત રેહવાને લીધે ઉપલી સ્કુલ સાથેના સંબંધ છોડ્યો હતો. ત્યાર પછી થોડો વખત એએા ઘરમાં રહ્યા હતા. ત્યાર પછી પુના, નવસારી વિગેરે ઠેકાણે થોડો વખત રહી આવ્યા હતા.

ધંધો

તા. ૨-૪-૧૮૭૭ થી તા. ૩૦-૪-૧૮૭૯ સુધી મેસર્સ ગ્લેક્સ્ટન વાઇલીની પેહડી ઉપર એપ્રેન્ટીસ તરીકે વગર પગારે રહ્યા હતા. એ પેહડીમાં ફેરફાર થવાથી પાછા થોડો વખત ઘરમાં બેઠા હતા. તા. ૧-૧૨-૧૮૮૦ થી મેસર્સ વીલીઅમ બેલની કંપનીમાં શેઠ દોશા-

ભાઈ બેરામજી પેસીકાકા સાથે ચાકરીએ રહ્યા હતા. ચારખાદ એઓએ પોતાનો દલાલી અને શરારીનો ધંધો કરવા સાથે પોતાની કુટુંબી મીલકતોનો વહીવટ ચલાવતા હતા.

પરમાર્થ અને કોમી સેવામાં અર્પણ કીધેલી જીંદગી

શેઠ મેરવાનજીના જીવનમાં પોતાના વડવાઓની પેઠે બહુ ઉંડી કોમી દાઝ હતી તથા પોતાના મોતેબર જરથોસ્તી ધર્મ તરફ અત્યુક્ત જનકૈશાની હતી. મરહુમના પીતાજીએ એક મોટું સખાવત ટ્રસ્ટ કરી તેનું વ્યાજ ધરમ ખાતે વાપરવા ફરમાસ કીધી હતી. એ ફંડના મરહુમ શેઠ મેરવાનજી પ્રથમથીજ એક ટ્રસ્ટી હતા અને સર્વે ગરીબોને મદદ કરવા, ધર્મસ્થળોને નીભાવવામાં ફાલો આપવા, મુશ્કેલીમાં આવી પડેલાં હમદીનોને નવજોત, લગ્ન, મરણ વેળાએ તેમજ બીજી અનેક મુશ્કેલીઓમાં મદદ આપવા માટે બહુ કાળજીથી અને દયાળુપણે કાર્ય કરતા હતા. ૧૮૯૬ માં મરકીનો કાઠીલ રોગ ફાટી નીકળ્યો તે વેળા પોતાની અનેક પ્રકારની સેવાઓ આપી હમદીનોના દુઃખમાં સહાય થયા હતા અને પોતાનો અંગલો મુક્ત હોસ્પિટલ તરીકે વાપરવા આપ્યો હતો. ૧૯૦૨, ૧૯૦૩, ૧૯૦૪ અને ૧૯૦૫ ના સાલોમાં શેઠ કામાજીએ પોતાનો ભાગ્યખલા ખાતેનો કુશાદે અંગલો વરસોસુધી ડૉ. બાહાદુરજીની કારસાજી અને વડપણ હેઠળ કોમને અર્પણ કર્યો હતો. કોમની આવી મુશ્કેલીને વખતે પોતાની વહાલી કોમની ધણી કિમતી સેવા બજાવી હતી. વળી તે વેળા પારસી પંચાયતના એક ટ્રસ્ટી તરીકે મરહુમ ડૉ. જીવનજી જ. મોદી સાથે પ્લેગની મુસીબતો ટાળવા બહુ ઉમદા કાર્ય કરી બચાવ્યું હતું.

પારસી પંચાયતના એક ટ્રસ્ટી અને માનવંત અકાબર

પોતાની લાયકી, હુશીઆરી અને લલાઇથી મરહુમ શેઠ મેરવાનજી કામમાં ધણા જાણીતા અને પ્રિય થઇ પડ્યા હતા, અને મુબબની પારસી પંચાયતના એક ટ્રસ્ટી શેઠ નવરોજી નશરવાનજી વાડીઆ, સી. આઇ. ઇ. ની જગ્યાએ તા. ૨ જુલાઈ ૧૯૦૦ ને દીને નવા ટ્રસ્ટી તરીકે નેમાયા હતા. એજ વેળા સર જી. જી. બેનીવોલન્ટ ઇન્સ્ટીટ્યુટના અધીકારી પણ નેમાયા હતા.

મરહુમ શેઠ મેરવાનજી પોતાની દરેકે દરેક ફરજો બજાવવા માટે ઘણાજ ખર્ચરદાર રહેતા. એક વેળા જો એક કામ માથે લેય તો તેને ખંતથી આગળ વધારવા આતુર રહેતા. પંચાયતના ત્રસ્ટી તરીકે પોતાનો બની શકતો દરેક વખત રોકી દરેક સભાઓમાં નિયમીત હાજરી આપી તેના વહીવટમાં બહુ રસ લેતા હતા અને પોતે એક પક્ષા વેપારી અને નાણાશાસ્ત્રી હોવાથી ત્રસ્ટી સાહેબોને એઓની મદદ બહુ ઉપયોગી થઈ પડી હતી. ૧૧ વરસો સુધી એકસરખી ઉમંગી અને ઉપયોગી કામના એક માનવંત અકાબર તરીકેની મોટી સેવા બજાવી જ્યારે પોતાની બીજી ધંધાદારી તેમજ મીલકતોને લગતી રોકાણો વધી ગઈ અને પોતે જીજ્ઞેષીમાં દાખલ થયા કે તુરંતજ પોતાની સર્વે ફરજો અંતકરણપુર્વક અને સંતોષકારક ન બજાવી શકાય તેથી પારસી પંચાયતના ત્રસ્ટી તરીકેનું રાજીનામું આપ્યું.

એક નકલ કરવાભોગ અનુપમ બનાવ

એક વેળા જો ગ્રહસ્થને પારસી પંચાયતના અકાબર અને ત્રસ્ટી બનાવવામાં આવે તેઓ જીંદગીભરનો તે ઓષ્ધો લાભ ભેસતા. એ સિદ્ધાંત સામે દાવના જમાનાને અનુસરતા ફેરફારો કરવાની થોડાંક વરસો થયાં ચળવળ ચાલી અને હાલે ત્રસ્ટીઓની નેમણુંક અમુક થોડા વરસો માટેજ હોય એ સિદ્ધાંત સ્વિકારવામાં આવ્યો છે, તેની ઘણીજ અગાઉ ૧૧ વરસો સુધી કામની સેવા બજાવી, ફક્ત ઉપલાં કારણે શેઠ મેરવાનજીએ પોતેજ ત્રસ્ટી તરીકેનું રાજીનામું આપ્યું હતું એ એક ખરેજ વખાણવાલાયક અને અનુપમ બનાવ હતો. કાર્મ માન અને દરજ્જે ભોગવવાને ખાતર એઓ પંચાયતના ત્રસ્ટી ન હતા પણ ફક્ત કામની સેવા બજાવવા માટે ત્યાં હતા એવો ઉમદા ખ્યાલ એઓએ ધરાવ્યો હતો. જ્યારે એઓને જણાયું કે હવે ૬૦ વરસથી ઉપરની ઉંમર થઈ છે અને પોતાની ફરજો પર પુરેપુરું ધ્યાન આપી શકાતું નથી એવું જણાતા તુરંત રાજીનામું આપી બીજા લાયક ઉપયોગી ગ્રહસ્થ માટે જગા કરવી એ એક ખરેજ અનુપમ અને નમુનેદાર દાખલો હતો. કમનસીબે આજે કેટલાકો પોતાની લાયકાતો હોય યા નહિ હોય, પોતાથી જો મંડળી કે ફંડોના કારોબારમાં ધ્યાન અપાતું હોય યા નહિ હોય પોતાની લાગણી અને ફરજ બજાવવાનો ખ્યાલ હોય કે નહિ હોય, તોપણ પોતાના ટેક અને દરજ્જાનો ખ્યાલ

કરી તે ઓધેા પકડી રાખે છે, તેવાઓને માટે ઉપર આપેલો ભક્ષા શેઠ મેરવાનજીનો દાખલો બહુ નકલ કરવાનું છે. શેઠ મેરવાનજીની ત્રસ્ટી તરીકેની સેવાઓની યોગ્ય કદર જોડયા ત્રસ્ટીઓએ એક ઠરાવ પસાર કરી કાઢી હતી જેમાંના થોડાંક વાક્યો અત્રે આપીશું.

“એવણે જે અલંત કાળજી, ઉમંગ, ઉલટ અને ઉદ્દોગ સાથે સ્તુતીપાત્ર રીતે પોતાનું કામ બજાવ્યું છે, તે માટે એવણના ગોઠીયા ત્રસ્ટીઓ પોતાનો મોટો ઉપકાર જાહેર કરે છે. એવણ સાહેબ જેવા એક ભલા અને ભણેલા અનુભવી અને વિચારવંત ગોઠીયા સાથે કામ કરવાને ત્રસ્ટીઓને ધણીજ ખુશી ઉપજે છે, એટલુંજ નહિ પણ વણી કીમતી મદદ મળી છે. ધણાક ઉપયોગી અને ગુચવણભર્યા સવાલો વેળા એવણની હીસાખી અને અનુભવી સલાહ ધણી ઉપયોગી થઈ પડી છે. એવણના દમશરીક ત્રસ્ટીઓ એવણની એ કીમતી સેવાઓ જે આખી કામ તરફની સેવાઓ છે તેની ધણા માન અને ઉપકાર સાથે નોંધ લે છેવિગેરે.”

મરહુમ અષો નર શેઠ ખરશેદજી રૂ. કામાના ચેલા તરીકે તેઓને પગલે ચાલનાર મરહુમ શેઠ મેરવાનજી

આપણે આગળ જોઈ ગયા છીએ કે કામા કુટુંબમાં અસલથીજ ધર્મની ખરી દાઝ, સખાવત, કેળવણી અને કોમને અનેક દિશામાં યોગ્ય સુધારા કરી આગળ પાડવાનો સ્તુતીપાત્ર જીવસો હતો. તેવા કામા ખાનદાનના નરોમાં સૌથી આગેવાન અષો નર તે શેઠ ખ. રૂ. કામા હતા. આજે પારસી કામ જે ધર્મ પાળે છે અને ધાર્મિક આસ્થા ધરાવે છે તે મરહુમ અષો નર ખ. રૂ. કામા અને તેઓના પરહેજગાર નામાંકીત ચેલાઓનેજ આભારી છે. તે જમાનાના જરથોશ્ટીઓની ધર્મસંબંધી અજ્ઞાનતા, ખોટી રસમો અને ખોટી માન્યતા, ધર્મગુરુઓની પડતી હાલત અને કેળવણીની ગેરહાજરી એ સઘળો મામલો શેઠ ખરશેદજી રૂ. કામા પોતાની ચપળ બુદ્ધિથી જોઈ શક્યા હતા. કોમમાં થોડાજ એવા પુરૂષો જન્મ પામે છે કે જેઓ ‘પાયોનીઅરસ’ તરીકે સાચવટને ખાતર જાતીભોગ આપી, પોતાના ધર્મનું રક્ષણ કરી, કોમનું કલ્યાણ કરે છે, એમાના એક મહાન નર તે શેઠ ખરશેદજી રૂ. કામા હતા. ધર્મ અને ધર્મગુરુ વર્ગના રક્ષણ માટે કામા ખાનદાને બે મહાન પુરૂષો પેદા

ક્રીધા તેમાં એક આગળા શેઠ મરહુમ ખ. રૂ. કામા અને બીજા થોડાં વરસ ઉપરજ ગુજર પામેલા શેઠ મેરવાનજી કામાજી છે. શેઠ ખરશેદજી કામાએ યુરોપ જમ્ અવસ્તા ભાષાનો અભ્યાસ પ્રાપ્ત કરી હિંદ પાછા ફરી કામમે એક નવું ચૈતન્ય દાખલ કરીધું. પોતાની છૂપી સખાવતોથી અને ઉત્તેજનોથી અજ્ઞાન રહેલા ધર્મગુરૂ વર્ગને જ્ઞાનની રોશની આપવાની તલબગારીમાં પોતા આસપાસ થોડા ભલા ધર્મગુરૂ ચેલાઓનું મંડળ ઉત્પન્ન કર્યું અને ધર્મ અભ્યાસના બળ વડે જરથોશ્તી ધર્મનું ખરું રહસ્ય કામને શીખાડવા માડ્યું. અધર્મીપણા અને અજ્ઞાનતામાં નાશુદ થતી કામને આ વીરલાઓએ બાહાર ખેંચી કાઢી. પોતાના પીત્રાધ શેઠ ખ. રૂ. કામાના ઉમદા શિક્ષણ અને તેઓના માદાભારત કાર્યોની બહુ ઉંડી અસર મરનાર શેઠ મેરવાનજી પર થઈ. જરથોશ્તી ધર્મને ખરી રોશનીમાં દુન્યામાં પ્રગટ થયેલો જોવાને શેઠ મેરવાનજીમાં ઉમેદ ખરપા થઈ અને શેઠ ખ. રૂ. કામાના એક વખાણનાર અને તેઓને પગલે ચાલનાર થયા. મરહુમ શેઠ મેરવાનજી હમેશ બોલતા કે “હું ખરશેદજી કામાનો એક કર્મીનો ખેશી અને ચેલો છું” અને ધર્મગુરૂ વર્ગની ઉન્નતી કરવાના એઓના અગત્યના કાર્યને ઉપાડી લેવાની ઉમેદ રાખું છું.”

મેરવાનજીનો એવોના ભાઈ હોરમસજી સાથેનો અતી માયાળુ અને પ્રેમી સંબંધ.

મરહુમ શેઠ મેરવાનજીની જીંદગીનો એક ઘણો નોંધવા લાયક અને ધ્યાન ખેંચવાજોગ બતાવ એઓનો એઓનાં નાના ભાઈ હોરમસજી સાથેનો અતી ઘાડો સંબંધ હતો. બંને ભાઈઓ દરેક ઠેકાણે સાથે અને સાથેજ જતા. કામકાજમાં અને દરેક વહેવારમાં એકે મલતા થતા. મેરવાનજી પોતાના નાના ભાઈને પુછ્યા વગર એકપણ કામ નહી કરતા એ પ્રમાણે બંને ભાઈઓ વચ્ચે અતી ઘણો સંપ અને પ્રેમ હતો તે ખરેજ અદેખાઈ ઉપજાવે એવો હતો. મરહુમ શેઠ હોરમસજી મંચેરજી કામા પણુ ઘણા બાહોશ અને ઉમંગી હતા અને દરેક ભલા કામમાં પોતાના ભાઈ મેરવાનજી સાથે શરીક થતા અને વડીલ તરીકે તેઓને બહુજ માન આપતા. જાહેર મેળાવડાઓ, ભાષણો વિગેરેમાં બંનેની જોડી હંમેશ સાથેજ દેખાતી અને તે જમાનાનો રૂડો, સંપીલો સંસાર એક-એક પ્રત્યેની માન આપર અને પ્રેમ બહુ મોટાં પ્રમાણમાં અત્રે પ્રગટ

થતાં. બંને ભાઈઓ સખાવતમાં પણ સાથી હતા. શેઠ હોરમસજી જીવાનું વયે તા. ૪ થી માયર્ સને ૧૮૧૬ ના દીને નીપજેલા મરણથી જાણે આ નહીં છુટી પડી શકાય એવી ભાઈઓની જોડી છુટી પડી હતી. એક ઉમરાવ અને ભલા કુટુંબમાં સારી કેળવણીની અસરથી આવાં નમુનેદાર સપુતો પેદા પડ્યા હતા જેઓ કામ અને મનુષ્ય જાતને બહુ ઉપયોગી નીવડ્યા હતા.

મરહુમ શેઠ મેરવાનજી કામાએ અથૌરનાનોની ઉન્નતી માટે ૨૫) લાખની બાદશાહી સખાવત કેવા સંજોગ વચ્ચે કીધી હતી ?

શેઠ ખ. રૂ. કામાની શુભ કાશિષોના પરિણામે કેટલાક નમુનેદાર ધર્મગુરૂ રાહબરો પેદા થએલા જોઇ મરહુમ શેઠ મેરવાનજીને ઉલટ પેદા થઇ. મરહુમ એરવદો શહેરીઆરજી ભર્યા, તેહમુરસ અંકલેસરીઆ, કાવસજી કાંગા, કેરશારપજી આંટીઆ, જીવનજી મોદી જેવા ખ. રૂ. કામાજીનાં ચેલાઓથી કામને કેટલો લાભ થયો અને ધર્મની કેટલી ઉન્નતી થઇ તેથી શેઠ મેરવાનજી વિચારવા લાગ્યા કે જો આવી રીતેજ દરેક ધર્મગુરૂને કેળવણી મળે તો કામની હાલત કેવી બદલાઇ જાય અને જરથોસ્તીઓની ધાર્મિક અને આત્મીક ઉન્નતીને પ્રતાપે કામ ઘણી ઝડપે કેવા આગળ વધી શકે. કામની પડતી હાલતનો ખરી લાગણીથી ઉડાણમાં વિચાર કરતાં શેઠ મેરવાનજીને જણાયું કે જે કામનો ધર્મગુરૂ વર્ગ અજ્ઞાન હોય તે કામનો સુધારો અને વધારો તેમજ બેહેતરી થવી અશક્ય છે. જે કામ પોતાના પુરાણ પવિત્ર ધર્મને તેના ખરાં સ્વરૂપમાં સમજે નહિ તે ખરી રીતે આગળ વધી શકે નહિ. વળી તેઓએ બેહેદીન વર્ગમાં પણ ધર્મગુરૂ વર્ગની ઉન્નતી માટે બહુજ બેદરકારી જોઇ અને શેઠ ખરશેદજી કામાના જ્ઞાની ચેલાઓની કદર યુગ્મજ નહિ અને તેઓનાં ગુજારાના કશાં સાધનો બરપા થયાં નહિ જેથી તેમને ઘણું લાગવું હતું અને આવી રીતે અથૌરનાનોની પડતી હાલત જોઇ તેઓને બહુજ બેદ થતો. તેઓ પોતાના અભ્યાસથી જાણતા શિષ્યા કે મોતેબર જરથોસ્તી ધર્મ એવી તો અમ્કલપસંદ અને વેહવારૂ શીલસુશી અને આત્મીક જ્ઞાન ધરાવે છે, કે જે તેને સ્વચ્છ હાલતમાં સમજાવવામાં આવે, તો કામમાંથી કોઇક મહા પુરૂષો ઉભા થવા પામે. મરહુમ શેઠ મેરવાનજીના હમેશના આ શબ્દો

હતા કે “આપણો ધર્મ ધણો પુરાણો અને સૌથી શ્રેષ્ઠ છે તો શા માટે આપણામાં કોઈ પવિત્ર દસ્તુર આબેદ, મહાત્મા કે ‘સેમન્ટ’ ઉત્પન્ન થતા નથી. આપણી તવારીખમાં તો ઘણા મહાન આબેદ-વીરાઈ અને આદરણ્ય જેવા દસ્તુરો થઈ ગયા. વળી દરેક કોમમાં દરેક જમાનામાં કોમ ને કોમ પવિત્ર પુરૂષો અને મહાત્માઓ નજરે પડે છે, જ્યારે આજે સદીઓ થઈ પારસી કોમમાં એકે એવો પુરૂષ જણાયો નથી કે જે કોમની ધાર્મિક અને આત્મિક ઉન્નતી લાવી શકે. શા માટે આપણે એવી કોશિશ ન કર્યે કે જેથી નજદીકના ભવિષ્યમાં આપણા ધર્મગુરુ વર્ગમાંથી એવા કોમ મહા પુરૂષો ઉભા થાય” ? આવી ભલી ઉમેદો સાથે ભલા શેઠ મેરવાનજી વરસો વેર વમાસન કર્યા કરતા હતા. અથોરનાતોના ચંચળ ફરજીદાને કેવી રીતે ઉંચ કેળવણી આપવી અને તેઓને ભવિષ્યમાં કેમ નીભાવવા તે વિષે જાતજાતની યોજનાઓ ધડવા બેઠા આખરે ૧૯૧૨ માં શેઠ એન. એમ. વાડીઆ ચેરીટીઝના ત્રસ્ટીઓના હાથમાં એક મોટી રકમ હતી, તે કામાજીની નેમ મુજબ વાપરવામાં આવે તે વિષે ચળવળો કરવા માંડી. તા. ૧૨ મી ઓગસ્ટ ૧૯૧૨ ને દીને વાડીઆ ચેરીટીઝના ત્રસ્ટીઓમાંના એક સર જમશેદજી જીજીભાઈ બૉરેનેટ ઉપર એક પત્ર લખ્યો અને તેમાં ધર્મગુરુ વર્ગની કેળવણી અને ઉન્નતી માટેની પોતાની યોજના જણાવી ધર્મગુરુ વર્ગની હાલત સુધારવા માટે લખી પોતાના પત્રમાં શેઠ કામાજી જણાવે છે કે :
 “We have all sorts of funds and institutions of various kinds. They have been and are well supported by our community and to supplement them will do but little good. What I do humbly suggest to the Trustees is to do something that has been sorely needed, very often suggested and urged and which, if its object is fairly fulfilled will have a lasting effect upon the social, moral and religious welfare of the Parsees.” પોતાના પત્રમાં શેઠ કામાજી લખે છે કે અથોરનાતોની પડતી અને અજ્ઞાન હાલત માટે તેઓ એકલાનેજ ઠપકો આપવાનો નથી પણ આપણે બેદરકાર રહી તેઓની હાલત સુધારવા કશું કીધું નથી.

વળી ચંચળ ધર્મગુરૂઓના દીકરાઓ એ પેશામાં પડવા માગતા નથી કારણ તેઓ માટે નથી તો સાફ ભવિષ્ય કે નથી તો આખરૂં અને માન. છેવટે જણાવે છે કે “If things are allowed to remain as they are, I am afraid the number of priests will dwindle down, as it has already begun to do, and we shall have to put up with a still lower class of them.” આવી રીતે શેઠ મેરવાનજીએ પોતાના બધા દોહતમંદ મિત્રો અને બીજાં ધર્મખાતાઓ ઉપર અથોરનાનોની બેહતરી કરવાની યોજના જેમાં એક તો તેઓને ઉંચી કેળવણી આપવી અને બીજું તો તેવા કેળવાયલા અથોરનાનોનો નીભાવ કરવો એ વિષેની મોકલી હતી. અનેક દિશાએ વિચાર ચલાવવામાં આવ્યો પણ કોંઈથીયે શેઠજી કામાજીને સહકાર મળ્યો નહિ. છતાં પણ એ વિષેની કાશેશો વરસો સુધી ચાલુ રાખી. તેટલામાં સર રતન તાતા ગુજર પામ્યા તે વેળા ફરી એક વાર સર દોરામ તાતા પર તા. ૧૨ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૮ ને દીને એક પત્ર લખી એ યોજના સર રતન તાતાને નામે ઉપાડી લેવા માંગણી કીધી. તે પત્રમાં શેઠ મેરવાનજી જણાવે છે કે “Friends say that I put undue stress on ceremonials. To this my reply is, that some ceremonials are necessary. They may be differentiated, picked out and curtailed, but for our “Daremeheers” and “Atashbeheram” they are essentialreforms must come from within and when we have an educated liberal minded class of priesthood they will themselves do it,.....for due preservation of our religion and to bring it as much as possible to a state of pristine purity it behoves us all to prove that we have true religion at heart.” આવી રીતે લગભગ ૧૫ વરસ વેર શેઠ મેરવાનજી પોતાની માનીતી યોજનાને અમલમાં મુકવા નાણા એકઠાં કરવા મંડ્યા પણ જ્યારે નીચકૂળજી નિવડ્યા ત્યારે આખરે પોતાની દોહતનો એક ધણો મોટો ભાગ રૂ. ૨૫,૦૦,૦૦૦) એક તપાકે કામના ધર્મગુરૂ વર્ગની બહેતરીના કામ માટે કાઢવાનો નીશ્રય

કર્થો અને તેનું ત્રસ્ટદીક ચુપચાપ કરી નાંખ્યું અને કાંઈપણ દોલતાસાઃ વગાર્યા વગર ઉલટમાં આવી જમ “ધી એમ. એફ. કામા અથોરનાન ઇન્સ્ટીટ્યુટ” એક જાહેના મકાનમાં ૧૯૨૩ માં નાના પાયા ઉપર ઉતાવળે શરૂ કરી દીધું. ત્યારબાદ અંધેરી ખાતેની ગઝદર હીલ નામની ઉચાણુની ટેકરીએ આવેલી વીશાળ જમીન ખરીદી તે ઉપર આશરે ૭ લાખ રૂપિયાનુ એક ભવ્ય અને આલીશાન અથોરનાન ઇન્સ્ટીટ્યુટનું મકાન બાંધ્યું જે તા. ૧૩ મી અક્ટોબર ૧૯૨૮ ને દીને શેઠ કામાજીના મુજારક હાથે ખુલ્લું મુકવામાં આવ્યું હતું. જ્યારે જ્યારે શેઠ મેરવાનજી પોતાના આ અતી માનીતા ખાતામાં જતા ત્યારે ગડગડે અવાજે આંખોમાં હૃદયના ઉલ્લાસથી વહેતાં આંસુઓ સાથે દાદગર દાદાર અહુરમજદનું નામ લખ બોલતા કે માફ ખાતુ ફત્તેહમંદ નીવડો. અત્રેથી ફક્ત કેળવણીનાજ નહિ પણ ભલા, ચારિત્રવાલા નમુનેદાર ધર્મગુરુઓ ધર્મની ખરી સેવા કરવાને યરપા થાઓ અને તેઓમાંથી કોઈ એક પણ એવો નીવડે કે જે પોતાની પવિત્રાઈથી એક જરથોસ્તી Saint તરીકે જાહેર થઈ કોમની ધાર્મિક અને આત્મિક રાહજરી કરવાને સામર્થવાન થાય જેથી મારી આ ખાતું યરપા કરવાની ઉમેદ પુરેપુરી યર આવે !

જરથોસ્તી કોનફરંસના એક ઉત્સાહી કારોબારી.

મરહુમ અધો નર શેઠ ખ. ર. કામા અને તેઓના વફાદાર અથોરનાન ગેલાઓની ૫૦ વરસોની જેહમત, અભ્યાસ અને શોધખોળોને પરિણામે જરથોસ્તી ધર્મ, નીતિરીતી, રાહ રસમો, ક્રિયાકામો વિગેરે ઉપર કાંઈક અજ્ઞ અપ્રકારની રોશની પડી હતી. કોમ હવે ધાર્મિક બાબદોની સુસ્તીમાંથી જાગ્રત થઈ કાંઈક કાર્યસાધક પગલાં ભરવા તત્પર થઈ હતી. કોમના કેળવણી, ધર્મચુસ્ત ગ્રહસ્થોએ પોતાના તેવાજ કેળવણી સાચ્યા ધર્મગુરુઓની રાહજરી હેઠળ કેટલાક ધાર્મિક અને કોમી સવાલોનો જાહેર વાદવિવાદ કરી નીજીય કરવાનો કસદ કીધો. આ સઘળા અસલી વિચારના સદગ્રહસ્થોના જગરમાં પોતાના ખ્યારા જરથોસ્તી ધર્મ માટે અલંત દાઝ અને લાગણી હતી. પોતાનો મોતેયર ધર્મ, કોમ તેની ખરી અસહ્યાતમાં પાલતી થાય અને પાછળા વખતમાં અજ્ઞાનતાથી દાખલ થયલા કેટલાક વહેમો અને રાહરસમો

તથા શુદ્ધ જરથોશ્તી ધર્મના રાહપર ચાલે એવી તેઓની પ્રમાણીક નિષ્ઠા હતી. પણ કામના ખરેખરા કેટલાક દુશ્મનોએ પોતાની બદ દયાનતથી આ ભલા ગ્રહસ્થોની રૂડી હીલચાલ તોડી પાડવાની મજબુત કોશિષો કરી હતી અને આજે કામની જે દામાડોળ, ધાર્મિક અને સંસારીક હાલત છે તેના લાવનાર તેઓજ હતા. કામના કેટલાક આગેવાન કેળવાયલા ગ્રહસ્થોએ એક જરથોશ્તી કોનફરંસ અનેક કામી, સંસારીક અને ધાર્મિક સવાલોને ચર્ચાવવા માટે ભેગી કરવા વિચાર કર્યો અને તેમાં શરૂઆતથીજ મરહુમ શેઠ મેરવાનજી કામા બહુ આગેવાનીભર્યો ઉત્સાહી ભાગ લેતા હતા, કારણ તેઓની જીંદગીની ઉમેદ પોતાના ખુલ્લું ધર્મને તેની અસદ્વ્યાતમાં સંપૂર્ણ રીતે સ્થાપીત થયેલો જોવાની હતી. આ શુભ કાર્યની શરૂઆત એપ્રિલ ૧૯૧૦ માં પહેલી જરથોશ્તી કોનફરંસ ભરી કરવામાં આવી હતી, જેની રીસેપ્શન કમીટીના ચેરમેન શેઠ મેરવાનજી કામા હતા. કોનફરંસના બધા કાર્યકર્તાઓની નેમ બહુ શુભ હતી પણ વિરોધીઓએ સુધારાનો બહુ ઉભો કરી કામને ઉશ્કેરી આડે માર્ગે દોરવી હતી. અક્ટોબર ૧૯૧૧ માં બીજી જરથોશ્તી કોનફરંસ ભેગી મળી હતી, જ્યાં શેઠ મેરવાનજી કામાએ કોનફરંસના બંધારણ અને કાયદા કાનુનો રજુ કરી તે બહાલ રાખવાની દરખાસ્ત મુકી હતી અને કોનફરંસનો હેતુ અને નેમો બહુ સ્પષ્ટ રીતે ખુલ્લી ભાષામાં સમજાવ્યાં હતાં. કમનસીબ પારસી કામના કે શેઠ મેરવાનજી કામા જેવા ધર્મી સકરમી ગ્રહસ્થની શુભ નેમોને ઉલટાવી નાખી. શેઠ મેરવાનજીએ કોનફરંસ બાબે મરહુમ જસ્ટીસ દાવર સાથે જાને પક્ષની વચ્ચે સમજુતી અને સમાધાની કરવા ભાગ લેવાનો હતો, પણ તેનું કશું ઈચ્છવાજોગ પરિણામ સામી પક્ષની ખોટી હુજતને લીધે આવી શક્યું ન હતું. એ પછી બીજી એ જરથોશ્તી કોનફરંસો મળી હતી. તેમાં શેઠ મેરવાનજી કામાએ હમેશ મુજબનો ઉલટભર્યો ભાગ લીધો હતો. જે આ કોનફરંસો ભરવાનું ચાલુ રાખવામાં આવ્યું હોતે કામને ઘણોજ લાભ થતે અને તેની ઐક્યતા અને બંધારણને ટેકો મળતે. આજે કામની જે આર્થિક અને નૈતિક પડતી આવી છે તે આવવા પામતે નહિ અને સખાવતી ખાતાઓ અને તેઓની એકત્રતા કરવાનો સવાલ એ કોનફરંસે વરસો અગાઉ ઉપાડી લીધો હતો અને

આજે જેમ દુન્યાભરમાં દરેક બીકટ સવાલો માટે એવી કોનક્રેસો બરાય છે અને નીણુંથો થાય છે તેમ પારસી કોમની અનેક મુશ્કેલીઓના નીણુંથ થઈ શકે તે અને ખાસ કરીને પારસી કેળવણી અને જરથોશ્તી ધર્મ શિક્ષણનો ફેળાવો બાળકોમાં તેમજ મોટાંઓમાં કેમ કરવો એ ક્યાનું એ નક્કી થઈ ગયું હતો. જે ધાર્મિક બાબદો શેઠ ખ. રૂ. કામા અને તેઓના ચેલાઓએ વાળખી તરીકે રજુ કરી હતી, જે રાહનુમાએ માજદયસ્તાન સલાએ કોમની રાહબરી માટે જાહેર ક્યું હતું, તે સર્વે આજે સામી પક્ષવાળાઓએ કબુલ રાખ્યું છે. વખતે પોતાનું કાર્ય બજાવ્યું છે અને શેઠ ખ. રૂ. કામાજી અને ચેલાઓની સ્વભોગી સેવાઓને પરિણામેજ આજે કોમની ધાર્મિક આસ્થા કાયમ રહેવા પામી છે. પારસી કોમમાં સુધારાની અનેક હીલચાલોની અંદર મરહુમ શેઠ મેરવાનજી કામાનું નામ સદાકાળ જળવાયલું રહેશે અને એક સામ્ય કામહીતકારી ધર્મ અને સંસાર સુધારક તરીકે આપણે એઓને પુજતાં શીખીશું.

ફસલી સાલના એક ચુસ્ત હીમાયતી અને ફસલી સાલ મંડળના સ્થાપક

મરહુમ શેઠ મેરવાનજી કામાનું નામ ખીજ એક અગત્યની દીની ચળવળ સાથે જોડાયલું રહેશે તે જરથોશ્તી દીની સાલને લગતી ખરી રોજ માહની ગણતરી દાખલ કરવાની બાબતમાં હતી. પારસી જેવી સુધરેલી કોમ જાણીજોમને પોતાની ભુલભરેલી ગણતરી ચાલુ રાખે એ શેઠ મેરવાનજીને જરાખી પસંદ ન હતું અને એ અગત્યની દીની બાબતનો સુધારો કરવા વરસો સુધી કોશેષો કરી, પૈસા ખર્ચી બહુ આગેવાનાંભર્યાં ભાગ લીધો હતો. પારસી કોમ અને ધર્મની પડતીના અયામમાં જે દીની વરસમાં, ફસરના કલાકો અને ચાર વરસે એક વધારાનો દિવસ ઉમેરવાની રીત હતી તે ભુલાઈ જવામાં આવી અને ૩૬૫ ને બદલે ૩૬૫ દિવસનુંજ વરસ ગણવામાં આવ્યું. આ ભુલ સદીઓ સુધી હિંદુસ્તાનમાં ચાલુ રહી. જ્યારે ૧૭૪૧ માં જમારુપ નામે ધરાની મોખેદ ધરાનથી સુરત આવ્યા ત્યારે તેઓએ ધરાનના અને હિંદુસ્તાનના જરથોશ્તીઓના રોજ માહ વચ્ચે એક મહીનાનો ફરક જોયો. આ વખતથી લોકોના મનમાં પોતાની ખોટી ગણતરી વિષે વસવસો ઉત્પન્ન થયો. જમારુપ બેલાયતીએ સુરતવાળા દસ્તુર દારાજ (કુમાનાદાદાદા), નવસારીવાળા દસ્તુર

જામારૂપ (જામારૂપ આશા) તથા ભરૂચના એક દસ્તુર (કામદીનજીના બાવા)ને જન્મ પહેલવીની તાલીમ આપી. આ રીતે કુખીસાની બાબદ માટે દીની પુસ્તકોનો અભ્યાસ થવા માંડ્યો અને તા. ૬ થી જુન ૧૭૪૫ થી કદીમી ટોળો સ્થપાયો અને કદીમી રોજ માહ લખાવા લાગ્યો. સુરત, ભરૂચ વિગેરે ઠેકાણે એ ચર્ચા જોશબેર ચાલી અને ઇ.સ. ૧૭૮૦માં સુરતના કદમીઓના વડા ધનજીશાહ મનજીશાહે મુંબઈ આવી કદીમી ટોળાનો પાયો નાખ્યો અને ઇ.સ. ૧૭૮૩ માં શેઠ દાદાભાઈ નોશરવાનજીએ કદીમી તરીકા પ્રમાણે મુદલાં કાઉસ રૂસ્તમ જલાલની દેખરેખ હેઠળ મુંબઈમાં આતશબેહેરામ પરચાવ્યા. ૫૦ વરસના અરસા પછી ૧૮૨૬ માં દસ્તુર અરૂપદીઆરજી કામદીનજી ભરૂચવાલાએ જરથોસ્તીઓમાં કુખીસો જાએજ છે એવું પુરવાર કરનારી “કદીમ તારીખ પારસીઓની કસર” એવે નામની ચોપડી પ્રગટ કરી અને તે ઉપરથી મુંબઈમાં જામરી સામસામી છાપાછાપી ચાલી. આ વરસો દરમિયાન એટલું તે નક્કી થઈ ચુકું હતું કે પારસીઓની ગણતરી બુલભરી હતી. હવે જ્યારે શેઠ ખ. રૂ. કામાએ અને તેઓના અધોરનાન ચેલાઓએ એ બાબદનો જરથોસ્તી સાહિત્યને આધારે અભ્યાસ કર્યો ત્યારે ભરૂચાપૂર્વક સાહદતો અને લખાણો શોધી કાઢ્યાં. ૧૮૭૦ માં શેઠ ખ. રૂ. કામાએ “યજુદેજરદી તારીખ” નામની ચોપડી છપાવી તેમાં જણાવ્યું કે ગદામત્યારે અને તહેવારો તેઓની ફસલ પર લાવવા જરથોસ્તી વર્ષ ૨૧ મી માસથી શરૂ થવું જોઈએ અને તેટલા માટે કુખીસો જરૂરનો છે. વળી શેઠ ખ. રૂ. કામાની આગેવાની હેઠળ જરથોસ્તી વરસ સુર્યની ચાલ સાથે લાવી મેલવા એક કમિટી નેમાઈ હતી, જેણે જરથોસ્તી વરસ ૨૧ મી માસે શરૂ કરી હમેશ તેજ હીંગામ પર આવે તે માટે અંગ્રેજી રીત મુજબ દર ચાર વરસે એક દિવસ કસરનો ઉમેરવાનો ઠેરાવ કર્યો હતો. ઇ.સ. ૧૯૦૭ માં ઠાકટર માણેકજી બમનજી દાવર એમ.એ., પીએચ.ડી. એ “જરથોસ્તી પંચાંગનો પહેલો મહીનો કયો ?” એ નામનું કીમતી ચોપાનું પ્રગટ કરી ફસલી ગણતરીને ધણો સત્તાધારી ટેકો આપી ફરવરદીન મહીનો પહેલો એવું સાબેત કર્યું. આ રીતે ખરી દીની ફસલી ગણતરી વિષે વરસો સુધી શોધખોળો અને અભ્યાસ ચાલ્યો અને લગભગ બધા ધર્મઅભ્યાસીઓ એકમત થયા કે હાલની રિવાજ ગણતરી બુલ-

બરેલી છે, તે તાકીદે સુધારી ફસલી રોજ માહ પ્રમાણે જરથોસ્તીઓએ ચાલી પોતાના ક્રિયાકામો અરવખતે કરાવવાં જોઈએ.

મરહુમ શેઠ મેરવાનજી ધર્મનો અભ્યાસ કરવાનો ભારે શોખ ધરાવતા હોવાથી શેઠ ખ. રૂ. કામાના વખતથી ફસલી બાબદોના લખાણોનો ખારીક અભ્યાસ કર્યો હતો. પોતે કામા કુટુંબના એટલે કે કદીમી હતા. પોતાના અભ્યાસથી એઓની જ્યારે ખાત્રી થઇ કે ફસલી ગણતરીની દીની સાહિત્ય અનુસાર વાજળી છે કે તુરતજ તે પ્રમાણે પોતે ચાલવા લાગ્યા અને એ સવાલને જોયા પોતાનોજ બનાવી તેમાં બહુ રસ લેવા લાગ્યા અને આખી પારસી કોમ એ ખરા રાહે ચાલે તેને માટે તીવ્ર મુશ્કા પેદા કીધી. વિદ્વાન ધર્મઅભ્યાસીઓને એ વિષે ભાષાણો આપવા, લખાણો કરવા ચાલુ અરજી કરતા રહ્યા, અને કોમ એ સવાલ પુરેપુરો સમજે અને તે પ્રમાણે અમલ કરે તેને માટે યોજનાઓ ધડવા લાગ્યા અને તેના એક વહેવાર પગલાં તરીકે દીની સાલ મંડળની સ્થાપના કરી એક ફંડ બેગુ ક્યું અને અરવખતે ગાહગ્યાર અને જશનોની ક્રિયા કરવાનું ચાલુ થયું. ૧૯૧૬ માં તે મંડળ જરથોસ્તી ફસલી સાલ મંડળમાં ફેરવાઈ ગયું અને એક મોટું ફંડ થયું તેમાં શેઠ મેરવાનજીનો ફાળો બહુ મોટો હતો. હવે મોખેદોની જોડ રાખી સર્વે ક્રિયાકામો ફસલી રોજ માહની ગણતરી પ્રમાણે થવા લાગ્યાં. આ રીતે થોડાંક વરસમાં કોમની ઉપર એ ચળવળની બહુ અસર થઇ અને સેંકડો બળકે હજારો જરથોસ્તીઓ ફસલી રોજમાહ લાલવા લાગ્યા અને કોમ એ સુધારો કરવા તતપર થઇ અને તેને માટે એક ફસલી અગીઆરીની જરૂર જણાઇ. મરહુમ શેઠ મેરવાનજીએ એવી એક અગીઆરી અંધેરી ખાતેના પોતાના અથોરનાન ઇન્ડીટયુટમાં બરપા કરવાની ખાહેશ દેખાડી પોતે બહુ ઉલટમાં આવી જઇ આખી કોમ ફસલી થઇ જાય એવી દાદાર પાસે દુઆ ગુજરી. ત્યારબાદ એવી એક અગીઆરી મુ'બઇ મધેજ હોય એવી માંગણી થવાથી તેમાં પણ પહેલાં પોતા તરફથી પોણા લાખ રૂપિયો આપ્યો અને પોતાની જમ્મરીને લીધે ધણાજ આજીર્મંદ હતા કે પોતાની હૈયાતીમાંજ એ ફસલી અગીઆરી હસ્તીમાં આવે અને આખી પારસી કોમ ખરી ગણતરી પ્રમાણે ચાલતી થાય. એ રીતે ૨૧ મી માર્ચ ૧૯૩૩ ને દીને મરહુમ શેઠ મેરવાનજીએ મુબઇમાં ચર્ચગેટ રેશનની સામેના કવીન્સ રોડ

ઉપરની એક ખુલ્લી જગા ઉપર એક ખાસ ફસલી અગ્નીઆરીનો પાયો નાખ્યો હતો. આજે અનેક દરતુરો અને મેખેદો ફસલી રોજમાહ લણે છે અને તે પ્રમાણે ક્રિયાઓ કરે છે. આખી કામ આજે એ સવાલ ઉપાડી લેવા આતુર છે પણ કોઇક રાહજરીની આતુરતાથી વાર જુએ છે. મરહુમ શેઠ મેરવાનજી પોતાની એ ઉમેદ સાથેજ લઇ ગયા, પણ તા. ૧૯ મી ઑગસ્ટ ૧૯૩૫ ના દિવસે મરહુમ શેઠ ખ. રૂ. કામાની ૨૬ મી બાળના ચયલા મેળાવડાના પ્રમુખરથાનેથી પારસી કામના મરહુમ માનવંત અકાબર સાહેબ ધી ઓનરેબલ સર પ્રીરોઝ સી. શેઠનાએ ઉમદા ઉદગારો કાઢ્યા હતા અને આશા દર્શાવી હતી કે હવે થોડાજ વખતમાં આખી પારસી કામ ફસલી થઇ જાય !

મરહુમ શેઠ મેરવાનજી કામા કેળવણીના એક મોટા હિમાયતી

શેઠ મેરવાનજીએ પોતે સંગીન કેળવણી લીધી હતી અને તેના રૂડા ફળો એઓ સાહેબ જાણુતા હોવાથી પોતાના શરૂઆતના વહીવટથી કેળવણીને ઉત્તેજન આપવા આતુર હતા. પોતાના કુટુંબીઓના ત્રરટોના એક ત્રરટી તરીકે અનેક નિશાળ્યાઓને કેળવણી માટે મદદો આપતા હતા. પોતે રૂ. ૨૫) લાખની બાદશાહી સખાવત કરી અથોરનાનોની કેળવણી માટેની પોતાની દાઝ જાહેર કીધી હતી. એ સખાવત કર્યા અગાઉ પણ કાંઇક સંખ્યાબંધ સ્કુલ અને કોલેજોના વિદ્યાર્થીઓને માસીક સ્કોલરશીપો આપી સેંકડો બલકે હજારોને વિદ્યાદાન આપ્યું હતું. વળી યુરોપના દેશોમાં ચઢતા અબ્યાસ માટે કાંઇક સંખ્યાબંધ પારસી જુવાનોને લખો રૂપીઆની મદદો કરી ઉંચ કેળવણી પ્રાપ્ત કરાવી શક્યા હતા. કચકાંઇ ડાકટરો, અબ્યાસીઓ, સાયનટીસો, ઇજનેરો એઓની મદદથીજ ઉંચી ડીગ્રીઓ મેળવી આવ્યા હતા. ફકટ પારસીઓજ નહિ પણ કોઇ તેવા લાયક હિંદુઓ અને મુસલમાનોને વટીક અવસ્તા, પેહલવી સંસ્કૃત, વિગેરે ભાષાઓનો જરમનીમાં અબ્યાસ કરવા હજારો રૂપીઆની મદદ કીધી હતી. કેટલાક આશા આપનારા ચંચળ ધર્મગુરૂઓ માટે પુષ્કળ પૈસો ખચી તેઓને કેળવ્યા હતા. અથોરનાનોની કેળવણી માટેની ૨૫) લાખની જાહેર સખાવત ઉપરાંત ખીજ કેટલા લાખ એઓએ કેળવણી પાછળ ખચ્યા હશે તેનો કશોએ હીસાબ મળી શકે એમ નથી. મરહુમ શેઠ મેરવાનજીએ બર ઉમેદો સાથે પોતાનું માનીવું અથોરનાન

ધન્વંતરીટયુટ બરપા કરી અનેક ભલી ઉમેદો બાંધી હતી પણ એ ભલાં, નેક નીજાના કામમાં અનેક નડતળો અને નાઉમેદીઓ નડી હતી. માણસ ઈચ્છે છે શું અને ખોદા કરે છે શું! પોતાની ઉમેદો ફળીભૂત ન થવાથી એઓ છેલ્લાં છેલ્લાં તેથી દલગીર પણ થતા અને પોતાના જોડયા ત્રસ્ટીઓના વિચારો સાથે એક મત્રતા થઇ રૂ. ૨૫) લાખમાંથી અરધા યાને કે ૧૨૧) લાખ રૂપીઆ બીજી સામાન્ય ઉંચ કેળવણી આપવા ત્રસ્ટદીડમાં ફેરફાર કરીને. આપણે આશ્ચર્ય રાખીશું કે અથોરનાનોની ઉત્તની અને કેળવણી માટેનું આ બાકી રહેલી રૂ. ૧૨૧) લાખની રકમનું ખાતું પણ બચવા પામે અને એ ખાતાંની એવી તો એક નમુનેદાર અને સંગીન નવરચના કરવામાં આવે કે જેથી મરહુમ શેઠ મેરવાનજીની નેમ પુરેપુરી નહિ તોબી થોડે દરજ્જેખી પાર પડે. કામ ઘણું બીકટ છે પણ અશક્ય તો નથીજ. આજે ખુદલાં દીને પુરતા સહકાર સાથે જો લાયક અથોરનાન ગ્રહસ્થો અને ધર્મઅભ્યાસીઓના હાથમાં નવી યોજનાઓ સાથે આ ખાતું મુકવામાં આવે તો જરૂરજ શેઠ મેરવાનજીની ભલી નેક ઉમેદો પાર પડી શકે અને ફકટ થોડાજ નમુનેદાર ધર્મગુરુઓ અને ધર્મસેવક મીશનરીઓ પેદા કરી શકાય.

મરહુમ શેઠ મેરવાનજી કામાની સખાવત કરવાની ઉમદા રીત.

મરહુમ શેઠ મેરવાનજી જેટલા ધનવાન હતા તેટલાજ નમાના હતા. એઓમાં કાંઇક અજ્ઞ અમીરી ખવાસ હતો અને એવા તો શરમાળ હતા કે કોઇપણ પ્રકારની જાહેરાતથી દુર રહેતા. એઓનું જીગર એક ખરૂં લાગણીભર્યું જીગર હતું. કોઇપણ એવો આગળ મદદ લેવા જતું તેને એવો તો સુંદર આવકાર અને લાગણીભર્યો જવાબ આપતા કે કોઇપણ કદી દલગીર થઇને ખાલી હાથે ન જતું. ધણીક વેળા તો એઓને માલમ પડતું કે ફલાણા ફનાણા ધર્મગુરુનો છોકરો ચંચળ છે, તો તેના પીતાને બોલાવી કહેતા કે તમારા દીકરાને કેળવજો બધો ખર્ચ હું આપીશ. જેઓ મદદ લેવા આવતાં તેઓને પોતાની ભલી લાગણીથી રાહત આપી તેઓનું દુઃખ ઓછું કરી સખાવત સાથે માણસાઇ પ્રેમ આપી વીદાય કરતા. એક વેળા ધણી ગુજરી જવાથી એક મા દીકરી જેઓ સારો ખાનદાનના અને સારો વખત જોયલો હતો તેઓ કયજ સ્થિતીમાં

આવી જવાથી શેઠ મેરવાનજી આગળ મુલાકાતે આવ્યા હતાં તેઓની બહુ કાળજીથી ખચર અંતર પુછી જ્યારે તેઓની સ્થિતિ સમજી ત્યારે ધરધર આંસુ પાડી તેઓના દુઃખમાં પોતાનું દુઃખ જાહેર કરી ગુપચુપ એક મોટી રકમની મદદ કરી તેઓને લાગણી સાથે દાદર સુધી વેર મુકી આવી પોતાનો અમીરી ખવાસ જાહેર કર્યો હતો. માગવા આવનારાંઓ પ્રત્યેનું એઓનું વર્તન ખરેખર આક્રીન કરવા યોગ્ય હતું. કામમાં છું, મળી શકાશે નહિ એવી કુર રીતીઓ એઓની ન હતી, પણ બહુ દયાથી વાતો સમજી, મદદો કરી ગમે એવાં ગરીબને પણ ઉઠી દાદર સુધી ઇજત આપી રવાના કરતા. સખાવત કરનારાં હોજો તો એવાજ હોજો! પૈસાજ કાંઈ ખરી સખાવત નથી. પણ માનસાધ લાગણી અને માણસાધ પ્રેમ એજ દુઃખીઓને ખરી રાહત આપે છે. શેઠ મેરવાનજીનાં બાળમાં તો એવા અસંખ્ય બનાવો બન્યા હશે પણ અત્રે તો સામાન્ય શબ્દોમાં એઓની સખાવત કરવાની ઉમદા રૂઢી વિશેજ બોલીને આપણને સંતોશ પામવાનું છે.

વળી એઓની સખાવતનો ભરમ ધણજ થોડાઓ જાણતા હશે. પોતે જે કાંઈ આપે તે કોઈને જાણવાજ નહિ દીએ, અને પોતાની પણ યાદ ન રહે. છેલ્લાં છેલ્લાં તો જે કાંઈ હોય તે જે કાંઈ આગળ આવે તેઓને આપી દીએ, કોઈ જ્ઞાનની વાતો કરતું આવે, કોઈ ધર્મ, શ્રીલક્ષ્મીની વાતો કરતું આવે, કોઈ બ્રહ્મજ્ઞાનની બાબતો સાથે આવે તો કામાજીની કોઈની હમેશ ખુલ્લીજ હતી. ખરો ભાગ્યશાળી તો તેજ કે જે પોતાની સર્વે સખાવતો પોતાને હાથે જાતે કરે છે. કામાજી ખરેખર એક મહાન નર હતા. લખો રૂપીઆ પોતાને હાથેજ સખાવતોમાં આપ્યા, કારણ એઓએ જરથોશ્તી ધર્મપુસ્તકોના વાંચણો ઉપરથી જાણ્યું હતું કે જે માણસ પોતાને હાથેજ સખાવત કરે તેજ તેનું ફળ મેળવી શકે છે. જ્યારે શેઠ મેરવાનજીએ ૩. ૨૫) લાખની સખાવત કીધી ત્યારે લોકોના મનમાં એમ હતું કે એઓ પાસે બીજા એટલાજ લાખ હશે પણ ના એ તો એઓએ લગભગ પોતાનું બધુંજ આપી દીધું હતું. જ્યારે ૨૫) લાખ રૂપીઆ આપ્યા ત્યારે પોતાની બધીજ દોલત પુરી કરી દીધી, પોતા માટે જેટલું કાંઈ જરૂરી હતું તેટલુંજ રાખ્યું. વળી પોતાના કુટુંબીઓ માટે પણ જે કાંઈ ફુંક ધટારત હતું તેટલુંજ રાખી

છેક છેવટના દિવસ સુધી બસ આપ આપ અને આપમાં પોતાનો સર્વે પૈસો ખર્ચી ગયા. જ્યારે ગુજર પામ્યા ત્યારે પોતાના સવાભોનો હમ-બેહરો સાથે લઇ ગયા અને પોતાની લગાઇની દોલતનો ઢગ મુકી ગયા, પોતાની ખાકી દોલત જેવું કશુંએ ખાકી રાખ્યું નહિ. આક્રીન હોજો એવા ભલા અષો નર ઉપર !

શેઠ મેરવાનજી કામને પોતાની ફરજો માટે નમુનેદાર કાળજી.

શેઠ મેરવાનજીએ જ્યપણુથીજ એક ઉદ્યોગી જીવંતી ગુજરવાની તમેહ પાડી હતી. દોલતમંદના દીકરા છતાં કોઇપણ પ્રકારની મોજલી અને એશઆરામની સ્વાર્થી જીવંતી કરતાં પરમાર્થી ઉદ્યોગી જીવંતી વધુ પસંદ કરતા હતા. શરૂઆતથીજ ધર્મખાતાંઓ અને ત્રસ્ટ ફંડે સાથનો એઓનો સંબંધ જોડાયો હતો. કામના અનેક કેળવણી ખાતાંઓ અને ખીજાં સામાન્ય ખાતાંઓના ત્રસ્ટી, સરનશીન અને કારોબારી તરીકે બહુ ઉલટભર્યો ભાગ લેતા હતા. દરેક મીટીંગમાં વખતસર હાજરી આપવી એ એઓનો નિયમ હતો. ઓરફનેજ જેવાં ખાતાઓમાં વખતો વખત મુલાકાત આપી નાવારસ અગ્યાઓની પરપુછ કરતા અને ધણીક વેળા તે મીટીંગના મુકરર કીધેલા વખતની અર્ધો કલાક આગામજથી આવી તે ખાતાની પોતે જાતી દેખરેખ રાખતા. ત્રસ્ટી તરીકે દરેક હીસાઓ જાતે તપાસી નાણાની બહુ સાચવણી કરી તેનાં વધારા માટે યત્ન કરતા. એ રીતે જે જે ખાતાંઓમાં હતા ત્યાં ત્યાં બહુ અંત-કરણપૂર્વક કાળજીથી પોતાની ફરજો જાળવતા. પોતાથી કાંઇ ખોટું ન થાય, કાંઇ ગેરજનસાફ ન થાય, કાંઇ ફરજ બજાવવામાં કચાસ ન રહી જાય તેને માટે બહુ ખતરદાર રહેતા. પોતાથી જો કાંઇ નાની ભુલ થઇ હોય અને તે વિષે વિચાર કરતાં જો એઓને માલમ પડ્યું હોય તો તે માટે બહુજ પસ્તાવો કરતાં અને માફી પર માફી માગતા. પોતાની કુટુંબી જાગદોમાં બહુજ ઇનસાફથી વર્તતા અને ત્યાં પણ કોઇને દુઃખ ન થાય, ઓછું ન આવે, ફરજ ન મુકાય એવા બહુ ઉંચા નીચમોથી કામ કરતા. પોતે એટલા તો ભલી ભલામથી ભરેલા હોવા છતાં સદા ખેલતા કે મારેથી ધણી ભુલો થયલી છે અને જેને માટે હું જીવંતી ભર પસ્તાવો કરું છું. આ એઓના હૃદયની ચોખખાઈ દેખાડતું હતું. પોતાથી ફરજ બજાવવાનું પુરેપુરું અને તોજ કામ માથે

લીએ નહિ તો ના પાડે. વળી પારસી પંચાયતના ત્રસ્ટી તરીકેની ભારે ફરજો પોતાના અંતરણ્ય મુજબ યગ્મવી ન શકાઈ કે રાજનામું આપ્યું. એજ પ્રમાણે ઝંઘડીને લીધે બીજાં અનેક ખાતાંઓમાંથી રાજનામાંઓ આપી પોતે ત્યાં કાયદું કરવા અને ફરજ યગ્મવવાજ હતા એવું દેખાડી આપ્યું હતું. કાંઈ સંજ્ઞાઅર્થ ખાતાંઓ સાથેનો એઓનો સંબંધ હતો જેઓમાના અગત્યના થોડાક નીચલાં હતાં:—

નશરવાનજી મનચેરજી કામા ચેરીટી ફંડ.

હોરમજી મનચેરજી કામા ચેરીટી ફંડ.

ફરતમજી મનચેરજી કામા આતશઆદરાન ફંડ.

ફરામજી મંચેરજી કામા ચેરીટી ફંડ.

ખરશેદજી નશરવાનજી કામા મેમોરીયલ ફંડ.

મુંબમ્મના નાવારેસ ધરાનીઓનું ફંડ.

કદમી ગહમખાર ફંડ.

કદમી હમકાર ફંડ.

ગરીબ જરથોસ્તીઓના રહેઠાણ ફંડ.

સુરત પારસી ચેરીટી ફંડ.

ફરતમજી જમશેદજી જીજ્ઞાસ સ્કુલ ફંડ.

પારસી સુવાવડખાનુ.

મુંબમ્મની પાંજરાપોળ.

નશરવાજી માણેકજી પીટીટ ચેરીટી ફંડ.

ધી જે. એન. પીટીટ પારસી ઓરફનેજ.

બાઇ આવાંબાઇ ફરામજી પીટીટ છોકરીઓની ઓરફનેજ.

જરથોસ્તી છોકરીઓની નિશાળ મંડળી.

વાંદરાનું મીસીસ શીરીનબાઇ કામાનું કોનવેલેસન્ટ હોમ.

માથેરાનનું સર રતન તાતા કોનવેલેસન્ટ હોમ.

બોમ્બે નેટીવ ડીસ્પેન્સરી.

ડીસ્ક્રીકટ પ્રોવીડન્ટ સોસાયટી.

સર જે. જે. પારસી બેનીવોલન્ટ ઇન્સ્ટીટ્યુટ.

મુસ્લાં શીરોઝ મદ્રેસા.

મુસ્લાં શીરોઝ કેતાખખાનું.

કદીમી દરતુરને મુસારો આપવાનું ફંડ.

જરથોશ્તી ધર્મ સંબંધી કેળવણી આપનારી અને જ્ઞાન ફેલાવનારી મંડળી

વિગેરે વિગેરે બીજાં અનેક નાના મોટાં ખાતાંએ

શેઠ મેરવાનજી કામાની સાદી, નિયમીત અને નકલ કરવાભેગ
પવિત્ર જીંદગી.

શેઠ મેરવાનજી કામા ૮૪ વરસના થયા ત્યાં સુધીનો ચાલુ પોતાના કામકાજોસર ઓશીસમાં જતા અને ૮૫ વરસની વૃદ્ધ વયે ગુજર પામ્યા. મરહુમની જીંદગી બહુજ સાદી અને મીતાહારી હતી. અસલના પારસી ઉંચ કુટુંબોમાં જે 'ડીસીપ્લીન' હતી તેને લીધે તેઓને ત્યાં સપુતો નીવડવા પામતા. રૂડા પવિત્ર વાતાવરણમાં શેઠ મેરવાનજીનું બચ-પણુ પસાર થયલું હોવાથી કશાપણુ દુગુણા એઓમાં દાખલ થવા પામ્યાજ ન હતા. સહવારે સકાળે ચાર વાગામાં ઉઠવું, ઠંડા પાણીએ નાહવું, નિયમીત અંગ કસરત અને 'અધીંગ' કરવી, ચાહ કોશી જેવું પીણું કદી ન પીવું, ઘણુંજ સાદું અને થોડું ખાવું, અઠવાડીયામાં એક દિવસ અપવાસ કરવો, એ બધી ઉમદા રીતીઓ છેક જીંદગીના છેડા સુધી એઓએ ચાલુ રાખી હતી. મરહુમ બહુજ ધાર્મિક આસ્થાવાળા હતા અને રોજ નિયમીત બંદગીમાં રોકાતા અને ફસલી હમકારાઓ ઉપર જરૂરજ આતશબેહેરામો જતા અને દરેક મોખેદ સાહેબોને આશોદાદ આપતા.

મરહુમની જીંદગીની એક મોટામાં મોટી મોજ ધાર્મિક, મીનાઈ અને ઉમદા સાહિત્યના પુસ્તકો વાંચવાની હતી. મરહુમ કેળવાયલ હોવા ઉપરાંત બહુ સંગીન જ્ઞાન ધરાવતા. પોતાની જવાનીમાં બધા કલાસીકલ લખનારાઓની નામીચી કેતાઓ, નાટકો, વાર્તાઓ વાંચવાનો બહુજ સારો શોખ ધરાવતા. વળી જ્ઞાતજ્ઞતના અઠવાડીક, માસીક, ત્રીમાસીક ચોપાન્યાઓ ચીપી ચીપીને વાંચતા. જરથોશ્તી ધર્મ સાહિત્યનો લગતાં અંગ્રેજી તેમજ ગુજરાતી પુસ્તકોનો બહુ ઉંડો અભ્યાસ કરતા અને એવા અભ્યાસને પરિણામેજ એઓ જરથોશ્તી ધર્મના ખરા આશક બન્યા, એવા અભ્યાસને પરિણામેજ એઓ વિચારવંત (Rational) બન્યા. એવા અભ્યાસને પરિણામેજ ખોટી રાહરસમો અને વહેમી રિવાજો અને વધારી મુકેલી ફિયાકામોને કબુલ નહિ રાખતા, એવા અભ્યાસને પરિણામેજ

એઓ ફસલી સાલના ચુસ્ત હીમાયતી બન્યા, સામ્રાજ્ય ધર્મ અને સંસાર સુધારક (a great reformer) બન્યા, કોષક વેળા સગાંઓ યા ઓળખીતાંઓને ત્યાંથી ચાશણીના ખુમચા આવતા તે જોઇ બહુ કગલતા અને બળાપો કરતા. એઓનો વાંચણનો શોખ છેક નાતવાની અને ઝંઘરી થઇ ત્યાં સુધી રહ્યો અને હરહમેશ હાથમાં કાંધખી વાંચવાનું તો હોયજ. ગુજર પામવાની એક વરસ અગાઉ પોતાની જીવાનીમાં વાંચેલી કેટલીક નામાંકીત લખનારાઓની અંગ્રેજી ચોપડીઓ ફરી પાછી ખરીદી વાંચતા હતા અને એલેક્ઝાન્ડર ડુમાની નોવેલો વાચતાં આ લખનારે એઓને નીહાળ્યા હતા. બહુ જ્ઞાની છતાં અતી નમાના હતા અને એક જ્ઞાસુ તરીકે શ્રદ્ધાશાન અને ધર્મપ્રાપ્તિની બાબદોમાં બહુ રસ લેતા.

મરહુમ શેઠ મેરવાનજી બહુ દ્રઢ મન ધરાવતા હતા અને પોતે વિચાર કરી જે અનુમાનો ઉપર આવતા તેને બહુ ચીવટામય વળગી રહેતા હતા. ગમે તેવી બુદ્ધિમાં પણ કોઇ નવું જ્ઞાન ધરાવવા માટે, કોષક તનદરોસ્તીનો રૂડો નિયમ અમલમાં મુકવા મન ઉપર પુરતો કાબુ હતો. એક વેળા મરહુમ શેઠ કેકોબાદ મરઝબાન સાથે અંધેરી પોતાની રકુલમાં આવ્યા. શેઠ મરઝબાને વર્ગમાં નીશાળ્યાઓને રોકું ઉંચું રાખી, કમર સીધી રાખી, છાતી બહાર રાખી ખેસવા, ચાલવા હાલવાના ફાયદા સમજાવ્યા. તુરતજ કામાજી જેઓ જમણીને લીધે જરા વાંકા ચાલતા હતા તેઓએ એ પાઠ ઉપાડી લઇ તેજ ધડીથી તતાર છાતી બહાર રાખી ચાલવા માંડ્યું અને તે નિયમને ચાલુ મક્કમપણે અમલમાં મુક્યો.

મરહુમ શેઠ કામાજીનું ઉંચું ચારીત્ર અને અમીરી ખવાસ.

ધણા મોટા માણસો પોતાના કાર્યોથી પોતાની નામના અને કિર્તી મુકી જાય છે, કોઈક પોતાની દોલતથી, કોઈકો પોતાની જાહેર સેવાથી, કોઈક પોતાના માનચાંદથી. પણ ધણા જીજ્ઞાસુ એવા હોય છે કે જેઓ દોલત, જ્ઞાન, મોભો ધરાવવા છતાં સંપૂર્ણ બહી જીવંતી ગુમરી, પરમાર્થ અને સેવા બજાવી સખાવત અને દયાદાન કરી, પોતાના ઉંચું ચારિત્ર અને અમીરી ખવાસથી સાધુ જીવન ગાળી પોતાની અપોષ અને ભલામનો પમરાત ચોમેર પાંદરી જાય છે. મરહુમ શેઠ મેરવાનજી પાછળ પ્રકારના અપો જીવન ગાળનાર સાધુ પુરૂષ હતા. એવો પોતે જેટલા

નીખાલસ અને સ્વચ્છ અંતઃકરણના અને ભલા હતા, તેવાજ સર્વે મનુષ્યોને એવણુ ધારતા હતા, તેથી કોઇકો એઓની ભલામતો અધરીત લાભ મેળવી નુકશાન પાણુ કરી ગયા છે. જ્યારે પણ એઓની વખાણુ કરવામાં આવતી, જ્યારે પણ એઓની રૂ. ૨૫) લાખની ખાદશાહી સખાવત માટે બોલવામાં આવતું ત્યારે બહુજ શરમામ્મ જતા અને કહેતા કે undue and too much praise is censure. મેં કાંઈજ કીધું નથી. પરવરદેગારની ઈચ્છાથીજ સર્વ થાય છે અને મેં તો મારી નાની જેવી ફરજ બજાવી છે. કોઇપણ પ્રકારની મોજશોખ કે રીતેમા નાટક વરીકમાં કદી ન જતા અને કોઇપણ દુન્યવી ચીજોની મોહ કે માયા જેવું હતું નહિ. પોતાનો પૈસો જરાપણુ પોતાની સગવડ કે એશઆરામ માટે વાપડતા નહિ. પોતાના પોશાકમાં તદ્દન સાદા એક કપડું ધસીપીસીને ૨૫ વરસ વાપરનારા હતા. એક જુની ઘોડગાડીમાં ફરતા અને છેલ્લા ફકટ ૮ થી ૧૦ વરસ આસપાસના-ઓના સમજવવાથી એક મોટર રાખી હતી. એઓમાં નમનતામતો ગુણ કાંઈ અજ્ય જેવો હતો અને પોતાને બહુજ કમીના ધારી કોઇપણ પ્રકારનું ગુમાન ધરાવતા ન હતા. જ્યારે એઓને કહેવામાં આવતું કે તમે તો હાથે જાતે બહુ સખાવત, બહુ ભલામ્મ કીધી છે અને તેનો તમને સારોજ બદલો મલશે, તો જવાબ દેતા કે પરવરદેગારની દરખાસમાં જવા માટે, તેના દર્શન કરવા માટે કાંઈ એ ચીજો પુરતી નથી પણ આત્મીક જ્ઞાન અને આત્મીક દ્રષ્ટી અને મહાત્મ્યતા એવી લાયકાતો જેમ્મએ જે મારામાં જરાએ નથી. દાદાર આગળ દુઆ ગુમરૂં છું કે એવું લક્ષણુ આપવાવાલો કાંઈ પવિત્ર પુરૂષ મને મળે. દુન્યામાં કોઇપણ માણસ સંપૂર્ણ અને ખામી રહીત તો હોતોજ નથી છતાં શેઠ કામાજી એક વધુમાં વધુ ખુબીવાળા અને ઓછામાં ઓછી ખામીવાળા, સંસારી જીવન ગાલવા છતાં એક પવિત્ર સાધુવૃત્તી ધરાવવાવાળા અમીરી પુરૂષ હતા. એઓના ઉચ ચારિત્ર માટે, ભલી પ્રમાણિક જીંદગી માટે, ઈચ્છા રહીત સાધુ જીવન માટે, નીર્દોષ બાળકના જેવાં શુદ્ધ અંતઃકરણ માટે અને અથોરનાનો પ્રત્યેના એઓના અત્યંત પ્રેમ અને ભલી લાગણી માટે આ અદના લખનાર એ મરહૂમ અશો નરનો સદા વખાણુનાર હતો અને રહેશે.

મરહુમ શેઠ મેરવાનજી એક ખરા ઝવેરી હતા. જ્ઞાનની ખરી કીંમત કરનારા હતા અને જે સફેદ પાઘડીવાલા સાહેબો જ્ઞાની હોવા ઉપરાંત ધર્મગુરૂને જેમ આપે એવી રીતે સાચવટથી પોતાનું જીવન ગાળતા હતા તેવાઓ ઉપર સદા પ્રીદા પ્રીદા થતા. મરહુમ અષો નરખ ૩. કામા ઉપરની એઓની જનફેશાનીએ તેઓના પવિત્ર એવંદ એલાઓ શેહરીઆરજી, તેહમુરસ, કાંગાજી, આંટીઆજી વિગેરેની લાયકાતની કદર યુજતા અને પ્રસંશા કરતા એઓને કર્યા. શમ્સ-ઉલ-ઓદમા ૩૧૦ સર એવંદ જીવનજી જ. મોદીના મોટા વખાણુનાર અને ભવ્ર તેમજ એક ધર્મગુરૂ તરીકેની તેઓની લાયકાત ઉપર કુરઆન હતા. શમ્સ-ઉલ-ઓદમા દસ્તુર ૩૧૦ ધાલા અને બીજા નામાંકીત અવસ્તા રકેલરો શેઠ બેહરામગોર તે. અંકલેસરીઆ, એવંદ બમનજી ન. ધાલર અને શેઠ સોહરાય જ. બલસારાના બહુજ વખાણુનારા હતા.

ગમે તેવી મતફેરી છતાં કોમ્પણુ તરફ કોમ્પણુ પ્રકારનો અભાવ કદી ન ધરાવતા. જાહેર જાહેગીનો તરીકો બહુજ અચ્છી રીતે જાળવતા. હીમતથી કાંઈ પણુ ખર્ચ અને સારું કામ કરવા સુધારક તરીકે બહાર પડતા. તાનાજની અને ટીક્કા મુગે મોટે સહન કરતા છતાં કોમ્પની વિરૂધ કદિ એક શબ્દબી ઉચ્ચારતા નહિ.

એવા એક ફરેસ્તાઈ ખસલતના. સ્વમોગી અને પરમાર્થી શેડીયાના ગુણો, ચારિત્ર અને ભલામ્પઓની જેટલીબી તારીફ ગામ્પયું તેટલી ઓછી છે. ખોદા આપણુને એઓની બલી અને પવિત્ર જાહેગીનું અનુકરણ કરવાની શક્તિ આપે અને પારસી કોમમાં એવા ધણુ શેડીયાઓ પેદા પડે કે જેઓ મરહુમ શેઠ મેરવાનજીની શેદાઈ, નમનતાઈ, સદ્ગુણો અને સખાવતને પુગે!

છેવટના ઉદગારો.

મરહુમ શેઠ મેરવાનજી કામાએ એક સંપૂર્ણ ભલું જીવન ગુમ્પયું છે અને પોતાને હાથે જીતે કીધેલું પોતાની સાથે લઈ ગયા છે. આ ગતીની દુન્યામાંજ પોતાના કર્મો અને અપાઈ તેમજ સુમનસથી પોતાનું રોશનીવાલું બેહેશ્ત મુકામ જે શ્રેષ્ઠ હાલતની આનંદમય પ્રાપ્તિ છે તે તૈયાર કરી ગયા છે. ત્યાં હવે પછીની અમંગીની હાલત તેઓ શાંતિથી ભોગવશે !

આ અદના લખનાર એઓના સમાગમમાં આવવાનું સુહાગ્ય ધરાવતો હતો. મરહુમ સાથે ખુશ ગુફતેગીમાં કલાકો કાઢ્યા હતા. મરહુમને એક આત્મીક બાળ ધરાવનારા પુરુષ તરીકે જાણ્યા હતા, તેમજ મરહુમના મન અને હૃદયની અંદરની કેટલીક બાલી લાગણીઓ, ઉમેદો, અભીલાષાઓનું પણ કાંઈક જાણી શક્યો હતો. ઉપર દર્શાવેલા વિચારો મરહુમ સાથના અંગત સમાગમમાં આવ્યાથી જે અનુભવ્યું હતું તેજ મારી કમીની શક્તિ પ્રમાણે મારી કમીની બાપામાં લખી નાખ્યું છે. ઉપર આપણે ટુંકમાં એઓની જીંદગીના ફકટ અગત્યના તબક્કાઓજ જોઈ ગયા છીએ અને તેમાં એઓના મહાભારત કાર્યો અને પવિત્ર સદ્ગુણોનો પણ કાંઈક જાણો ખ્યાલ લીધો છે. હવે આપણે એમનું આ ટુંક જીવનવૃત્તાંત પુરું કરીએ તે પેહેલાં કાંઈક ઉવટના ઉદ્ગારો રજુ કરશું.

કામાજીની જીંદગીની મોતેજર નેમ ધર્મગુરૂ વર્ગની અજ્ઞાનતા અને પડતી તેમજ ધાર્મિક આંધાધુંધી હતી અને છે તેનો મુલાજ કરી અથોરતાનોતો જ્ઞાની, ચારિત્રવાળા અને પોતાના ઉચ્ચ પેશાને લાયકના બનાવવાની હતી. તે માટે મજલખ પૈસોજ ન આપ્યો પણ પોતાની ખરી લાગણી અને સાચો પ્રેમ આપ્યો. હાલ સુધી બની રહેલા બનાવોથી નીરાશાજ છે. છતાં મરહુમ અષો શેઠ કામાજીની ઉમેદો હતી પણ થોડી ઘણી પાર પાડવા માટે મરહુમના લાયકીવાળા ભત્રીજાઓ શેઠો જાંગીરજી અને કેપ્શન કામા મન પર લઈ લાયક કોમ-હીતકારી અથોર્તાનોતા ખેરખાહ પુરોષોની સહાયતાથી આ ખાતાંની નાવ સહિસન્નામત માર્ગે દોરવે !

મરહુમની બીજી મોટી ઉમેદ ફસલી સાલ આખી કોમમાં ફેલાય એવી હતી. મરહુમની એ ઉમેદ પાર પાડવાનું કામ કશુંએ મુશ્કેલ નથી. ફસલી અગીઆરી ૪૮ તૈયાર થઈ જા. ન. નો સર્વે કારોબાર નવાં ધોરણ ઉપર રચાય, કેળવાયત્રા જ્ઞાની ધર્મગુરૂઓના હાથોમાં કારોબાર મુકાય અને શેઠ મેરવાનજીનું અથોરતાન ઇન્સ્ટીટ્યુટજ એ બાબદની આજેવાની લઈ આગળ પડે તો ચંદ રોજમાં એ સવાલનો ફડચો થઈ જાય, કોમ ગુચવાડામાંથી છુટે અને દીની અને કોમી ઐક્યતાનો સંગીત પાંચો

રચાય અને જુદા જુદા પંથો નાબુદ થઇ જરથોસ્તી ધર્મ પાળનારા સર્વ બહેદીનો તેમજ અથોનાના એકજ થાય!

કામાજીની ત્રીજી ઉમેદ જરથોસ્તી ધર્મને તેના ખરા સ્વરૂપમાં, તેની અસદ્વ્યત્તમાં અને તેની નીતિરીતી, શીલસુરી અને જ્ઞાનના પ્રકાશમાં ચોમેર ફેલાયલો બેવાની હતી. શેઠ કામાજી તેથીજ એક સુધારક હતા, અને એક સુધારક હતા તેથીજ એક સાચા જરથોસ્તી, ધર્મી સકર્મી પુરૂષ હતા. ખોદા કરેને શેઠ કામાજી જેવા સુધારકો બધાજ થાય કે જેથી કોમનો દિવસ ફરી ભય અને છુલ્લંદ જરથોસ્તી ધર્મ પોતાની મોતેજરી સાચવી રાખી આગળ વધતી દુન્યામાં એક અક્કલ અનુસાર અને વહેવાર (Rational and practical) ધર્મ તરીકે સર્વેનું ધ્યાન ખેંચી રહે અને આપણુ જરથોસ્તીઓ તે ધર્મ પાળવાથી વધારે સારાં અને વધારે આત્મીક જ્ઞાન ધરાવનારાં થઇએ અને તે ધર્મના ઉપાસકોમાંથી કોઇ એક યા વધુ મહાત્મા પુરૂષો જન્મ પામે કે જેઓ કોમનું, દેશનું અને દુન્યાનું તારણુ કરે !

મરહુમ અષો શેઠ મેરવાનજી મંચેરજી કામાની અષો, બલી, શુરી, વૃદ્ધી કરનારી ક્વષી પોતાની મીનોઇ શાંતિમાં આગળ વધો અને પોતે આરંભેલા શૂલ કાર્યો પરિપૂર્ણ કરવા માટે આગળ વધો અને પોતાના બહા આશિર્વાદો સર્વે ઉપર ઉતારો ! આમીન ! આમીન ! આમીન !

તા. ૨૬ મી ઑગસ્ટ ૧૯૩૫.

“આસાફલ બાકીએ અન-ઇલ-કુફન અલખાલીએ,”

ચાનં

“આગલા જમાનાઓની બાકી રહેલી નીશાનીઓ”

એ નામની એક અરબી કેતાબમાંથી આગલા ઇરાનીઓ
વિષેની ચુટી કહાડેલી હકીકતો અને તે ઉપર વિચારો.

❦ O ❦

અલખીરની.

(pp. VII—XIII.)^૧ એ કેતાબના બનાવનારનું આખું નામ અબુ-રેહાન મહમદ બીન અહમદ અલખીરની કરી છે, જે ટુંકમાં અલખીરની અથવા અબુરેહાન કરી બી બોલાય છે. તે ખવારીઝમ (Chorasmia) હાલ જમાનાનાં ખીવા (?) નો રહેવાસી હતો. તે જનમ્યો ઇ. સ. ૯૭૩ માં અને મરી ગયો ઇ. સ. ૧૦૪૮ માં. એ પ્રમાણે તેની ઉંમર ૭૫ વરસની હતી. શરૂમાં તેને મામુની વંશના રાજકર્તાઓનો આશરો હતો. તે પછી તે જુરજન (જુરગાન Hyrcania), તયરીસ્તાન અને કાસ્પીયન સમુદ્રની દક્ષિણે આવેલા બીજા પ્રાંતોના હાકેમ કાબુસ બીન વશમગીર બીને મુરદાવીજ મુલકકય શમશુલ-મઆલીની આસ-રામાં રહ્યો હતો જેને આ ચોપડી ઇ. સ. ૧૦૦૦ માં તેણે અપણું કીધેલી છે. સુલતાન મહમુદ ગજનવીએ ખવારેઝમ છત્યા પછી તે અબુરેહાનને પોતાની સાથે ગજની લઇ ગયો હતો, જ્યાંથી તે હિંદુસ્તાન જઈને હિંદુઓની વિદ્યાઓ શીખ્યો હતો. હિંદુસ્તાનથી પાછો આવ્યા પછી ધારવા મેલે ગજનીમાં તે મરણ પામ્યો.

૧ ફરાઓની આગલ આપેલા આંકો અસલ અરબી પુસ્તકના ડો. સી. એડવર્ડ સાખોએ (૧૮૭૯) કરેલા અંગ્રેજી તર્જુમાં (The Chronology of Ancient Nations)ના પાના નંબરો દર્શાવે છે.

૨ Sun of the Heights.

પ્રોફેસર સી. ઇ. સાપોએ આ “આસાડલ બાકીએ અન-ઇલ કુ, ઇ.” કેતાબનો ફ્રેંચ તથા ઇંગ્રેજીમાં તરજુમો કીધો છે. તે કહે છે કે અલખીરની બીજા લખનારાઓ કરતાં કાંઈએક વધારે સારી રીતે બારીક તપાસ કરીને લખનારો જણાય છે. તેનામાં સાધારણ સમજ, સારી રચના, અને ઘણી ખરી બાબતોને ગણીતથી ચોક્કસ કરવાની ટેવ જોવામાં આવે છે. ઇરાનની તથા સોગદીઆનાની જરથોસ્તી વસ્તીની તારીખની ગણતરી વિષે અલખીરની તેઓને મોહરેથી સાંભલેલું લખે છે. તે કહે છે કે તેના વખતમાં ગામડાંઓમાં ઘણા જરથોસ્તીઓની વસ્તી હતી અને કેટલાંએક શહેરોમાંથી જરથોસ્તીઓ હતા. વધી તે કહે છે કે જેમ તેઓના બાપદાદથી ચાલતું આવ્યું તેમ તેઓ ચાલતા હતા પણ તેઓમાં સમજનારા કોઈ ન હોતા. અલખીરનીએ પોતાની એક ચોપડી નામે કેતાબ-અલ-તફ્હીમ અરબીમાં તેમજ ફારસીમાં લખી છે. એ કેતાબથી જરથોસ્તી અબ્યાસીઓને જાણવાજોગ હોવી જોઈએ. પ્રોફેસર સાપો કહે છે કે અબુરેહાન ચોક્કસ દરજ્જે સમ્યાઈને ચાહનારો જણાય છે. તે પોતે શીયા પંથનો મુસલમાન હતો પણ છેકજ ધર્માધ નહીં હતો. સાસાનીઆન કીર્તિનો નાશ કરનારા અરબોને તે ધીક્કાર છે, અને પારસી અથવા ઇરાની બાબતો તરફ પસંદગી બતાવે છે.

ઘણું દલગીરી ભરેલું છે કે “આસાડલ બાકીએ ઇ.” માં વચ્ચે વચ્ચેથી ઘણાંએક પાનાં ગુમ થઈ ગયાં છે તેમાં જરથોસ્ત ઉપર લખેલો એક બાબ આખો ગુમ થઈ ગયો છે.

એ કેતાબમાંથી કેટલીએક જાણવાજોગ બાબતો તેઓની ઉપર ચહડતો આંક મુકીને આપણે નીચે ટુંકમાં ટપકાવીને તે દરએક ઉપર વિચારો નોટનાં મથાલાં તજો જણાવતા જમશું.

૧.

દહાડાની શરૂઆત.

(pp. 5-7) એક આખા રાત્રિય-દિવસ (ફ્ર. “પારોઝ” Greek *Nychthemeron*) ની શરૂઆત કેટલાએકો સૂર્યાસ્તથી તે બીજા દિવસના સૂર્યાસ્ત લગી ગણે છે. કેટલાએક લોકો સૂર્યોદયથી બીજા દિવસના સૂર્યોદય લગી ગણે છે. કેટલાએકો મધ્યાન કાલથી બીજા દિવસના મધ્યાન કાલ લગી ગણે છે, અને કેટલાએકો મધરાતથી બીજા દિવસની

મધરાત લગી ગયું છે. અબુરેહાન કહે છે કે “જીએ શેહરીઆરાન-અલશાહ”ના બનાવનારે આ છેલ્લી મધરાતથી દહાડો શરૂ કરવાની રીત વાપડી છે.

“જીએ શેહરીઆરાન અલ શાહ” એ કેતાબ પ્રોફેસર સાબોને જણાઈ નથી. પણ તે કહે છે કે તેના જાણવામાં એક “જીએશેહરી-આર” અને બીજી “જીએ અલશાહ” એવી બે ચોપડીઓ આવેલી છે. જીએ શેહરીઆર અસલ ધરાની જુઝાનમાં હતી તેના અલ-તમીમીએ અરબીમાં તરજુમો કરીને લેખો એમ હમઝાઈદાનીની ચોપડીના દસમાં વાલમને ખસોમે પાને કહેલું છે. તેજ પ્રમાણે મોશીયો ફલુગેલે એડીટ કરીને “કેતાબ-અલ-ફેહરીસ્ત”ને પાને ૨૪૧, ૨૪૪ અને નોટમાંથી કહેલું છે.

“જીએ-અલશાહ” અહમદ બીન અબદલા કે જે મવ્ શેહેરનો રહેવાશી હતો અને હખશ નામથી જાણાયેલો છે અને જે બગદાદમાં હીજરી બીજી સદીની આખરે અને ત્રીજી સદીની શરૂઆતમાં થઈ ગયો તેની બનાવેલી છે (જુઓ ફલુગલની “કેતાબ-અલ-ફેહેરસ્ત,” સફે ૨૭૫ તથા સેડીગોટની પ્રાલીગોમીનીશ, સફે ૧૦ નોટ ૩).

નોટ—આ વાત ઉપરથી જણાય છે કે મધરાતથી ઉપહીન ગેહને પેહેલી ગેહ ગણીને જરથોસ્તી રોજની શરૂઆત તે વખતથી કરવી જોઈએ એવી શોધ જે સ્વતંત્રપણે અવસ્તા ઉપરથી હાલમાં કરવામાં આવી છે તેને જીએ-શેહરીઆર અને જીએ-અલશાહના બનાવનારાઓથી ટેકા મળે છે.

ઉપહીન ગેહથી રોજ શરૂ થવો જોઈએ. એવું મત પહેલવી નીરંગસ્તાન કેતાબનુંબી હોય એવું જણાય છે. કેમ કે તેમાં પાંચે ગેહની ફેટલીએક હકીકત લખતાં પ્રથમ ઉપહીન ગેહને લગતી ફેટલીએક હકીકત અને તે પછી હાવન, રખીયવન, વગેરે ગેહોની હકીકત અનુક્રમે લખી છે, અને છેલ્લે અઘવિસ્ત્રોમ ગેહની હકીકત આવે છે (જુઓ દારાબ દસ્તુર પેશાતનવાલી છાપેલી નીરંગસ્તાન સફે ૭૫-૧૦૬ સુધી).

એ નીરંગસ્તાનનાં લખાણમાં ઉપહીન ગેહ મધરાતથી શરૂ થવા લખ્યું છે અને અધસ્તૂવિદ્યેમ ગેહ મધરાતે આખેર થવા લખ્યું છે જે આજની ચાલુ રીતને ટેકા આપે છે.

જ્યે શેહરીઆરાનનું નામ આમને અકબરીમાં ૮૫ જ્યોની જે ટીપ આપી છે તેમાં ૪૫ મું છે જે ઉપરથી જણાય છે કે એ કેતાબ નજુમને લગતી મોતેઅર કેતાબો મહિલી એક તરીકે અબુલ ફજલે ખી ગણી છે.

૨. આગલા ઇરાનીઓ ૧૨૦ વર્ષે કબીસો કરતા હતા ?

(pp. 12-13). થીઓન (Theon) નામનો એલેક્ઝાનદ્રીઆનો રહેનાર એક વિદ્વાન કહી ગયો છે કે કોન્સ્ટનટીનોપલનાં તથા એલેક્ઝાનદ્રીઆનાં લોકો, ખીખ ગ્રીક લોકો, સીરીયન લોકો, કેલડીયન લોકો, હાલ જમાનેના ઇજીપ્શીયન લોકો, અને જે લોકોએ ખલીફ અલમોઅન ગ્રીક બીહલાનો સને અખતઆર કીધો છે તે સવળાઓ, સૂરજની ચાલનું વરસ ગણે છે કે જે ત્રણસો સવાપાંસેઠ દહાડાનું છે. તેઓ ત્રણસો પાંસેઠ દહાડાનું વરસ ગણીને દર ચોથે વરસે એક દહાડો ઉમેરે છે અને તે વરસને તેઓ કબીસાનું વરસ (Intercalary year) કરી કહે છે. વળી તે કહી ગયો છે કે પુરાતન ઇજીપ્શીયનો ત્રણસો પાંસેઠ દહાડાનું વરસ ગણતા હતા અને દર વરસના પા દહાડાની કસર જ્યાં લગી એક વરસ થાય ત્યાં લગી ઉમેરતા નહીં હતા પણ પોતાનાં ૧૪૬૦ વરસે એક કબીસાનું વર્ષ ઉમેરતા હતા. તેઓનાં વર્ષની શરૂઆત તે વખતે પાછી એલેક્ઝાનદ્રીઆ અને કોન્સ્ટનટીનોપલનાં લોકોના વર્ષ સાથે થતી હતી.

આ પ્રમાણે થીઓન એલેક્ઝાનદ્રીયન કહી ગયો છે તે ઉપરથી અલખીરની કહે છે કે પારસીઓખી તેઓની પાદશાહી ચાલી ત્યાં લગી ત્રણસો પાંસેઠ દહાડાનું વર્ષ ગણતા હતા અને પા દહાડાની કસર એક આખો મહિનો થાય સારે એટલે ૧૨૦) વર્ષ ઉમેરતા હતા અને એ ઉપરાંત તે પારસીઓનું મત એવું હતું કે દર વર્ષની કસર ફક્ત પા દહાડો નહીં પણ પા દહાડા ઉપર ફક્ત કલાક (૧૨ મીનીટ) જેટલી વધારે હતી; યાને તેઓ વર્ષની ખરી લખામ્મ ત્રણસો પાંસેઠ દહાડા છે

કલાક અને બાર મીનીટની ગણતા હતા. અને એ દર વર્ષની બાર મીનીટનો ૧૨૦) વર્ષે એક દહાડો થતો હતો. અલખીરની કહે છે કે તેઓ (પારસીઓ) એ પ્રમાણે ચહુડેલી કસરના જુમલે (૩૧) દહાડા થવાને લીધે તે ચહુડેલી કસરનો ૩૦ દહાડાનો એક મહીનો ૧૨૦) વર્ષે નહીં પણ ૧૧૬) વર્ષે કુખીસાના મહીના તરીકે ઉમેરતા હતા. વળી અબુરેહાન કહે છે કે પારસીઓનોજ દાખલો પકડીને ખારીજમ અને સોગદીઆનાનાં લોકો અને ખીજાં સઘળાં લોકો કે જેઓએ પારસી-ધર્મ અખતયાર કીધો હતો તેઓ અને જેઓ તેમને તાબે હતા તેઓ અને જેઓ તેઓનાં નજદીકના સગા જેવા ગણાતા હતા તેઓ સઘળા પારસીઓનું રાજ ચાલ્યું ત્યાં લગી તે પારસીઓનીજ રીતે ચાલતા હતા.

આગલ જતાં તે કહે છે કે “મેં સાંભળ્યું છે કે પારસી-ઓના, પેશદાદીઆન પાદશાહે વર્ષને ત્રણસો સાદ દહાડાનું અને દર મહીનો ત્રીસ દહાડાનો એમ માંખી વધાર ઘટાડ ચિના ગણતા હતા, અને તેઓ દર છ વર્ષે એક મહીનો અધીક કરતા હતા કે જેને તેઓ “અધીક માસ” (Intercalary month) કરી કહેતા હતા, અને દર ૧૨૦) વર્ષમાં એ રીતે મહીનો અધીક કરતા હતા. પહેલો (દર છ વર્ષે વધારતા હતા) તે Epagomenae (પાંચ ગાથા) ને લીધે અને બીજો (૧૧૬ અથવા ૧૨૦ વર્ષે વધારતા હતા) તે પેલા પા દહાડા (અને ૧૨ મીનીટ ?) ની કસરને લીધે. તેઓ એ કુખીસાનાં (૧૨૦ વર્ષાં અધિક માસનાં ?) વર્ષને ઘણું માન આપતા હતા, તેને “પનોતુ” વર્ષ” કહેતા હતા, અને તે વર્ષમાં મૃશ્વર ભક્તિમાં અને જહોર લાલના કામોમાં તેઓ મશગુલ રહેતા હતા.”

વળી અલખીરની કહે છે કે જે ધોરણ ઉપર (બતલીમુસની) અલમાજેસ્તનો પોતાનાં વર્ષો ગણવાનો પાયો રચેલો છે તે વિષે બેલતાં, તે અલમાજેસ્ત જે બ્યાન કરે છે તે પ્રમાણે જોતાં પુરાતન મજ્જપશી-યનોની ધોરણ તેમજ મુસલમાની પછીની પારસી, ખારઝમી, અને સોગદીઅની ધોરણ તે અપૂર્ણાકને તદ્દન નહીં ગણવાની છે એટલે કે પા દહાડો અને તે પછીનો ૧ કલાક (બાર મીનીટ) તદ્દન છોડી દેવાની છે.

નોંદ—પારસી વર્ષની ગણતરી ત્રણસો સવા પાંસેઠ દહાડા અને ૩ કલાકની કહે છે તે દીનકરદ કેતાબના એક ફકરાને “શશઝમુન વ ખુરદઝમુને” (જ કલાક અને એક કલાકનો અપૂર્ણિક) કરી વાંચીએ અને જો તેમજ હોય તો એ રીતે ગણતાં ૧૧૬) વર્ષે તે અપૂર્ણિક સુધાંની ચઢેલી કસર ઉમેરવા કહે છે તે સમજ પડે છે. પણ એ પ્રમાણે લેતાં તો ૧૨૦ વર્ષે કબીસો કરવાની સાધારણ રીતે બોલાતી વાત ખોટી પડે છે. પેશદાદીઓને ૩૬૦) દહાડાનું વર્ષ ગણતા હતા એમ કહેવાનું કારણ દેખાઈતું છે કે પાંચ ગાથા તેઓના વખતમાં નહીં હતા, જે જરથોસ્તે બનાવ્યા પછી તેના પાંચ દહાડા વર્ષને છેડે ઉમેરી શકાયા. હિંદુઓમાં ૩૬૦ દહાડાનું એક વર્ષ છે જેને “સાવન” કહે છે. એમ છતાંબી અલખીઝનીને કહેનારાઓના ધ્યાનમાં પૂરું આકૃતાબી વર્ષ હોવું જોઈએ એવો ખ્યાલ છે તેથી તેઓએ તેને કહ્યું છે કે જરથોસ્તની અગાઉ ફક્ત બાર મહીના-વાલું વર્ષ હતું તેથી દર છ વર્ષે એક મહીનો કબીસાનો ઉમેરતા હતા.

હવે હું ધારૂં છું કે પારસીઓ પોતાની ઉત્તરતી આવેલી દંતકથા નબુમની ગણતરીને બરાબર બંધ એસે તેમ જો કહેવા માગે તો તેઓએ એજ રીતે કહેવું જોઈએ કે દીન અને ગહંબાર વગેરે ક્રિયાઓ પેશદાદ જમાનાથી હતી તેમાં જરથોસ્તે કરેલી એક રચના અને ઉમેરો કીધો તેથી ૩૬૦)ને બદલે ૩૬૫) દહાડાનું વર્ષ થયું અને આકૃતાબી વખતની અપૂર્ણિકની કસર ૧૨૦) વર્ષે લેવા સિવાય બીજો રસ્તો રહ્યો નહીં (કમકે જો ચાર વર્ષે દહાડો વધારે તો તેનું નામ તેઓને જણાએલું નહીં હતું, એટલુંજ નહીં પણ તેમ કરવાનો તેઓના વખતમાં રેવાજ નહીં હતો, તેથી જાણે ખુદ જરથોસ્તે ૧૨૦) અથવા ૧૧૬) વર્ષે અધિક માસ કરવા ફરમાવ્યું. પણ હું ધારૂં છું કે આ વાત માત્ર અભુરેહાનને સમજાવી લેવા માટે તે વખતના પારસીઓએ અટકલથી કહી હોય, એ ૧૨૦) વર્ષના કબીસાની સામ્યામનો પાયો કાઢ વધારે મોતેબર ગવા-હીપર જણાય નહીં લાં લગી એકદમ કબૂલ કરી દેતાં અદેશો રાખવો જોઈએ.

૩. આગલા ધરાનીઓમાં કેાઇ કાયમ સને હતો કે નહીં ?

(pp. 34-35) હીજરી સનેની ઉત્પત્તિ વિષે લખતાં અલખીફની કહે છે કે તેની ઉત્પત્તિ હજરત ઉમર ખલીફાના વખતમાં થઇ. મયેમુન બીન મેહરાનના કહેવા મુજબ તે કહે છે કે એક દહાડે ઉમર ઉપર એક દસ્તાવેજ આવ્યો તેમાં મહીનો લખેલો હતો પણ સને નહીં હતો. એ પ્રમાણે અયોક્કસ તે દસ્તાવેજ હોવાને લીધે ઉમરે પોતાના પેગમ-બરના અસહાબોની મંડળી બોલાવી અને કહ્યું કે આપણે એક સને મુકરર કરવો જોઇએ. તેઓએ કહ્યું કે ચાલો પારસીઓની રીત શી છે તે મુજબ આપણે કરીએ. તેઓએ હોરમઝાનને તે વિષે પુછ્યું. તેણે કહ્યું કે હમારા લોકોમાં જે ગણત્રીની રીત છે તેને “માહ-રઝ” કરી કહે છે. એ ઉપરથી આ શબ્દને અરબી રૂપમાં “મુવરરખ” એમ ઉચ્ચારવા માંડ્યો, તે ઉપરથી “તારીખ” એ નામ નીકળ્યું. હોરમઝાને “માહ રઝ” કેમ ગણાય છે તે સમજાવ્યું અને તે સાથે ગ્રીક લોકો પોતાના વખતની ગણત્રી કેમ કરે છે તેથી સમજાવ્યું. એ ઉપરથી કેટલાએકોએ ગ્રીકની રીતે વર્ષ ગણવાની લલામણ કીધી અને કેટલાએકોએ પારસીની રીત પ્રમાણે ગણવાની લલામણ કીધી. પણ પારસીની રીત સામણે એવો વાંધો નીકળ્યો કે તેઓમાં જેવો એક પાદશાહ તખ્તે આવે છે કે તેજ વખતે તેની આગળના પાદશાહનો સને બંધ પડે છે.....અંતે મહમદના મક્કાથી મદીને નાસી જવાનો દહાડો હીજરી સને તરીકે કયો.....કારણ કે તે રબીઉલ અવલની આઠમી તારીખ અને સોમવારનો હતો જે ઉપરથી તે ચોક્કસ જાણીતો હતો અને જે વાતને સતર વર્ષ ગુજ્યાં હતાં. એ પ્રમાણે હીજરી સને તેના સતરમાં વર્ષથી ગણાવા લાગો. હજરત મહમદના જન્મનો અથવા મરણનો દહાડો જેમ બીજા પેગમબર કે પાદશાહનો ગણવામાં આવે છે તેમ નહીં ગણ્યો-તેનું કારણ એ કે તેમના જન્મ દિવસ વિષે ચોક્કસ ખબર નહીં હતી. કેાઇ તેને રબીઉલ અવલની બીજી, તો કેાઇ આઠમી અને કેાઇ તેરમી ગણતું હતું. કેાઇ તેમને નોશીરવાનનાં છેતાલીશમાં વર્ષમાં જન્મેલા ગણતું હતું તો કેાઇ બીજી વખત કહેતું હતું. વળી હજરત મહમદની જીંદગીમાં કેટલાંએક વર્ષ અધિક માસ આરખાએ ગણેલો અને કેટલાં-એકમાં નહીં ગણેલો અને અધિક માસ ગણવાનું ખુદ હજરત મહમદે

મના કીવેલું. જોકે હજરત મહમદના મરણનો દિવસ તો ચોક્કસ ખબર હતો તોપણ તે દિવસથી સને નહીં ગણ્યો તેનું કારણ એ કે મરણના દિવસથી સને ગણવાનું તેઓને પસંદ પડ્યું નહીં. તેઓએ કહ્યું કે ધણું કરીને જૂઠા પેગમખરનાં અથવા જલેમ પાદશાહનાં મરણના દિવસને લોકો ખુશાળીનો અને યાદગારીનો ગણે છે માટે હજરત મહમદનો સને મરણ દિવસથી નહીં ગણવો.....વળી જો કોઈ પાદશાહી ખાનદાનની આખેરી આવે છે તો તેના છેલ્લા પાદશાહનાં મરણના દિવસથી સને ગણવામાં આવે છે કે જે પ્રમાણે સીકંદરનો સને તેના મરણ દિવસથી ગણવામાં આવે છે તેજ પ્રમાણે પારસી પાદશાહ યઝ્દેજરદ શેહરીઆરનો ખી ગણવામાં આવે છે. માગી લોકો તેનો સને તેના મરણ દિવસથી ગણે છે, કારણકે તેનાં મરણ સાથે તે રાજવંશનો ખી છેડો આવ્યો હતો.

નોટ:—અબુરેહાનની ઉપલી હકીકતમાંથી એ ખાખતો મલે છે. એક એક ધરાનીઓમાં કોઈ લાંબો કાયમ સને નહીં હતો અને તે દરએક પાદશાહ સાથે નવો ગણાતો હતો. દવે જો દુન્યામ કાયમ સને નહીં હતો તો ધરમનો ખી કાયમ સને ન હોય તેમાં નવાઈ નથી. પણ ધરમનો સને તો ખેશક નહીંજ હતો કેમ કે અવસ્તા લણવામાં કોઈખી સને લણાતોજ નથી. પાઝંદ આશીરવાદમાં યજ્દેજ્ઝદી સને લણાય છે તે વિષે મુદલાં શીરોજ અવીજેહ દીનમાં (સફે ૨૩૯ મે) કહે છે કે “રશમી લોકો પાદશાહ યજ્દેજ્ઝરદને એક અશોઓનો અશો અને પરહેજગારોનો પરહેજગાર કરીને ગણતા હતા. અને તેહેની તારીખને ઇઆદ દાશતને વારને આશરવાદમાં પદતા હતા અને કેતાઓમાં લખતા હતા અને હમણાખી તે વગેરે છૂટકારો નથી” વલી આખી ધ્યાન પહોંચાડવા જોગ છે કે સંસ્કૃત આશીરવાદમાં વિક્રમનો સંવત લણાય છે યજ્દેજ્ઝદી સને લણાતો નથી. જો કે રોજ માહ જરથોસ્તી લણાય છે અને હિંદુના માસ, વાર કે તિથિ લણાતી નથી.

ખીજી:—યજ્દેજ્ઝદી સને તેના તખ્તે ખેસવાથી નહીં પણ તેના મરણ દિવસથી જો ગણ્યો હોય તો તે દિવસ તેવસમી

હાલનું પારસી વર્ષ પા દહાડાની કસર ઉમેરવા વગરનું છે ૯

આગસ્ટ ૪. સ. ૬૫૧ હતો. યજ્ઞદેજર્દ તા. ૧૬ મી જુન ૪. સ. ૬૩૨ માં તખ્તે બેઠો તેના સીક્રા ઉપર વીસમું વરસ મલે છે. તે પ્રમાણે જોતાં તે વીસમું વરસ ઓગણીસ પુરૂં થઈને વીસમાંની શરૂઆત હોવી જોઈએ.

પણ સાધારણ રીતે તો યજ્ઞદેજર્દ સને તખ્તે બેઠાનોજ ગણાય છે તેનું કેમ ?

વલી આખી એક સવાલ છે કે જે પારસીઓનાં તરીકા એવોજ હતો કે એક પાદશાહ મરણ પામતાં તેનો સને ગણવાનું બંધન પડતું જોઈએ તો પછી યજ્ઞદેજર્દ મરણ પામવા છતાં તેનો સને ચાલું રાખવાનું કેમ સમજવું ?

૪. હાલનું પારસી વર્ષ પા દહાડાની કસર ઉમેરવા વગરનું છે.

(pp. 36-37) અયુરેહાન કહે છે કે યજ્ઞદેજર્દ સને પારસી-ઓના વગર કખીસાના વર્ષોના પાયા ઉપર રચેલો છે અને પંચાંગમાં તેની ગણતરી એટલામાટે લેવામાં આવે છે કે તે સહેલો છે. અને બીજા કોઈ પારસી પાદશાહનો સને ન ગણતાં તેનોજ સને ગણતરીમાં લેવાનું કારણ એ કે જે વખતે તે તખ્તે આવ્યો તે વખતે રાજ ભાગીને જુકો થઈ ગયું હતું અને તે તેઓનો છેલ્લો પાદશાહ હતો કે જે ઉમર ખલીફા સાથે નામીચી લડાઈઓ લડ્યો હતો.

નોટ:—આ ઠેકાણે અયુરેહાન કહે છે કે હાલના પારસી ઓનાં વર્ષોની ગણતરી કખીસાની પા દહાડાની કસર વગરની છે જે વાત ઉપર ઉપરથી કદમીઓનાં મતને મળે તોપણ યાદ રાખવું કે ઉપર તેણે કહ્યું છે કે આગલા પારસીઓ કખીસાની તે કસર ઉમેરતા હતા.

૫. ચાર વર્ષે એક દહાડો કખીસાનો નહીં ઉમેરવાનું કારણ અને તેની તપાસ, તથા આવાં મહીનાની પુઠે પાંચ ગાથા ઉમેરવાની કહેવાતી વાત.

(pp. 53) અયુરેહાન કહે છે કે દર સાલ ઉમેરતા (ગાથાના) પાંચ દહાડાને “પંજ” અથવા “અ-દર ગાહ” કહેતા હતા, અને એ પાંચ દહાડા આવાં મહીનાની પુઠે ઉમેરતા હતા, અને દર વર્ષની પા દહાડાની

કસર ૧૨૦) વર્ષે કબીસાનો મહીનો કરીને ઉમેરતા હતા. તે કહે છે કે ચાર વર્ષે એક દહાડો નહીં ઉમેરવાનું કારણ એ કે જો તેમ કરે તો પારસીઓનાં ધરમનાં બહુતરમાં અગવડ થઈ પડે. તે એ કે જો ૧૨૦) વર્ષે મહીનો ઉમેરે તો તે મહીનાનું નામ તથા તેના ત્રીસ દહાડાનાં નામો એક મહીનો પેદરપે બે વાર ગણવાથી મલી શકે પણ જો ચાર વર્ષે એક દહાડો વધારે તો તેનું નામ મળી શકતું નહીં હવું.

નોટ:—આ ઉપરથી જણાય છે કે એક દહાડો અધિક કરવાની સામે મુખ્ય અડચણ બહુતર અને ક્રિયામાર્ગની જણાતી આવી છે. જે બહુતર કેમ કરવું તેનું કાંઈ સત્તાબરેલું લખાણ તથા ઇસારો બી ખુલ્લી રીતે જરથોસ્તી કેતાબોમાંથી મળી શકતો નથી, પણ એ પ્રમાણે તો ૧૨૦) વર્ષે મહીનો અધિક કરવાનું બી જરથોસ્તી કેતાબોમાંથી સત્તાબરેલું લખાણ મળતું નથી. તેમ કરતાં જોકે મહીના અને દહાડા નામ સાથે મળી શકે છે તોપણ ૧૨૦) વર્ષે તે મહીનો અધિક ઉમેરવાથી વર્ષ તેર મહીનાનું થાય જેથી તે વર્ષમાં તેમજ બીજાં કેટલાંએક વર્ષોમાં ગહાપારો પોતાના નીમેલા દહાડા ઉપર આવી શકે નહીં. રપીથવન અને બેહાવનના હીંગામનેબી અગવડ થઈ પડે. એટલુંજ નહીં પણ તે મહીનામાં મરનારની વરસી અને રોજગારનીબી અગવડ થઈ પડે એમ છે તે છતાં ચાર વર્ષે એક અધિક દહાડો કરવાનું નાકબૂલ કરીને ૧૨૦) વર્ષે મહીનો અધિક કરવાનું કબૂલ રાખ્યું તે અજબ જેવું જણાય છે. અને વળી તેનો હવાલો આગલા પાદશાહોના વખત ઉપર આપ્યો છે ! એ સવળાં ઉપર વિચાર કરતાં મને એમ લાગે છે કે ૧૨૦) વર્ષે કબીસો કરવા જેવું કાંઈ કોઈબી દહાડે અમલમાં આવ્યું હોય એ બહુ શકલરેલું છે. શેહનશાહીઓમાં એક મહીનો કદમીથી પાછળ આવે છે તેનું કારણ મને લાગે છે કે જેમ કોઇએ ‘યા વીસાદ’ અને કોઇએ ‘તાઓ અહમે નમાને’ પોતાની સમજથી પઢવા માંડ્યું. કોઇએ એક ક્રિયા એક રીતે તો કોઇએ તેજ ક્રિયા બીજી રીતે પોતાની સમજથી કરવા માંડી (દાખલા તરીકે કુસ્તીની નીરંગ, ઇ.) તેમ એ બાબતમાં બી બનેલું હોવું જોઈએ. કેટલાએકોને જણાયું હોય કે કબીસો ૧૨૦) વર્ષે કરવો તેઓએ

તેમ એકદમ દહાડે વાર ફેરવીને પડવા માંડ્યું હોય અને બીજા-ઓએ તેમ નહીં કીધું હોય તેથી તે ફેરફાર કરનારા શેહનશાહી થયા ને પેલા કદમી રહ્યા, જોકે શેહનશાહીઓએ બી તે પછી કબીસો કીધો નહીં.

આવાં મહીનાની પુઠે પાંચ ગાથા વધારવાનું કારણ લખવાનું શરૂ કરતાંજ અલબીરની આ ચોપડીમાંથી એ બાબતના પાનાં નીકળી ગયાં છે એ ધણું દલગીરીભરેલું છે. તોપણ વંદીદાદાની પેહલવી તથા આઠમી પરગરદોની પેહલવી શરેહોમાં આવેલા એ ઇસારાઓ ઉપરથી અનુમાન થાય છે કે આદર મહીનો પહેલો ગણનાર એક તડ જરથોસ્તીઓમાં હતી જેઓ આવાં મહીનાને છોડે પાંચ દહાડા ગાથાના ઉમેરતા હોય તો તે કુદરતી જણાય છે.

૬. હાલની પેદાયશીની શરૂઆત વિષે પુરાતન ધરાની દંતકથા.

(p. 55) અલબીરની કહે છે કે પારસીઓનું મત એવું છે કે પેદાયશીની શરૂઆતને પેહલે દહાડે આસમાનની વચ્ચે સૂરજ એતેદાલે-રખીઈ (Vernal Equinox) ના શૂન્ય દરજ્જામાં હતો અને ત્યાંથી તેની ગતી શરૂ થઈ અને તે દહાડે ફરવરદીન મહીનો અને હોરમઝદ રોજ હતો, અને તે દહાડેથી પારસીઓનો સને ઉતરતો આવે છે, અને તે વખત સાતમાં હજારની શરૂનો હતો.

નોટ:—આ વાત પેહલવી યુનદેહસ્તેના ૩-૭ માં બાબને મળે છે તેમજ ઝાદસપરમના ચોથા બાબના સાતમાં ફકરાને મળે છે. (જુઓ વેસ્ટનો તરજુમો સફ ૧૬૫) અને દીનકદ ઉપરથી નીકલતાં અનુમાનોબી મળી શકે.

આ વાતને બીજા ટુકા એમ મળી શકે છે કે જરથોસ્તીઓનાં ભણવામાં રોજ, માહ અને ઘેહ ભણાવા છતાં સને ભણાતો નથી અને તેનું કારણ દેખાઇતું છે કે હાલમાં કીઓ હગ્નરો છે તે કોષ ચોક્કસ કહી શકતું નથી તેથી સને ભણાતો નથી. તોપણ આ શહાદત ઉપરથી આટલું તો ચોક્કસ થાય છે કે વર્ષની શરૂઆત એતેદાલે રખીઈ (Vernal Equinox) થી થતી જોઇએ અને તે દહાડેથી ફરવરદીન માહ અહુરમઝદ રોજ ભણુતરમાં ભણાવો જોઇએ.

વળી અલબીડની કહે છે કે હિંદુઓનાં સીંધ હિન્દ (સિંધ્વાત) નું મતબી એજ પ્રમાણે છે કે પહેલા સામકલમાં સુરજ વસવા લાયક દુન્યાના અંધે છેકાની યરાબર વચ્ચમાં મેષ રાશીમાં હતો. મીનોખેરદ બાબ ૪૯ ફ૦ ૪થો બી કાંઇએક એને મળતું જ કહે છે પણ કેટલા-એક જોતીશીઓ કરક રાશીને દુન્યાની ગરદેશ અને ઉગવણની શરૂઆત ગણે છે જે જરથોસ્તી લખાણોને અનુસરતું નથી. અને જો તેવાંજ કોઇ મતને અનુકૂળ થવા સાડ યઝ્દેજ્દ પછોની અંધાધુંધીના વખતમાં તેનો સતે જે જીન મહીનાથી યાને સૂય કક રાશિમાં હાવાના વખતથી ફરવરદીન મહીનો અને હોરમઝદ રોજ ગણીને ગહંબારો વગેરે તહેવારો કોઇએ ફેરવ્યા હોય તો કોણ જાણે. પણ એ માત્ર એક કલ્પના લાગે છે હું ધારું છું કે ગહંબારની આફરીનમાં જ ગહંબારને વખતે જ પેદાયશો જાહેર થવાના વિચારનો ખુલાસો આ પ્રમાણે આપી શકાય છે. એનેદાલે રખીખતે દહાડે અંગ્રેમઘન્યુશે વગર ઘાતની ગેતીની પેદાયશોમાં ઘાત નાંખી તે દહાડે સાતમાં હજારનો પેહેલો દહાડો હતો એમ પેહલવી લખાણો કહે છે (જીઓ જીનદલેશ, વંદીદાદની ૨ જી પરગદની શરેહ ૫૦) તેઓને તે અંધકારમાંથી કહાડીને પાછી “પેદા” માને “જાહેર” કરવાનું કામ અહુરમઝદ અને અમશાસ્પદોએ તેજ વખતે ચાલુ કીધું તે જ ચોકસ હિંગામો ઉપર જ પેદાયશોને પાછી સમારવામાં પુરું કીધું, તે દર અંકેક વસ્તુ અમુક અમુક દહાડે તે ગદલાઇમાંથી નીકળી રહી તે દરએક દિવસ ઉપર તેની ખુશહાલી તરીકે અહુરમઝદ અને અમશાસ્પદોએ અંકેક જશન કીધું. ગહંબારની આફરીનમાં કહે છે કે “કુ આવ તીરહે જુદ, રોપન એકરદ” “યાને પાણી ગદયું” (અપારદર્શક) થઈ ગયું હતું તેને પાણું રોપન (પારદર્શક) કીધું. ”આ ઉપરથી જણાય છે કે “પેદા કરવું” નો અર્થ ફક્ત “જાહેર કરવું” એટલોજ છે નહીં કે નાશુદીમાંથી હરતીમાં લાવવાનો. હવે આ અહુરમઝદ અને એહરેમન વચ્ચેના ઝઘડાની પુરાતન કથા ઉપરથી એટલોજ સારાંશ સમજવાનો છે કે એ દંતકથામાં અહુરમઝદે પોતાની જ કૃતેહોનાં જશનો આ જ ગહંબારના હિંગામો ઉપરજ કીધાં હતાં કે જે વખતે

માણસ નહીં હતું પણ પછીથી તેજ હિંગામે ઉપર ફસલોને લગતાં છ જશનો માણસો કરે છે તે વખતે તે છ ફતેહોની યાદ કહી સંભળાવવી. પણ એ ઉપરથી કાંઈ એમ નહીં સમજવું કે ગહંબારો ફસલોનાં જશનો નથી અને માત્ર પેદાયશોના તવારીખી તેહવારો છે.—એકબારગી કાઠ તેઓને માત્ર તવારીખી તેહવારોજ ગણે તે જોકે બુલબરેલું છે તોપણ તેઓને તેમના ખરા વખત ઉપર તો બખવવા જોઈએ અને તે ખરો વખત ત્યારેજ આવે કે જ્યારે ફરવરદીન મહીનો અને હોરમઝદ રોજ એતેદાલે રખીખ (Vernal Equinox) ને દહાડે આવે.

૭. કખીસાના સંબંધમાં નહીં માનવા જેવી વાતો.

(pp. 55-56) અલખીઝની કહે છે કે તેણે લોકોને મોટે સાંભળ્યું હતું કે પેગમબર જરથોસ્તે પોતાના વખતમાં જેટલા કખીસા ચઢી ગયા હતા તે ઉમેરીને પછીથી લોકોને (૧૨૦) વર્ષે કખીસાનો એક મહીનો અધિક કરવાને ફરમાવ્યું અને તેઓએ તે કબૂલ કીધું પણ તેઓએ તે કખીસાના અધિક મહીનાનું કેમ ખાસ નામ બનાવી રાખ્યું નહીં તેમજ દરએક વખતના કખીસાના મહીનાનું નામ જે આગલાનું હતું તેજ વાપડ્યું નહીં પણ કેટલાં વરસ ઉપર કખીસો કીધો હતો તે કદાચ વીસરાઈ બન્યું તેની સંભાળ રાખવા સારૂ તેઓએ ગાથાના પાંચ દહાડા છેલી વાર જે મહીનો બેવડો યાને અધિક માસ કીધેલો તેની પુરેજ સુકવાનો રેવાજ રાખ્યો. એટલુંજ નહીં પણ એ બાબત ઘણી અગતની પાદ-શાહ તેમજ રૈયતને લગતી હતી અને તેને કુદરતના વખત સાથે મેળવી આપવાની જરૂર હતી, તેથી જે વખતે કખીસાની નોખત પહોંચે તે વખતે જો કાંઈ આકૃત સમાવવી હોય તો કખીસો કરવાનું મુલતવી રાખતા હતા અને એ મહીના જેટલો કખીસાનો વખત ચઢી રહે ત્યારે એ મહીના કખીસાના ઉમેરતા હતા. વળી કાંઈ વખતે તો જો તેઓને કાંઈ અગાહી થતી હતી કે ભવિષ્યમાં કખીસો કરવાનું બની શકે એવું નથી તો અગા-ઉથીજ એ કખીસાના મહીના અધિક ઉમેરી મુકતા હતા. કહે છે કે એ પ્રમાણે યઝ્દેજ્દે ખીન શાપુરના વખતમાં ક્યું. દસ્તુર યઝ્દેજ્દે અલ-હીઝરીની દેખરેખ હેઠલ કખીસાના એ મહીના અગાઉથી ઉમેરી રાખ્યા હતા. (કહે છે કે “હીઝર” ઇસ્તખરે ફારસની નજદીક એક વજ્રો છે તે

ઉપરથી તે દસ્તુર ચાલખાતો હતો). કહે છે કે યઝ્દેજ્દે-હીજરીએ જ્યારે કબીસાનો વખત ઉમેર્યો તે વખતે આવાં મહીનાની પુઠે ગાથા ઉમેરાયા હતા તે પછી કબીસો ઉમેરાયો નહીં તેથી તે આદર મહીનો પેહલો ગણનારાઓમાં રહેલા આવાં મહીનાની પુઠે ઉતરી આવ્યા છે.

નોટ:—હું ધારું છું કે આવાં મહીનાની પુઠે ગાથા લખવાનું કાંઈ સંભવીક કારણ નહીં મળવાથી આ વાત બનાવી કાઢેલી છે. (અરાબર ૧૨૦) વર્ષ પછી આકૃત પડવાની છે એવી આગાહી અને અગમચેતી થાય એ વાત માનવા ભ્રમ નથી, અને એમ કરવા છતાંબી ફલ શું? બધી ક્રિયા અને લખાતરો તો કવખતે જ થાય ત્યારે એ કાંધેલુંબી સરખું અને નહીં કાંધેલુંબી સરખું, માટે હું ધારું છું કે આ બધી વાતો માનવા ભ્રમ નથી.

૮. આદર મહીનો પેહલો ગણનારા જરથોસ્તી આજે કોઇ રહ્યા નથી.

(p. 56) અલખીરની કહે છે કે ટ્રેનઝ-ઓક્ષીઆના યાને ખારે-જમ અને સુગદના માગી લોકોના બી રોજ માહ તો પારસીજ છે, પણ તેઓ અને પારસીઓ વચ્ચે ફરક એ છે કે ટ્રેનઝ-ઓક્ષીઆનો પોતાના વર્ષને છેડે ગાથાના પાંચ દહાડા ઉમેરે છે અને ફરવરદીન મહીનાના ખોરદાદ રોજથી વર્ષ શરૂ કરે છે પણ પારસવાળાઓ તેમ કરતા નથી, અને આવાં મહીનાની પુઠે પાંચ ગાથા ભેડે છે. એ સખ-બથી તેઓના આઠ મહીનાના બધા રોજો હેરફેર આવે છે અને આદર મહીનાના પહેલા રોજથી પાછા અરાબર આવવા લાગે છે.

નોટ:—હું ધારું છું કે આ પ્રમાણેના ફેરફારો ‘યાઓ વીસાદ’ અને ‘તાઓ અહમીનમાને’ વગેરેને લગતા ફેરફારો જેમ ધર્મગુરુઓએ પોત પોતાની સમજથી કાંધેલા તેને મળતાજ હોવા ભ્રમભર્યો, પણ પાછળથી તે ઉપર ૧૨૦) વર્ષના કબીસાનું કારણ લાગુ પાડ્યું હોય. બીજું એ કે આજે ફારસમાં રહેતા કદમીઓ તો આવનિ છેડે નહીં પણ સપંદારમદને છેડે ગાથા ભેડે છે જે ઉપરથી જણાય છે કે આદર મહીનો પેહલો ગણનારા જરથોસ્તીઓ હવે દુનિયામાં કોઇ રહ્યા નથી.

૯. પારસી, ખારઝમી, અને સોગદી રોજ માહુનાં નામો.

પારસી, સોગદી અને ખારઝમી રોજોનાં નામ સહેજ અક્ષરોના ફેરફારો સાથે એકનાં એકજ છે પણ તેઓના મહીનાનાં નામો તથા માથાના નામોમાં ઘણા ફેરફાર માલૂમ પડે છે. તેઓનો કોઠો નીચે મુજબ:—

પારસી રોજ	સોગદી રોજ	ખારઝમી રોજ	
૧ અહુરમજ્દ	اورمزد	خرمزد	ريمزد
૨ બહમન	وهمن	جهينر	ازمين
૩ અદી'મેહસ્ત	اردی بهشت	اردا خوشت	اردوشت
૪ શહરેવર	شهریور	خستشور	اخشیریور
૫ સ્પ'દામ'દ	سپندارمزد	سبندارمذ	اسبندارجی
૬ ખુર્દાદ	خورداد	ردد	هروداذ
૭ અમર્દાદ	امرداد	مردد	همداذ
૮ દઝે-પ-આદર	ديبادر	دست	دذو
૯ આદર	آدر	انس	ارو
૧૦ આવાં	آبان	انجن	ياناخن
૧૧ ખુર્શેદ	خير	خوير	اخیر
૧૨ મોહોર	ماه	ماخ	ماه
૧૩ તીર	تير	تیش	جيزی
૧૪ ગોશ	کوش	غش	غوشت
૧૫ દઝે-પ-મેહર	دی. مهر	دست	دذو

પારસી રાજ	સોગદી રાજ	પારઝમી રાજ	
૧૬ મેહેર	મهر	مهر	ફેગ
૧૭ સરોશ	سروش	سرش	اسروف
૧૮ રશ્ને	رشن	رسن	રશન
૧૯ ફરવદીન	فروردين	فروز	રોજન
૨૦ બેહેરામ	ورهرام	وخشفر	ારિફન
૨૧ રામ	رام	رامن	રામ
૨૨ ગોવાદ	باد	واذ	વાઝ
૨૩ દયો-પ-દીન	دين بدین	دست	દઝો
૨૪ દીન	دين	دين	દિની
૨૫ અશિશ્વંધ	ارد	ارذخ	ારજોખી
૨૬ આશ્તાદ	اشتاد	استاد	ાશ્તાઝ
૨૭ આસમાન	آسمان	سمن	ાસમાન
૨૮ જમ્યાદ	زمياد	رام جيد	રાઠ
૨૯ મારેસ્પંદ	ما نتره سفند	نشيند	મરસેન્દ
૩૦ અનેરાન	انارام	نفر	ાનરેગ

પારસી માહ	સોગદી માહ	પારઝમી માહ
૧ ફરવદીન	ફરવરદિન	ફોસરડ
૨ અદીબેહસ્ત	અદીબેહસ્ત	જરજન
૩ ખોદાદ	ખોરદાદ	નિસન
૪ તીર	તિર	બસાક
૫ અમદાદ	મરદાદ	અશનાખંડા
૬ શહરેવર	શહેરવોર	મરિખંડા
૭ મેહેર	મેહર	ફફાઝ
૮ આવાં	આબાન	આબાજ
૯ આદર	આદર	ફોગ
૧૦ દએ	દિન	મસાફોગ
૧૧ અહમન	અહેમન	ઝિમદા
૧૨ સ્પંદામદ	સપંદારમઝદ	ખશોમ
		રોષનાફો નાસારજી
		અરદોશ્ત ફોસિરજ અન્કામ
		હરોદાદ ફોયેચિરી
		જિરી ફારાઝાક
		હેમદાદ
		અશ્તરિયોરી
		ઓમરી
		યાનાખન ફાખ્સરનાં રાજીબીક
		અરોફો ફિમહકા બજરફિન
		ઓમર ફોનાફકાજ અન્કામ
		અશ્મન ફોયિરદ અન્કામ
		અસંદારજી ફોખશોમ

નોંધ:—શબ્દ ૧ લો, ૨ જો વિગરે સેહલથી સમજ પડે છે. ૮-૧૫-૨૩ અવસ્તા “દ્યુષો”નું અપભરંશ છે. ૧૦ મો અવસ્તા “અનાહિત”નું અપભરંશ છે. ૧૬ મો સમજ પડતો નથી. ૨૦ મો અવસ્તા “વેરેઘન”નો અપભરંશ છે. તથા તેનોજ સમાનાર્થ સંઠ અરિષ્ટ છે. ૨૮ મો સમજ પડતો નથી. ૨૯ મો સોગદી સમજ પડતો નથી. ૩૦ મો અવસ્તા “અનઘ”નો અપભરંશ છે.

મહીનાઓમાં સોગદી ૧ લો “નવસરવ” છે તે અવસ્તા “નવસરેધ” છે. ૮ મો “આપાનજ” પારસી “આપાન”ને મળે છે. પારઝમી

મહીનાઓમાં ૧ લો “નાવસારજી” અવસ્તા “નવસરેધ”ને મળે છે તેમજ ૧ લો “રોચનાકુ” એવી પારસી “રોજેનવ”=“નવરોજ” ને મળે છે. ૮ મો “યાનાખન” અવસ્તા “અનાહિત”ને મળે છે. સોગદી કે ખારઝમી પહેલો માહ દે નથી તેમજ ફરવરદીન બી નથી.

સોગદીઅન ગાથાના નામ એ પ્રકારે છે.

૧. اردم یس واذن رخشن بخندن خاوست

૨. میرزده ماح رد سردرد بورد زیورد

આ નામો જરથોસ્તી ગાથાનાં નામોને મળતાં નથી.

૧૦. પારસી, સોગદી, અને ખારઝમી જરથોસ્તીઓ વચ્ચે રોજ માહનો ફરક, અને તેની ઇજીપ્શીઅનોની તારીખ સાથે સરખામણી.

(pp. 57-58-59) અલખીઝની કહે છે કે સોગદીઅનો પોતાના છેલ્લા મહીનાની પુઠે એ પાંચ દહાડા ઉમેરે છે. તેઓ પારસીઓની મીસાજે પા દહાડાની કસર ઉમેરતા નથી. ખારઝમીઓમાં પાંચ ગાથાના નામ નથી. પણ તેને બદલે એકથી પાંચ લગીના રોજોનાં નામો તે દિવસોને તેઓ લગાડે છે. પછી છઠ્ઠા રોજને વળી પાછું પહેલા રોજના નામ “રીમઝદ” અને માહ પહેલાનું નામ “નાવસારજી” થી બોલીને તે દિવસથી વર્ષ શરૂ કરે છે. અથુરેહાન કહે છે કે ખારઝમીઓ ગાથાનાં નામ વટીક જાણતા નથી. એ પ્રમાણે પારસી, સોગદીઅન અને ખારઝમીઓ વચ્ચે કેટલોએક ગુચવાડો છે તેનું કારણ અથુરેહાન કહે છે કે કુતેબા બીને મુસલીમ અલબાહીલીએ તેઓના ધર્મગુરૂઓને અને કાબેલ પુરૂષોને કતલ કર્યા તે પછી તેઓ તદ્દન અભણ થઈ ગયા છે (કાંઈ લખી વાંચી વટીક જાણતા નથી) અને જેટલું યાદ રહ્યું તે અર્થે એવી હાલત તેઓની છે. એ સમયથી કેટલીએક આયતમાં તેઓ મળતા આવે છે અને કેટલીકમાં મળતા નથી.

દેપાદર, દપમેહેર અને દેપદીન કેટલાએક સોગદીઅન અને ખારઝમીઓ પોતાની લાષામાં પહેલો “દસ્ત” (સોગદી), પહેલો “દધુ” (ખારઝમી), બીજો “દસ્ત” બીજો “દધુ” અને ત્રીજો “દસ્ત” ત્રીજો “દધુ” એ પ્રમાણે બોલે છે.

અથુરેહાન કહે છે કે પુરાતન ધરાનીઓમાં અઠવાડીયાં ગણવાનું નહીં હતું તેઓએ તેમજ ખ્રીષ્ટ ધર્મથીએક પ્રજાઓએ અઠવાડીયાં ગણવાનું સીરીયન તથા મુસાબ લોકો ઉપરથી લીધું હતું.

અથુરેહાન કહે છે કે પારસી, સોગદીઅન, અને ખારઝામીઓ ત્રીસે રોજના નામ ગણે છે તેમ કાષ્ટ પ્રજામાં ત્રીસે રોજના નામ નથી સ્થિવાય કે કાપટીક લોકો યાને પુરાતન ઇજીપ્શીઅનો તેઓમાં ત્રીસે રોજનાં નામ હતાં. તે રૂમી શેહનશાહ ઓગસ્ટસના વખતમાં વપરાતાં બધે થયાં. તે એમ થયું કે ઓગસ્ટસે કાપટીક લોકોને ફરમાવ્યું કે તમે ચાર વર્ષે એક દહાડો ઉમેરો. તેઓ તેને તાબે થયા. પણ પછી તે દહાડાને શું નામ આપવું તે નહીં મળી આવ્યું તેથી તેઓએ ચાર વર્ષે દહાડો ઉમેરવા છતાં ત્રીસે રોજનાં નામ છોડી દીધાં. તેઓનાં ત્રીસે રોજના નામ શું હતાં તે અથુરેહાન કહે છે કે તેના વખતમાં કાષ્ટ ગણવું ન હોતું. ઇજીપ્શીઅનોમાં ખાર મહીનાના નામ છે પણ ત્રીસ રોજનાં નામ નથી. તેઓમાં પાંચ દહાડા ઉમેરાય છે તે ગ્રીકમાં Epagomenai યાને ટુંકો મહીનો (the small month) કહે છે. એ દહાડા છેલ્લા મહીનાની પુઠે ઉમેરવામાં આવે છે અને જ્યારે ચાર વર્ષે અધિક દહાડો (Leap year) થાય છે ત્યારે તે સુદાં છ દહાડા થાય છે. Leap year ને તેઓ “અલનુકતે” (= the sign) યાને નીશાની કરી કહે છે.

૨૧. ગયોમરદ એ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ.

(p. 107) અથુરેહાન કહે છે કે ગયોમરદને “ગીરશાહ” (King of the mountain) યાને પહાડનો રાજા કરી કહેતા હતા. તેમજ વળી તેને “ગીલશાહ” (King of the Clay) યાને ખાકી પાદશાહની કહેતા હતા. ગયોમરદ નામનો અર્થ a living rational mortal being કરી તેઓએ અથુરેહાનને કહ્યો હતો.

નોંદ:—આ ત્રણ અર્થો અવસ્તાના અભ્યાસીઓએ “ગય-મરેતન” એવા અવસ્તાના શબ્દની વ્યુત્પત્તિ વિષે કીધેલી અટકલોનું પરિણામ છે. પહેલી “ગય” ને “ગિર” સાથે ગુચવાવાથી નીકળેલી જણાય છે પણ તે તદ્દન ખોટી છે. બીજી “મરેતન” શબ્દને સંસ્કૃત મૃત એટલે મીટી સાથે સરખાવવાની તજ-

વીજનું પરીણામ છે. ત્રીજી વ્યુત્પત્તિ તદ્દન ખરી છે, જે સઘળા વિદ્વાનોને જાણીતી છે.

૨. એહરેમન એ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ.

(p. 107) પેદાયશાની શરૂઆત વિષે ધરાનીઓની દંતકથા ઉપર આવતાં અલખીરની કહે છે કે તેણે તેઓથી સાંભળ્યું હતું કે એહરેમન દુદ્ધના વિચારમાંથી ઉત્પન્ન થયો હતો કે જે એહરેમન કાંઈજ નહીં પણ મગરૂનીના વિચારનો બનેલો હતો.

નોટ:—આ વાતનો કાંઈએક મોતેબર પાયો જણાય છે. છેલ્લી શાધોથી આપણે જોયું છે કે એહરેમન યાને અંગ્રે-મધન્યુસ કાંઈજ નહીં પણ અવસ્તા “અકેમ્મનો” પહેલવી “અકા-મન”નું બીજું રૂપ છે અને તેથી તે અવસ્તા “વોહુમનો” ફારસી “અહમન”નો વિરોધી છે, અને એ રીતે જોતાં રપેન્તોમધન્યુસ તે વોહુમનનું બીજું રૂપ છે. મગરૂરી એ ધુરાં મનનો સૌથી જોરાવર વીકાર છે જે અલખતે એહરેમનનાં ખાસ દુર્યુષ્ણ ગણાય અને એ ઉપરથી ચાહુદી, ખ્રીસ્તી અને મુસલમાનોમાં સેતાનની પડતી મગરૂરીને લીધે થવાની દંતકથા દાખલ થઈ તે ધરાનીઓમાંથી દાખલ થયેલી હોવી જોઈએ.

૩. કેટલીએક જીની ધરાની દંતકથાઓ.

(p. 107) અલખીરની કહે છે કે હોરમઝદે ગયોમરદને એહરેમનની એ મોકલ્યો જેણે તેની ઉપર ગાલેબ થઈને તે ઉપર સ્વારી કાઢી અને આમાં બધે ફરવા મંડયો. ફરતાં ફરતાં એહરેમને પુછ્યું કે તુંને કંઈ આ ઘણી ભયંકાર લાગે છે? ગયોમરદે કહ્યું કે દુજખનો દરવાજો. છી તે જગોએ આવતાં વાર તેણે એહરેમનને પોતાની ઉપરથી ગળડાવી ક્યો. પણ એહરેમન તેની ઉપર પાછો એઠો. પછી તેણે પુછ્યું કે વે હું તુંને ખામ જાઉં છું માટે તું કહે કે કંઈ તરફથી ખાવા માંડું? ગયોમરદે કહ્યું કે પગની તરફથી કે થોડો વાર હું દુન્યાને જોઈ શકું. શુ આમ કહેવામાં ગયોમરદે એહરેમનને જીલથાપ આપી હતી, કેમકે જાણતો હતો કે એહરેમનની ખાશીઅત ઉલટી હોવાને લીધે તે તેને કહીએ તેથી ઉલટુંજ કરશે. પછી એહરેમને તેને માથાં તરફથી

આવા માંડ્યો. તે અરધો ખવાઇ રહ્યો સારે તેના તોખમનાં બે ટીપાં જમીન ઉપર પડ્યાં જેમાંથી “રીઆસ”નામના બે છોડવા ઉગ્યા. જેમાંનો એક સેવટે “મશીઅ” અને બીજો “મશીઆની” થયાં જેઓથી માણસ-જનત ચાલુ થઈ. ખારીજમનાં જરથોસ્તીઓ તેમને “મરદ” અને “મરદના” કહે છે. વળી તેઓને કોઇ લોકો “મલહા” અને “મલહાની” બી કહે છે. અલબીરની કહે છે કે આ દંતકથા તેને અબદુલ હસન બીને આદર-અર નામના એક ગણીત શાસ્ત્રીએ કહી હતી.

નોટઃ—આ દંતકથા મીનોખેરદ બાબ ૨૭ મેા ફા. ૧૪ ને મળે છે. વળી એમાં તેહમુરસ તથા એહરેમનની દંતકથા અને અકવાનદેવ તથા રસ્તમની દંતકથાને બેલી નાંખેલી છે. ઇરાનીઓ કહે છે કે તેહમુરસ એહરેમનની ઉપર સ્વારી કરીને જગતમાં ફરતો હતો, અને તેહમુરસને દોજખના સર ઉપર બીક લાગતી હતી તે તેણે કોઇને કહ્યું હતું નહીં. પણ એહરેમને તેમુરસની આરાતને એક કીમતી ભેટ આપવાની લાલચથી ફરેજ દીધો કે તું તારા ખાવંદને પુછ કે દુનીઆમાં ફરતી વખતે કયે ઠેકાણે તેને બીક લાગે છે. તેણીએ તેમ પુછ્યું ત્યારે તેહમુરસે ખરી વાત કહી દીધી. તે વાત એહરેમને પેલીથી જાણવા પછી તેહમુરસને પોતા ઉપર સ્વારી કરી લઈ ગયો અને દોજખમાં ફેંકી દીધો. રસ્તમ અને અકવાન દેવની કથા શાહનામામાં આવેલી છે. તે એમ છે કે એક દહાડે રસ્તમ જમીન ઉપર સુતેલો હતો તેની આસપાસથી જમીનનો કકડો કાપી કાઢીને અકવાન દેવે તે જમીનના ટુકડા સુદ્ધાં રસ્તમને પોતાને માથે ચઢાવ્યો, અને આસમાન ઉપર ઉડી ચાલ્યો. રસ્તમ જાગી ઉઠ્યો સારે પોતાની હાલત જોઇને ગભરાયો. અકવાને પુછ્યું કે હું તને જમીનપર પટકું કે દરિયામાં નાંખું ? રસ્તમે જોયું કે દેવને જે કાંઇ હું કહીશ તેથી ઉલટું કામ એ કરશે તેથી વિચાર કરીને કહ્યું કે મને જમીન ઉપર નાંખ કે મારાં હાડકાં ઠેકાણે પડે. જો તું મને દરિયામાં નાંખશે તો મચ્છીઓ મને ખાઇ જશે. અકવાને પોતાની ખાશીયત મુજબ રસ્તમને દરિયામાં નાંખ્યો કે જેમાંથી તે તરીને સલામત બહાર આવ્યો.

આ ઉપરથી જાણાય છે કે દેવોની ઉપર સ્વારી કરી શકાય

અને દેવો ઉલટું કામ કરનારા છે એવા વિચારો ધરાનીઓમાં અસ-
લથી હતા અને એહરેમન પોતે તથા તેની તરફનાઓ ટુંકી બુદ્ધિના
છે તેઓની સાથે જો તાલમેલ અને તદ્બીરથી તેઓને જીલથાપ
મળે તેવું બોલવું ચાલવું કરીને તેઓને હરાવીએ તો તેમાં ખોટું
કાંઈ નથી એવા વિચારખી તેઓમાં હતા.

વળી અકવાન એ નામ પહેલવી “અકોમન” અવસ્તા
“અકેમમનો” યાને અંગ્રેમઈ-યુસનુંજ નામ જણાય છે એ પ્રમાણે
જોતાં જે દંતકથા પહેલવી પાઝંદ કેતાઓમાં ગયોમરદ અને એહ-
રેમન વચ્ચે થયેલાં કામની હતી તેને શીરદોશીએ પોતાના માનીતા
ફરતમ સાથે લગાડી દીધેલી જણાય છે.

૧૪. શાહનામાંની એક જોડ.

(p. 108) અલખીરની કહે છે કે અબુઅલી મહમદ ખીને એહમદ
અલ-અલખી નામના શાયરેખી એક શાહનામું લખ્યું છે, કે જેણે
નીચલી પાંચ તવારીખો ઉપરથી પોતાનાં શાહનામાંને શુદ્ધ કરીધું હતું.

અંક. કેતાખનું નામ.

ખનાવનારનું નામ.

૧	કેતાખ સયરફમુલુક.	અબદલા ખીન અલમુકફદા.
૨	„	મહમદ ખીન અલજહાન અલખરમકી.
૩	„	હીસામ ખાન અલકાસીમ.
૪	„	અહેરામહ ખીન મરદાનશાહ, શાપુર શહે-
રનો મોએદ.
૫	„	અહેરામ ખીન મહેસન અલ-ખરપહાની.
૬	„	જરથોશ્તી અહેરામ, હેરાતનો રહેવાશી.

નોટ:—ઉપલા શાહનામાં અને ખીજ કેતામો વિષે આપણને
કાંઈ જણાયું નથી. કદાચ એ કેતાઓમાંની કોઈ કેતાખ ધરાનનાં
કોઈ કેતાખખાનાઓમાંથી મળી આવે.

૧૫. ઉપલી શાહનામાંની જોડીમાં આવેલી ગયોમરદની હકીકત.

(p. 108) ઉપલા અલખીના શાહનામાંમાં કહે છે કે મેષ, વરખ
અને મીથુનનાં ત્રણ હજાર વર્ષોમાં ગયોમરદ એહસ્તમાં હતો. તે પછીના

કરક, સીંહ, અને કન્યાનો ત્રણ હજારમાં તે આ ગેતી દુન્યામાં સુખથી રહ્યો. તોલા રાશીનો હજારો શરૂ થતાં એહરેમન ગેતીમાં પહોંચ્યો અને બધી ખરાબી થઈ. ગયોમરદનો “ગીર” કે જે પેહલવી ભાષામાં પહાડને કહે છે અને જે ઉપરથી તેનું નામ “ગીરશાહ” નીકળ્યું કરી કહે છે તે મોડીઆમાંના અલજબાલ છે જે ઉપર તે રહેતો હતો. એ વખતે તેનું તેજ એવું મારતું હતું કે દરએક પ્રાણી તેને જોઈને બીહતું હતું અને તેને તાબે થઈ જતું હતું.

નોટ:—આ વાતને બુનદહેશનો બાપ ૩૪ મો મળે છે. તેમજ શાહનામાંબી ગયોમરદને જનાવરો ઉપર રાજ કરતો કહ્યો છે તે વાત મળે છે.

૧૬. બુનદહેશને મલતી ગયોમરદની હકીકત.

(p. 108) અલખીફની કહે છે કે એહરેમનનો બેટો “ખર” કરી હતો તેને ગયોમરદે માર્યો. એહરેમને તેની ફરિયાદ હોરમજદ કને કીધી. હોરમજદે જોયું કે મારી અને એહરેમનની વચ્ચે થયેલો કાલકાર ગયોમરદને હાથે તૂટી ગયો તેથી તેને તેની સજા કરવા સાફ આ દુન્યાની સજા અને કયામતની સજા કેવી થાય તે દેખાડી, તેથી ગયોમરદ તે દુઃખ ખમવાને બદલે મરવાને રાજ થયો અને મુઓ. મરતી વખતે તેનાં બે તોખમ ઇસ્તખરમાં આવેલા “દામદાદ” નામના પાહાડ ઉપર પડ્યાં. તેમાંથી બે “રીઆસ” જતના રોપા ઊગ્યા. નવમે મહીને તેમાંથી “મસા” અને “માસીઆની” નીકળ્યાં. ૫૦) વરસ તેઓ ખાધા પીધા વગર સુખથી રહ્યાં. પણ એહરેમને તેઓને ઝાડનાં ફળ ખાવા શીખવ્યું તે વખતથી તેઓ દુઃખના દરિયાઓમાં પડ્યાં. પહેલું બચ્ચું જણ્યું તેને ખાઈ ગયાં પણ ખુદાએ તેઓને સમજ પાડી તેથી તે પછીનાં છ છોકરાં તેઓથી સલામત રહ્યાં. સાતમું જોકું સીઆમક અને ફરાવાકનું જનમ્યું જેઓને પેટે હોશંગ થયો ઇલાદી. ખસાદી.....

નોટ:—“ખર” અવસ્તામાં “એષમ” દેવની શીક્ષત તરીકે આવેલું છે જે એહરેમનનો બેટો કહેવાવાને તદ્દન લાયક છે કેમકે. એહરેમન પછી તરતજ એષમનું નામ અવસ્તામાં આવે છે. “દમદાદ” અવસ્તા “દામી-દાતો” ને મળે છે. ધારવા મેળે બુનદહેશના બારમાં બાપમાં કહેલો “દાવાદ” અથવા “દાનાદ” નામનો પહાડ એજ હોય એમ લાગે છે. આકીની સઘળી કથા બુનદહેશને મલતી છે.

૧૭. સીકંદરી સનેને લગતી અલખીરનીની એક ભૂલ.

(p. 120) અલખીરની કહે છે કે સીકંદરી સને ૬૪૩ ના વરસમાં યઝદજરદ તખ્તે બેઠો એ નીશ્ચય છે.

નોટ :— A.C. 1897 + B.C. 326 = 2223.
2223-1297 = 926. (?)

૧૮. “પારસી” સને “યઝદજરદી” સને પછી ૨૦ વર્ષ.

(p. 138) અલખીરની કહે છે કે “જે જરથોસ્તીઓનો (“પારસી”) સને જાણુવો હોય તો યઝદજરદી સનેમાંથી ૨૦ બાદ કરવા. જે બાકી રહે તે “જરથોસ્તીઓનો સને” જાણુવો; કારણ કે તેઓ યઝદજરદના તખ્તે બેસવાથી નહીં પણ તેના ગુજરવાથી સને ગણે છે.”

નોટ :—કેટલીએક પેઢલવી કેતાબોમાં “પારસી” સને યઝદજરદી ઉપરાંત લખેલો હોય છે તે આ સને જાણુવો. (જુઓ સેકેડ બુક્સ ઓફ ધી ઇસ્ટ, વોલમ ૩૭ મું, દીબાઓ સફે ૩૬, ૩૮ ઇલાદિ).

૧૯

અહો તથા રાશિઓનાં નામ.

(p. 172)

સાત અહોનાં નામ :—

Arabic અરબી	Greek ગ્રીક	Persian ફારસી	Sanscrit સંસ્કૃત	Chorasmian ખવારઝમી
Zuhal زحل	Kronos	Kaiwân کیوان	Çanai-ccara	—
Almushtari مشتري	Zeus	Hurmuzd هرمز	Vrhaspati	ريزد
Almirrikh مرئخ	Ares	Bahrâm برام	Maṅgala	اريمز
Alshams شمس	Helios	Mihr, Khurshid مهر or خورشيد	Âditya	اخير
Alzuhara زهره	Aphrodite	Nâhid ناهيد	Cukra	ناهيچ
‘Uṭârid عطارد	Hermes	Tir تير	Budha	چيرى
Alkamar قمر	Selene	Mâh ماه	Sôma	ماه

आर राशिओनां नाम :—

Arabic	Greek	Persian	Sanscrit	Chorasmian
Alhamal } Alkabsh }	Κριός	Bara برہ	Mêsha मेष	ورن
Althaur	Ταῦρος	Gâu گاو	Vrsha वृषभ	غاو
Aljauzâ } Altau'a- mân }	Δίδυμοι	Dûpaikar دو پیکر	Mithuna मिथुन	اذ و پھر قریک
Alsaratân	Καρκίνος	Karzang کر زنگ	Karkatâ कर्क	خرچنگ
Al'asad	Αέρον	Shîr شیر	Sînha सिंह	سرغ
Alsun- bula } Al'adhrâ }	Παρθένος	Khôsha خوشه	Kanyâ कन्या	وونیک
Almizân	Ζυγός	Turâzû ترازو	Tulâ तुला	ترازک
Al'akrab	Σκορπίος	Kazhdum کز دم	Vrścika वृश्चिक	درمچیک
Alkaus } Alràmi }	Τοξότης	Nimasp نیما سپ	Dhanu धनुस	ذنیك
Aljady	Ἀιγόκεφος	Bahî بہی	Makara मकर	تارنیک
Aldalw	Ὑδροχόος	Dêl دول	Kumba कुम्भ	دور
Alhût } Alsama- ka }	Ἰχθύες	Mâhi ماهی	Mîna मीन	کب

૨૦

Signum શોધી કહાડવાની રીત.

(p. 184-185) If we want to find the *signum* of the new year's day of a year of the *Æra Yazdagirdi*, we take the number of complete years and add thereto always 3. The sum we divide by 7, and the remainder of this division is *signum* of Farwardîn Mâh.

If we want to know the *signum* of another month, we take for each of the complete months, that have passed, 2 days, except Âbân Mâh, for which we take nothing. The sum we add to the *signum* of Farwardîn Mâh, and subtract 7, if the number be more than seven. The remainder is the *signum* of the month in question.

For the *Æra Magorum*, the epoch of which is the death of Yazdagird, we add always 5 to the number of complete years, and the remainder we compute in the same way as we have done for the preceding era, in case we use for this era the Persian months. But if we use the months of the Sughdians or Khwârizmians, we always add 3 to the number of complete years, and divide the sum by 7. As remainder we get the *signum* of Nausard or *Nâusârji*. For each following month we add 2 days to the *signum* *Nausardi*. In this way we find the *signum* of the month in question.

If we want to know the intercalation, as practised by the Persians before the decline of their empire, we take the Persian years from the end of the reign of Yazdagird, which event is the epoch of the *Æra Magorum*, and add thereto 70, for the reason which we have mentioned in the first part of this book. The

sum we divide by 120. The quotient is the number of intercalations that ought to have been carried out since the time when they commenced to neglect intercalation. Now we take for the total sum of the years of the era a number of months corresponding to the number of intercalations. If, then, these months make up complete years, without giving a remainder, the year is a leap-year approximately, for there is confusion in their chronology. But if there is a remainder of months, the year is a common year. Thereupon we add the leap-months we have got to the beginning of the year in question, and we find Naurôz on that day to which this calculation brings us. So Naurôz comes again to be there, where it used to be in the time of the Kistrâs, when it used to coincide with the summer-solstice as calculated by their astronomical tables.

૨૧. સેબીઅન ધર્મ ઇરાનમાં દાખલ થવા વિષે.

(p. 186) ઇરાનમાં ખોટા ધર્મમાર્ગે ફેલાવનારાઓનાં વર્ણન ઉપર આવતાં અલખીરની કહે છે કે તેહમુરસનાં રાજમાં પહેલાં “બુધાસફ” નામના સખસે હિંદુસ્તાનમાંથી આવીને “સાબી” (Sâbian) ધર્મ ઇરાનમાં દાખલ કીધો અને તે ઇરાનીઓથી લખવા શીખ્યો, અને તે પછીથી પેશદાદીઅન પાદશાહે અને કેટલાએક કયાનીઓ જેઓ બલખમાં રહેતા તેઓ તેના ધર્મને અનુસરીને સૂરજ, ચંદ્ર, તારા, ગ્રહો અને મૂળતત્ત્વોને પૂજવા લાગ્યા હતા કે જે ધર્મ ગુસ્તારપના વખતમાં જરથોસ્ત આપ્યો ત્યાં લગી ચાલ્યો હતો.

અલખીરનીના વખતમાં કેટલાએક સાબી ધર્મ પાળનારાઓ “હરરાન” حرران નામની જગાએ રહેતા હતા જે ઉપરથી તેઓ “હરરાની” حررانی કહેવાતા હતા. કોઇ કહે છે કે હરરાન ઇબ્રાહીમનાં બાઇનું નામ છે જેણે એ ધર્મ ફેલાવ્યો હતો.

“નોટ :—બુધસક” ધારવા મેળે “બેદાસક”ને “બુધસાકય” સાથે ગુંચવી નાંખીને બનાવેલું નામ છે. “બેદાસક” સંસ્કૃત વેદ-વ્યાસનું બિગડેલું રૂપ જણાય છે અને “બુદાસક” (અરબી “ફ” ف; અને “કાક” ک; એક નુકતાને લીધે ગુંચવાઇ જવાથી) “બુધસાક” યાને શાક્યમુની બુધ યાને જાણીતા ગૌતમબુધનું નામ છે. હિંદુસ્તાનથી આવેલાં ધરમ મત વેદ-વ્યાસ અને બુધનાં નામથી ઓળખાય તેમાં નવાઇ નહીં. પણ યાદ રાખવું કે સાબી મજહબમાં વેદિક તથા બુધિષ્ઠ ધર્મે કરતાં જુના બાબીલોન અને આસીરીયન વગેરે ધરાનની પશ્ચિમ તરફના પુરાતન ધર્મેને મલતું ધણું છે. સાબીને ધરાની રૂપે “સીપાસી” તથા “આબાદી,” અને “મેહુઆબાદી” કરી દસાતીર દબેસ્તાન વગેરેમાં ઓળખેલો છે. વહી તેને “ફરશંદાઇ”બી કહે છે, જે પહેલવી “હુફરાષમોદાત” યાને રાત અને તે ઉપરથી “મગરબ” ઉપરથી નીકળેલું નામ જણાય છે. દેવ લોકાથી તેહમુરસ લખવાનું શીખ્યો હતો એમ શાહનામામાંબી કહેલું છે. એ સઘળી વાતો ધ્યાનમાં લેતાં અવસ્તામાં ખુરશેદ, માહ, આતશ, પાણી, વગેરે તત્વો અને ઇન્દ્રોની આરાધના જે વેદિક પુંજઓને મળતી આવે છે તે પેશદાદ વખતથી ધરાનમાં ઉતરતી આવેલી છે અને જરથોસ્તે તેની સામણે મઝદયસ્તી એટલે એકલા મઝદની પરેશતેશ દાખલ કીધેલી તે બી અવસ્તામાં ખાસ કરીને ગાથામાં છે. એ સખ્યથી ખાસ જરથોસ્તી દીનનાં પેટાંમાં આગલી પોરીઓદકેશી પુંજઓ અને કેટલીએક રાહરસમો રહી ગયેલી અવસ્તામાંથી મળે છે. જે દસાતીરી મતને મલતી આવતી દેખાવાથી મેહુઆબાદી મતને આખું જરથોસ્તી મત હોય એમ ઠાકી બેસાડવામાં આવે છે, જે એક જૂલ સમજવી જોઇએ. ખરૂં પારસી પ્રજામાં બોહલું ફેલાયેલું મત તો જે કાંઇ અવસ્તા અને પહેલવી-પાઝંદમાં મળે છે તેજ છે.

૨૨.

ધરાનમાંનાં અનેક ધર્મ મતો વિષે.

(p. 186-188) અલબીનીએ સીપાસી લોકોના સેતારાઓની મુરતીઓ, દહેરાઓ, અને તેઓનાં નામો ઉપરથી પડેલાં કેટલીક જગાનાં નામો વગેરેનું બ્યાન આપ્યું છે. તે ધણુંખરૂં દસાતીર, દબેસ્તાન, વગેરેમાં આવેલી

બાબદોને મળતું છે. તે સઘળી બાબતોને જરથોસ્તી અને મગાધ ધર્મોથી અલ્લાહેદું ગણે છે તેમાં તે તદ્દન ખરો છે. તેઓની બાબત પુરી કીધા પછી એક બાબ ખુદ પેગમ્બર જરથોસ્ત વિષે તેણે લખ્યો હતો પણ દલગીરીબરેલું છે કે તેનાં પાનાં આ કેતાબમાંથી નીકળી ગયાં છે.

નોંધ :—આ તથા ઉપલી યુધાસફની હકીકત ઉપરથી સારાંશ નીકળી શકે છે ગાથામાં શીખવેલી ખાલેશ મઝદીયશનીનાં પેટાંમાં બાકીના અવસ્તા પોરીયોદકેશી યઝદાં પરસ્તીનાં છે તે છતાં વળી તે તમામ ગાથા અને અવસ્તા દસાતીર, દએસ્તાન વગેરે સીપાસી લખાણોમાં આવેલાં ફેટલાંએક સાખી મતથી નીરાળાં છે. પણ એ સાખી મતમાં તો જેમ એક-ધર્મ-વાદ તેમજ અનેક ધર્મોની પુંજ, અને વળી તે ઉપરાંત મુરતીપુજ, અવતાર મત, જમાનાની હંમેશગી, વગેરે બીજું ઘણું સમાધ નય છે. અલખીરની કહે છે કે તેઓ ઘણા પેગમ્બરોને માને છે જેઓમાંના ઘણાખરા ગ્રીક શીક્ષુકો છે. દાખલા તરીકે હરમીસ ધી મુજપશયન, આગથોડી-મન, વાલીસ, (પાઉલસ ?) પામ્થાગોરાસ, બાબા, (પાપા=પોપ ?) સ્વાર (?) કે જે પલેતોનો મમાવો હતો તે અને બીજા. આ સત્રળાં ઉપરથી અનુમાન નીકળે છે કે દીનકરદમાં અનેક ઠેકાણે જે અનેક “કેશદારાન” તથા “આશમુગાન” વિષે ઇશારા કીધા છે તેઓ આખા દેશમાં તેમજ પરદેશમાં વસ્તા અનેક મતોવાળા થોડી કે ઘણી સંખ્યાના ટોળાઓ હતા પણ ધરાનનો પ્રજા ધર્મ (National religion) મઝદીઅસની જરથોસ્તી જે માગી લોકો શીખવતા હતા તેજ હતો.

૨૩. “અર-દએસાન” તથા “મરકીઓન.”

(p. 189) અલખીરની કહે છે કે ધરાનમાં જરથોસ્તનો મગાધ ધર્મ આગળ જેટલો નુકસાન નહીં પામ્યો હતો તે કરતાં વધારે ઇસુ ખ્રીસ્તનો ધર્મ ધરાનમાં આવવાથી પામ્યો. તે કહે છે કે “અર-દએસાન” અને “મરકીઓન”એ બે ધરાનીઓએ કાંઇએક ઇસુ અને કાંઇએક જરથોસ્તનું બેલીને પોતપોતાના બેધર્મ માર્ગો ચલાવ્યા હતા. તેઓમાં દ્વિધર્મવાદ (Dualism) એટલે બે પ્રુદાની હમેશની હસ્તી માનવાનું

મત મુખ્ય હતું. જાને જણે પોતપોતાની જુદી જુદી ધરમપોથી બનાવી હતી. બર-દએસાન (અથવા ઇએસાન) કહેતો હતો કે ખુદાનું નુર તેના હૈડામાં વસતું હતું. એમ છતાં અલખીરની કહે છે કે તેઓ મોહટે લાગે ખીરટી ધરમને અને ઇસુનેજ માનતા હતા.

નોટ: - અવસ્તામાં “ગૌતમ” એવું નામ ફરવરદીન યસ્ત (૬૦ ૧૬)માં આવેલું છે તેને કેટલાએકો ગૌતમ બુધનું નામ હોય એમ ધારે છે, વંદીદાદની ૧૯ મી ફરગરદમાં “બુધતી દેવો” એવું નામ આવે છે તેને કેટલાએકો બુધનું નામ હોય એમ ધારે છે અને કોઈ જુતદેવનું નામ હોય એમ ધારે છે. તેનીજ પાસે “મથયેન્ને મર્ષગોન” એવું નામ આવે છે તેનો અર્થ સાધારણ રીતે પહેલવીમાં “સીજે નેહાન રૂબસને” યાને છુપી રીતે ચાલતો ધટાડો અથવા નાશ એવો કરવામાં આવે છે. આ ત્રણુ નામેા હું ધારું છું કે કોઈ પાછળથી શરેહનાં પદોમાં આવેલાં હોય અને વખત જતાંને અવસ્તાનાં મૂળ વચન (text)માં એ એલમ નકલ કરનારાઓને હાથે દાખલ થઈ ગયાં હોય, કેમકે જે જે જગાએ એ નામેા આવેલાં છે, ત્યાં ઉપર નીચેનો સંબંધ જોતાં તેના મોવાળાં વાકયો ફાલતું લાગે છે. ગૌતમ કદાચ વેદમાંના ગૌતમ નોધસનું નામ હોય કે જે અવસ્વામાં “ગૌતમેા નામ્નધ્યાઅંગહો” કરી લખેલું છે. “બુધતી દેવો” એ બુધનું નામ હોય અથવા જુતનું નામ હોય અને “મર્ષગોન” એ ઉપલા “મરકીગોન” નું નામ હોય કે જે ધણીએ ખીરટી થવાથી તોરાતનાં ચાહુદી મત પ્રમાણે ચંદ્રની ચાલનાં વરસને કબીસો કરીને સૂરજની ચાલનાં એતેદલેઅહારી (વરનલ મકવીનોકશીયલ) વરસ સાથે મેળવી દેવાનું તથા સદરો કુસ્તી પહેરવાનું, ગાથાં ગાવાનું, અને ભલાં પાણી-એતે આરાધવાનું મત નાકબૂલ કરીને ધણાએક પારસીઓમાં વીરોધી મત ચલાવવાથી વંદીદાદની અદારમી અને ઓગણીસમી પરગરદોમાં તથા ખુરશેદ ન્યાયશમાં તેને ધીક્કારવાના શબ્દો પાછળથી દાખલ કરવામાં આવ્યા હોય બરદએસાન અથવા ઇએસાન એ ધણીનાં નામનેા કાંઈ પ-તો અવસ્તા પહેલવીના લખાણમાં હજુ જડ્યો નથી. કદાચ “દેવયસન”નેા અપભરંશ દએસાન થયો હોય.

માની, મઝદક, બેહઆફરીદ ખીને માહ ફરદીન અને ઇબને-અબીઝકરીઆ ૩૧

૨૪. માની, મઝદક, બેહઆફરીદ ખીને માહ ફરદીન,
અલમુકનના, અલહદલાજ, અને ઇબને-અબીઝકરીઆ.

(p. 189) એ પછી અલખીરની માની, મઝદક, અને બેહઆફરીદ ખીને માહ ફરદીન, એ ત્રણ મુરતમાં પાખંડ મત ચલાવનારાઓનું વર્ણન કરે છે. માનીનું ધરમ મત માગીઓનું, ખીસ્તીઓનું, અને દ્વિધર્મવાદીઓ (Dualists) બેશીને ઉભું કીધેલું હતું. તેને પોતાની ધરમપોથીનું નામ “શાબુરકાન” એવું શાપુર ખીન અરદેશર બાબકાનના નામ ઉપરથી રાખ્યું હતું કેમકે તેનાં રાજમાં તેણે પેગમ્બરીનો દાવો કીધો હતો. તે બેખીલોનનો રહેવાસી હતો. (૧) રોશની અને અંધકાર અનાદી અનંત છે. (૨) કોઈપણ પ્રાણીની હલ્કા કરવી નહીં. (૩) આતશ, પાણી, અને ઝાડપાન ઉપર અમન ગુમરવો નહીં. (૪) ધર્મગુરુઓએ તપશ્ચર્યા કરવી અને ભિક્ષાવ્રતિ રાખવી. (૫) કામ, ક્રોધ, મોહ અને મોજશાખ તજવાં. (૬) સંસાર ત્યાગ કરવો. (૭) મીતાહાર રાખવો. (૮) ઉપવાસ કરવા અને (૯) બને તેટલું દાન આપવું. એ માનીનાં મુખ્ય મત હતાં. તેણે ધર્મગુરુઓને એક વરસ ચાલે તે કરતાં વધારે ખોરાક રાખવાની અને એક વરસ ચાલે તે કરતાં વધારે કપડાં રાખવાની અને સ્ત્રીનો સંગ કરવાની મનાઇ કીધી હતી. સાધારણ લોકો (Laymen) ને તેણે તાકીદ કીધી હતી કે (૧) પોતાની દોલતનો દસમો હીસ્સો સખાવતમાં આપવો. (૨) આખી જીંદગીનો સાતમો હીસ્સો ઉપવાસ કરવા. (૩) એકજ સ્ત્રીને પરણવું અને (૪) સાધુ સંતોની સેવા કરવી તથા તેઓનાં દુખદરદો ટાળવાં. માનીની જન્મભુમી કુથાની નહેર ઉપર મરદીનું નામનાં ગામડામાં હતી. તેનો જન્મ સીકંદરી સનેના ૫૨૭ અને અરદવાનના રાજમાં ચોથે વર્ષે થયો હતો. અરદેશર બાબકાનનાં રાજમાં તેર વર્ષની વયથી તેણે પેગમ્બરીનો દાવો કીધો હતો. શાબુરકાન ઉપરાંત તેણે કેટલીએકા ખીજ ચોપડીઓ બનાવી હતી. બહેરામ ખીને હોરમજદ ખીને શાપુર ખીને અરદેશર બાબકાને તેને કતલ કરાવ્યો. શાપુરે માનીને દેશનીકાળ કીધો હતો. તે વખતમાં તેણે પોતાનો ધરમ હિંદુસ્તાન, તીબેટ અને ચીનમાં ફેલાવ્યો હતો, જ્યાં તેને માનનારા છુટાછવાયા લોક અલખીરનીના વખતમાંથી હતા.

મઝદક ખીને બામદાદાન વિષે અલખીરની કહે છે કે તે નસાને

રહેવાસી હતો. તે કોઆદ બીન શીરોજના વખતમાં મોખદાન-મોખેદ અને સર-ચાયધીશ હતો. તે દ્વિધર્મવાદ (Dualism) શીખવતો હતો, અને ધણીએક આખદમાં જરથોસ્તી ધરમને વિરૂધ્ધ હતો. માલમતા અને ચોરતને સામાન્ય સારવજનીક પુંજી તરીકે શીખવતો હતો. (આ જગાએથી કેટલાંએક પાનાં નીકળી ગયા છે.)

બેહઆફરીદ બીને માહફરૂદીન એ નામનો એક પાખંડી પેગમ્બર અયાસી વંશના રથાપનાર અબુમુસલીમના વખતમાં જાહેર થયો હતો. તે અસલ જુજનનો રહેવાની હતો. પણ નીશાપુરનાં પરગણાઓ માહેલાં ખવાફ નામનાં એક પરગણામાં શીરાવંદ નામની જગાએ તેણે પેગમ્બરીનો ઝુંડો ઉઠાવ્યો હતો. શરૂમાં તે ત્યાંથી નીકળી જઈને ચીન ગયો ત્યાં સાત વર્ષ રહીને પાછો આવ્યો ત્યારે પોતાની સાથે અતી બારીક કુમાસનાં લીલાં કપડાંનું એક ખમીસ લેતો આવ્યો હતો. તે એક રાતે એક દહેરાં ઉપર ચઢી બેઠો અને સહવારે એક ગામડીઆના દેખતાં નીચે ઉતરીયો અને તેને કહ્યું કે હું આકાશપરથી આવ્યો છું, મેં બેહસ્ત દોજખ જોયાં છે, અને ખુદાએ મારી મારફતે તમને સંદેશો મોકલ્યો છે. તે ગામડીઆએ તેનું કહ્યું માન્યું અને ધણાએક મજબૂસીઓ (જરથોસ્તીઓ) તેના ચેલા થયા. જોકે તે માગીઓનાં ક્રિયા કરમથી ધણો મતફેર ધરાવતો હતો તોપણ તે જરથોસ્તને માનતો હતો. તેણે પોતાની કેતાબ ફારથી બાષામાં જાહેર કીધી હતી. તેણે એક ધુંટણ વાલીને પગ જમીનપર નાંખીને સૂરજને પુંજવા ફરમાવ્યું હતું. અંદગી કરતી વખતે ફક્ત સૂરજનોજ કીખલો ઠરાવ્યો હતો. તેણે સાત અંદગીઓ ઠરાવી હતી. પહેલી માત્ર એકજ ખુદાની સેતાએશ, બીજી આસમાન અને જમીનની પેદાયશો વિષે, ત્રીજી પ્રાણીઓની અને તેઓના પોશણની પેદાયશ વિષે, ચોથી મરણ વિષે, પાંચમી કયામત અને છેલ્લા ઇનસાફ વિષે, છઠ્ઠી બેહસ્ત અને દોજખના રહેવાસીઓ વિષે, સાતમી બેહસ્તીઓની સેતાએશ. તેણે હજમત કરાવવાની મનાઇ કરી હતી. તેણે જમતી વખતે બાજ ધરવા ફરમાવ્યું હતું. નાહનાં અને તનદુરસ્ત પશુઓને કાપવાની મનાઈ કરી હતી. દારૂ પીવાની મનાઇ કરી હતી. એકાએક મરણ પામેલાં પશુનું ગોશત ખાવાની તેમજ બહુતર બણ્યા વિના કાપેલાં પશુનું ગોશત ખાવાની મનાઇ કીધી હતી. મા, બહેન, બેટી, અને બાણેજ ભત્રીજ સાથે

પરણવાની મનાઇ કીધી હતી. ચારસો દીરમથી વધારેનું પદ્ધતું કરવાની મનાઇ કીધી હતી. રસ્તા અને પુત્રો સારી અવસ્થામાં રાખવા માટે પોતાની પુંજીનો સાતમો ભાગ આપવા ફરમાવ્યું હતું. પછી જ્યારે અબુમુસલીમ નીશાપુરમાં આવ્યો ત્યારે મોબેદો અને એરવદોએ તેની આગળ ફરિયાદ કીધી કે આ માણસ જેમ મસલામતે તેમજ અમારા ધરમને બીગાડે છે તેથી તેણે અબદુલા બીને શૂયાને તેને પકડી લાવવા મોકલ્યો જે તેને “આદગીસ” પહાડપરથી પકડીને અબુમુસલીમ આગળ લાવ્યો જેણે તેને કતલ કરાવ્યો. તેના ચેલાઓ બેહઆફરીદ કહેવાતા હતા. તેઓ અબીઝરીનીના વખતમાંથી હતા અને માગીઓનાં ભણતરને ધણા મજબુતીથી સામણે થતા હતા.

“અલમુકતના” યાને નદાઅદાર એ નામે એક પાખંડ મત ચત્રાવનારો મરવ પ્રાંતમાં “કાવકી મરદાન” નામનાં ગામડાંમાં જાહેર થયો હતો. તે પોતાને ઇશ્વર કહેવડાવતો હતો અને કહેતો કે મેં અવતાર લીધો છે એટલા માટે કે તમે મને જોઇ શકો. તેનું અસલ નામ હાસમ બીને હાકીમ હતું. તેણે મઝદકના સત્રજી કાયદા સ્થાપણ કીધા હતા. તેણે ચૈત્ર વરસ રાજ કીધું. પણ અંતે હીજરી સને ૧૬૯ માં છેક અતંગ આવી જવાથી પોતાની દેહ બાવી મુકવાની તજવીજ કીધી કે જો તેનું શરીર નહીં મળે તો લોકો તેને ખુદા કરી માને. પણ તેમાં તે ફાવ્યો નહીં, અને અંતે ખત્રીફઅલ મેહદીએ તેને કતલ કરાવ્યો.

“અલહદલાજ” યાને પાજણીગરો, એ એક ઇરાની સુરી હતો. તેનું અસલ નામ હુસેન બીને મનસુર અલહદલાજ હતું. ઇમામ મેહદી આવવાનો છે એમ સહુથી પેહલે તેણે જાહેર કીધું હતું. તે કહેતો હતો કે ખુદ પવિત્ર આત્મા (Holy Ghost) “રહુલકુદુસ” તેની અંદર રહેતો હતો. અલકે તે પોતેજ ઇશ્વર હતો. હીજરી સને ૩૦૧ માં ખત્રીફ અલમુકત દીર ગિલ્લાહે તેને ગરદન મરાવ્યો. તેની ઉપર ગમે તેવી જફાઓ ગુમરી, તેની ઉપર નખતેલ રેડીને તેને સલગારી મુક્યો, તેને હાજરો ચાખકા માર્યા, તેના હાથ પગ કાપીને છુટા કર્યા તોપણ તે બધો વખત શાંત રહ્યો અને જરાબી દુઃખની નીશાની દેખાડી નહીં.

ઇબને-અબીઝરીઆ નામનો એક પાખંડી હીજરી સને ૩૧૯ માં ખુદાઇનો દાવો કરી ઉઠ્યો. જે કોઇ આનસને જીતવે તેનો હાથ

કાપી નાખવાની અને જે કાંઈ આતશ ઉપર પુઠક મારે તેની જીભ ખેંચી કાઢવાની સજા તે ફરમાવતો હતો. એમ છતાં વળી તે ગુલામ-બારગીનો હીમાયતી હતો. જે કાંઈ ગુલામબારગી કરવા ના પાડે તેને કસાઈને હાથે કપાવતો હતો તેણે આતશની પરસતેસ કરવા ફરમાવ્યું હતું. આગલા પેગમ્બરોને તે ધિક્કારતો હતો અને તેઓ ઉપર લ્યાનત નાખતો હતો. પણ તેનો ધર્મ ફક્ત ૮૦ દહાડા ચાલ્યો. ૮૧ મેં દહાડે તે કતલ થયો અને સઘળું ભાંગી પડ્યું.

આ ઉપરથી અલખીરની કહે છે કે જરથોસ્તે અને જમારપે કહેલી ભવિષ્યવાણી અખીઝકરીઆના વખતમાં સંપૂર્ણ થઈ કે શું? કેમકે એ બનાવ સીકંદરી સને ૧૨૪૨ ના વર્ષમાં બન્યો કે જે વર્ષ તેને મજેશી ખબર પ્રમાણે જરથોસ્ત પછી પંદરસોમું વર્ષ હતું. પણ તે ઠેકડી કરે છે કે મેગાઇઓ જુલ્યા, કેમકે તેઓનું રાજ તો પાછું થયું નહીં! અલખીરની જોકે એક કામેલ સીતરેશસનાસ છે તોપણ જોશીઓના ભવિષ્ય જોવા ઉપર તેને ઘણો એતેકાદ જણાતો નથી, કેમકે અબુઅબદલા અલઆદી જેણે માગીઓની એવી ભવિષ્યવાણી ઉપર ઘણો વિશ્વાસ હતો તેની તે બહુ ઠેકડી કરે છે. વળી અલખીરની કહે છે કે ધરાના જોશીઓ માનતા હતા કે સાસાનીઆન રાજ આતશી સંગમ (Fiery Conjunctions) માં હતું, અને તેજ નોખત દએ-લમવાળા અલીખીને યુવેહી ઉરફે ઇમ દદૈલાના વખતમાં હતી. પણ દેલખીઓએ કાંઈ સાસાનીઆન જેવું રાજ કીધું નહીં. એ ઉપરાંત વળી તે ઠેકડી કરે છે કે ખીજખા કેટલીએક વખતે જોશીઓએ એવી કદપનાઓ કીધી છે પણ તે ખરી પડી નથી.

નોટ:- આ થોડાએક નવા વાદ ચલાવનારાઓની ટુંક હકીકત ઉપરથી સામટી રીતે હેતાં એવું અનુમાન નીકળે છે કે ધરાન દેશની પ્રજાને ધર્મ તો માઝદયસ્ની જરથોસ્તી હતો પણ તે માનનારાઓમાં વારેઘડીએ પારકા ધર્મોની થોડી કે ઘણી તરેહવાર અસરો થતી રહેતી હતી. વેદિક અને બુદ્ધિષ્ઠ ધર્મોની અસરો હિંદુસ્તાનથી થઈ હતી. સાખી ધર્મની અસર પશ્ચિમ તરફથી થતી રહેતી હતી. એઓના સામણે માઝદયસ્ની જરથોસ્તી ધર્મ ફતેહ-મંદીથી થઈ શકતો હતો. પણ યાહુદી, ખ્રીસ્તી અને મહમદી એ ત્રણ ધર્મોથી તેમાં ખસુસન પાછલા બેથી તેને ઘણું ખમવું પડ્યું

હતું. બેહઆફરીદ અને તે પછીના નવા વાદ ચલાવનારાઓ તે વખતમાં પડી ભાગતા માનદયસ્તી જરથોસ્તી ધર્મને લગતી કેટલીએક બાબતોને ટકાવવાની તજવીજ કરતા દેખાય છે જેમાં મહમદી ધર્મનું દરરોજ વધતું કૌવત તોડવાની નેમ જણાય છે તેમજ ઇરાની લોકો મુસલમાનીની શરૂઆતમાં કેવા ધર્મ અને નીતિસંબંધી ઘોંટાલા અને ગુછવણીમાં પડ્યા હતા, તેથી દેખાય છે. પણ એઓમાંના કોઇ કાવ્યા નહીં તેનું કારણ દેખાઇતું છે કે તેઓમાં પાક દીન અને નીતિ કરતાં આપ મતલબ અને છકેલ-પણું વધારે જણાય છે. અલમુકનનાનો કીસ્સો અંગ્રેજીમાં કવિ મૂરે The Veiled Prophet એવે નામે કવિતામાં રચેલો છે જે સર્વેને જાણીતો છે. ઉપલી હકીકતમાં અલખીરની જામારપે ભવિષ્યવાણી કહેવા વિષે લખે છે તે તેના વખતમાં જામારપી અથવા તેના જેવી કોઇ ચોપડી હતી કે શું ?

ઇરાનીઓનાં જશનો.

(આ બાબતની શરૂઆતના કેટલાંએક પાનાં અસલ કૃતાબમાંથી નીકળી ગયાં છે.)

૨૫.

ફરવરદીન માહ.

“નોરોઝ” શબ્દની ઉત્પત્તિ.

(p. 199) અલખીરની કહે છે કે હશી સ્કલના શીલસુફનાં મત પ્રમાણે “નોરોઝ” શબ્દની ઉત્પત્તિ નીચે મુજબ થઇ હતી :—

પાદશાહ સુઝેમાનની મોહર ખોવાઇ ગઇ હતી તેથી તે પોતાની શક્તિ અને પાદશાહી ખોઇ બેઠો હતો. પણ ચાલીસ દહાડા પછી તેણે પાછી શક્તિ મેળવી અને રાજ ઉપર આવ્યો ત્યારે ઇરાનીઓએ કહ્યું કે “નવરોજ આમદ” યાને નવો દહાડો આવ્યો.

નોટ:—આ વાત કુદરતના એક બનાવને લાક્ષણિક ભાષામાં કહેવા માટે જોડી કાઢેલી જણાય છે. સખત શિયાળાને લીધે કુદરત અને આકૃતાય ગોચા પોતાની શક્તિ ખોઇ બેસે છે. તે વસંત-વિષુવ

(વરનલ ઇકવીનોડસ) ના હીંગામથી પાછી મેળવે છે તે વખતે લાંબી રાતોના અંધકાર અને સખત હિમ અને ઠંડીનો જીલમ આખેર થઇ રોશની અને જીંદગી નવેસરથી શરૂ થાય છે તે ગોચર સૂરજરૂપી પાદશાહ સુલેમાન ગયેલી શક્તિ અને રાજ પાછું મેળવે છે. અવસ્તામાંથી જન્મશેદ પોતાનું તેજ ખોઇ દેવા કહેલું છે તે વાતને ઉપલી સુલેમાનની વાત સાથે ગુંજવીને કુદરતમાં થતા ફેરફાર લાક્ષણિક ભાષામાં ધરાનીઓ જન્મશેદને લાગુ પાડીને કહેતા હશે અને તે ઉપરથી નોરોજને “જન્મશેદી નોરોજ” એવું નામ આપ્યું હશે. તે ઉપલા શીલસુફે મુસલમાની ઢપે સુલેમાનને લાગુ પાડ્યું છે. નવરોજનો અર્થ જેમ નવો દહાડો તેમજ નવી રોશનીથી થઇ શકે છે.

૨૬. નોરોજની ભેટ સોગાદોનો રેવાજ.

(p. 199) વળી આગલ ચાલતાં અલબીરની ઉપલા હુશની શીલસુફથી જાણેલું કહે છે કે સુલેમાન પવનની પીઠ ઉપર બેસીને દુનિયામાં ફરવા નીકળ્યો ત્યારે એક ચકલી તેને મળી. તેણીએ અરજ કીધી કે મેહરઆની કરીને મારાં ઇડાંનો માળો છે તે ભાંગી ના નાંખતા. સુલેમાને તેમ કીધું પછી જ્યારે તે જમીનપર ઉતર્યો ત્યારે પેલી ચકલીએ પોતાની ચાંચમાં થોડું પાણી લાવીને તેની ઉપર છાંટ્યું અને એક તીડનો પગ ચાંચમાં લાવીને તેની આગળ ભેટ મુક્યો. એ ઉપરથી નવરોજને દહાડે એક ખીજ ઉપર પાણી (અથવા ગુલાબજળ) છાંટવાનો તથા એક ખીજને ભેટ સોગાદ આપવાનો ચાલ નીકળ્યો.

નોટ:—આ વાતથી લાક્ષણિક ઢપે બનાવેલી સમજવી. નવરોજને દહાડે પાણી અથવા ગુલાબજળ છાંટવું તે ગરમીની મોસમ આની તેથી ઠંડક કરવાની નીશાન તરીકે હોવું જોઇએ તેમજ મેવા વગેરેની ભેટ સોગાદો નવાં વરસને દહાડે મોહકું મીઠું કરવાથી આખું વર્ષ આખાદી અને ખુશાલીમાં ગુજરે એવા સગનની નીશાન તરીકે હોવું જોઇએ. પણ તેને આ પ્રમાણે સુલેમાનની અને ચકલીની સાથે લગાડી દીધું છે. એમ કરવું હંમેશની ધરાનીઓની તેમજ ખીજ લોકોની કુદરતી હરેક બાબતને તવારીખી રૂપ આપી દેવાની રીતને લીધે સમજવું.

૨૭. એ નવરોજને જમશેદી કરી કહેવાનાં કેટલાંચક કારણા.

એ દીવસને જમશેદી નારોઝ કહેવાનાં કેટલાંચક કારણા અલ-ખીરની આ પ્રમાણે કહે છે: (૧) એક ઇરાની વિધ્વાનનાં કહેવા પ્રમાણે તેહમુરસનાં રાજમાં “સાખી” લોકો ધણા પ્રચળ થયા હતા. જમશેદે તેઓની પકતી કરીને સ્વદેશી ધર્મ તાજે કાઢ્યો તે એ દીવસે કાઢ્યો એટલા માટે એને નવરોજ કહે છે. (૨) કોઈ કહે છે કે જમશેદ તખ્તપર બેસીને જીને તથા દેવો પાસે તે તખ્ત ઉચ્ચકાવીને એક દીવસમાં દમા-વંદથી તે આશુલ લગી ગયો. આ એક ચમત્કારીક અનાવ અન્યો તેથી લોકોએ એ દહાડાને નવરોજ ઠરાવ્યો અને તેની નકલ તરીકે એ દીવસે હીંદોળા ઉપર બેસીને હીંચ ખાવાનો રેવાજ પાડ્યો.

નોટ:—શિયાળો જમને વસંતરૂપ આવતાં ખુલ્લી હવામાં ફરવાની સગવડ થાય છે. તેની નીશાન તરીકે નવરોજને દીને ખુલ્લી હવામાં ફરવાનો રેવાજ હોય પણ તે વાતને જમશેદે જમન અને દેવપુજક લોકો ઉપર મેળવેલી ફતેહ અને તેઓનો પાલખીમાં બેસી ફરવાનો રેવાજ ઇરાનમાં દાખલ કરવાની દંતકથા સાથે બેળી નાખીને આ વાત અનાવી હોય.

(p. 200) નવરોજને દહાડે શાકર અને મીઠાઈ બેટ આપવાનો રેવાજ છે તે વિષે અગદાદના મોખેદ આદર્યાદની સતા ઉપરથી અલખીરની કહે છે કે સેરડી પહેલવહેલી નવરોજને દહાડે જમશેદે શોખી કાઢી તેથી એ દીને મીઠી ચીજો ખાવાનો રેવાજ નીકળ્યો. એજ પ્રમાણે મહેરંગાનને દહાડેખી સાકર બેટ ફરવામાં આવે છે.

નોટ:—આ વાતનેખી ઉપલાજ વિચારો લાગુ પડે છે.

૨૮. નોરોઝને દહાડે સૂરજ કઈ રાશિમાં હોવો જોઈએ ?

(p. 201) અલખીરની કહે છે કે વસંત-વિષુવ (Vernal equinox) તથા શરદ-વિષુવ (Autumnal equinox) બદલે દક્ષિણાયનની શરૂઆત (Summer Solstice) તથા ઉતરાયણની શરૂઆત (Winter Solstice) એ નુકતાઓને સાધારણ રીતે ધણાખરા લોકો નવરોજને માટે પસંદ કરે છે તેનું કારણ એ કે ઉત્તર ગોળાર્ધમાં દક્ષિણાયન શરૂ થવાને દહાડે મધ્યાન કાલે માણસની છાયા તદ્દન પગ નીચે ઉભી

લીટીએ (Perpendicular) હોય છે અને એથી ઉલટું ઉત્તરાયન શરૂ થવાને દહાડે આડી લીટીઓ (Horizontal) હોય છે જે કાષ્ઠી અબજુ માણસને વટિક સહેલાઈથી જણાઈ આવે છે. પણ વસંત-વિષુવ અને શરદ-વિષુવને દહાડે જ્યોતિષી ઓખરો વાપડવા સિવાય એટલી બધી સહેલાઈથી છાયાં માલમ પડી શકતી નથી. એ ઉપરથી શરૂઆત દક્ષિણાયન શરૂ થવાના દીવસથી કરવાનું ખાસ રીતે પસંદ કીધું છે અને તેમ કરવાનું વિશેષ કારણ એ કે દક્ષિણાયનનો તુકતો ઉત્તર તરફનાં દેશોમાં શિરો-ખિંટુ (Zenith) ની વધારે નજદીક છે. એ ઉપરાંત વળી તે વખતે અનાજ પાકીને તૈયાર થાય છે, કે જેથી મહેસુલ ઉધરાવનારાઓને વધારે સવલ થઈ પડે છે.

વળી અલખીરૂની કહે છે કે ધણીએક ગ્રીક શીલસુફીએ અને વિદ્વાનોએ સાધરીઅસ (Sirius) નો તારો ઉગતી વખતે જન્મશ્વર જોવાનો અને વર્ષની શરૂઆત ગણવાનો રેવાજ પાડ્યો હતો અને વસંત-વિષુવથી તેઓ ગણતા નહીં હતા તેનું કારણ એ કે સાધરીઅસનું ઉગવું દક્ષિણાયનની શરૂઆત વખતે અથવા તેની ધણી નજદીક હતું. અલખીરૂની કહે છે કે એ નવરોજનો દહાડો દક્ષિણાયનના અસલ વખતથી પાછો હટ્યો છે તેથી હાલ (અલખીરૂનીના) વખતમાં મેષ સંક્રાંતીના યાને વસંતની શરૂઆતના વખત ઉપર તે થાય છે; જેથી ખુરાશાનના શાહજાદાઓ મેષ સંક્રાંતીને દહાડે પોતાના સીપાહીઓને ગરમીની મોસમનાં (વસંત અને ઉનાળાનાં) કપડાં પહેરાવે છે.

નોટ:—આ ઠેકાણે અલખીરૂની જે કાંઈ કહે છે તે પાદશાહી વર્ષની શરૂઆતને લાગુ પડે પણ જરથોશ્તી ધર્મના વર્ષને તે લાગુ પડતું નથી, કારણ કે વર્ષની શરૂઆત દક્ષિણાયનની શરૂઆત કરવાનું સાધારણ લોકને માટે તેમજ રાજકર્તાઓને માટે ગમે તેવું સહેલું બલકે અનુકુલ છે તે છતાં અવસ્તા અને ગહંબારની આફ્રીનની રૂએ તો જરથોશ્તી દીનનું વર્ષ વસંત-વિષુવથીજ થવાનું સાખીત ઠરે છે. વળી બુનદેહશનેમાંખી દક્ષિણાયનના હીંગામને તો મેદીઓશેમ ગહંબારનો હીંગામ જણાવ્યો છે જે પણ અવસ્તાને મળતુંજ છે. માટે કાંઈજ નહીં તો જરથોશ્તી દીનનું વર્ષ તો વસંત-વિષુવથીજ થવું જોઈએ, અને ખુરાશાનના શાહજાદાઓએ ખરાં

કુદરતી વર્ષની શરૂઆતને દહાડે નોરોઝ કરવા માંડ્યો તે બર-
હક હતું.

૨૯. પુરુષ સાલનાં જશનની હકીકત અને તેની સમજણ.

(p. 201) અલખીરની કહે છે કે રોજ ૬ ટો ખોરદાદ માહ પહેલો ફરવરદીન (પુરુષસાલ પુદાએ) ધરાનીઓનો મોટો નવરોજ છે. તેઓનાં મત પ્રમાણે એ દિવસ પેદાયશો કરવાનો છેલ્લો અને ૬ ટો દહાડો છે. વળી તેઓ કહે છે કે એ દહાડે શનિશ્વર પેદા કરવામાં આવ્યો હતો, એજ દહાડે જરથોશ્ત્ર પુદાની દરગાહમાં ગયો હતો, અને કેખશરૂ હવામાં ઉડ્યે ઉડ્યો હતો. વળી પારસીઓ એ દહાડાને ઉમેદના દહાડો (The day of hope) કહે છે, કારણ કે એ દહાડે સર્વેના નસીબનું અને ભાયગનું વહેંચાણ કરવામાં આવે છે. એ પછી અલખીરની અવસ્થા તથા શાહનામાં આવેલા જમશેદને લગતા કેટલાંએક બનાવો જેવા બનાવો એ દિવસે બનેલા જણાવે છે; જેવા કે એબલીસે માણસોની ખાવાની અને પીવાની રૂચી લઇ લીધી હતી, પવનને ફુંકાતો બંધ કીધો હતો, ઝાડો કરમાઈ ગયાં હતાં, અને દુનિયા નજદીક મરણ પામવાની હાલતમાં આવી હતી તેવી વખતે જમશેદ પુદાના હુકમથી દક્ષિણ દિશાએ ગયો. એબલીસને મારી હઠાવ્યો, દુનિયાને આખા કીધી, ધરાન તરફ પાછો ફર્યો, અને લોકોની નજરમાં સૂર્યની મિસાલે પ્રકાશતો થયો. લોકોએ જાણે એ સૂરજ જેવા અને તેઓએ તેથી “નવરોજ” યાને નવો દહાડો એવું નામ એ દહાડાને આપ્યું અને દરેક જણે જવ વાવ્યા જેની નીશાન તરીકે આજ લગી સાત ઝતના અનાજ એક રકાખીમાં ગોળ આકારમાં વાવીને તેઓનાં ઉગવા ઉપરથી આખા વરસમાં સુકાળ કે દુકાળ જશે તેના સકુન જેવામાં આવે છે. એ દિવસથી તેની પ્રજા દુખદરદ, નાતવાની, બુદ્ધપો, દલગીરી અને આફ-તોથી ખલાસી પામી. ડાઘ બીમાર થતું નહીં હતું. એ પ્રમાણે તેનું રોજ ચાલ્યું જેનો અંત તેની બહેનના દીકરા બેવરાસ્ત્રે આણ્યો. તેણે જમશેદને ઠાર કીધો. જમશેદના રાજમાં લોક એટલું વધ્યું કે પૃથ્વી-પર તેઓની જગા થઇ શકી નહીં, જેથી તેને પૃથ્વી ત્રણ મતલબે વધારવી પડી. વળી જમશેદ પોતાની પ્રજાને પાપ ધોઈ નાખવા સારું સ્નાન કરવાની આજ્ઞા શીખવી તથા નહેરો ખોદી અને પાણી ચલાવ્યાં

તેથી લોકો સુખ અને આનંદમાં રહ્યાં. તેની નીશાન તરીકે આજની સુધી ધરાનીઓ ખોરદાદ સાલને દહાડે સકારા ઉઠી નહાઈ ઘોઘને તૈયાર થાય છે અને એક બીજા ઉપર પાણી (અને ગુલાબજળ) છાંટે છે. વળી કોઈ કહે છે કે લાંબા વખતથી ધરાન શહેરમાં વર્ષાદ બંધ પડેલો હતો જે જમશેદ ખોરદાદસાલને દહાડે પાછો લાવ્યો. તેની નીશાન તરીકે પાણી એક બીજા ઉપર છાંટે છે. વળી કહે છે કે જમશેદ એ દિવસથી તમામ હુન્નર, વેપાર અને આપલેની રીત ચાલુ કીધી જેની નીશાન તરીકે લોકો એ દિવસથી પોતાનાં કાગળ પત્રો, ચોપડા, ચર્મપત્રો, વગેરે દસ્તાવેજો જે “એસપીદા-નવીસ્ત” કહેવાય છે અને જેઓની ઉપર પાદશાહી મોહર પાછળથી કરવામાં આવે છે તે સ્થળોં તૈયાર કરે છે.

કોઈ કહે છે કે જમશેદના વખત પછી પાદશાહો આખો ફરવરદીન મહીનો છ ભાગમાં વહેંચીને તેને મોજમજાહમાં ગુમરતા હતા. પહેલાં પંચવાડીઓમાં શાહજાદાઓ મોજ કરતા હતા, બીજામાં અમીર ઉમરાવો, ત્રીજામાં રાજના ઓખેદારો, ચોથામાં તેઓના આશ્રીતો, પાંચમાં શેરરી લોકો, અને છઠ્ઠામાં ખેડુતો એશ અશરત કરતા હતા.

પછી હોરમજદ બીને શાપુરે આખા મહીનાને બદલે ફક્ત હોરમજદ રોજથી તે ખોરદાદ રોજ સુધી એશ અશરત કરવાનું ઠગવ્યું. તે સાથે તેણે એ છ દહાડા ઉંચી જગોપર આતશ સળગાવવા ફરમાવ્યું કે, તેથી હવા ચોક્ખી થાય અને દરદનાં બીયાં નાશ પામે. એ ઉપરથી એવો રવાજ પડ્યો કે હોરમજદ રોજે પાદશાહ નવરોજની શરૂઆત કરતો અને ખાશવઆમને ઢંઢેરો પીટાવીને હરેક તરેહની બક્ષેશો કરતો હતો. બહમન રોજે તે ઉંચે દરજ્જેનાં અને ઉંચા ખાનદાનનાં માણસો સાથે મોજલસમાં બેસતો હતો. અન્દીબેહસ્ત રોજે તે ઉંચે દરજ્જેનાં સિપાહો અને મોખેદો સાથે તેજ મમાણું કરતો હતો. શહેરેવર રોજે તે પોતાનાં પાદશાહી કુટુંબ અને પાદશાહી નોકરો સાથે એશ આરામ કરતો હતો. અસપંદારમદ રોજે તે પોતાનાં છોકરાં અને આશ્રીતો સાથે મોજમજાહમાં ગુમરતો હતો. એ પાંચ દિવસમાં જેને જેવા ધટે તેવા સીરપાવ અને બક્ષેશ આપવા પછી ખોરદાદ રોજે પોતાના ચુંટી કાઢેલા દીલગની ખાસ દોરતો સાથે ખાનગીમાં વખત ગુમરતો હતો, અને તમામ લોકોએ જે ભેટો કીધેલી તે તપાસી જોતો હતો.

તેમાંથી જે પોતાને ગમે તે પાદશાહી તોશાખાનામાં મોકલતો હતો અને જે ગમે તે ખીજાઓને બહેશ આપતો હતો.

નોટ:—આ તમામ જમશેદને લગતી વાતો જેમ અવસ્તા વગેરેમાંની તેની તવારીખને કેટલેક દરજ્જે લગતી છે તેમજ તે વળી વસંત-વિષુવથી આફતાખને લગતા જે જે ફેરફારો અને રૂતુને લગતા ખનાવો થાય છે તેનેથી લાગુ પડે છે. જમશેદ અને પુરશેદ એ બંનેને એકજ ગણો તો એબલીસને મારી હઠાવીને બુખ પ્યાસ અને દુઃખદરદ વિગેરે બધું રાહપર લાવી મુકવાનો અર્થ એટલોજ કે શિયાળાનાં સંકટો અને માંદગી જમને બહારની મોસમ થવાથી દુન્યામ કારોબારનું નવેસરથી ચાલુ થવું, તનદરસ્તી થવી, હવા સુધરવી, દીનપર દીન ગરમી વધતી થવી અને એ પ્રમાણે બુઢાપા અને ખીમારી વગર ગરમ રૂતુમાં માણસ જને જે સુખથી રહેવું તે લાક્ષણિક લાખામાં જમશેદના રાજમાં માણસોએ સુખી રહેવાનો અર્થ છે. એવરાસ્પને હાથે જમશેદનું મરણ તે કાંઈજ નહીં પણ “તીમારપ” અથવા “વીમારપ” યાને ધનુષ રાશિ જે સૂરજની બહેન રાશિચક્રનો એક એટો ગણાય તેમાંથી સૂરજે પસાર થઈને શિયાળા રૂપી મોત ભોગવવાનું લાક્ષણિક રીતે બોલવું છે. સ્નાન કરીને પાપ ધોઈ નાંખવું એ કાંઈજ નહીં પણ જે બન્યું તે બન્યું તેને માટે એકવાર પસ્તાઈને પછીથી તે ફરીથી ન કરવાનો ઠરાવ કરવાનું લાક્ષણિક રીતે બોલવું છે. જમશેદ નહેરોમાં પાણી લાવ્યો તે જેમ જમશેદે ‘વર’ બનાવ્યો તેની કથાને (જે “વર” કાંઈજ નહીં પણ એક જળાશય છે) તેમજ વસંતમાં બરફ પીગળીને નહેરોમાં પાછું પાણી ચાલુ થવાનું લાક્ષણિક રીતે બોલવું છે. વળી ખોરદાદસાલને દિવસથી પાદશાહી દફતર અને વેપારી દફતર નવું થવું તેથી જેમ હિંદુસ્તાનમાં વર્ષાદની રૂતુ આખેર થવા પછી દીવાલીથી નવું દફતર શરૂ થાય છે તેને મળતુંજ છે. એ પણ દેખાડે છે કે વર્ષની શરૂઆત વસંત-વિષુવથી થવી જોઈએ. વળી બંને નવરોજની વચ્ચેમાં પાદશાહે ચઢતી તેમજ ઉતરતી પંકિતનાં તમામ માણસોની મુલાકાત લેવી તેથી લાક્ષણિક લાખામાં જેમ પાદશાહે તેમજ સૂરજ શિયાળો પૂરો થઈને ગરમી શરૂ થવાથી સર્વે જને

પોતપોતાને કામે વળગવાનું મુહુરત કરવાની નીશાન ખતાવે છે. સારાંશ એ કે ખોરદાદ સાલની ઉપલી સઘળી ખાખત એટલુંજ દેખાડે છે કે વસંત-વિષુવને દીનથી થતી કુદરતના વર્ષની શરૂઆત સાથે જેમ દીનનું તેમજ દુ-યાનું વરસ શરૂ કરવું. (સરખાવો, દીનદરદ, દક્ષતર ૩ ને છેડે ખુરશેદી વર્ષની હકીકત; સદદર, બાખ પર ઉપરની ડા. વેસ્ટની નોટ, ઇ.).

૩૦. ફરવરદીન માહ સરોષ રોજ.

(p. 204) અલખીરૂની કહે છે કે ફરવરદીન મહીનો અને સરોષ રોજ એક જશન તરીકે પારસીઓમાં ગણાતો હોતો. જેકે તેઓ દરેક મહીનામાં સરોષ રોજને ઘણો પવિત્ર અને માનવંત ગણતા હતા તો પણ ફરવરદીન મહીનાના સરોષ રોજને તેનાં જશત તરીકે ગણતા હતા. એ પછી અલખીરૂની સરોષ કોણુ તેની હકીકત બ્યાન કરે છે. તે લગભગ આખી સરોષ યશતને, વંદીદાદની ૧૮ મી પરગરદમાં અને અવસ્તામાં અનેક ઠેકાણુ આવેલા ખીખ અનેક ફકરાઓને તદન મળતી છે.

નોટ:—સીરોજ લણતી વખતે સરોષ અને ફરવરદીન એ બેને યાદ કરવામાં આવે છે અને એ બેની ખાસ આરાધના ખાસ છુરી રીતે કરવામાં આવે છે એ વાત મોખેદીનો ધંધો કરનારાઓને ખખર છે. સરોષને રવાન સાથે સંબંધ છે. રવાનને ફરોહર સાથે સંબંધ છે. વળી સરોષનો મહીમા ઘણો મોહટો છે પણ તેનો ખાસ મહીનો નથી તેથી તેનું એક ખાસ જશન ખીખ ફરેસ્તાઓથી અલગ અને ફરોહરો સાથે ફક્ત ફરોહરોની સાથે ફરોહરોનાં મહીનામાં (કેમકે સરોષ મહીનો નથી તેથી) જે ઠરાવ્યું હોય તો તે કાંઈએક સમજી શકાય તેવું છે. ખરેખર સરોષ અને ફરોહરો પારસી ઈજદ મંડલમાં એવી પાયરી અને રચનામાં મુકાયેલાં છે કે જરથેશ્તી ધરમના અધ્યાસીઓએ તે ઉપર રોશની પાડવાને માટે હજી હવે પછી ઘણું કરવાનું છે.

૩૧. ફરવરદીઆન જશન.

ફરવરદીઆન જશન વિષે અલખીરૂની ફક્ત બે લાખનમાં એટલુંજ કહે છે કે પારસીઓ દર મહીનાના ફરવરદીન રોજને જશન ગણે છે.

પણુ આ દિવસને ખાસ ફરવરદીઆન જશન તેના રોજ અને માહનાં નામ એક આવવાથી ગણે છે.

૩૨. અરદીખેહેશ્ત મહીનો.

અરદીખેહેશ્તગાન જશન.

(p. 204) અલખીરૂની કહે છે કે રોજ ત્રીજે અને માહ ખીજે અરદીખેહેશ્તગાનનું જશન છે. કારણ કે સાધારણ કાયદા મુજબ રોજ અને માહનું નામ એકજ છે. અરદીખેહેશ્તનો અર્થ અલખીરૂની કહે છે કે Truth is the best અથવા The utmost of good કરી થાય છે તેને કહેવામાં આવ્યું છે કે અરદીખેહેશ્ત આતશ અને રોશનીનો મવજ્જલ છે, તે નખળાઇ અને રોગોને દવા દારૂથી અને પોષણથી દુર કરે છે, તે સગ્યામને જીદાઇથી અને સાચાં માણસને જીદાં માણસથી પારખી કાઢે છે, અને એ સખ્યથી ધરાનીઓમાં અવસ્તાની રૂએ આતશથી ધમ્મ થાય છે કે નહીં તે જોઇને તે મુજબ ગુનેહગાર અથવા ખેગુનાહ માણસની પરિક્ષા (Fiery ordeal) કરવામાં આવતી હતી.

નોટ:—અરદીખેહેશ્ત વિષે અલખીરૂનીનું કહેલું સંધળું ખરાબર છે. તે અશેમ વોહુ, અરદીખેહેશ્ત યસ્ત, ગાથાના કેટલાંએક ફકરા અને વંદીદાદની ૪ થી પરગરદના છેડેના ભાગ ઉપરથી તેમજ શાહનામામાં સ્વાવક્ષે આતશની એહમાંથી સલામત નીકળવાની હકીકતથી ખુદ્લું જણાય છે.

૩૩. અરદીખેહેશ્ત મહીનામાં પેતેશેહમ ગહંઆર !

(p. 204) અલખીરૂની કહે છે કે અરદીખેહેશ્ત મહીનાના આસ્તાદ રોજથી તે અંતેરાન રોજ સુધી ત્રીજે ગહંઆર પેતેશેહમ છે. વળી તે કહે છે કે વર્ષના છ ગહંઆરો કરવાનું ખુદ જરથોસ્તે ઠરાવ્યું હતું.

નોટ:—જો અલખીરૂનીના કહેલા પ્રમાણે ત્રીજે ગહંઆર અરદીખેહેશ્ત મહીનામાં ગણાય તો વર્ષના પહેલો મહીનો આદર આવે અને આજલગી કેટલાંએક પારસીઓમાં આદર મહીનામાં ફરવરદીન રોજ ફરવરદીઆન જશન કરવામાં આવે છે એટલુંજ નહીં પણ આખા આદર મહીનાને ફરવરદીન મહીના જેવો ફરોહરોની આરાધનાનો હોય તેવો ગણવામાં આવે છે, એટલુંજ નહીં પણ એ.

આદર મહીનામાં કોઇથી બીજા મહીનામાં ગુજરેલાં માણસનો રોજગાર તેના રોજને દહાડે કરવાનો રેવાજ છે કે જે દહાડે ઓછામાં ઓછા ચાર મોખેદો સોડે આક્રગાન કરાવવામાં આવે છે, એ મહીનાને મીઅજદનો મહીનો કરી કહેવામાં આવે છે અને તે મીઅજદમાં “આક્રીને મીઅજદ” નામની ખાસ એક આક્રીન લણવામાં આવે છે. એ ક્રિયા મારી જાણુ પ્રમાણે ફક્ત સુરત શહેરનાં કેટલાંએક પારસી ધરોમાં થાય છે બીજાં શહેરોમાં નથી. પણ હવે સવાલ ઉઠે છે કે ફરવરદીન ને આદર સાથે આ પ્રમાણે ભેલી નાંખવાનું કારણ શું? એ સવાલ હાલતુરત જાણુએ રાખીએ, પણ આતો ચોક્કસ છે કે આદર મહીનો પહેલો કોઇ લોકો ગણુતા હતા જોએ આજે રહ્યા નથી.

૩૪.

ખોરદાદ મહીનો.

ખુરદાદગાન જશન.

(p. 205) રોજ ૬ કે ખુરદાદગાનનું જશન. ખોરદાદ નામનો અર્થ પેદાએશની કાએમી (The stability of the creation). અલબીરની કહે છે કે ખોરદાદ પાણી તેમજ ઝાડપાન વગેરે તમામ પેદાયશોની વૃદ્ધીને મવજ્જલ છે. એ મહીનામાં રોજ આશતાદથી તે રોજ અનેરાન લગી ચોથો ગહંબાર અયાગ્રેમગાહ પડે છે.

નોટ:—આ ગહંબારનેથી ઉપલા વિચારો લાગુ પડે છે. ખુરદાદ અને અમરદાદ ઘણું કરીને જોડીયા અમશારપંદો છે તેથી પાણી અને ઓરવરનો મવજ્જલ ખુરદાદ કહેા છે. સરખાવેા આવાંના હમકારામાં તમામ પાણીઓ સાથે તમામ ઓરવરો.

૩૫.

તીર મહીનો.

જશને નીલુકર.

અલબીરની કહે છે કે તીર મહીનાના ખોરદાદ રોજે “જશને નીલુકર” પડે છે. જેને વિષે તે કહે છે કે એ જશન થોડુંએક થયું ઉત્પન્ન થયું છે.

નોટ:—નીલુકર સંસ્કૃત નીલોત્પલમ=નીલ+ઉત્પલમ્ યાને આસ-માની રંગનું કમળ અથવા ગળીના રંગનું કમળ (Indigo Coloured Lotus)નું ફારસી રૂપ છે. એ જશન કેમ નીકળ્યું તે

સમજી શકાતું નથી. પણ એવી કલ્પના કરી શકાય છે કે તીર ધજ્જ વરસાદનો મવજ્જલ છે અને ખોરદાદ અમશાર્પંદ પાણીને મવજ્જલ છે તેમજ નીચોફળનું ફુલ ખોરદાદને ખાસ અર્પણ કીધેલું છે (જુઓ જુનદહેશ ખાખ ૨૭ ફ. ૨૪). વરસાદ પડીને જળાશયો ભરાય તે જળાશયોમાં કમળ ફુલ ઉગે છે અને ખીલે છે તેની નીશાન તરીકે એ જશનની સ્થાપના કરવામાં આવી હોય. હાલની આપણી જરથોશ્તી દીનને લગતી કેતામોમાં એ જશનની હસ્તી મલતી નથી.

૩૬.

તીરીઆન જશન.

(p. 205) તીર મહીને અને તીર રોજે તીરગાનનું જશન પડે છે. અલખીફની એની ઉત્પત્તિનાં એ કારણ જણાવે છે. પહેલું અફરાશીયાખ ધરાન શહેર ઉપર ફાળ્યો અને મીનોચેહેરને તક્ષસ્તાતમાં એક કીલ્લામાં ભરામ્ રહેવાની ફરજ પાડી. પછી તેઓ વચ્ચે કોલકરાર થયા, તે એ કે એક તીર ફેંકાય તે જેટલે દુર જાય તેટલે લગીની લાંબી અને પડોળી જગા મીનોચેહેરને મલે, એ વખતે અસ્પંદારમદ ફરેસ્તો હાજર થયો અને એક ચોકસ તીર અને કમાન અવસ્તામાં જણાવ્યા મુજબનો બનાવવા કહ્યો. પછી “અરીશ” નામના એક પવિત્ર પહેલવાનને હાથે તે તીર ફેંકાવ્યો. “અરીશ” આગળ આવ્યો, પોતાનાં કપડાં કાઢીને સવેને પોતાનું શરીર દેખાડ્યું, અને બોલ્યો, તમો પાદશાહ અને ખીજ સધળાઓ જુઓ છો કે મારાં તનપર કાંઈ જખમ કે રોગ નથી. આ તીર ફેંકતાં વાર મારા કકડે કકડા થઈ જશે. તોપણ મેં મારો ભોગ આપવાને નિશ્ચય કરાવ કીધો છે. એમ કહીને તેણે તે તીર ફેંક્યો. કમાનને વાળવા ઉપર અને તીર ફેંકવા ઉપર તેણે એટલું બધું જોર કીધું કે તેનાં શરીરના ટુકડે ટુકડા થઈ ગયા. ખુદાના હુકમથી પવન તેના તીરને લઈ ચાલ્યો. રૂખઆનના પહાડથી તે છેક ફરગાના અને તક્ષીસ્તાનની વચ્ચે ખોરાશાનની સરહદ લગી જખને તે તીરને એક મોટાં ફળના ઝાડના થડમાં ખોશી ધાલ્યો. તે ઝાડ એવું મોટું હતું કે દુન્યામાં એકે મોટું ઝાડ તેના જેવું નહોતું. જે જગાએથી તીર ફેંક્યો તે અને તે ઝાડની વચ્ચે એક હજાર ફરસંગનો તફાવત હતો. આ બનાવની યાદગારીમાં ધરાનીઓએ તીરીયાન જશન કરાવ્યું. એ દિવસે ધરાનીઓ આખા ધહું અને ફળ સાથે બાપી

અથવા પકાવીને ખાય છે. તેને વિષે અલખીડની કહે છે કે જ્યારે મીનેચેહર ઘેરાઈ ગયો હતો અને ધરાન શહેરનાં લોકો ધણી તંગી અને દુખ ખમતાં હતાં ત્યારે ધહું અને દાણા પાકીને તૈયાર થયેલા નહીં હતા કે જેને દળીને તેની રોટલી બનાવવામાં આવે, તેથી તેઓએ તે કાચા ધહું છડી છુટીને ફળ સાથે ખાશી ખાવા પડતા હતા તે બનાવની યાદગારીમાં તેઓ એ પ્રમાણે ખાઈલા ધહું અને કઠોર ખાતા હતા.

નોટ:—તીર યજ્ઞને વિષે જુઓ છુનદહેશ ખાખ ૭ મો ફ. ૮ મો તથા અરેશ પહેલવાનને વિષે જુઓ અવસ્તામાં તીર યસ્ત ફ. ૬ તથા સદદર ખાખ ૧૩ મો વગેરે. જમીનના હીસા પાડી લેવા હતા માટે અસ્પંદારમદ ફરેસ્તાની હાજરી જણાવી છે. તીર શબ્દનો અર્થ જેમ ફેંકવાનો તીર તેમજ તેસ્તર સેતારો તથા જુદા ગ્રહખી થાય છે. વલી રામચંદ્રજીએ જનક રાજની કચેરીમાં સીતા સ્વયંવર વખતે શિવનું ધનુષ ખેંચ્યું, અજુને દ્રોપદીના લગ્ન વખતે ધનુષ ખેંચીને તીર માર્યો, ત્યારે ધરાનીઓમાં તેવુંજ પરાક્રમ અરીશ પહેલવાને કરી બતાવ્યું છે. શાહનામામાં શીરદોસીના વહાલા રસ્તે એવાજ પરાક્રમથી એક તીર મારીને અસકબુસને તેના પોતાના ઘોડા સાથે સીવી મુક્યો જે વિષેની નામીચી બેતો દરેક ફારસીખાને મોંહડે છે.

بایلد چاچی کائرا بدست بجرم کوزن اندر آورد شست

... ...

کشانى هم اندر زمان جان بداد نوگوئی که هرگز ز مادر تزداد

અને જેની પથરપર કોતરેલી તસવીર દાદીશેહના આતશબહેરામમાં અંદર દાખલ થવાનાં ખાણનાં ઉપર મથાલેથી જડી લીધેલી છે. આ સંબંધે અવસ્તા “તીશ્તર” શબ્દને તીર શબ્દ સાથે ગુંચવી નાંખવાનું પરીણામ છે—તીરયાનનું ગહંખારીયું કરતી વખતે ખાઈલા ધહું, ચણા, વટાણા વિગેરે ખીજા ખાઈલા અનાજ તથા કચોળાની અંદર લીલા બેવાની ખુરચન ભેળીને ભણાવવા તથા ખાવાનો રેવાજ આજ લગી હતો અને છે. તે ઉપરાંત અલખીડનીનાં લખાણને મળતો જાણવો.

વલી અલખીડની કહે છે કે કેટલાંએકાના કહેવા પ્રમાણે એ જશન

તીર અને ગોંશ એ એ દહાડા લગી થતું હતું. તીર રોજને “નાહનું તીરીયાન” કહેતા હતા અને તે પછીના ગોસ રોજને “મોહનું તીરીયાન” કહેતા હતા. કારણ કે તે બીજે દહાડે પેલો તીર ક્યાં પડ્યો હતો તેની ખબર આવી પહોંચી હતી. વલી કહે છે કે તીર રોજે ધરાનીઓ પોતાનાં રાંધવાનાં (મટાડીનાં?) વાસણો અને આતશની સગડીઓ ભાંજીને નવાં લાવતાં હતાં. કેમકે તે દિવસે ધરાનીઓ અફરાસીયાળનાં બંધમાંથી છુટા થયા તેની તે નીશાન હતી એમ તેઓ સમજતા હતા.

નોટ:—વસંત વિષુવર્થી શરૂ થતાં ખરાં વર્ષથી તીરીયાનનો હીગામ મેદીઓશેમ ગહંબારમાં બરાબર વચે પડે છે. કે જે વખતે ધાસ કાપવાનો વખત હોય છે પણ અનાજ અને કઠોલ કાચું પાકું હોય છે તોપણ જેમ આ દેશમાં આજરી, જુવાર, ધઉં વિગેરેના “પોંક” ખાવાનો હીગામ આવે છે તે કુદરતી બનાવને તવારીખી બનાવવું ૩૫ આપવાની તજવીજ આ વારતા બનાવવામાં કાષેલી જોવામાં આવે છે.

તીરીયાનની ઉત્પત્તિનું બીજું કારણ અલખીરની આ પ્રમાણે આપે છે:—

(p. 206) “દહીઓપદી” (રાજકારભાર) અને “દહેકાની” (ખેતીવાડી) [અને “મોષેદી” (ધમગુરનો પેશો)?] કે જેના પેટામાં “કેતાબત” યાને નવીસનદા (લખનાર)નો ધંધો સમાય છે, તે ત્રણ એવા મુખ્ય ધંધા છે કે જેઓની ઉપર—તેમાં ખાસ પહેલા એ રાજકારભાર અને ખેતીવાડી ઉપર—દુનીઆની ઠરીઠામ વસ્તી અને વિદ્યા હુન્નરનો સુધારો રહેવાનો આધાર છે.

ધરાનીઓ કહેતા કે “દહીઓપદી” હોશંગે સ્થાપી અને “દહેકાની” તેના ભાઈ “વચકરદે” સ્થાપી. એ બેની પુઠે નવીસનદાનો ધંધો નીકળ્યો. સાખી મત પ્રમાણે લખવાના હુન્નર ઉપર તીર યાને બુધનો ગ્રહ મવજ્જ છે. એ ઉપરથી હોશંગે તીર માહ અને તીર રોજને દહેકાની અને નવીસનદાની સ્તૂતીને માટે સ્થાપ્યો અને લોકોએ તે પ્રમાણે વચકરદાનાં માનમાં તે પાલવા માંડ્યો. કહે છે કે હોશંગે એ દિવસે દહેકાની અને નવીસનદાનો પોરાક પહેરવા ફરમાવ્યું હતું. જે પ્રમાણે તમામ ધરાનીઓ ગુસ્તાપના જમાના સુધી કરતા હતા. પછીથી એ ચાલ બંધ પડ્યો.

નોટઃ—મીનોખેરદ બાબ ૧૭, ફ. ૨૪ માં તેમજ શાહનામામાં કહે છે કે સાત તરેહનું લખવાનું તેહમુરસે શાધી કહાડયું અને તેહમુરસ હોશંગનો પૌત્ર કહેવાય છે. “વચકરદ” હોશંગનો ભાઈ હતો, તે વિષે દીનકરદ સિવાય બીજી તરફ કાંઈ જણાયું નથી. તીરનો અર્થ બુધ બી થાય છે. અને બુધની પૂજા જરથોસ્તની અગાઉ સાબી મજહબની રૂએ થતી હશે તેથી તેને લગતી આ વારતા જોડી કાઢેલી જણાય છે.

૩૬. તીરીઆનને દહાડે ઠંડા પાણીથી રમવાનો રેવાજ.

(p. 206) અલખીરૂની કહે છે કે તીરીઆનને દહાડે પારસીઓ ઠંડા પાણીથી નાહતા હતા અને આખો દહાડો એક બીજા ઉપર પાણી રેડવાની મોજ અને રમત ગમત કરતા હતા. એ રેવાજની ઉત્પત્તિ વિષે અલખીરૂની કહે છે કે કેબ્રુસરો એકવાર અફરાસીઆબની લડાઈથી પાછો ફર્યો ત્યારે “સવા” નામનાં પ્રજામાંથી પસાર થતાં તીરીઆનને દહાડે એક પાહાડ ઉપર એક ઝરા આગળ પોતાનાં લશ્કરથી છુટો પડીને પોતે એકલો બેઠો હતો. ત્યાં તેને એક ફરેરનો દેખાયો, જેને જોઈને તે બીમો અને બેહોશ થઈ ગયો. એ વખતે બેજન બીને (ગેવ?) ગોદરજ ત્યાં આવી પુગો. તેણે કેબ્રુસરો ઉપર તે ઝરામાંથી પાણી ઊંટી તેને હોશીયાર કર્યો અને ખડકનો તકીયો દેવાડી બેસાડ્યો, અને કહ્યું કે, “મઅદેશ” (મા બીહ). એ ઉપરથી પાદશાહે તે જગોએ “મઅદેશ” નામનું એક શહેર વસાવ્યું, જે વખત જતાં સંક્ષેપ થઈને “અદેશ” એવું આજ લગી બોલાય છે. એ ઉપરથી લોકોએ તીરીઆનને દહાડે અંગ ઉપર પાણી લેવાનું સગન ભરેલું ગણીને એ રેવાજ પાડ્યો. અલખીરૂની કહે છે કે (માઈદરાનમાં આવેલાં) અમુલ શહેરના રહેવાસીઓ બહરૂખઝર (ખાજખીદર = સમુદ્ર)ને કીનારે જઈને એ દીવસે આખો દહાડો પાણી સાથે રમત ગમત કરે છે.

નોટઃ—તીરીઆન ઉપર પાણીમાં રમવાના રેવાજનું કારણ ને ખરૂં જોઈએ તો એ હીંગામ ઉપર મેદીઓશેમ યાને મધ્ય ઉનાહયો હોવાનું છે કે જે વખતે ધણી ગરમીને લીધે અંગપર પાણી લેવાથી આરામ અને સુખ માલૂમ પડે છે. એ કુદરતી

કારણને જેમ હમેશ થતું આવ્યું છે તેમ પાછળથી કંઈ તવારીખી દંતકથા સાથે ભેટી નાંખવામાં આવ્યું છે.

૩૮

અમરદાદ માહ.

(p. 206) રોજ સાતમે અમરદાદગાનનું જશન પડે છે. તેનું કારણ રોજ અને માહનું નામ એક આવવાનું છે. અમરદાદનો અર્થ અલખીરૂની The **ever-lasting** duration of the **world** without death and destruction એવો કરે છે. અમરદાદને વનસ્પતી, ખોરાક અને દવાદાર ઉપર મવક્કલ ગણવાનું કારણ એકે તેથી તે જીખ, કંગાલીયત અને ખીમારીને દુર કરે છે.

નોટ:—દુન્યાને હમેશગીવાલી કહી છે જે મત જરથોસ્તી શીલસુશીમાં નવો વિચાર બતાવે છે.

૩૯.

શેહેરેવર માહ.

(p. 207) રોજ ચોથે શેહેરેવરગાનનું જશન. કારણ કે રોજ અને માહનું એકજ નામ. શેહેરેવરનો અર્થ ધાતુ. તે સાત પ્રકારની ધાતુ ઉપર મક્કલ છે.

[અહીંઆંથી આ શેહેરેવર મહીનાનાં બ્યાનમાં આદર મહીનાને લગતા બે અને દે મહીનાને લગતો એક ફકરો આવ્યો છે તે ચોપડી ફાટી જવાથી કોઈ નકલ કરનારે આદર મહીનાનાં બ્યાન-માંનું એકાદ પાતું આ ઠેકાણે જોડી દીધું હોય તેથી થએલું લાગે છે. કેમકે આવાં મહીનાનાં બ્યાનનો પાછલો ભાગ અને આદર મહીનાનાં બ્યાનનો શરૂનો ભાગ તેની બરાબર જગાએથી નીકળી ગયેલો છે, માટે એ પહેલાં બે ફકરાઓનું બ્યાન આદર મહીનામાં [બુવો પાતું પાછું અને છેલ્લા એક ફકરાનું બ્યાન દે મહીનામાં લખ્યું.]

૪૦.

મેહેર માહ.

(p. 207) અલખીરૂની કહે છે કે રોજ પહેલો હોરમબદ અને માહ સાતમો મેહેર એ દીને ધરાની આમ લોકોમાં એક જશન કરવામાં આવતું હતું, જેને “બીજી પાનખર” (The second autumn)નું જશન કરી કહેતા હતા.

નોટ:—પાનખરની શરૂઆત એજ દીને થાય છે, ભારે તેને બીજી પાનખર કહેવાનું કારણ શું તે સમજી શકાતું નથી.

૪૧.

મેહરંગાન જશન.

(p. 207) રોજ ૧૬ મે મેહરંગાનનું જશન પડતું હતું, જેનો મહીમા ધરાનીઓમાં બહુ મોટો હતો. મેહરંગાનનો અર્થ અલખીરનીએ “the love of the spirits” આત્મીક પ્યાર, એશકેરહાની, એવો આપ્યો છે. વળી મેહરનો અર્થ સૂરજ કરીખી થાય છે. અલખીરની કહે છે કે તે સખખથી કેટલાંએક ધરાનીઓ કહેતા હતા કે સૂરજ પહેલવહેલો દુન્યામાં એ દિવસે પ્રગટ થયો હતો. અને કહે છે કે તે સખખથીજ કીસરાઓ (સાસાની પાદશાહો) મેહરંગાનને દહાડે એક તાજ પહેરતા હતા, જેની ઉપર સૂરજની અને જે ચક્ર ઉપર તે ફરે છે તેની આકૃતિઓ પાડવામાં આવતી હતી. મેહરંગાનને દહાડે એક મેળો ખી ભરાતો હતો.

વહી અલખીરની કહે છે કે મેહરંગાનનો એટલો બધો ખાસ મહીમા પાળતા હતા તેનું કારણ એ કે એ દિવસે ફરેદુને કાવે લુહારની મદદથી જીલમગાર બેહાકને હાંકી કાઢ્યો હતો, અને એ દિવસે કાવીઆની ઝુંડો ઉઠાવ્યો હતો કે જે રીંછનાં અથવા સીંહનાં ચામડાંનો અનેલો હતો, જેને “દરફસે કાવીઆન” કહેતા હતા અને પાછલા જમાનામાં તેની ઉપર સોનું અને ઝવેરાતનો જડાવ કીધો હતો.

કહે છે કે એજ દિવસે ફરેસ્તાઓ ફરેદુનની મદદે આવ્યા હતા તેથી તેની યાદગારીમાં એવો રેવાજ પડ્યો હતો કે એ દિવસે પાદશાહી મેહેલના દરવાજા આગળ એક પહેલવાન ખુલંદ અવાજે બડીઆમદાદે પોકારતો હતો કે, “ઓ ફરેસ્તાઓ, તમે આ દુન્યામાં નીચે આવો અને દેવાને તથા ખુરાઓને મારીને આ દુન્યામાંથી હાંકી કાઢો.”

કેટલાંએકો કહે છે કે મેહરંગાનને દહાડે ખુદાએ જમીન પેદા કીધી અને મીનાઇ રવાનને માટે બાકી તન પદા કીધાં. વળી કહે છે કે એ દિવસે શરીશનાં પોષણ માટે “ઇફ્રનજવી” નો ગોલો કુકે છે. (The sphere of Ifranjawi).

વહી કામક કહે છે કે મેહરંગાનને દહાડે ખુદાએ ચંદ્ર જે એક કાળો ગોળો રોશની વગરનો હતો તેને ચળકતો રોશનીવાળો કીધો.

સલમાન અલ-ફારસીએ કહ્યું છે કે ધરાનીઓ નવરોજને લાલનો અનેલો અને મેહરંગાનને જમરૂદનો અનેલો કહેતા હતા, અને જેમ તે બે રત્નો ખીજાં. બધાં રત્નોમાં સરસ ગણાય છે તેમ આ એ દહાડાને ખીજા દહાડાઓ કરતાં સરસ ગણ્યતા હતા.

અલ-ધરાન શાહી કહે છે કે નવરોજ અને મેહરગાનના દિવસ ઉપર ખુદાએ રોશની અને અંધકાર વચ્ચે તેઓને લગતા કાલકરાર ઠરાવી આપ્યા હતા. ધરાની ધર્મચારીઓ મેહરગાનની લાક્ષણિક સમજણ એવી આપે છે કે મેહરગાન એ રીસ્તાખેજ અને દુન્યાની આખેરીની નીશાન છે, કારણ કે મેહરગાનના હીંગામ ઉપર તમામ ઉગતી ચીજ પુખ્ત થઈ રહે છે અને વધારે ઉગવાની વસ્તુ રહેતી નથી, અને પ્રાણીઓ સંભોગ કરવાનું અંધ પાડે છે. એજ ધોરણ પ્રમાણે વળી તેઓ નવરોજને દુન્યાની શરૂઆત થવાની લાક્ષણિક નીશાણી ગણે છે, કેમકે તે વખતે મેહરગાનથી ઉત્પન્ન થતાં બધાં જીવંત પક્ષી કેટલાંકેક મેહરગાનને નવરોજ કરતાં વધારે મોટું ગણવાનું કારણ એવું બતાવતા હતા કે વસંત કરતાં પાનખર રૂઠું વધારે પસંદ કરવાળેજ છે, કેમકે વસંતમાં ઝીણું પ્રાણીઓ કાગડા વગેરે સજીવન થઈને ઉભરી આવે છે પણ પાનખર રૂઠુંમાં તેઓ મરી જાય છે.

વલી અલખીરની કહે છે કે આગલા જમાનામાં મેહરગાનનો હીંગામ શિયાળાની શરૂઆતના હીંગામપર આવતો હતો પણ લોકોએ કપીસો કરવાનું છોડી દીધું તેથી તે આગળ વધી આવ્યો છે. પણ હાલસુધી (અલખીરનીના જમાનામાં) ખોરાસાનના રાજકર્તાઓ મેહરગાનને દહાડે પોતાના સિપાઇઓને પાનખર—અને શિયાળાની રૂઠુંના કપડાં પહેરાવે છે તે ઉપરથી તેને ગવાહી મળે છે.

૧ રોજ એકવીસમો રામ અને માહ સાતમો મેહર એ દીને “મોટું મેહરગાન” એ નામે જશન કરવામાં આવે છે. કહે છે કે એ દિવસે ફરેદુને જુહાકને બાંધ્યો હતો. તે વખતે જોહાકે કાઝાવાલા કીધા, ‘તારા વડીલ જમશેદના કીનામાં તું મને ના માર.’ ફરેદુને કહ્યું કે, ‘શું તું પોતાને જમશેદની ખરાબરો ગણે છે? ના, હું તેમ ગણીશ નહીં. પણ તેં મારા વડીલનાં ઘરમાંની ગાયને મારી છે. તેના કીનામાં હું તુને સજ્જ કરીશ.’ એમ કહીને તેણે જુહાકને બેડીઓ ધાલીને દમાવંદ પહાડ ઉપર કેદ કરીધો છે. આ અનાવની યાદગારીમાં રામ રોજ એ જશન પાલવામાં આવે છે. અલખીરની કહે છે કે ફરેદુને તેઓને ‘કુશતી બાંધવા, અવસ્તા પઢવા, જમતી વખતે ખુદાનાં શુકરાનાં કરીને આજ ધરીને મોઢેથી નહીં બોલવા ફરમાવ્યું હતું’, તે આ વાતની યાદ આપવા માટે હતું.

કે તેઓ એક હજાર વરસ લગી સ્વતંત્ર નહીં હતા પણ જુહાકના બંદ થઈ રહ્યા હતા, અને ખાવા પીવાની તેઓને છુટ નહીં હતી, જેથી ગુપચુપ ખાતા પીતા હતા. આ રીતે કરવાનું મેહરગાનને દીવસે જરૂર ખજાનવામાં આવતું હતું. ધરાનીઓ કહે છે કે જુહાક એવરસપ એક હજાર વરસ જીવ્યો હતા. કેટલાંએકો કહે છે કે એક હજાર વરસ તો તેનું રાજ ચાલ્યું હતું પણ તેતો તેથી વધારે મુદત જીવ્યો હતો. અલખીરની કહે છે ધરાનીઓમાં સલામ કરતી વખતે “હજાર સાલ ખેઝી” યાને હજાર વરસ જીવતા રહેજો એમ કહેવાનો રવાજ છે તે લાંબામાં લાંબી જીંદગી જે જુહાકની થયેલી તેઓ માનતા હતા તે ઉપરથી બોલવામાં આવે છે. વલી તે કહે છે કે જરથોસ્ત્રે મેહરગાન અને રામ રોજ એ બંનેને એક સરખાં માનથી પાલવા ફરમાવ્યું હતું. ધરાનીઓ તે પ્રમાણે એ બે દીવસને જુદા જુદા પાલતા હતા. પછી હોરમઝદ બીને શાહપુરે વચલા દીવસોબી સાથે જોડી દષ્ટને મેહરગાનથી તે રામરોજ સુધી પાલવા ફરમાવ્યું. તે પછી વલી ધરાન શહેરનાં લોકોએ અને પાદશાહોએ મેહરગાનથી તે છેક તે પછીના મહીનાના મેહર રોજ લગી ત્રીશ દહાડાનો એક મહીનો આપો જશન કરવા લાગ્યા, અને જેમ ઉપર ફરવરદીન મહીનાને જુદા જુદા લોકોએ છ પંચવાડીઆમાં ભોગવવા જણાવ્યું છે તેમ કરવા લાગ્યા. દરેક વર્ગ પોતપોતાનું અકેક પંચવાડીયું મોજમજાહમાં ગુજરતા હતા.

નોટ:—મેહરગાનનો મહીમા જરથોસ્તીઓમાં ઘણો મોટો હતો અને છે તેમાં કાંઈ નવાઈ નથી. કેમકે તમામ મીનોઓમાં તેમાં ખાસ કરી વજ્રદોમાં મેહર ઘણી અગત્યતાવાલો છે. જરથોસ્તી મહીનાના રોજો મધે પાછલા અરધા ભાગમાં મથાળે મેહર છે. જરથોસ્તી વરસના મહીનાઓ મધે પાછલા અરધા ભાગમાં મથાળે મેહર છે. અવસ્તામાં “અહુર મિઝ્ર બેરઝંત.” (અહુરમઝદ અને મેહેર બંધે જુલંદ) એવો મેહેરનો મહિમા છે. મેહર ચરતની લંબાઈ બીજી બધી ચરતો કરતાં વધારે છે. સાબી મજહબની રૂએ સાત આસ-માનોમાં ત્રણ નીચે અને ત્રણ ઉપર અને તેમની વચ્ચેનું ચોથું આસમાન સુરજનું યાને મેહરનું છે. ગરમીની આખેરી મેહર માહથી થાય છે તેથી નવરોજના હીંગામ ઉપર ગરમીની પધરાન

મણીનેા મહીમા તેમ મેહરગાન ઉપર ગરમીને સીધારવાનો મહીમા એકસરખો હોય તે તેમાં નવાઇ જેવું કાંઈ નથી. ગરમી ધરાન જેવા ઠંડા મુલકમાં સુખદાયક છે અને શરદી સખ્તી ગુળરનાર જલમ હોય છે માટે લાક્ષણિક ભાષામાં ઠંડીના જુલમથી છોડવનાર મેહરની સાથે જુલ્હાકના જુલમથી છોડવનાર ફરેદુનની વારતાને બેલી નાંખી છે તેમાં નવાઇ નથી, કેમકે કુદરતના ખતાવને તવારીખનું રૂપ આપવું અથવા તે સાથે બેલી નાંખવું એ તો ધરાનીઓમાં બીજા લોકોની મીસાલે સાધારણ હતું. સલમાને ફારસીએ નવરોજના સૂરજને લાલ સાથે અને મેહરગાનના સૂરજને જમરૂદ સાથે સરખાવ્યા છે તેનું કારણ દેખાતું છે કે નવરોજથી ગરમીની દીનપર દીન જુવાની વધતી જાય તેથી તેને લાલ રંગનો ગણ્યો છે. અને મેહરગાનથી શરદીની મોસમ નજદીક આવવાને સૂરજનું જોર નરમ પડતું જાયથી તેને લીલા રંગનો કલ્પ્યો છે. વધી અલ-ધરાન-શહેરીએ નવરોજ અને મેહરગાન ઉપર રોશની અને અંધકાર વચ્ચેના કાલકરાર થવા કહ્યું છે, તેથી ગરમી અને શરદી તથા રોશની અને અંધકારના એ હીંગામો ઉપર વધવા અને ઘટવાથી પોતપોતાનું રાજ પુગવવાની શાયેરી રીતે કાઢેલી કલ્પના છે. વલી મેહરગાનનાં હીંગામ ઉપરજ પાનખર-વીયુવ એક પખવાડીયું આગળ કે પાછળ હોય છે. કે જે વખતથી ગરમીનું રાજ પુરૂં થઇને શરદીનું રાજ નજદીક આવે છે. વળી મેહરગાનને ધર્મઆચારીઓ દુન્યાની કયામત સાથે સરખાવે તેમાં નવાઇ નથી, કેમકે મેહર મહીનાને છેડે અયાઘેમ ગહંખાર આવે છે જેની બે સીફતો એજ મતલબ દેખાડે છે. યાને ઝાડપાન વિગેરેનું ઉગવાનું સંપુર્ણ થઇ રહે છે અને પ્રાણીઓનો સંભોગથી શરદીની મોસમ આવવાને લીધે બંધ પડે છે. (તીનડીસમેન ધારે છે કે મીત્રો અને મીત્રોયાની એટલે કે મશી અને મશીઆની મેહરગાનને દહાડે જ-મયા હોય. એ વિષે જુઓ. જુનદહેશ બામ ૧૫, વેસ્ટનું પાનું ૫૩ મું અવીજે દીન). નવરોજ અને મેહરગાનને એકસરખી રીતે મોટાઇ આપવાનો રેવાજ આજલગી મોબેદોમાં છે કે જેઓ નવરોજ ઉપર ગરમીના આવકારને માટે રપીથવન ઇજે છે અને મેહર મહીનાના અનેરાન રોજે ગરમીને વદા કરવા માટે રપીથવન

છંજે છે જેને “રંપીથવન વાલવી” કહી કહે છે. વલી અલખીરૂની કહે છે કે આગલા જમાનામાં મેહરગાનને દીવસથી શરદીની મોસમ શરૂ થતી હતી પણ હાલમાં કબીસો નહીં કરવાથી તેમ થતી નથી તે તેનું કહેવુંબી વાજબી છે, અને એ ઉપરથી વરસની શરૂઆત વસંત-વીધુવથી ગણવાને એક વધારે ટેકા મળે છે.

મેહર મહીનો અને રામ રોજો “મોઢું મેહરગાન” થવા અલખીરૂની લખે છે તે પાયા વગરનું નથી. કેમકે મીનો નાવર, હાવન ગેહ, વંદીદાદની ત્રીજી પરગરદની શરૂઆત વગેરે અનેક અવસ્થાઓ ભણુતરોથી દેખાડી શકાય કે મેહર અને રામને સંબંધ છે. જુહાકે પુરમાએ નામની ગાયને મારી નાખી હતી એમ શાહનામામાં કહે છે તે કાંઈજ નહીં પણ શિયાળામાં ગાય મોસપંદો સરદી અને ભુખમરાથી મરણ પામે છે તે શિયાળાથી જુહાકના જુલમથી મરે છે તેઓનો કોનો ફરેદુનથી સૂરજ શિયાળાથી જુહાકને મારીને લે છે એમ શાયેરી ઢપે બોલાયલું છે. સુખનો વખત જલદી પસાર થઈ જાય છે તે જણાતો નથી. પણ દુખનો વખત થોડો હોય તોપણ તે ધણો લાંબો હોય એમ લાગે છે. તેજ કાયદા પ્રમાણે ગરમીની મોસમ કરતાં શરદીની મોસમ ટુંકી હોવા છતાં તેની સખતાઇને લીધે તે પસાર કરવી બહુ લાંબી હોય એમ લાગે છે તે વાતને લાક્ષણિક ઢપે જુહાકના જીવમગાર રાજ સાથે બેળી નાંખીને તેનું રાજ એક હજાર વર્ષ જેવું લાંબુ હોય એમ જણાવ્યું છે. સેવટે આટલું યાદ રાખવું જોઈએ કે ઇરાનીઓ કુદરતનો વૈભોગ સારી રીતે કરતા હોવાને લીધે અને વસંત તથા પાનખર બંને ઇતુઓ ભોગવવા લાયક હોવાને લીધે નવરોજના હીંગામને નજદીક મળતી આવે એવી રીતે મેહરગાનનો હીંગામ ભોગવવાનો રેવાજ તેઓએ પાડ્યો એ કુદરતી હતો અને એથીજ મેહરગાનને નવરોજ પ્રમાણેની અને રામ રોજને ખુરદાદસાલ પ્રમાણેની જીજ્ઞાસા આપવા લાગેલી સમજી શકાય છે. તેમજ તે હીંગામો ઉપર બનતા કુદરતી બનાવોને જુહાક અને ફરેદુનના તવારીખી બનાવો સાથે બેળી નાંખવા એ પણ તેઓની હમેશની રીતીને મળતું હતું.

૪૨.

આવાં મહીના.

(p. 210) રાજ દસમે આવાંગાન જશન. એ દિવસે જૂ બીને તેહમારપે તખ્તે આવીને નેહરો ખોદવા ફરમાવ્યું હતું અને ફરેદુને જુહાડના વખતની દેવો અને હુટારાઓની બેદાદીમાંથી લોકોને છોડવીને એ દિવસે કદખુદાઇ (લગન) કરીને ધરખારવાળાં થવાનું ફરમાન કયું હતું. અલખીડની કહે છે કે એ મહીનાના આસ્તાદથી તે અનેરાન સુધીના પાંચ દહાડા ફરવરદેગાનનાં ગણુતા હતા. જે વખતે લોકો પોતાનાં મકાનોમાં ગુજરેલાંઓને માટે ખાનું અને તેઓની અગાસીઓ ઉપર પીણું મુકતા હતા, અને માનતા હતા કે બ્રહ્મસ્ત અને દોજખમાંથી તેઓનાં મુએલાં વાડવડીલોનાં રૂવાનો આવીને તે ખાઇ પી જતાં હતાં. તેઓ તેમને માટે સુગંધી ધુપ કરતા હતા અને એવું માનતા હતા કે દરેક કુટુંબના ગુજરેલાંઓ મીનાઈ રૂપે એ દિવસે ઉપર તેમનાં ઘરમાં આવી રહેતાં હતાં.

અલખીડની કહે છે કે ફરવરદેગાન કયા મહીનામાં કરવું જોઇએ તે વિષે તેના વખતના પારસીઓમાં વાદવીવાદ ચાલતો હતો. કેટલાંએકોનું મત હતું કે આવાં મહીનાના છેલ્લા પાંચ દહાડા ફરવરદેગાનનાં હતા અને ખીજાઓનું મત હતું કે “અંદરગાહ” ના પાંચ દહાડા (ગાયાના) જે આવાં અને આદર મહીનાની વચ્ચે મુકાતા હતા તે ફરવરદેગાનના દહાડા હતા. ઘણી તકરાર થયા પછી તેઓએ એ દશે દહાડા ફરવરદેગાનના ઠરાવ્યા. કેમકે એ તીરથ ધરમને લગતું મોહતું હતું. તેથી રખેને કાંઇ ભુલભરેલું થાય તેથી પાંચ કરતાં દશ દહાડા બલા એમ સમજીને પહેલાં પાંચ દહાડાને પહેલું ફરવરદેગાન અને ખીજાને ખીજું ફરવરદેગાન એવું નામ આપ્યું. તોપણ છેલ્લાંની અગત્યતા વધારે ગણુતા હતાં. એ છેલ્લા પાંચ દહાડા છટ્ટા ગહંબાર હમસપથમેદમગાહ છે. જે વખતે માણસ પેદા થયું હતું.

[અત્રેથી કેટલોએક ભાગ અસલ કેતાબમાંથી નીકળી ગયો છે.]

નોટ:—આવાંગાનને દહાડે કદખુદાઇ કરવાનો રેવાજ અસપનદારમદગાનને દહાડે કદખુદાઇ કરવાના રેવાજને મળતો આવે છે. બંધે ફરેસ્તા નારી જાતીના છે અને નારી જાતી ઉપર મવજ્જલની છે. અને કેટલાંએકો અસપનદારમદને તો ખીજાંઓ આવાંને વર્ષનો છેલ્લો માસ ગણુતા હતા, તે ઉપરથી આગત્રાઓએ અસપનદારમદનાં જશનને દહાડે

તો પાછલાઓ એ આવાંનાં જશનને દહાડે કદખુદાઇ કરવાનો રેવાજ પકડ્યો જેઓ [વર્ષનો શબ્દ “સરેધ” (=સાલ) તેમજ (=શરદ રતુ) શરદ રતુ એવા દ્વિઅર્થી છે તે ઉપરથી (?)] શરદ રતુના આદર મહીનાથી (?) વર્ષની શરૂઆત ગણવા લાગ્યા તેઓએ વર્ષના છેલ્લા મહીનામાં થતા બનાવો—કદખુદાઇ, ફરવરદેગાન—વગેરે આવાં મહીનામાં ઠરાવ્યાં? અને “અંદરગાહ” (ગાથા) ના પાંચ દહાડા તેનીજ પુઠે લગાડ્યા? વલી જેઓ જરેમય=વસંતીક વર્ષ તેમજ=વસંત રતુ ઉપરથી વર્ષની શરૂઆત ગણતા હતા તેઓએ ઉપલા બનાવો અસપનદારમદ મહીનામાં ઠરાવ્યા? એજ પ્રમાણે એક ટોળાંએ ગહુબારોની શરૂઆત ફરવરદીનથી ગણી અને બીજાં ટોળાંએ આદરથી ગણી? —સારાંશ કે જેમ આજે કદમી અને શહેનશાહી બે ટોળા છે તેમ અલબીરનીના વખતમાં એક ફરવરદીની અને બીજો આદરી એવાં બે ટોળાં હતાં, જેમાનો આદરી ટોળો આજે મોજીદ નથી? કેપે-દાસીઅન લોકોનો આઠમો મહીનો “અપેનોમોમી” કરી છે. જે સાતમાં મહીના આવાંની પુઠે મુકતાં પાંચ અંદરગાહના દહાડાનાં ત્રીકમાં આપેલાં નામ Epagomenaeને કાંઈએક મલતું લાગે છે. વક્ષી એ સાથે સરખાવો ઝાદરપરમ, બાબ સાતમો, ફા. ૪૦૦ મો.

૪૩.

આદર મહીનો.

(p. 211) [બહાર જશન.—આદર મહીનાની શરૂઆતમાં આઠકાણે અલબીરની બહાર જશન અથવા “રકુલુલ કૌસજ” યાને પતળી દાદીવાલાની સ્વારીનો તેહવાર લખે છે. તે કહે છે કે કીસરાઓના જમાનામાં એ દિવસ વસંતની શરૂઆતનો હતો કે જ્યારે એક પતળી દાદીવાલો માણસ હાથમાં પંખો લઈને પોતાને પવન નાંખતો સ્વારી કરીને બધે ફરવા નીકળતો હતો. તે એવું દેખાડવા માટે કે શરદ રતુ આખેર થઈને ગરમીની રતુનું આગમન થયું છે. અલબીરનીના વખતમાંબી ધરાની લોકો રમતને ખાતર એમ કરતા હતા.

નોટ.—પરં જોતાં આ બહાર જશન ફરવરદીન મહીનો અને હોરમજદ રોજે થવું જોઈએ કે જે વખતે બહારની મોસમ શરૂ થાય. પણ જે ટોળાંએ ફરવરદીન છોડીને આદર મહીનો પહેલો ગણ્યો તેઓમાં આદર મહીનાના હોરમજદ રોજે તેમ કરવાનો રેવાજ રહી ગયેલો હોવો જોઈએ. જોકે એ દેખાતું બેહુંડું છે તોપણ સમજી શકાય છે.]

૪૪.

આદર જશન.

(p. 211) રોજ નવમે માહ નવમે આદર જશનનો દહાડો છે. એ દિવસે લોકો આતશનું તાપણું કરે છે. કારણ કે શરદીની રૂતુની આખેરી આવેથી ઠંડી ધણી સખત લાગે છે. અલખીંની કહે છે કે એ જશન આતશનું છે. અને જરથોસ્તે એ દહાડે આતશખાને મુલાકાત લેવાનું ફરમાવ્યું છે.

નોટ:—આ જગે અલખીંની જીલતો હોય એમ લાગે છે. કારણ કે એ દિવસ ઉપર તાપણું કરવાની જરૂર પડે છે એ ખરું છે પણ તે શરદ રૂતુની આખેરી આવવાને લીધે નહીં પણ વર્ષની એ રૂતુ ગણવાને ધોરણે શરદ રૂતુનો મધ્યકાલ નજીક આવવાને લીધે છે કે જે વખતે ઠંડી ધણી સખત હોય છે. અવસ્તામાં “જમહે મઝેધે” અને “જમહે જરેધે”ને ધણા સખત શિયાળાના હીંગામ કરી કહ્યો છે. ફારસી ગ્રંથકારોથી દે મહીનાનો ધણા સખત શરદીનો મહીનો ગણે છે અને આફ્રીને ગહંબારના અવસ્તામાંથી પાંચમો ગહંબાર “મેદીઆરી શરેધ” દે મહીનામાં પડે છે એમ લખ્યું છે. એ બધાં ઉપરથી જણાય છે કે આદર મહીનામાં શરદ રૂતુની આખેરી નહીં પણ તેના મધ્યકાળની શરૂઆત હોય છે.

ઉપર શેહરેવર મહીનાનાં બ્યાનમાં [પાને ૪૯] આદર મહીનાનાં બ્યાનને લગતું જે આવેલું છે તે નીચે પ્રમાણે :

((p. 207) અલખીંની કહે છે કે ગદવેહીના કહેવા મુજબ આદર જશન ધરમાંના આતશોનો તહેવાર છે. તે શરદ રૂતુની શરૂઆતમાં પડે છે. તેથી લોકો એ હીંગામ ઉપર ધરમાં આતશ રોશન કરીને પુન કરવામાં ધણા રોકતા હતા. તેમજ તેઓ ખાણું પીણું અને મોજ મગહ બી કરતા હતા. તેઓ માનતા હતા કે એમ કરવાથી શિયાળાની શરદી અને ખુશકી દુર થઇને ગરમી અને તરી આવે. અલખીંની રમુજ કરે છે કે તેઓનું એ કામ એક આખાં લશ્કરની સામે એક માણસ લડવા નીકળે તેવું હતું. મોબેદ ખુરશેદ અલખીંનીને કહેવા પ્રમાણે આદર જશન આદર મહીનાને આદર રોજે પડતું હતું અને તે ફક્ત અમીર ઉમરાવોનોજ તેહવાર હતો. સધળા ધરાનીઓનો નહીં હતો. એ તેહવાર ધરાનીઓ અને તુખારીસ્તાનનાં રહેવાશીઓનો હતો કે જેઓ એમ માનતા હતા કે એ હીંગામ ઉપર શરદ રૂતુની શરૂઆત થતી હતી.

વહી તે કહે છે કે હાલમાં (અલખીરનીના વખતમાં) ખોરાસાનનાં લોકો, એ તહેવાર પાનખર રૂતુની શરૂમાં પાળે છે).

નોટ:—આ હકીકતમાં ધણુખરાઓ જે એક આખતને મળતા આવે છે તે એ છે કે આદર મહીનામાં શરદ રૂતુ હોય છે.

૪૫. શેહરેવર મહીનાનું આદર જશન.

(p. 207) (શેહરેવર મહીનાની વાત ઉપર પાછો આવતાં અલખીરની કહે છે કે શેહરેવર મહીનાના આદર રોજે આદર જશન પાળતા હતા.

નોટ:—એ સખતથી મોખેદ ખોરશેદે શેહરેવર મહીના અને આદર રોજનાં જશનને તમામ ઇરાનીઓનો નહીં પણ ખાસ અમીર ઉમરાવોનો કહ્યો હશે કારણ કે શેહરેવર રાજદરબારીઓનો મત્સલ ગણાય છે. આ જગે પેહલવી વંદીદાદની પેહલી પરગરદના ફત્વણી નોંધ લેવી જોઈએ કે જેમાં શેહરેવર મહીનાને શરદ રૂતુનો મધ્યકાલ કહ્યો છે અને તે બે રૂતુની ધોરણે વર્ષની શરૂઆત આદર મહીને ગણતાં બરાબર આવી શકે છે).

૪૬. શેહરેવર મહીનામાં મેદીઆરેમ ગહંબાર.

(p. 207) વહી અલખીરની શેહરેવર મહીનાનો મેહર રોજથી બેહરામરોજ લગી પાંચમેા ગહંબાર મેદીઆરેમ ગાહનો જણાવે છે કે જે વખતે ગોસપંદો પેદા થયાં હતાં.

નોટ:—આદર મહીનો પહેલો ગણવાની રીતે પાંચમેા ગહંબાર શેહરેવર મહીનામાં પડ્યો એ દેખીતું છે.

૪૭. મહીનો—જશને નવદ રોજ.

(p. 211) અલખીરની કહે છે કે એ મહીનાને જેમ “દે માહ” તેમજ “ખુર માહ” (સૂર્ય માસ) કહીખી કહેતા હતા. એના પેહલા દહાડાને “ખુરરમ રોજ” (ખુશી બરેયો દહાડો) કહીખી કહેતા હતા. એ દિવસને ખુદાનાં નામ હોરમજદ, દાના પાદશાહ, પેદા કરનારી બહી મનશ્નીવાલો, એવી સીકતોથી ઓળખતા હતા. તે દિવસે પાદશાહ તખ્ત ઉપરથી ઉતરીને સફેદ કપડાં પહેરી સફેદ બીજાનાં ઉપર બેસતો હતો અને તમામ પાદશાહી દબ્બો છોડીને નોકરોને થોડોવાર આશાએસ આપતો હતો. અને પોતે રાજનું અને રૈયતનું બહુ કેમ કરવું તેના ખ્યાલમાં ચક-

સુર થઇ જતો હતો. ગમે તે માણસને ગમે તે અરજ કરવી હોય તે એ દિવસે તેની આગળ જઇને કરવું હતું, તે વખતે કોઇ તેને અટકાવતું નહીં હતું. એ દિવસે તે ગામડીઆઓ અને ખેડુતો સાથે ખાણું પીણું લેતો હતો અને તેઓને કહેતો હતો કે “આજે હું તમારામાંના એક છું, હું તમારો ખીરાદર છું. દુન્યાનો આધાર ખેતીવાડી અને રાજકારોબાર ઉપર છે. તેથી કરીને એ ખેતે નિકટ સંબંધ છે. એક વિના બીજાને ચાલે નહીં. એ રીતે આપણે જોડીઆ ભાઇઓ છાંચે, ખાસ કરીને એટલા માટે કે હુશંગે પાદશાહી પેશા સ્થાપ્યો હતો અને તેના ભાઇ “વચકરદે” ખેડુતી પેશા સ્થાપ્યો હતો.” વલી એ દિવસને “નવદ રોઝ” યાને નેવું દહાડાનો તેહવાર કરીથી કહે છે. કારણ કે (ગાથાના દહાડા નહીં ગણતાં) એ દિવસથી નવરોજને નેવું દહાડા રહે છે.

નોટઃ—‘દે’ને પુર યાને સૂરજ કહેવાનું કારણ કફાય અવસ્તામાં સૂરજને હોરમજદનું તન કરી કહ્યું છે તે ઉપરથી હોય. વલી એના સંબંધમાં જીઓ ઝાદરપરમ, બાબ સાતમે, ફ. ૩૯૮. સૂરજથી ખેતી ઉગે છે અને સૂરજ આસમાનનો પાદશાહ છે તેથી એ દિવસે પાદશાહ અને ખેડુતે એક પંગતે ખેસવાની સમજણ પડી શકે છે. વલી હોરમજદ સફેદ યાને પવિત્ર પોશાક પેહરે છે (જીઓ ફરવરદીન યસ્ત, ફ.) માટે પાદશાહનો સફેદ પોશાક તે ઉપરથી સમજી શકાય છે. તેમજ વલી યાદ રાખવું કે દે મહીનાથી શિયાળાની રૂઠુ શરૂ થાય છે અને સખત શિયાળામાં બધી તરફ બરફ બંધાઇ જાય છે તેની નીશાન તરીકેથી સફેદ પોશાક અને સફેદ બીજાનું જણાય છે. વલી યાદ રાખવું કે સખત શિયાળાને લીધે ખેડુતોનાં ઘણાંએક ગોસપંદા મરી જાય અને તે વગર તે બાપડાઓને ઘણી સખતી ખેંચવી પડે તે હીંગામ પોંહચવાની શરૂમાં પાદશાહ તેઓની તરફ હમદરદી બતાવે તેથી તેઓને ઘણા દીલાસો રહે એ દેખાઇતું છે અને એની અંદર એ રેવાજની કાંઇએક સમજણ મલી શકે છે. એ કુદરતી બનાવને હોશંગ અને વચકરદની દંતકથા સાથે બેલી નાખવું એ તો ધરાનીઓની અને સર્વે લોકોની કુદરતના બનાવોને તવારીખના બનાવો સાથે બેલી નાંખવાની રીતને અનુસરતું જ છે. એ દિવસને “નવદ

રોજ”નું નામ આપવું તે આદર મહીનો પહેલો ગણનારાઓની રીતે જેતાં ફરવરદીન મહીનો પહેલો ગણનારાઓના નવરોજનેખી અંગીકાર કરવા જેવું જણાય છે (સરખાવો “જશને સરદેહ”=૧૦૦ મેા આગલો દહાડો, ઇત્યાદિ જે પ્રમાણે આજ દીન લગી કદમીઓનાં નવાં વર્ષનાં નવરોજને શહેનશાહીઓએ “અમરદાદ સાલ-ગાહ”ને નામે અને ભરૂચના પારસીઓએ “નાધલા નવરોજ”ને નામે અંગીકાર કરીધો છે.)

ખીજી રીતે વિચાર કરતાં “નવદ રોજ” કદાચ પહેલવી “નોકરોજ” (જે ગા)નો આકાર ખોટી રીતે વાંચવાથી નીકલેલો ગણીએ તો એ નામ શેઠ ખ. રૂ. કામાજીની શોધને ટેકા આપે છે. કાંઈ એક ટાલો દે મહીનો પહેલો ગણતો હોય કે જે ટાલો આજે તદ્દન ગુમ થઈ ગયો હોય.

૪૮.

દે મહીનાનાં જશનો.

(p. 212) રોજ આઠમો, રોજ પંદરમો, અને રોજ તેવીસમો. દે મહીનામાં જશન તરીકે ગણાતા હતા, એમ અલખીરૂની કહે છે.

નોટ:—એમાં કાંઈ નવું નથી કેમકે આજેખી તેમજ ગણાય છે.

૪૯. દે મહીનાના દેપમેહર રોજે મેદીઓઝરેમ ગહંબાર.

(p. 212) અલખીરૂનીને કહેવામાં આવ્યું હતું કે દે મહીનામાં ખુર-શેદ રોજથી દેપમેહર રોજ લગી પહેલો ગહંબાર “મેદીઓઝરેમગાહ” કરી છે અને એ હીંગામમાં ખુદાએ આસમાન પેદા કરીધું હતું.

નોટ:—આ ગહંબાર આદર મહીનાને વર્ષના પહેલો મહીનો ગણનારાઓનો પહેલો ગહંબાર જાણવો. તેઓના મત પ્રમાણે એ વખતે વસંત રૂતુ હોવાથી *spring time* યાને ખી વાવવાનો વખત હોવાથી પાદશાહે ખેડુનો સાથે એકઠા મળવાની ઉપર કહેલી વાતની ખીજી રીતે સમજણ આપી શકાય.

અન્યથા જેવું છે કે દે મહીનો અને ખુરશેદ રોજ જર-થોસ્તનો દીસો જે ખીજી કેતાઓમાં લખેલો છે અને આજદીન લગી પાળવામાં આવે છે. તે વિષે અલખીરૂનીએ કાંઈ કહ્યું નથી.

(p. 212) દે મહીનો અને ગોશ રોજે “સીર-સવા” એ નામનો તેહવાર પલાતો હતો. એ દિવસે પારસી લોકો લસણ ખામ્મી તે ઉપર જરા દારૂ પીતા હતા અને તરકારીને ગોસતનાં ખોટાં સાથે પકાવીને ખાતા હતા. તેઓ એવું માનતા હતા કે તે ખાધાથી દેવો અને બદ્દહો ખીમારી કરે તેથી રક્ષણ થતું હતું. કહે છે કે જમશેદ માર્યો ગયો અને જીહાકનો જીલમ તેઓ ઉપર થવા લાગ્યો ત્યારે તેના દુખથી છુટવા માટે તેઓએ એ ખાણું લીધું. અને તેના શોકમાં સોગન લીધા કે તેઓ ચરખીને કદી અડકશે નહીં. તે દિવસથી એ તેહવાર ચાલ્યો.

નોટ:—આ તેહવારનું મૂળ અલખીઝનીને યરાયર કહેવામાં આવ્યું હોય એમ જણાતું નથી. એ તો પેલી ફારસી રવાયતોમાં આવેલી જમશેદ લાલ ગાય કાપવાની ચારતાનો તેહવાર છે. ગાથા (હા ડર ફ. ૮)માં કહે છે કે જમશેદે માણસોને ગાયના ટુકડા ખાતા કીધા. (ગાઉશુ અગા ખાઈમનો). ફારસી રવાયતોમાં કહે છે કે જમશેદે ગહંયાર કીધો (જે અલખતે આ વાત પ્રમાણે જોતાં મેદીઓજરેમ ગહંયાર હોય), તેમાં એક દેવ જમવા આવ્યો, તે બધું ખાધ ગયો તોખી કહેવા લાગ્યો કે હું હજી ધરાયો નથી. જમશેદે બંધું કે જે તે ધરાશે નહીં તો મને મોટી શરમની વાત છે. તેથી તેણે ખુદાની બંદગી કીધી. ત્યારે સરોશે આવીને તેને ચેતાવ્યો કે તું એક લાલ ગાય કાપીને તેને લસણ અથવા સરકો અને સદાયમાં વધારીને એને ખાવા આપ. જમશેદે તેમ કીધું. તેથી તેણે કબુલ કીધું કે તે ધરાયો અને તે જતો રહ્યો. એ ઉપરથી ગહંયારને દહાડે તેમજ ચેહરામને દહાડે સરકો અને સદાય અને લસણનો વધાર ખાણાંમાં કરવાનો રેવાજ પડ્યો છે. “સીર”નો અર્થ લસણ થાય છે. તેમજ “સિરકકે” યાને સરકો એ જાને ખોલો એક મળતા છે. વલી “સીર”નો અર્થ ધરાયેલો ખી થાય છે. “સવા” એ સદાયને મળતો આવે છે અને “ગોશ”નો અર્થ જમ ગાયનું તેમજ ગોશ રોજનું નામખી થાય છે. એ સઘળાં ઉપરથી ધરાનીઓએ પોતાની આંગલી રીત પ્રમાણે સઘળું બેળી નાંખીને એ તેહવાર ચાલુ કીધેલો હોવો જોઈએ. અને એ તેહવાર આદર મહીનાથી વર્ષની શરૂઆત ગણનારાઓમાં હોવો જોઈએ, કેમકે એ ગહંયારનો હીંગમ તેઓનો છે.

(p. 212) અલખીરૂની કહે છે કે દે મહીનો અને દેપમેહેર રોજે એક તેહવાર کک (સકાન ?) નામનો પડતો હતો. જે દિવસે મટોડીનો અથવા લોહીનો માણસ જેવો એક આકાર ખનાવીને ધરનાં ખારણાં આગળ મુકતા હતા પણ પાદશાહોના મહેલમાં તેમ કરવામાં આવતું નહોતું. અલખીરૂની કહે છે કે તેના વખતમાં એ રસમ નીકળી ગઇ હતી કારણકે તે પારસીઓને મૂરતીપૂજા જેવી જણાઇ હતી.

નોટ:—આ રવાજની કાંઈખી સમજણ આપી શકાતી નથી.

૫૨. ૬ માહ મેહર રોજની રાત—“દરામઝીનાન” અથવા
“કાકસલ.”

(p. 212) અલખીરૂની કહે છે કે દે મહીનો અને મેહર રોજની રાતને “દરામઝીનાન” (درامزینان) અથવા “કાકસલ” (ککسل) કરી કહે છે. એની ઉત્પત્તિ એમ થઇ કે એ હીંગામ ઉપર ધરાન તુકસ્તાનથી છુટું પડ્યું અને ધરાનીઓએ છુટાપણું મેલવ્યું, અને તુરાનીઓ તેઓની ગાયો હાંકી લઇ ગયા હતા તે તેઓ પાછી પોતાનાં ધરોમાં લાવ્યા. વળી એજ રાત્રે બેવરઅરપને બંધ કાઢા પછી ફરેદુને આથવીઆનની ગાયો જે તેણે કેટે છુપાવી મુકી હતી તેઓને છુટી કાઢી અને પોતાને ઘેર લાવ્યો એ ખનાવની યાદગારીમાં લોકોએ આ તેહવાર સ્થાપ્યો. વળી એજ દિવસે ફરેદુનને દુધથી છોડવ્યો હતો. વળી કહે છે કે એજ રાતથી ફરેદુને બળદ ઉપર બેસીને ફરવાનું શરૂ કીધું હતું. તેથી એ રાત્રે ચંદ્રની ગાડીને જે બળદ ખેંચે છે તે એક કલાક લગી એ સોનેરી શીંગડાં અને ચાર રૂપેરી પગ સાથે દેખાઇને પછી પાછો છુપો થઇ જાય છે. જે કોઇને તે બળદ નજરે પડે તેજ ધડી તેની મુરાદ બર આવે છે.

વળી કોઇ કહે છે કે તેજ રાત્રે ઉંચા પહાડ ઉપર એક સફેદ બળદનો આકાર દેખાય છે. તે જો બે વખતે ભુકે તો વર્ષ આખાદ જાય છે.

નોટ:—અવસ્તામાં આથવીઆનને “પૌરૂગાઓ” યાને પુર ગાયો-વાલો કરી કહે છે. ફરેદુનને ગાયોનું પોષણ મળેલું શાહનામામાં જણાવ્યું છે. જુહાડને સાપનું રૂપ આપેલું અવસ્તા તથા શાહ-

નામામાં જણાવ્યું છે. વળી વેદમાં ઇદ્રે અહીં એડેથી છુપાવેલી ગાયો છોડવી લાવવાનું વર્ણન મળે છે. મેહર તે કામજન નહીં પણ સૂરજ છે. જેની ગરમીનાં કીરણથી શિયાળામાં વાદળમાંથી વરસાદ પડે છે. એ કુદરતી બનાવ તથા અવસ્તામ, વેદીક, સાબી, વગેરે વાતોને બેળીને આ તેહવારની ઉત્પત્તિ કીધેલી જણાય છે.

[અહીંઆંથી કેટલાંએક પાનાં અસલ કેતાબમાંથી નીકળી ગયેલાં છે.]

૫૩.

અહમન માહ.

“અહમનીઆન” અથવા અહમનજેહ જશન.

રૌજ બીજે “અહમનજેહ”નું જશન. એ વિષે અલબીરનીની આ ચોપડીનાં પાનાં નીકળી ગયાં છે, પણ તેનીજ બનાવેલી કાનુન અલ મસઉદીમાં નીચે મુજબ કહે છે:—

અહમનજેહને દહાડે ઇરાનીઓ કઢામઓમાં બધી જાતની તરકારી, રૌપા, મગજો, ફુલો, અને બધી જાતનું ખાવા લાયક ગોરત પકાવે છે અને સફેદ અહમન—બીબ (white jasmine) (જુઓ બુનદહેશ, બાબ ૨૭ મો, ફા. ૨૪ મો.) સોળાં સફેદ દુધમાં મિશ્ર કરીને એ દિવસે પીએ છે. તેઓ માને છે કે તેથી તનદરસ્તી સચવાય છે અને હરેક અરાબીની સામે રક્ષણ થાય છે.

નોટ:— અહમનીઆન પરબને દહાડે હમકારો હોવાથી પારસીઓ ગોરત ખાતા નથી પણ ઉપલાં લખાણમાંતો બધી જાતનું ગોરત ખાવા લખેલું છે એ નવામ જેવું છે.

૫૪. “જશને અર-સદક” અથવા “જશને નવ-સદક.”

અહમન મહીનાના રૌજ પાંચમે જશને “અર-સદક” અથવા “નવ-સદક” એ નામનો તેહવાર કાનુન અલ-મસઉદીમાં જણાવ્યો છે. “અર-સદક” એટલે સો ઉપર. એમ કહેવાનું કારણ એ કે એ તેહવાર “જશને સદેહ”ના તેહવારથી પાંચ દહાડા અગાઉ પડે છે. એ સત્યથી એને “નવ-સદક” બી કહે છે.

નોટ:—આ છેલ્લું નામ સદકનાં છ વાડીઆંતો પહેલો ગણીને કે શું ?

૫૫.

“શબે સદહ.”

અહમન મહીનાના રોજ દસમે “શબે સદહ” યાને જશને સદેહ અથા જશને સદેહની રાત, એ જશને સદેહના તેહવાર વિષે કાનુન અલ-મસઉદીમાં કહે છે કે એ દહાડે મળ્યા અને મળ્યાનીનાં કુટુંબનાં એકસો જણની પેદાયશ પુરી થઇ હતી તેથી એ નામ નીકળ્યું. બીજાઓ એની ઉત્પતિ બીજી આપે છે. તે એ કે એ તેહવાર અને વર્ષના છેડા (રોજ ૩૦ માહ ૧૨) ની વચ્ચે પચાસ દહાડા અને પચાસ રાત મળીને એકસોનો ગાલો છે તેથી એને “સદેહ” કરી કહે છે જેમ “નવદ-રોજ”ને વિષે ઉપર કહ્યું તેમ.

(p. 213) વળી એ તેહવાર વિષે આસાફ-આકીએમાં અલબીરની કહે છે કે એ દિવસે ધરાનીઓ પોતાનાં ધરોમાં ધુપ કરે છે, અને પાદશાહેની એવી રીત છે કે એ રાત્રે આતશ સળગાવીને તેઓની અંદર જંગલી જનાવરોને દોડાવે છે, પક્ષીઓને તેના બલતામાં ઉરાડે છે, અને અગ્નિના બડકાની આસપાસ બેસીને શરાબ નોશ કરે છે અને ગમત કરે છે.

અલબીરની કહે છે કે ધરાનીઓએ તેઓના મહીનાઓમાં કબીસો કરવાનું છોડી દેવા પછી આશા રાખી કે એ વખતે સરદી બંધ પડે, કેમકે તેઓ આમાં મહીનાના અસપંદાદ રોજથી શરદીની મોસમની શરૂઆત અને અહમન મહીનાના દશમાં રોજ તેની આખેરી કરી સમજતા હતા. કરજના રહેવાશીઓ એ તેહવારને “શબે ગજનેહ” (شب گز نه) કરી કહેતા હતા, જેનો અર્થ “કરડતી રાત” કરી થાય છે, કારણ કે એ રાત્રે ઠંડી ધણીજ સખત પડે છે.

અલબીરની કહે છે કે વળી કેટલાંએકા એ તેહવારની ઉત્પતિ એવી જણાવે છે કે જ્યારે બેવરારપે (બુહાકે) પોતાની બાંધી ઉપરના બે સાપોને ખવાડવા સાફ બે માણસનાં બેગ દરરોજ તેને લાવી આપવા રૈયતને ફરમાવ્યું ત્યારે તે કામ તેણે પોતાના અજમાઇલ નામના એક નોકરને સોંપ્યું હતું. હવે તે માણસ દરરોજ એક જણને કતલ કરતો અને બીજાને ખાવાનું આપીને છુપી રીતે નસાડી મુકતો અને તેને કહેતો કે તું દમાવંદ પહાડના પશ્ચિમ

ભાગમાં જમને ત્યાં પોતાને માટે એક ઘર બનાવીને રહે અને તેને બદલે એક મેંઢાનું બેઠું પેલાં માણસનાં બેઠાં સાથે બેળીને સાંપોને ખવાડવા માટે તે લાવતો હતો. જ્યારે ફરેદુને એવરસરપ ઉપર ફતેહ મેળવી ત્યારે બેણે અજમાઇલને મારી નાંખવા પકડી મંગાવ્યો. અજમાઇલે તેને ઉપલી સવલી વાત ખરેખરી કહી. ફરેદુને તેની ચોકસી કરતી વખતે અજમાઇલે તે માણસોને ફરમાવ્યું કે દરેક જણે પોતાની અગાસી ઉપર અકેક આતશ સળગાવવો કે જેથી તેઓની સંખ્યા ગણી શકાય.

એ કામ બહુમન મહીનાના આવાં રોજે થયું તેથી એ રાત્રે આતશ સળગાવવાનો ચાલ પડ્યો. ફરેદુન અજમાઇલ ઉપર ધણો ખુશી થયો અને દમાવંદની હાકમી તેને આપીને મસમગાનગો ખીતાબ તેને આપ્યો.

નોટ:—બહુમન મહીનામાં ચાર ફસલી ધોરણની સરદ રતુનો ગર્મ હોય છે અને એ રતુમાં સાંપ માણસોને તથા ગોસપંદોને કંખવાનો સંભવ વધારે હોય છે. તેથી એ વખતે આતશ સળગાવવો કુદરતી છે. પણ તેને જુહાક અને ફરેદુનની વાર્તા કે જે વાર્તા અસલમાંની ઠંડીની રતુને લગતી વારતા તે તવારીખી ખનાવ સાથે ગુચવવામાં આવી છે તેની સાથે બેળી નાંખીને આ જશને સદેહને લાગુ પાડી દીધેલી જણાય છે. પણ ખરેખર જેમાં તે એ તહેવાર ફકત સરદ રતુનાં મધ્ય કાળનો કુદરતી તહેવાર જણવો.

૫૬.

“જશન બાદરોજ.”

(p. 214) રોજ ૨૨ મો અને માહ બહુમને જશને “બાદરોજ.”

[અહીંઆંથી ફટલોએક ભાગ નીકળી ગયેલો છે.]

(p. 215) અલખીરની કહે છે કે એ દીને કુમ શેહરમાં અને તેની આસપાસની જગાઓમાં તેહવાર પાલીને ખાણું પીણું અને રમત ગમત કરવામાં આવતી હતી. જે ઇસ્પહાનમાં નવરોજના દહાડા ઉપર જેમ કરવામાં આવતું હતું તેને મલતું દેખાતું હતું. એ દિવસે ત્યાં એક મેળો ખી ભરવામાં આવતો હતો. ઇસ્પહાનમાં તેહવાર “કઝીન” (کژین) કરી કહેવાતો હતો. બાદરોજ એકજ દહાડો પાળવામાં આવતો હતો પણ “કઝીન” તો ઇસ્પહાનમાં એક હફતા લગી ચાલતો હતો.

નોટ:—આ જશન શાનું હશે તે વિષે કાંઈ કહી શકાતું નથી.

પાઠ.

જશને આખરીઝગાન.

(p. 215) અલખીરૂની કહે છે કે બહમન મહીનો અને અનેરાન રોજે ધરપહાનમાં “જશને આખરીઝગાન” પાલવામાં આવતું હતું. “આખરીઝગાન” એટલે પાણી રેડવું. એની ઉત્પત્તિ આ પ્રમાણે થઈ હતી. નોશીરવાનના બપોવા પીરોજના વખતમાં વર્ષાદનાં સુકામણાં પડ્યાં તેથી મુલક વેરાન થઈ પડ્યો. પીરોજે કુર માફ કીધા, પોતાનો ખજાનો ખોલીને વહેંચી આપ્યો, આતશખાનાંઓની મીલકતો ખાતેથી નાણાં ઉછીકાં લીધાં અને તે ખરચીને પોતાની રૈયતનો અને તેટલો બચાવ કીધો અને કાઠને જુએ મરવા દીધું નહીં. પછી પીરોજ પારસમાં આવેલા નામીયા આદરખુરાનાં આતશખાનામાં ગયો અને ખુદાની બંદગી કીધી. પછી તે આદરખુરાનાં ગામથી નીકળીને દારા નામનાં ગામ તરફ ગયો. પણ તે પારસમાં જ્યાં હમણાં (અલખીરૂનીના વખતમાં) “કામ-શીરોજ” નામનું ગામડું છે ત્યાં આવ્યો એટલે પુષ્કળ વરસાદ પડ્યો. તે જગા માત્ર મેદાન હતું પણ પાદશાહે તે જગાએ ગામ વસાવીને તેનું નામ “કામ-શીરોજ” પાડ્યું કારણકે તે જગાએ પાદશાહની મુરાદ હાંસેલ થઈ હતી (કામ=મુરાદ). અલખીરૂની કહે છે કે એ પ્રસંગે પડેલા વર્ષાદની યાદગારીમાં ધરાનીઓએ એ દિવસે એક બીજા ઉપર પાણી રેડવાની ચાલ પકડી જે આજ સુધી ધરપહાનમાં મોજુદ છે.

નોટ:—બહમન મહીનાનો છેડો શિયાળાની ઘણી સખતાધનો હોવો જોઈએ અને એ વખતે વર્ષાદ પડવો જોઈએ. તેની નીશાનીનાં કુદરતના તેહવારને પીરોજના વખતમાં અનેલા તવારીખી બનાવને લાગુ પાડ્યો હોય તો તેમાં કશી નવાઈ નથી. (આખરીઝગાન વિષે જુઓ રીચર્ડસનની પરશીયન ડીક્ષનરીમાં, તેમજ કેતાબ ઉલ-તફહીમમાં તથા ૩૦ હામ્મડની વેટેરમ પેરસારમમાં, તથા રોઝે તુસ સફામાં, તથા ઇબ્નલ અધીરની કેતાબમાં તથા તખરીની કેતાબમાં).

પંટ. અસપંદારમદ માહ. અસપંદારમદગાન જશન.

(p. 216) રોજ પ મે જશને અસપંદારમદગાન. અસપંદારમદગાનનો અર્થ પુખ્ત વિચાર અને અચ્છદ્ધ. તે પૃથ્વી અને પતિવૃતા નારી ઉપર મવજ્જલ છે. અલખીરૂની કહે છે કે તેની અગાઉના જમાનામાં એ જશન ખાસ ઓરતોનું હતું જેઓને મરદો એ દિને છુટે હાથે ભેટા આપતા હતા. એ

રીત અબુરેહાનના વખતમાંથી ધરપહાન, રંએ, પહલવ પ્રાંતના બીજા ભાગોના જરથોસ્તીઓમાં ચાલુ હતી. ધરાનીઓ એને “જશને મુઝદગીરાન” (ધનામ અથવા ભેટ લેવાનું જશન) કહેતા હતા. કાષ્ઠ તેને “જશને મરદગીરાન” યાને મરદ મેળવવાનું જશન (સરખાવો St. Valentine's day) કરી કહેતા હતા (એ વિષે જુઓ કેતાબ ઉલતફઝીમ, અને રીઅડસનની ડીક્ષનરી). એ દિને કુમારીકાઓ કુંવારા જીવાનોને પરણવાનું માયું કરતી હતી. એ દિને ધરાનીઓ સુકી દરાફ (sun-raisins) અને દાડમની અંદરનો ગર ખાંડીને ફાકતા હતા. તેઓ એમ માનતા હતા કે તેથી વીંછીના ડંખનો તલવલાટ લાગતો નથી. વળી એ દિને તેઓ “રોકેએ-કઝદુમ” યાને વીંછીનો કાગળ લખીને આરણે ચોંટાડતા હતા. તે રૂકો તેઓ આમદાદ અને સૂરજની કાર નીકળે તેની વચ્ચે ચોરસ કાગળ ઉપર લખતા હતા. એવાં ત્રણ કાગલો લખીને ધરની ત્રણ તરફની દીવાલો ઉપર તેઓ ચોંટાડતા હતા. આરણાની સામેની દીવાલ ઉપર તે નહીં ચોંટાડતા હતા, કેમકે જો તેમ કરે તો ધરમાંનાં જીવજંતુઓ ગભરાઈ જાય અને રસ્તો નહીં જાણવાથી ખારીને રસ્તે નાસવા માંડે એવો વેહેમ હતો. અલખીફની કહે છે કે કેટલીએક જગાઓ ઉપર વીંછી ડંખતા નથી તે જગાઓમાં મંત્રથી તેઓના ડંખ ખાંધી લીધેલા હોય છે તેથી તેઓ તેમ કરતા નથી. દાખલા તરીકે જુરખનમાં “દીનાર-રાઝી” નામની જગા કે જે ખુરાસાનની સરહદ તરફ દશ માઇલ દુર આવેલી છે. તેમજ “તુસ” પરગણામાં એક ગામડું છે ત્યાંથી વીંછી ડંખતા નથી. અલખીફની કહે છે કે પારસીઓનાં એ લખેલાં કાગળ વીંછી વગેરે જીવજંતુઓની ખાતમાં પોતાનું મંત્ર સાચું પાડી શકતાં નથી તેનું કારણ એ કે પારસીઓએ કપીસો કરવાનું છોડી દેવાને લીધે તે મંત્ર તેમના બર વખતે લખાતાં અને લખાતાં નથી તેથી તેઓની અસર થતી નથી.

નોટ:—અલખીફનીની ઉપલી હકીકત કેટલેક દરજ્જે જર-થોશની લખાણને મળતી છે. વળી ધ્યાનમાં રાખવા જોગ આવત એ છે કે એ દિવસની પુઠે આવતા ખોરદાદ રોજને શેહનશાહી જરથોશનીઓની કેતાબોમાં “જશને અમરદાદસાલગાહ” અથવા “નાધલો નવરોજ” કરી કહે છે, અને જેને મરદુમ દરતુર સાહેબ

એદલજ દારાજજ સંજ્ઞામાંએ કળીસાનું જશન કરી કહ્યું છે તે વિષે અલખીરની કાંઈ બોલતો નથી.

૫૯. સપંદારમદ માહ દેપમેહર રોજે મોદીઓશેમ ગંહુઆર.

(p. 217) અલખીરની કહે છે કે અરપંદારમદ મહીનામાં ખુરશેદ રોજથી તે દેપમેહર રોજ સુધી ખીજે ગહુઆર મેદીઓશેમ પલાતો હતો કે જે વખતે પાણીની પેદાયશ થયતી મનાતી હતી.

નોટ:—વર્ષની શરૂઆતનો પેહલો માહ આદર ગણનારાઓનાં મત મુજબ આ કહેવું બરાબર જણાય છે.

૬૦. “મશકે તાઝેહ” નામનો તહેવાર.

(p. 217) અરપંદાર મહીનો અને મેહર રોજને “મશકે તાઝેહ” યાને તાજ કસ્તુરી એવું નામ અપાએલું હતું.

નોટ:—એ વીષે આપણને કાંઈ ખબર નથી.

૬૧. “વેહતાં પાણીઓનો નવરોઝ.”

(p. 217) અરપંદાર મહીનો અને ફરવરદીન રોજ “નદીઓ અને તમામ વેહતાં પાણીઓનો નવરોઝ” (“Nauroz of the rivers and of all running waters”) કરી કહેવાતો હતો. એ દિને ગુલાબ અને ખુશબોદાર ચીજો વેહતાં પાણીઓમાં નાંખવાનો ચાલ હતો.

નોટ:—આ તેહવાર વિષેખી આપણને કાંઈ ખબર નથી નવસારીમાં અરપંદારમદ મહીનો અને ફરવરદીન રોજે “સાતમે દીનું પરખ” (“સાત નદીનું? પરખ”) એવો એક તેહવાર પારસીઓ પાળે છે અને તે દહાડે કાંઈ નદીમાં ખાન કુલ ચઢાવતા નથી પણ ખાજ આફરગાન કરે છે.

૬૨. ઉપવાસની મનાઈ.

(p. 217) અલખીરની કહે છે કે જરથોસ્તીઓ ઉપવાસ મુતલક પાળતા નથી. જે કોઈ ઉપવાસી રહે તો તેને પાપ સમજીને તેનાં મરણશ્રિત માટે તેને ગરીબોને ખાણું આપવું પડે છે.

નોટ:—આ વાત તદ્દન ખરી છે.

૬૩.

તેહવારો ઉપર મેલા.

(p. 217) અલખીરની કહે છે કે પારસીઓ પોતાના તેહવારો ઉપર પુષ્કળ મેલા ભરે છે, પણ જુદી જુદી જગ્યાએ જુદા જુદા મેલા ભરાય છે, કોઈ શહેરમાં એક તેહવારનો મેલો તો બીજાં શહેરમાં બીજા તેહવારનો મેલો.

નોટ :—આ પ્રમાણે જુદું જુદું થવાનું પ્રારણ શું તે સમજી શકાતું નથી.

૬૪.

જશને કરદે ફનાખુસરવ.

(p. 217) અલખીરની કહે છે કે અઝુદુદ દૌલાએ બે જશન સ્થાપ્યાં છે. એક ફરવરદીન મહીનાનાં સરોશ રોજે “જશને કરદે ફનાખુસરવ” નામનું અને બીજું આવાં મહીનાના હોરમજ્દ રોજે એજ નામનું. એ બે જશનો તેણે શીરાજના કીદલાથી એક ફરસંગ દુર તેણે જે “કરદે ફનાખુસરવ” નામનું ગામ વસાવ્યું હતું તેમાં ચાર ફરસંગ દુરથી પાણી લાવવાની યાદગારીનું હતું અને બીજું તેણે યઝ્દેજરદી ૩૩૩ ના સાલમાં તે ગામ વસાવવાની શરૂઆત કરી તેની યાદદાસ્તમાં હતું. એ બંને ટાંકણે મેલા ભરાય છે તે સાત સાત દહાડા ચાલુ રહે છે અને લોકો ખાખીને મોજ મગ્નહ કરે છે.

નોટ :—આ પ્રમાણના બીજા દાખલાઓ ઉપરથી જણાય છે કે ઇરાનીઓ ધર્મનાં કારણે ઉપરાંત બીજાં કારણોથી બી કેટલાંએક તેહવારો ચલાવતા હતા.

૬૫.

કેટલાંએક જોતીષી વેહમો.

(p. 217-19) અલખીરની કહે છે કે પારસીઓ વર્ષના તમામ દહાડાઓને શુભ અને અશુભ એવા બે ભાગમાં વહેંચે છે. વળી તેઓમાં દરેક મહીનાના કેટલાંએક દહાડા ચોક્કસ વર્ગનાં લોકોને માટે તેહવાર તરીકે હોય છે જે બીજાઓને તેહવાર તરીકે હોતા નથી. વળી તેઓમાં અમુક રોજે સાંપનું દર્શન થાય તો અમુક ફળ મળે તેથી વિગતવાર દર્શાવેલું છે.

દાખલા તરીકે માહ (ચાંદરાત) શુભ છે, કેમકે તે ચંદ્રનો દિવસ છે કે જે દુન્યાની ઉપર રોજી રજક વહેંચી આપે છે અને ચંદ્રના વધવા સાથે પાણી, વનસ્પતી અને પ્રાણીઓ વધે છે અને તેના ઘટવા સાથે ઘટે છે. અમાસ અને પુનેમ (The two days of conjunction

and opposition) તેઓમાં અશુભ ગણાય છે. અમાસને દહાડે દેવો અને સેતાનો દુન્યાની ચીજોને ખરાબ કરવા મળે છે અને ઘેલાપણું (epilepsy) ગાલેય થાય છે. એ દિવસે ગભાંમાં રહેલું છોકરું અસંપૂર્ણ હોય છે તથા માણસનાં શરીરપરથી એ દિવસે ખરેલા બાલ પાછા ઉગતા નથી. એ દિવસે વાવેલાંનાં ફળ ઓછાં મળે છે. એ દિવસે મરઘી જે ઇંડાં સેવવાનું શરૂ કરે તો બચ્ચાં બરાબર નીકળતાં નથી. નરગસનું ફુલ એ દિવસે કુરમાઇ જાય છે. વળી આ સઘલા બનાવો ગ્રહણ વખતે તો ખચીતજ બને છે.

નોટ:—આ અલખીરૂનીનાં કહેવાને કેટલાંએક જરથોસ્ત્રી લખાણોથી ટેકા મળે છે. જુઓ દીનકરદમાં શુભ અને અશુભ પંચવાડીઆં. વળી જુઓ ફારસી રવાયતોમાં મારનામું અને તીસે રોજનું વર્ણન (ડોસાભાઇ ફરામજીની પારસીઓની તવારીખમાં). એ ઉપરાંત જુઓ માહબખતાર ન્યાયશની પેહલવી શરેહમાં ચંદ્રના વધવા અને ઘટવા વિષેની હકીકત તથા મીનોખેરદ બાબ ૧૨ મેં અને દાદરસ્તાને દીની બાબ ૭૧ મેં પ્રત્યાદિ.

(p. 220) અલખીરની કહે છે કે શોગદીઆન લોકાના બાર મહીના હતા અને તે વર્ષની ચાર રૂતુઓમાં વહેંચાયેલા હતા. તેઓનો પહેલા મહીનાનો પહેલો રોજ “નવસરદ” હતો કે જે ઉનાલાની મોસમનોખી પહેલોજ દિવસ હતો. તેઓ અને પારસીઓ વચ્ચે વર્ષની શરૂઆત તેમજ કેટલાંએક મહીનાઓની શરૂઆત વિષે કશો તફાવત હતો નહીં. પણ પેલા પાંચ ગાથાના દિવસ વિષે તફાવત હતો જે ઉપર કહ્યું છે તેમ પારસીઓ આવાં મહીનાની પુઠે અને શોગદીઓનો અસ્પંદારમદ મહીનાની પુઠે તે પાંચ દહાડા ઉમેરતા હતા. શોગદીઓનોએ એમ કરવાનું કારણ એટલુંજ હતું કે તેઓને પોતાના પાદશાહ વિષે એટલું બધું માન હતું કે પાદશાહ જેમ કરે તેજ પ્રમાણે બીજા કોઈથી થઈ શકે નહીં અને તેટલા માટે તેઓએ એવો રસ્તો પકડ્યો કે જે પાદશાહો એ નવાં વર્ષની શરૂઆતની પણ જમશેદ ફતેહ કરવા નીકળ્યો તે વખતથી ગણીતો શોગદીઓનોએ જ્યારે જમશેદ ફતેહ કરીને પાછો ફરવા માંડ્યો તે પલને નવાં વર્ષની શરૂઆત તરીકે અખતાર કીધી.

નોટ:—જમશેદ અને ખુરશેદને એકજ ગણતરીએ તો ઉપલાં બોલવાનો અર્થ એ કે પાદશાહોએ વસંત-વિષુવથી વર્ષની શરૂઆત કીધી માટે શોગદીઓનોએ તેમ ન કરતાં દક્ષિણાયનની શરૂઆતના વખતથી વર્ષની શરૂઆત કીધી. પણ આ બધું ખ્યાલી જણાય છે. એક બારગી જે એ ખરું હોય તો જેમ “તાઓ અલ્લિ નમાને” અને “યાઓ વીસાત” વગેરે બાબતોમાં જુદા જુદા ધર્મગુરુઓએ જુદા જુદા રસ્તા પાડ્યા તેમ આ કીધેલું જણાય છે. શોગદીઓનોએ અસ્પંદારમદ મહીનાની પુઠે ગાથા વાજબીપણે રાખ્યા (કેમકે તેથી બાર મહીનાની રાશીઓની કસર ચહુડી રહેવા પછી તે બર વખતે ઉમેરાય છે અને ગહંબારો બરાબર વખતસર આવી શકે છે.) તો તેઓએ વર્ષની શરૂઆત દક્ષિણાયનથી કરીને પાછા ગહંબારો કવખતમાં લાવી મુક્યા. બીજા હાથ ઉપર પારસીઓએ ગાથાને અસ્પંદારમદની પુઠે નહીં રાખ્યા તેથી બેવડું કઠંગું થયું. એક-તો કસરનો વખત ચહુડી રહેવા અગાઉ ઉમેરાયો અને બીજું

તો ગહંબારો કવખતમાં થઇ ગયા. એ રીતે જોતાં ખંતે ભુલ્યા એમ કહેવામાં જોડું નથી.

૬૭. વર્ષની શરૂઆત વસંત-વિષુવથી કે દક્ષિણાયનની શરૂથી ?

(p. 220) અલખીરની કહે છે કે કેટલાંએક લોકો એવું સમજાવે છે કે આ એ તરેહની નવાં વર્ષની શરૂઆતને લગતો તફાવત એમ પડ્યો કે પુરાતન પારસીઓ (પેરીઓદેશીઓ) ઠંડપ દહાડા છ કલાક અને એક મીનીટનું વર્ષ જાણુવા છતાં તે એક મીનીટની દરકાર ન કરીને ત્રણસો સવાપાંસેઠ દહાડાનું વર્ષ ગણુતા હતા (એથી અલખતે લાંબો વખત જતાં કેટલોએક ફેર પડવો જોઈએ). પછી જ્યારે પેગમબર જરથોશ્ત આવ્યો અને મગાઇ ધર્મ દાખલ કીધો અને પાદશાહોએ પોતાનું પાએતખત બલખ છોડીને ફારસીસ્તાન અને આબુલમાં કીધું ત્યારે તેઓએ નવેસરથી સીતારાઓનાં અવલોકન કરાવ્યાં. તેથી માલુમ પડ્યું કે દક્ષિણાયનનો નુકતો (ઉપલો ફેર પડવાથી) વર્ષની ખરી શરૂઆતની પાંચ દહાડા આગળ ચાલી ગયો હતો, અને તે વર્ષ કખીસા પછીનું ત્રીજું હલું તેથી કરીને તેઓએ આગલી રીત છોડીને સીતારેસનાસોએ શીખવેલી નવી રીત પકડી. (કે જે રીત દક્ષિણાયનના નુકતાથીજ વર્ષ શરૂ કરવાની હતી કે શું?) પણ પેલા તરેનઝ-ઓઝગીઆનાના લોકોએ તો આગલી રીતજ રહેવા દીધી એથી કરીને પારસી અને શોગદીઅન વર્ષની શરૂઆતમાં તફાવત પડ્યો.

નોટ :—આ સમજણ કાંઇ ધ્યાનમાં ઉતરે એવી લાગતી નથી.

૬૮. શોગદી વર્ષની શરૂઆત વિષે ખીજી સમજણ.

(p. 221) વળી અલખીરની કહે છે કે કેટલાંએકોનું કહેવું એમ છે કે અસલમાં તો પારસી અને શોગદીઅનના વર્ષની શરૂઆત સાથેજ થતી હતી પણ જરથોશ્ત આવ્યા પછી પારસીઓએ ગાથાના પાંચ દહાડા ઉપર કહ્યા પ્રમાણે (એકસો વીસે વર્ષે થતા) અધીક માસો (Leap-months) ની પુઠે મુકવાને ચાલ પકડ્યો, પણ શોગદીઅને તો અસલની રીતેજ વર્ષને છેડે તે પાંચ દહાડા ઉમેરવાનું રાખ્યું. એ પછી ખંતે જણાએ કખીસો કરવાનું છોડી દીધું તેથી કરીને પારસીઓએ જે છેલ્લા આવાં મહીતાની પુઠે ગાથાના દીવસો લગાડેલા હતા તે તેઓમાં તેમજ રહી ગયા અને પેલા લોકોમાં વર્ષને છેડે રહી ગયા.

નોટ:—આ સમજણથી તાણીતોડીને કારેલી ખોટી છે. ખરી વાત એમજ લાગે છે કે કોમ્પ્રાઇઝ ફરવરદીનથી અને કોમ્પ્રાઇઝ આદરથી વર્ષ શરૂ કરવા માંડ્યું, અને પછીથી આ તેહવાર રીતે તેની સમજણો આપવા લાગ્યા અને એજ પ્રમાણે કોમ્પ્રાઇઝ દક્ષિણાયનના શૂન્ય નુકતાથી અને કોમ્પ્રાઇઝ વસંત વિષુવના હેલા નુકતાથી વર્ષની શરૂઆત કીધી અને પાછળથી આ પ્રમાણે તરેહવાર રીતે સમજણો અપાવા લાગી. ખરું જરૈયાસ્તી દીનનું મત જોમ્પ્રાઇઝે તો અવસ્તા, દીનકરદ, બુનદેહેશ વગેરેનું છે કે જેની રૂએ ધરમનાં વર્ષની શરૂઆત વસંત-વિષુવના શૂન્ય નુકતાથી અને ફરવરદીન મહીનો અને હોરમજદ રોજથી થવી ઘટે છે.

૬૯.

સોગદીઅન તેહવારો.

(૧) નવસરદ માહ—સોગદી નવરોઝ.

(p. 221) નવસરદ માહ અને રોજ પહેલે “સોગદીઅન નવરોઝ” કે જેને મોહટો નવરોઝ (The Great Nauroz) કરી કહે છે.

નોટ:—એ દક્ષિણાયનની શરૂઆત દહાડો “મોહટો” કહેવાવાનું કારણ એ કે વસંત-વિષુવનો નોરોઝ અમલમાં રહ્યો નહીં.

૭૦.

“રામુષ-આધામ” નામનો તેહવાર.

(p. 221) સોગદી માહ પહેલે અને રોજ અઠાવીસમે ઓખારાના માગીઓ એક તેહવાર પાળતા હતા જેને “રામુષ-આધામ” (Ramush Âghâm) કરી કહેતા હતા. એ દિવસે રામુષ નામનાં ગામડાં મહિલાં આતશખાનામાં તેઓ એકઠા મળતા હતા.

અલખીરની કહે છે કે સોગદીઅનોના તેહવારોમાં “આધામ” નામના તેહવારો ઘણા મોતેઅર હોય છે કે જે તેહવારો જુદાં જુદાં ગામડાંઓમાં દરેકે દરેક મુખીના ઘરમાં એકઠા મળીને ખાણું પીણું અને મોજ મજાહમાં ગુજરે છે જુદાં જુદાં ગામડાંઓમાં એ તેહવારો પાળવા સારું વારાફરતી તેઓ એકઠા મળે છે.

નોટ:—“આધામ” એ શબ્દ પેહલવી “ઓધામ” પાઝંદ “ઓધામ” અવસ્તા “અમ્પિગામ” ઉપરથી નીકળેલો જણાય છે. સોગદીઅનોના આ પેહલા મહીનાના અઠાવીસમે રોજ પારસીઓનો

અરદીબેહશતગાન પડે છે તેજ જશન આ બીજે રૂપે તો પળાતું ન હોય? વધી “આધામ” શબ્દ પારસીઓનાં તેહવાર દર્શક “ગાન”, “હગાન” અથવા “યાન” પ્રસન્નુંજ અસલ રૂપ અથવા બીજું રૂપ તો ન હોય? અથવા “આધામ” જે “ગમ” (જવું) ઉપરથી લખ્યે તો એનો અર્થ “યાત્રા” ને મલતો થાય? “રામુષ-આધામ” એટલે રામુષની જાત્રા?

૭૧.

(૨) જીરઝીન માહ.

(p. 221) સોગદીઓના એ મહીનાના કાઠ તેહવાર અલખીરનીને જણાયા નથી.

૭૨.

(૩) નીસનજ માહ—માખીરજ પહેલો.

(p. 221) એ મહીનામાં રોજ બારમે “પહેલો માખીરજ” એ નામનો એક તેહવાર પળાતો હતો.

૭૩. (૪) ખસાકનજ માહ—“હુઃ આધામ” નામનો તેહવાર.

(p. 221) એ મહીનાનો સાતમાં રોજે “હુઃ આધામ” એ નામે એક આધામનો તેહવાર પાળવામાં આવતો હતો, તે વખતે ખએકનહ નામના ગામડામાં લાંનાં મુખીનાં ઘરમાં મેલાવડો થતો હતો.

નોટ:—આ તો પારસીઓનો તીરયાનનો હીંગામ જણાય છે.

૭૪.

માખીરજ બીજો.

(p. 221) એજ મહીનાના બારમાં રોજે “બીજો માખીરજ” એ નામનો તેહવાર પડતો હતો.

નોટ:—સોગદી ભાષાફરીમાં બારમાં રોજનું નામ “માખ” (=ફારસી “માહ”) છે. તેને “ખરજ” એવું પ્રત્યય લાગીને “માખીરજ” એવો શબ્દ બન્યો છે. એ તેહવાર કાઠ ચંદ્રના સંબંધનો હોય એમ લાગે છે.

૭૫.

“અમસ-ખવાર”? નામનો તેહવાર.

(p. 221) એજ મહીનાના પંદરમાં રોજે (عمر Khwara) “અમસખવાર” એ નામનો એક તેહવાર પડતો હતો કે જે વખતે સોગદીઓ અગાઉથી ઉપવાસ રાખીને રાધિલું અન્ન કાંઈ નહીં ખાતા હતા પણ માત્ર ફલાહાર કરતા હતા અને પછી ઉપવાસ છોડીને ખમીરની રોટલી ખાતા હતા.

૭૬. (૫) ‘અસના’-ખનદા માહ.-“ખાખ-ખવારેહ” અથવા
‘દામી-ખવારેહ’ તેહવાર.

(p. 221) એ મહીનામાં રોજ અદારમે ‘ખાખ-ખવારેહ’ અથવા
‘દામી-ખવારેહ’ એ નામનો એક તેહવાર પડતો હતો કે જે દિવસે સારો
ખાલેસ બઢીમાં ગાળ્યા વગરનો અંગુરી શરાબ (Must) પીતા હતા.

૭૭. “કરમ-ખવારેહ” નામનો તેહવાર.

(p 221) એજ મહીનાના રોજ છઠ્ઠીસમે “કરમ-ખવારેહ” એ
નામનો તેહવાર પળાતો હતો.

નોટ:—“ખવારેહ” એ પ્રલય દેખાયતો ફારસી છે. “કરમ”
ધારવા મેલે “ગમ” એવો શબ્દ છે જે અરબી લખાણને લીધે
એમ વચ્ચાય છે.

૭૮. (૬) મજખનદા માહ.—“કિરમીન” નામનો તેહવાર.

(p. 221) એ મહીનામાં રોજ ત્રીજે “કિરમીન” અથવા “કરમીન”
એ નામનો તેહવાર પડતો હતો તે વખતે કમજકતના નામનાં ગામડાંમાં
એક મેળો ભરાતો હતો.

૭૯. અલતવાવીસ ગામનો મેલો.

(p. 221) એજ મહીનાના રોજ પંદરમે અલ તવાવીસ નામનાં
ગામમાં એક મેળો ભરાતો હતો. તે બહુ મોટો હતો, જે સાત દહાડા લગી
ચાલતો હતો, અને તમામ દેશે દેશના વેપારીઓ તંમાં માલ વેચવા
આવતા હતા.

૮૦. (૭) ફગકાન માહ.—“નીમસરદ” નામનો તેહવાર.

(p. 221) એ મહીનાના પહેલાં દિવસને “નીમસરદ” વાને અરધું
“વષ” એ નામના એક તેહવારથી પાળતા હતા.

૮૧. “મનદદ-ખવારેહ” નામનો તેહવાર.

(p. 221) એજ મહીનાના રોજ બીજે “મનદદ-ખવારેહ” من عید
એ નામે એક તેહવાર પડતો હતો. તે દિવસે સોગદીઓ પોતાના
આતશખાનાંમાં એકઠા મળતા હતા અને બાજરીના આટામાં માખણ
અને ખાંડ ભેળીને તેની એક વાણી પકાવીને ખાતા હતા. કેટલાંએક
લોકો “નીમસરદ” નો તેહવાર પાંચ દહાડા અગાઉથી પારસીઓનો મેહર

મહીનો અને હોરમજદ રોજની સાથે મલવા સાઈ તે દિવસે પાલતા હતા. અલખીરૂની ટીકા કરે છે કે “નીમસરદ” યાને અરધું વર્ષ તો બરાબર જોતાં છ મહીના અને અઢી દહાડા થાય ત્યારે ગણાવું જોઈએ.

નોટ:—મરાનીઓ તેમાં ઘણું કરીને આમલોકો ગણીતશાસ્ત્રની બધી બારીક ચોકાસી રાખતાં નહીં હતાં, અને અપૂર્ણાંકો દીનકરદ સમજાવે છે તેમ વખતની ગણતરીમાં મરાનીઓએ પોતાનાં ચોક્કસ કારણોથી લીધોજ નહીં હતો તેથી જો તેઓ “નીમસરદ” ફક્ત છ મહીના પુરા થતાં ગણે તો તેમાં નવાઇ જેવું કંઈ નહીં ગણવું.

૮૨. “તસીસ આધામ” નો તેહવાર.

(p. 221) એજ માસમાં રોજ નવમે “તસીસ આધામ” تيسی એ નામે એક તેહવાર પળાતો હતો.

નોટ:—આ હીંગામ પારસીઓનાં મેહરગાનનો દીવસ છે.

૮૩. “કરમ ખવારેહનો પેહલો દહાડો” એ નામનો તેહવાર.

(p. 221) એજ મહીનામાં રોજ પચીસમે “કરમ-ખવારેહનો પહેલો દહાડો” એ નામે એક તેહવાર પળાતો હતો.

નોટ:—આ તેહવાર પારસીઓના મેહર મહીનાના રામ રોજના હીંગામને મળતો આવે છે કે જે દહાડોબી તેઓમાં એક તેહવાર તરીકે ગણાતો હતો.

૮૪. (૮) આખાનજ માહ.

“કરમ-ખવારેહનો છેલ્લો દહાડો” એ નામનો તેહવાર.

(p. 222) એ મહીનામાં રોજ નવમે “કરમ-ખવારેહનો છેલ્લો દહાડો” એ નામે તેહવાર પળાતો હતો.

૮૫. (૯) કુધ માહ.

(p. 222) એ મહીનાના કેમ તેહવાર અલખીરૂનીને જણાવેલા નથી.

૮૬. (૧૦) મરસા કુધ માહ.

મરસા કુધ માહના રોજ ૫ થી રોજ ૧૫).

(p. 222) એ મહીનાના રોજ પાંચમાંથી તે રોજ પંદરમાં લગી એક તેહવાર પાળવામાં આવતો હતો જે પછી મુસલમાનો સાત દહાડા લગી અલસરદ નામનાં ગામડાંમાં એક મેળો ભરતા હતા.

નોટ:—એ જરથોસ્તી મઠદીઆરેમ ગહંઆરનો હીંગામ છે.

૮૭. (૧૧) ઝીમદાનજ માહ—“આદ અમધામ”નો તેહવાર.

(p. 222) એ માસમાં રોજ ચોવીસમે “આદ અમધામ” એ નામે એક તેહવાર પડે છે.

નોટ:—એ તેહવાર રોજ બાવીસમે હોય એમ એનાં નાંમ-પરથી જણાય છે.

૮૮. (૧૨) ખસુમ માહ—સોગદી મુકતાત.

(p. 222) એ મહીનાને છેલ્લે રોજ સોગદીઅનો પોતાનાં યુજરી ગયેલાંઓની ઉપર રડવું કુટવું કરતાં હતાં અને પોતાના ચેહરા ઉપર કાપ મુકતાં હતાં અને જેમ પારસીઓ ફરવરદેગાનના દિવસોમાં કરે છે તેમ યુજરેલાંને માટે ખાણું પીણુંની રકાબીઓ ખુલ્લી મુકતાં હતાં, અને તે પછીના દિવસથી ગાથાના પાંચ દહાડા ગણતાં હતાં.

એ ઉપરાંત સોગદીઅનો બોખારા અને સોગદના પ્રાંતોમાં જે જે રોજનાં નામ દરેક મહીનામાં એકજ છે—જેમકે રોજ આઠમો, પંદરમો અને તેવીસમો જેઓનું એકજ નામ “દસ્ત” કરી છે—તે દિવસો ઉપર ગામડાંઓમાં મેળા ભરતા હતા.

નોટ:—પારસી તેહવારોમાં તેમજ સોગદીઅન તેહવારોમાં રોજ ૨૯ મો મારેસ્પંદ અને માહ ૧૨ મો સ્પંદારમદ એ દીને મીનો મારેસ્પંદનું જશન અલખીફનીની કેતાબમાં જોવામાં આવતું નથી. વર્ષને છેડે યુજરેલાંની યાદનો હીંગામ ખીજ બધી પ્રજાઓની મીસાલે છે તે બરાબર છે. નઝદીક દર અઠવાડીએ મેળો ભરવો તે ગામડાંઓનો રવાજજ છે કે જે મુજબ આજેખી અઠવાડીક બજારો આપણાં દેશમાંખી ભરાય છે.

૮૬. ખારઝમી મહીના અને તેઓના તેહવારો.

(p. 223) ખારઝમીઓ વિષે અલખીઝની કહે છે કે વર્ષની અને મહીનાઓની શરૂઆત કરવામાં તેઓ સોગદીઓને મલતા હતા અને પારસીઓથી જુદા પડતા હતા. એનું કારણ ઉપર સોગદીઓની આત્મતા આવી ગયું છે તેજ હતું. ઉતાળાની શરૂઆત તેઓના “નવસારજી” માહિને પહેલો રોજ હતો. તેઓના ખાસ તેહવારોથી હતા. ગુજરેલાં કામોની યાદગારીના દહાડા તેઓમાં હતા. જે સંધ્યું તેઓ મુસલમાની આઘ્યાની અગાઉ પાળતા હતા, પણ હાલમાં (અલખીઝનીના વખતમાં) ખારઝમી લોકોમાં બહુ થોડા માગી રહ્યા છે. તેઓને ધરમની દરકાર થોડી છે. બહારના થોડાએક દેખાવો સિવાય તેઓની અંદરની મતલબ કોઈ સમજતું નથી અને પરપુષ્પી કરતું નથી. તેઓ અટકળે દહાડા ગણીને તેહવારો પાળે છે. ખરેખરી રીતે મહીનાના ચોક્કસ વખતો ઉપર પાળતા નથી. તેઓના ષ્ટત્રાંશિક તેહવારો જે ધરમ સાથે તાલુકા રાખતા નથી તે નીચે પ્રમાણે છે.

(૧) નાઉ સારજી માહ—નવરોજ.

(p. 223) એ મહીનામાં રોજ પહેલે નવાં વર્ષનો દહાડો તેનો તેહવાર.

૯૦.

(૨) અરદીવીસ્ત માહ.

(p. 223) એ મહીનાના કોઈ તેહવાર અલખીઝનીને ખબર નથી.

૯૧. (૩) હરદાદ માહ—“અરીજ સવાન” નામનો તેહવાર.

(p. 223) એ મહીનાનો રોજ પહેલો “અરીજ સવાન” કહેવાતો હતો (اريج سوان) મુસલમાની થવાની અગાઉ એ દિવસે વધતામાં વધતી ગરમી પડતી હતી તેથી તેને પ્રથમ “અરીજહાસ યુગન” કહેતા હતા કે જેનો અર્થ “કપડાં કાઢી નાખશો” કરી થતો હતો. (اريج سوان) પણ હાલમાં (અલખીઝનીના વખતમાં) એ દહાડો તલ અને બીજી તેવી ચીજોની વાવણી કરવાના વખત ઉપર આવે છે.

નોંધ:—તલને “અરજ” કહે છે. જે ઉપલા શબ્દને મળતો આવે છે.

૯૨.

(૪) ચીરી માહ.

(p. 224) એ મહીનાના રોજ પંદરમે “અજધાર” નામે તેહવાર પડે છે. “અજધાર”નો અર્થ ધંધન અને બળતું એવો થાય છે. કહે છે કે આગલા વખતમાં એ હીંગામ ઉપર માણસોને તાપણું કરવાની ફરજ પડતી હતી કેમકે પાનખર રૂતુ બેસતી હતી. હાલ (અલખીરૂનીના વખતમાં) તે મધ્ય ઉનાળામાં પડે છે. એ દિવસથી ૭૦) દહાડા ગણીને તે પછી તુરત પાનખરના ધહું વાવવાની શરૂઆત થાય છે.

નોટ:—આ હીંગામ બરાબર મેદીઓસેમ ગહંબારનો છે અને તે જો અલખીરૂનીના વખતમાં મધ્ય ઉનાળામાં આવ્યો હતો તો તે માત્ર એક સંજોગજ સમજવો.

૯૩.

(૫) હુમદાદ માહ.

(p. 224) એ મહીનાને લગતું કાંઈ જણાયું નથી.

૯૪. (૬) ધખશરેવરી માહ—“ફધખરીએહ”નો તેહવાર.

(p. 224) એ મહીનાનો રોજ પહેલો “ફધખરીએહ” કહેવાતો હતો (فدخ) પણ કહે છે કે અસલમાં તે “ફધરએહ” યાને પાદશાહતું બાહેર જવું કરી કહેવાતો હતો. કેમકે એ હીંગામ ઉપર ગરમી ધરીને ઠંડી નજદીક આવવાથી પાદશાહો બાહેર જતા હતા.

૯૫. (૭) ઉમરી માહ—“આઝાદ કનદ ખવાર.”

(p. 224) એ મહીનાનો પહેલો રોજ “આઝાદ કનદ ખવાર” યાને ચરખી સાથે મેળવીને બનાવેલી રોટલી ખાવાનો દહાડો કહેવાતો હતો. વલી તેઓ તે રોટલી બળતા આતશની સગડીની આસપાસ બેસીને ખાતા હતા અને ઠંડીથી પોતાનું રક્ષણ કરતા હતા.

નોટ:—“આઝાદ” (ચરખી) અવસ્તા “આઝૂધતિ” ઉપરથી નિકળેલો લાગે છે.

૯૬.

“ચીરી રોઝ” નામનો તેહવાર.

(p. 224) એ મહીનાના રોજ તેરમે “ચીરી રોજ”નો તેહવાર પડતો હતો જેને ખારખીઓ પારસીઓનાં મેહરંગાનની બરાબર માન આપીને પાળતા હતા.

૯૭. “રામ રોજ” નામનો તેહવાર.

(p. 224) એજ માસમાં રોજ એકવીસમે “રામ રોજ” એ નામે એક તેહવાર ખારઝમીઓ પાલતા હતા.

નોટ:—“ચીરી રોજ” અને “રામ રોજ” યરાયર જોતાં પારસીઓના મેહરંગાન તથા રામ રોજનાં જશનનાં હીંગામે છે. પણ ફરક એટલો પડ્યો કે પહેલો મેહર રોજને બદલે તીર રોજ પડ્યો.

૯૮. (૮) ચાનાખુન માહ.

(p. 224) એ મહીનાનો કોઈ તેહવાર જણાયો નથી.

૯૯. (૯) અદુ માહ.

(p. 224) એ મહીનાનો કોઈ તેહવાર જણાયો નથી.

૧૦૦. (૧૦) રીમજદ માહ—“નીમ ખખ.”

(p. 224) એ મહીનામાં અગીયારમે રોજ “નીમ ખખ” કહેવાતો હતો. કોઈ કહેતા હતા કે એનું અસલ નામ “મીનચ-અખીખ” યાને મીનાની રાત કરી હતું. “મીના” તેઓની એક રાણી અથવા સરદારનું નામ હતું. કહે છે કે તેણી વસંત રતુમાં એક દહાડે રેશમી પોષાક પહેરીને શરાબની કેફમાં ચક્રચુર થઈને કીલ્લામાંથી બહાર ગઈ પણ ત્યાં મેદાનમાં સુષ ગઈ, જ્યાં સખત ઠંડીને લીધે મરણ પામી. ખીજે દહાડે લોકોને અજબ લાગ્યું કે વસંત રતુમાં માણસનો જીવ લે એવી સખત ઠંડી કેમ પડી હશે. એ ઉપરથી તેઓએ એ બનાવને અકુદરતી જોઈને તે દિવસની યાદગારી રાખવા એ તેહવાર પાળવા લાગ્યા. અલ-ખીફની કહે છે કે હાલ જમાને (હીજરી સને ૩૯૧) એ તેહવાર મધ્ય શિયાળામાં પડે છે, એ દિવસે ખારજમનાં લોકો ખુશખોશો અને સુગંધીદાર ધુપો કરે છે, એમ જણીને કે ભુત પીસાયથી હાણી નહીં પહોંચે.

નોટ:—“નીમ ખખ” એટલે મધ્ય શિયાળો કે? યરાયર જોતાં દે મહીનો મધ્ય શિયાળોનો અને મેદીઆરેમ ગહંબારની સરદીનો છે તેથી સખત ઠંડી પડે તેમાં નવાઈ નથી. પેલી રાણીની વારતા તદન ખ્યાલી બનાવી કાઢેલી જણાતી નથી.

અજબ જેવું એ છે કે થું પારસી કે થું સોગદી કે થું ખારજમી તેહવારોમાં દે મહીના અને ખુરશેદ રોજ આવવા છતાં તેને જરથોસ્તના દીસા તરીકે કોઇ કહેવું નથી.

૧૦૧. (૧૧) અખમમન માહ.

(p. 225) એ મહીનાના કોઇ તેહવાર જણાયા નથી.

નોટ:—અખમમન (Akhmamman) વોહુમન દેખાતો છે.

૧૦૨. (૧૨) ઇસપનદારમજ માહ—

“એઝ” નામનો તેહવાર.

(p. 225) એ મહીનામાં રોજ ચોથે “એઝ” એ નામનો તેહવાર પળાતો હતો.

નોટ:—“એઝ”=ઉઠવું, rising?

૧૦૩. “વક્ષ-અંગામ” નામનો તેહવાર.

(p. 225) એજ મહીનાના રોજ દશમે “વક્ષ-અંગામ” એ નામનો એક તેહવાર પળાતો હતો. “વક્ષ” નામનો એક ફરેસ્તો પાણીના મવકલ તરીકે તેમાં ખાસ કરીને જેહુન Oxus નદીના મવકલ તરીકે ગણાતો હતો.

નોટ:—“વક્ષ” એ શબ્દ ધાતુ 𐬯𐬀𐬎𐬭=વહ વેહવું, ઉપરથી છે.

૧૦૪. “ઇનજેહ” નામનો તેહવાર.

(p. 225) એજ મહીનામાં રોજ વીસમે “ઇનજેહ” (𐬢𐬀𐬎) એ નામનો તેહવાર પળાતો હતો. એ શબ્દનો અર્થ “ઘણાં નજદીક બાંધેલાં ઘરો” (Houses that are built close together) કરી થતો હતો.

૧૦૫ ખવારઝમી ફરવરદગાન.

(p. 226) એજ મહીનાના છેલ્લા પાંચ દહાડા અને તે પછીના પાંચ ગાથાના દહાડા પારસીઓનાં ફરવરદગાનની મીસાલે પાળવામાં આવતા હતા, કે જે વખતે ગુજરાતનાં રવાનોને માટે ખોરાક ધરમનાં મકાનોમાં ખુલ્લો મુકવામાં આવતો હતો.

૧૦૬ ધર્મને લગતા ખીજ છ ખવારઝમી તેહવારો.

(p. 225) ખારજમી લોકોમાં ઉપર કહેલા તેહવારો ઉપરાંત નીચલા છ તેહવારો ધર્મને લગતા કરી કહેવાતા હતા.

૧. નવસરજી મહીનાના અગીઆરમાં રોજે “ખનખનખી રીદ” (بنخجانی رید) એ નામનો એક તેહવાર પળાતો હતો. તેને સાધારણ્ય બ્રોહા એ મહીનાનાં નામ ઉપરથી “નાવસારજીકાનીક” (Navsār-jakkānik) કરીખી કહેતા હતા.

૨. ચીરી મહીનાના પહેલા રોજ “મીથ સખન રીદ” (میث سخن رید) એ નામનો એક તેહવાર પળાતો હતો. તેને વળી “જવરદમીનીક” (Jāwardāmīnik) કરીખી કહેતા હતા કે જેનો અર્થ (القرعی) એવો અણખીરની કરે છે. વલી એ તેહવારને “અજઘારમીનીક” (Aghārmīnik) ખી કહેતા હતા કારણ કે તે અજઘાર મહીનાની પંદર દિવસ અગાઉ પડતો હતો.

૩. હમદાદ મહીનાના પંદરમાં રોજે “મઝીઆન રીદ” (مذیان رید) એ નામનો એક તેહવાર પળાતો હતો. વલી તેને “અનજમરઝકાનીક” (انجمرزکانیک) ખી કહેતા હતા.

૪. ઉમરી મહીનાના દપમેહેર રોજે “મીથઝરમી રીદ” (میث زری رید) એ નામનો એક તેહવાર પળાતો હતો. તેને વલી “ખીરરવચકાનીક” (خیرروچکانیک) ખી કહેતા હતા.

૫. રીમજદ મહીનાના પહેલા રોજે એક તેહવાર પળાતો હતો કે જેનું નામ અસલ કેતાબમાંથી નીકળી ગયેલું છે તેથી તેની જગ્યા ખાલી છે. તે તેહવારને વળી “મકજઝરઝકાનીક” (مکجرزکانیک) ખી કહેતા હતા.

૬. અખમમત મહીનાના પહેલા રોજે “અરથમીન રીદ” (ارثمین رید) એ નામનો એક તેહવાર પળાતો હતો, તેને વળી “અરથમીન દકાનીક” (ارثمین دکانیک) કરીખી કહેતા હતા.

નોટ :—આ છ તેહવારોનાં નામો એ રૂઢીનાં દેખાતાં છે. એક રૂઢીનાં નામોમાં અંતે “રીઠ” એવું પ્રત્યય છે અને બીજી રૂઢીનાં નામોમાં “ઠકાનીક, ધરાનીક, ચકાનીક, જકાનીક, અને દમીનીક” એવું દેખાતું જરા જરા જુદાં રૂપનું પણ અસલમાં એકજ પ્રત્યય છે. શું એ પ્રત્યયો ગહંબાર એવો અર્થ રાખે છે? અને શું એ ગહંબારો બહુમન મહીનાથી શરૂ થતાં વર્ષને લગતા છે? “મીથ સખન” “મેદીઓઘપેમ”ને મળતો લાગે છે. વધી તે “ચીરી” યાને તીર મહીનામાંજ પડે છે. “મીથઝરમી” દેખાતો મેદીઓઝરેમ છે, “અરથમીન” એ અયાથરેમનું બગડેલું રૂપ લાગે છે.

૧૦૭.

ખવારઝમી જોતીય.

(p. 226) અલખીરૂની કહે છે કે ખુરાસમીયન ભાષામાં નક્ષત્રોનાં નામ હતાં પણ તેની સમજણ રાખનારા જોશીઓ સઘળા મરી ગયા હતા. ખારજી ભાષામાં જોશીને અખતર-વેનીક (=ફા. اخطار) એટલે નક્ષત્ર જોનાર કરી કહેતા હતા. “અખતર” એટલે નક્ષત્ર.

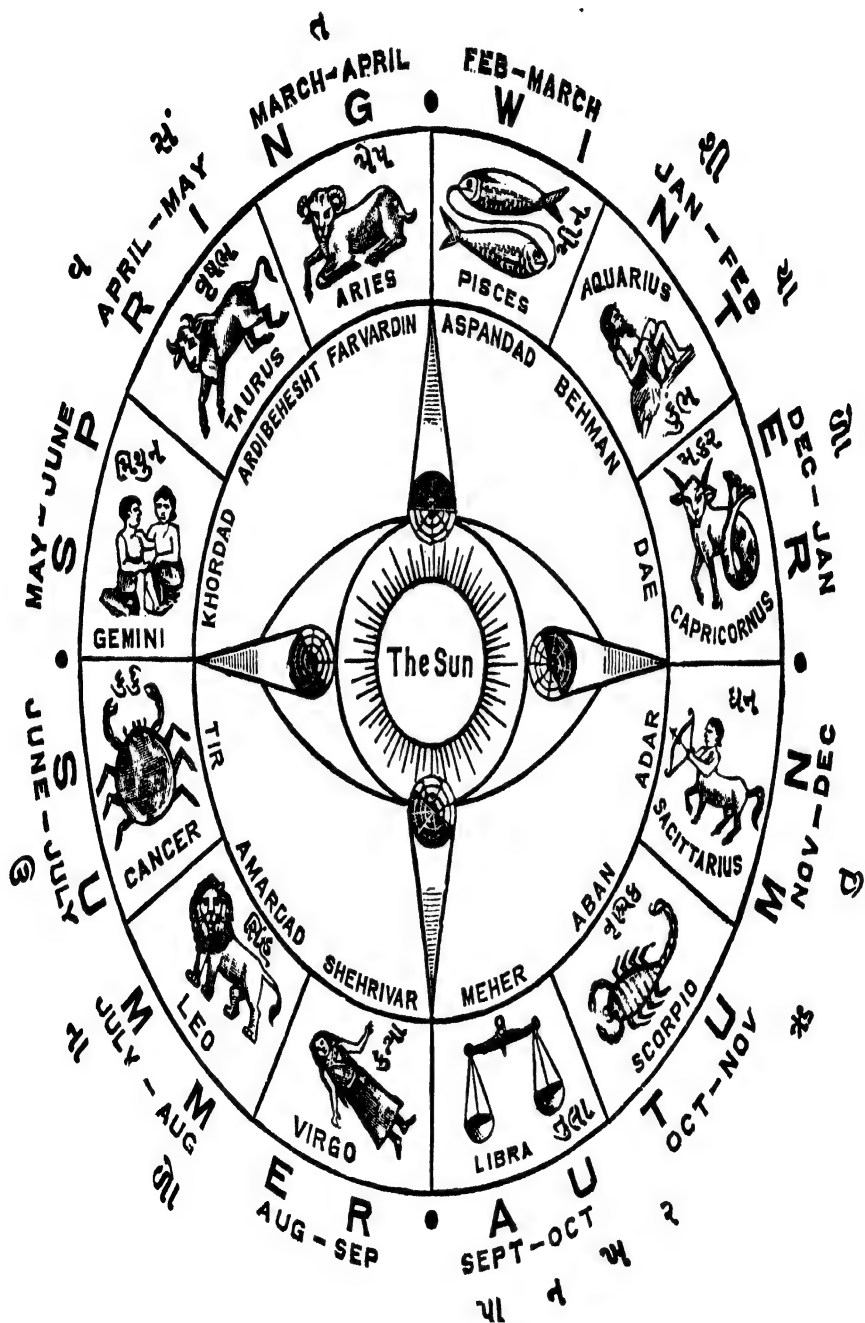
એ નક્ષત્રો તેઓ બાર રાશીમાં વહેંચતા હતા. બારે રાશીનાં નામો તેઓની ભાષામાં હતાં એમ તેઓનાં નામો આરબોનાં કરતાં ઘણાં ચોકસાઈ ભરેલાં હતાં એમ અલખીરૂની કહે છે. દાખલા તરીકે આરબો મીથુન રાશીને “અલજઝોઝા” કહે છે. પણ “જઝોઝા” તે Orion નું નામ છે. પણ ખારજીઓ મીથુન રાશીને “અધુપચકરીક” (Adhū-pačkarik) એટલે કે બે તસવીરવાળો having two figures કરી કહેતા હતા.

નોટ :—સરખાવો પહેલવી પાઝંદ “દોપતકર=દોપએકર” યાને મિથુન રાશી.

નોટ :—Rule 1. ખવારઝમી રૂઢીમાં “અ” (الف) ઘણો જણાય છે. જેમકે “અધુ”=“દો.” ઇ.

Rule 2. ફારસી પહેલવી “ત” ખવારઝમીમાં “ચ” થાય છે. જેમકે “તીર”=“ચીરી,” ઇ.

Their Names in Arabic.	In Sogdian.	In Chorasmian.
1. Althurayyâ	પ્રોય	પ્રોય
Aldabarân	બાબ્રો	બાબ્રો
Alhak'a	મરાઝે	અખાએ
Alhan'a	રશ્નોન્દ	ખોયા
5. Aldhirâ'	ઘન્ત	ઘોન્ત
Alnathra	ઘન્બ	જિરી
Altarf	ખમ્શરિશ	ખમ્શિશ
Aljabha	મંઘ	અજિર
Alzubra	વઝે	અમં
10. Alsarfa	વિઝો	વિઝો
Al'awwâ	ફસ્તંત	અફસ્ત
Alsīmāk	શ્નાર	અક્ષરન
Alghafr	સરો	શોશક
Alzubaniyân	ફસરો	સરાફસરો
15. Al'iklil	ઘનોન્દ	અઘનો
Alkalb	બઘનોન્દ	બઘનોન્દ
Alshaula	મંઘ સદોયિસ	ઝારબંદ
Alna'â'im	બશ્મ	સરઝો
Albalda	વઝરિક	મરખશિક
20. Sa'd aldhâbiḥ	વન્દ	ખંજન
Sa'd bula'	યોઘ	યોઘ
Sa'd alsu'ūd	શદ મશિર	સદ મસિજ
Sa'd al'akhhbiya	શોશત	મશ્તોન્દ
Alfargh almuḳaddam	ફરશત બાઠ	ફરખશિથ
25. Alfargh almu'akhhkhar	બરફરશત	વિર
Baṭn alḥût	રિયોન્દ	ઝડાઝ
Alsharaṭân	શિશિ	રિયોન્દ
Albutāin	પ્રો	ફરખંદ

૧૦૯

ખારઝમી પંચાંગનો સુધારો.

(p. 229) ખારઝમી પંચાંગ વિષે અલખીરની કહે છે કે તેમાં કબીસો નહીં કરવાને લીધે મોસમો બર વખતે આવતી નહીં હતી. જેમકે “અજધાર” યાને મધ્ય ઉનાળો અને “મીનખપ” યાને મધ્ય શિયાળો કે જે અવસરના દહાડાઓથી અમુક દિવસ જવા પછી વાવણી, ખેતી, વગેરેનાં ચોક્કસ કામો કીધાં હોય તો પાક બરાબર ઉતરે. પણ કબીસા વગર લોકો ચાત્રતી આવેલી રીતે કર્યા કરતા તેથી વખતસર પાક થવાને બદલે કાંઈક તેમાં ઘણો ગુંચવાડો પડતો હતો. એ ઉપરથી અબ્રુસમદ એહમદ બીને મહમદ બીને એરાક નામના ખારજમશાહે સીકંદર સને ૧૨૭૦ માં પંચાંગ સુધાયું” અને ઠરાવું કે નવસારજી મહીનાનો પહેલો રોજ સીરીઅન નીસન મહીનાની ત્રીજી તારીખે હંમેશાં ગણવો, કે જેથી તમમુઝ મહીનાની મધ્યમમાં અજધાર હંમેશાં પડે. અને એ ગોઠવણને અનુસરીને ચાલવાથી દરખ ઉતરવાનો વખત અજધાર પછી ચાળીશ કે પચાશ દહાડામાં આવ્યો. તેમજ જમરખ ઉતારવાનો વખત અજધાર પછી પંચાવનથી તે પાંસેઠ દહાડામાં આવ્યો, અને એ પ્રમાણે બીજું બધું બરાબર થવા લાગ્યું. ગ્રીક અને સીરીઅન લોકોનાં જે વર્ષમાં leap year યાને અધીક રોજ કરતો હતો તેજ વર્ષમાં ખારજમીએ એસપનદારમજી માહતી પુઠે (Epagomenæ) ના પાંચ દહાડાને બદલે છ દહાડા ઉમેરતા હતા. એમ છતાં જેમ જલાલી સને તે ધરાની પંચાંગ સુધારનાર પાદશાહનાં નામથી ચાલુ થયો છે તેમ આ ખારજમ શાહનો સને ચાલુ થયો નથી.

ક્રૂવરાને

આપણા અવસ્તાઓને તપાસી જોતાં તેઓમાં એક ચોક્કસ ગોઠવણુ જોવામાં આવે છે. એ ગોઠવણુ ફક્ત 'પુરુષ' અવસ્તામાં જ નહિં પણ મોટી અવસ્તા જેવા કે ધન્યની, વીરપરદ, વંદીદાદ વગેરેમાં, એટલું જ નહિ પણ પાજંદ બંદગીઓ જેવી કે પતેત વીગેરેમાં બી જોવામાં આવે છે. તે એ છે કે દરએક અવસ્તા અથવા તેમાંના ચોક્કસ ભાગોને શરૂ કરી શકાય આગમન એક ચોક્કસ દીપ્તિઓ (જે બધે તેનો તેજ આવે છે તે) મુકેલો છે અને તે દરએક બંદગી અથવા બંદગીનો ભાગ પૂરો થવા પછી એક સમાપ્તિનો કરદો (જે બધે ધણાખરો તેનો તેજ આવે છે તે) મુકાયેલો છે. એ શરૂ કરવાનો દીપ્તિઓ “ક્રૂવરાને” શબ્દથી તે “વીદવાઓ ઋઓત્ત” સુધીનો છે, અને સમાપ્તિ “ચક્ષ્નેમ્ય”નો કરદો છે. કેટલીએક વખતે શરૂઆતના દીપ્તિઓ મધ્યથી થોડો ભાગ દીપ્તિઓ તરીકે લીધેલો હોય છે, અને કેટલીક વખતે સમાપ્તિવાલો “ચક્ષ્નેમ્ય”નો કરદો પાછળ જોડેલો નથી હોતો. એ ધોરણે આપણું સમજું બહુતર તપાસી જોતાં નીચે મુજબ આપણી બંદગીઓ તથા બંદગીઓના ભાગોની ટીપો બતાવી શકાય છે.

૧. “ક્રૂવરાને” તથા “ચક્ષ્નેમ્ય” સુધીના અવસ્તાની ટીપ :

૧. તમામ નીચાવસો,

૨. તમામ વસ્તો,

૩. તમામ આકરંગાનો,
૪. તમામ ગેહો, તમામ પતેતો (માં જંદ છે),
૬. સરોશ બાબ,
૭. નીરંગ કુશ્તી વેતરવાની,
૮. નીરંગ શેતાનખાજી પરહેજવાની,
૯. નીરંગ વેકરી પરહેજવાની,
૧૦. નીરંગ પેહલવીની,
૧૧. નીરંગ કેશ પરહેજવાની,
૧૨. નીરંગ નખ પરહેજવાની,
૧૩. બાબ જમવાની વડી,
૧૪. બાબ અશેમ વોહુ ૧૨૦૦ પઢવાની,
૧૫. બાબ યથા અહુ વઘર્યો ૧૨૦૦ પઢવાની,
૧૬. બાબ વનોત કાપવાની,
૧૭. સતોમ,
૧૮. ગેહસારજી,
૧૯. કવંદીઆનનાં દીવસોપર પઢવાના હા તમામ,
૨૦. બરશનુમને લગતી બધી ક્રિયાઓ,
૨૧. પરગણાંની ક્રિયાઓ,
૨૨. નવા વરસીયાની ક્રિયા,
૨૩. નવાં દુખમાંનો તાનો પુરવાની ક્રિયા,
૨૪. આતશબેહેરામ આદરાંન વગેરેનાં આતશો લાવવાની ક્રિયાઓ,
૨૫. આતશબેહેરામની બશમ લેવાની ક્રિયા,
૨૬. ઇજ્જને,
૨૭. વિરપરદ,
૨૮. વંદીદાદ.

૨. “કવરાને” છતાં “યસ્નેમ્” વગરનાં અવસ્તાની ટીપ :

૧. ઇજ્જનેનાં ૪ થા હાની શરૂઆત,
- ” ૧૨ મા હાની શરૂઆત,
- ” ૧૬ મા હાની શરૂઆત,
- ” ૨૦ મા હાની શરૂઆત.

મજસ્તેનાં ૨૮ મા હાની શરૂઆત,
 „ ૬૧ મા હાની શરૂઆત,
 „ ૬૭ મા હાની શરૂઆત.

૨. વીરપરદના કરદા ૬ ઠાની શરૂઆત,
 „ „ ૧૧ ની શરૂઆત.
 વંદીદાદની ૧ લી પરગરદની શરૂઆત.

૩. “કવરાને”ના છેલ્લા બે ભાગથી શરૂ થતા અવસ્તાની ટીપ :

મજસ્તે હા. ૯, ૫૫, ૫૮;
 વીરપરદના કરદા ૪ થાની શરૂઆતમાં,
 „ „ ૮ માની શરૂઆતમાં,
 „ „ ૯ મો,
 „ „ ૧૨ માની શરૂઆત,
 „ „ ૧૫ માની શરૂઆત.

૪. “કવરાને”નાં છેલ્લા એક ભાગથી શરૂ થતી અવસ્તાની ટીપ :

મજસ્તેનાં હા ૭ ની શરૂઆત,
 „ „ ૮ માની શરૂઆત,
 „ „ ૧૬ માની શરૂઆત,
 „ „ ૨૭ માની શરૂઆત,
 „ „ ૬૫ માની શરૂઆત.

વીરપરદ કર્દા ૩ જાની શરૂઆત.

વીરપરદ મધે મજસ્તે હા. ૫૬ માની શરૂઆત.

વંદીદાદની દરએક પરગરદની પછવાડે જે તેની પછી આવતા અવસ્તાની શરૂઆત ગણાયે.

વીરપરદનું બાજુ ધરણું, હા ૪ થાની શરૂઆત, હા ૭ માની શરૂઆત, ૬/૮ માની શરૂઆત તથા સેવટ.

૫. “યસ્તેમ્ય” છતાં “કવરાને” વગરનાં અવસ્તાની ટીપ :

૧. તમામ બાજો.

૬. ફેટ “કવરને”ના પેહલા ત્રણ ભાગવાલી અંદગીઓની ટીપ:

૧. ઇજનેનો પેહલો હા પુરો થઇને બીજીની શરૂઆત.

૭. “કવરને”ના છેલ્લા ભાગથી શરૂ થતી અને “યસ્નેમ્”થી આખર થતી અંદગીઓની ટીપ:

૧. ઇજને હા પપ.

૮. ફેટ “કવરને”ના ત્રીજા ભાગની અંદગીની ટીપ:

વીરપરદના બાજુરણને છેડે.

એ પ્રમાણે તમામ અવરતા તથા પાજંદ ભણતરોની ગોઠવણ છે. એ શરૂઆત તથા સમાપ્તનાં સ્પષ્ટારણ કરદાઓ (કવરને તથા યસ્નેમ્) નજદીકે આપણાં તમામ ભણતરને લાગુ પાડેલા છે, તે ઉપરથી એ કરદાઓ ફેટલાં અગત્યનાં છે, તે જણાવ આવે છે. એઓમાંથી આપણે આ જગે એ “કવરને” દીધાયાની તપાસ લેવી છે.

“કવરને”થી તે “વીધવાઓ અઓત્” લગી એ દીધાયાના ચાર ભાગ છે.

૧. “કવરને મજદયસ્નો જરથુશિરશ વીદઓવો અહુરતઃઓષો.”

૨. [જે ગેહ હોય તે પટે.]

૩. [જે મીનો અથવા મીનોઓને વિશે પઢવું હોય—તેનું નામ—પારિભાષિક રીતે (technically). એ ભાગને ‘હમકારો’ અથવા ‘દાનુમન’ કરી કહે છે.]

૪. “યથા અહૂ વધર્યો જઓતા ફા મે ઝૂતે” [ફેટલી-એક જગાએ “યથા અહૂ વધર્યો યો જઓતા ફા મે ઝૂતે”; ફેટલીક જગાએ “યથા અહૂ વધર્યો યો આતરે વહો” “યો સ્તગાપા વેરેનો,” “યો ફર્થેરારો,” ઇલાદી] થી તે “વીધવાઓ અઓત્” લગી.

ભાગ ૧લો—પેહલા ભાગમાં પઢનાર પોતે અહુરમજ્દને પૂજનાર, જરતોસ્તનો ચેલો, અને દેવોને નહિં માનનાર છે એવો એકરાર કરે છે. આ જગાએ જરા આડા ફાટીને વંદીદાદની ૧૯ મી પરગરદના રજા

ફકરાની તપાસ લેછએ કેમકે તે અવ્યાસીઓને ઉપયોગી થઈ પડે એવી છે. એ ફકરામાં નીચે મુજબ અવસ્તા આવેલા છે:—

“દઝેનાંમ્ માજદયસ્નીમ્ ફઝ્ઝોરેનઝેત”

અર્થ—તેણે (જરતોસ્તે) અહુરમજ્દને પૂજવાના ધર્મ ઉપર એકરાર કીધો.

એ અવસ્તાની શરેહમાં પેહલવી તરજુમો કરનાર કહે છે કે “આગાધ ફવરાને કનત” (એટલેકે તેણે ફવરાને કીધી.) આ શરેહ કેટલેક દરજ્જે ખરી છે, તોપણ તદ્દન ખરી નથી. કેમકે ‘ફઝ્ઝોરેનઝેત,’ એ શબ્દ ‘નામ’ ધાતુ પરથી અનેલો દેખાઈતો છે, અને જો તે કાઠખી શબ્દ ઉપરથી થયો હોય તો ઉપલા ‘ફવરાને’ શબ્દ ઉપરથીજ હોવો જોઈએ. એ રીતે કેટલીએક જગાએ અવસ્તામાં પારિભાષિક (technical) શબ્દો આવેલા છે, કે જેનો ફકટ ધાતુ અર્થ કરવાથી તેની મતલબ યરાયર સમજાતી નથી. જેમકે વદીદાદ ૪) ફ૦ ૨૧-૨૨ ધસાદી. પણ એ જગે ‘ફવરાને’ કીધી એવું કહેવાથી એમ નહિ સમજવું કે “મજદયસ્નો જર-થુશ્ત્રશ વીદઝેવો અહુર (કઝેપો)” એટલા બધા શબ્દો અશો જરતોસ્ત બોલ્યા હોશે. કાઠખી જરતોસ્તીને જો પોતાનો કલમો પઢવો હોય તો તેમાં “મજદયસ્ન” (અહુરમજ્દ પરસ્ત), “જરથુશ્ત્રશ” (જરતોસ્તને પગલે ચાલનાર (૭) હા પએ રવ), “વીદઝેવો” (દેવોને નહિ માનનાર), અને “અહુર (કઝેપો)” (અહુરમજ્દનાં તરીકાવાલો) એવા શબ્દો જર આવવા જોઈએ. કાઠખી જરતોસ્તીનું લક્ષણ આપવું હોય તો ઉપલા ચાર શબ્દો મુકા શકાય. પણ જ્યારે અશો જરતોસ્તને પોતાને એકરાર કરવો હતો ત્યારે તેમને એ ચારે શબ્દો બોલવાની જરૂર નહિ હતી, કેમકે તેઓ પોતે પોતાના પએ રવ થઈ શકે નહિ. તેથી ઉપલા ફકરામાં ફકટ “દઝેનાંમ્ માજદયસ્નીમ્” એટલાજ શબ્દો મુકેલા છે અને તેની સાથે “ફઝ્ઝોરેનઝેત” મુકેલો છે તેની મતલબ એ કે જેમ કાઠખી જરતોસ્તી તે કલામો પઢવામાં “ફવરાને” પઢવી જોઈએ તેમ અશો જરતોસ્ત કાંઈએક તેજ મતલબનું બોલ્યા હતા.

એ પ્રમાણે જોતાં “ફવરાને”નો પેહલો ભાગ પઢવાથી બહુનાર પોતે કાણુને માતે છે અને કાણુને નથી માનતો, અને તેને એક ધર્મી

તરીકે ચાલવાનો તરીકો કીધો છે તે વિષેનો એકરાર કરીને આગળ જે બંદગી પોતે કરનાર છે તે સંબંધી પોતાની ગોયા ઓળખ આપે છે.

ભાગ બીજો.—બીજા ભાગમાં ભણનાર કેમ વખતે ભણવા મંત્રિ છે તે વખત જણાવે છે. એ વખતની યાદ તદ્દન ચોક્કસ (જેમકે ફલાનાં વરસનાં ફલાનાં મહીનાનાં ફલાના દાહાડાના ફલાના કલાકે એવી રીતે) નથી પણ ફક્ત દહાડાનાં ચોક્કસ વખતનું જ નામ દીધામાં આવે છે. તે ઉપરથી ધારવાને બને છે કે યાતો જે વખતે ગેહ પઢવાનુ આપણાં લોકોમાં ચાલુ થયલું તે વખતમાં આપણાં લોકોમાં વખત સંબંધી ખારીકે ખારીકે નોંધ રાખવાનો માહવેરો નહિં હશે, અથવા તો કાંઈ બીજું કારણ હોય. પણ એ ભાગમાં બે બાબદ ધ્યાન આપવા જોગ છે. એક તો એ કે દરએક ગેહમાં પહેલે તે ગેહનું નામ અને પછી એક બીજું નામ આવે છે, બીજું એ કે એ સધલાં નામો ચોથી વીલકતીમાં આવે છે. એ દરએક ગેહ તથા તેની સાથનાં બોલો નીચે મુજબ છે:

ગેહ	ગેહની સાથનાં બોલો
ઉપહીન	બૈરજ્ય અને ન્માન્ય
હાવનિ	સાવહી અને વીર્ય
રપિથવીન	ક્રાદત-કૃષુ અને જંતુમ
ઉજયેષરિન	ક્રાદત-વીર અને દંબ્યુમ
અમવિસ્ત્રથેમ } અમમિગય }	{ ક્રાદત-વીરપાંમ હુબયાઈનિ { અને જરથુશ્ત્રોતેમ.

આ દરએક ગેહની સાથનાં બોલોને શબ્દોને પેહલવી તરબુમે કરનારાઓએ પોતપોતાની ગેહના “હમકાર” (સાથી) કરી શરેહમાં જણાવેલા છે અને એઓ દરએક એકેક “મીનો” (અણુદીઠ ફરેરો) છે અને દરએક ચોક્કસ કામ (જેવાં કે ગોરપંદોની વહી કરવી, ઇ.) ઉપર મવક્કલ છે એવું કહ્યું છે. જોકે એ દરએક શબ્દોની લક્ષ માંએની પેહલવી-વાલાઓનાં કેહવા મુજબ થઈ શકે છે તોપણ તે ઉપરથી કાંઈ સમજાતું નથી કે વખતનાં ચોક્કસ ભાગમાં † કરી બોલવું હોય તેની સાથે ફલાનાં

† જાણવું કે એ ગેહોનાં નામ ચોથી વિલકતિમાં છે પણ તે ખરેખર સાતમી વિલકતિમાં છે એવું હમો નીચે જણાવનાર છીએ.

મીનોમાં કરી કહેવાની શું જરૂર? વાસ્તે અમારી નાકેસ સમજમાં એવું આવેછે કે જોએને સાથી કરી ગણેલા છે તેઓ કાંઈ નહિં પણ દરએક ગેહનાં વિશેષણ છે તેઓને એક જાતની એવારતમાં તેઓનાં વિશેષ્યોથી છુટાં પાડેલાં છે. એમ જોતાં એઓનાં અર્થો આ પ્રમાણે કરી શકાય:—

અર્જુન—અંગી અથવા આરજુ અથવા સનગારને લગતો (કારણ કે ઉપહીતમાં સર્વે આદમીઓ આખા દિવસની ઉમેદમાં હો છે).

અન્ય—ધરને લગતો (કારણ કે એ વખતે આગલા ધરાનીઓમાં ધરધણી પોતાના અધિકાર પર બેસતો હશે).

સાવકહી—ક્રમાધને લગતો (એ વખતે આગલા ધરાનીઓ ધંધે ભાગતા હશે).

વીર્ય—મોહલાને લગતો (એ વખતે આગલા ધરાનીઓ મોહલાપતી પોતાના અધિકાર પર બેસતો હશે).

ક્રાદત-કૃષ્ણ—પશુઓને રાહત (ફરાખી) આપનાર (એ વખતે ઢોરોને આસાયશ આપતા હશે).

જંતુમ—ગામડાંને લગતો (એ વખતે આગલો ધરાની ગામપતી પોતાના અધિકાર પર બેસતો હશે).

ક્રાદત-વીર—માણસોને રાહત (ફરાખી) આપનાર (એ વખતે માણસો કામપરથી છુટતા હશે).

દગ્ધુમ—કસબા અથવા શહેરને લગતો (એ વખતે હાકેમ અથવા પાદશાહની કચેરી થતી હશે).

ક્રાદત-વીરપાંમ હુજ્યાધતિ—તમામ સુખી જંગમીને રાહત આપનાર (એ વખતે તમામ જીવજંતો આસાયશ લેતાં હશે).

જરથુરત્રેતેમ—વડા ધર્મગુરૂને લગતો (એ વખતે ધર્મગુરૂનું કામ-શીખવા શીખવવાનું—શરૂ થતું હશે. એના ટેકામાં જીવે વં ૧૮ કં ૬).

જો આ અર્થો અને મતલબ ખરી હો તો એ ઉપરથી આપણાં કદીમ વડવાઓનો આખા દાહડાનો વખત શી રીતે ચુજરતો હતો તેનો

ચીતાર દેખાય છે. અલબત્તે બધાઓનો વખત એકજ રીતે ગુજરતો હતો અથવા એજ પ્રમાણે દરરોજ થતું હતું એમ કહી નહિ શકાય, તોપણ ધણુંખડું એજ રીતે હશે. એમાંનો દરએક વખત બંધબેસતો દેખાય છે—પેહલે સુતેલા ઉઠ્યા કે જરૂરનું કામ કરીને ધરની આખા દહાડાની ગોઠવણ ધરધણીએ કરવી તેથી ઉપહીનનો વખત તેના અધીકારને ધણો બંધબેસતો છે, પછી હાવન સર્વે કામ ધંધે લાગીને ખરીદ કરાખત કરે. એ વખતે મોહલ્લાપતીની કચેરી ખુલે કે કાંમ રસ્તા ઉપર બનાવ બને તો તુરત તેની પાસે ફરીયાદ જાય, તેથી વધારે હોય તો બપોરે ગામપતી પાસે તે મોકલી દીએ, અને તેથીબી વધારે હોય તો ઉજ્જરનમાં હાકમ અથવા પાદશાહની કચેરી વખતે તેની પાસે રજુ કરવામાં આવે. પછી રાત્રે જ્યારે સર્વે કામ આશાયશ લીએ ત્યારે નવરે વખતે ધમગુરૂ પોતે શીખવા-શીખવવાનું કરે. † એ રીતે વખતની ગોઠવણ હશે એવું લાગેછે.

હવે આપણે ઉપર કહ્યું કે એ ગેહનાં નામ સાતમી વિભક્તિમાં નહિં પણ ચોથી વિભક્તિમાં છે તે તપાસવાનું રહ્યું છે.

ઘડીભર પેહલવીવાલાનું કબુલ રાખ્યે કે દરેક ગેહનાં નામો છે તે તેની ઉપર મજલવ કીધેલા ફરેસ્તાનાં નામ છે અને તેઓ ચોથી વિભક્તિમાં છે. તો એમ લેનાં “હાવનેએ.....યસ્નાઘર”નો અર્થ “હાવનને સાંઝે ધજ્જને કરવાને” કરી થાય. હવે જુવો કે એમ થવાથી મતલબ કેટલી બધી ફેરવાઈ જાયછે, “હું” કબુલ કરુંછું.....હાવનને સાંઝે ધજ્જને કરવાને ફલાનાં મીનોની ધજ્જને કરવાને” એનો અર્થ એ રીતે થાય. એક ભણતારની મતલબ અમુક મીનોની ધજ્જને કરવાથી એટલી જ છે કે હાવનને સાંઝે ધજ્જને કરે અથવા તેની મતલબ હાવનને સાંઝે ધજ્જને કરવાથી એ છે કે અમુક મીનોની ધજ્જને કરે. પણ ખરેખર તો તેની મતલબ તે મીનોની જ ધજ્જને કરવાની છે કે જે હનગાંમે બંદગીમાં તે પઢવાનો છે જેનો ફાએદો પોતાને લેવો છે, “નહિ” કે તે કામ હાવન મીનોને સાંઝે કરવું કે તે મીનો તેનો ફાયદો

† શીખનારાઓએ એ વખતે પાઠ લઈને તેને અજબર કેઈ વખતે કરવો તે વીશે બ. ૪ ક. ૪૫ માં આવેલું છે.

મેલવે. વાસ્તે એ રીતે જોતાં પેહલવી અર્થ 'અ'ધમેસ્તો લાગતો નથી. બીજી રીત પ્રમાણે વળી તે દરોઅસ્ત ઠરતો નથી, કેમકે આખી અંદગીમાં હાવન ફરેસ્તા વીશે કંઈ આવતું નથી, તારે એ ચતુર્થીનો અર્થ બીજી કેમ વિલક્ષિતમાં લખ્યો? આ જગોએ મતલબ પ્રમાણે તો સાતમી લાગુ પડે છે. બીજું અવસ્તામાં બીજો ઠેકાણે વખતનાં નામો ચોથી વિલક્ષિતમાં સાતમીને અર્થે આવેલાં છે, જેમકે વ. ૧૮, ફ. ૧૮, ૨૦, ૨૨ માં 'પચ્ચાધ્યાધ શિબ્વાધ ક્ષકુને', 'ખીતીઆધ શિબ્વાધ ક્ષકુને', 'અિત્યાધ શિબ્વાધ ક્ષકુને' રાતનો પેહલો ત્રીજો ભાગ, બીજો ત્રીજો ભાગ, ત્રીજો ત્રીજો ભાગ ઇત્યાદી તેમજ વ. ૪ ફ. ૪૫ ઇ. એ રીતે આ 'ક્રૂવરને'માંથી ગેહો જે ચોથી વિલક્ષિતમાં છે તેને સાતમીને અર્થે લખ્યો તો મતલબ અરાયર આવે છે.

વંદીદાદ પદ્ધતી વખતે એ જગે ગેહ પદ્ધતીમાં આવતી નથી પણ તેને અદલે નીચલા અવસ્તા પદ્ધતીમાં આવે છે.

“દાતાધ હુધદાતાધ વીદએવાધ જરથુશ્ત્રએ.”

હવે આપણે જોયું કે 'ક્રૂવરને'માં આ જગા વખતની યાદ કરવાની છે ત્યારે આ અવસ્તામાં એક શબ્દ વખત બતાવનાર હોવો જોઈએ. પાંચે ગેહોમાં પેહલો શબ્દ ગેહનું નામ છે, અને બાકીનાં બે તેનાં વીશેષણ છે તેમજ આ ફકરામાં પેહલો બોલ 'દાત' વખતનું નામ અને બાકીનાં બોલો તેનાં વીશેષણ લેવાય. 'દાત' વખતનાં કામ ભાગનું નામ છે તે આપણને બે રીતે જણાય છે. પેહલું પેહલવીમાં -જજજ નો અર્થ 'ઉમરે વડો' કરી છે (જુવે), બીજું 'આમદાદ' શબ્દમાં 'આમ' એટલો ભાગ સહવારનું ઝઝકલું કરી છે અને બાકીનો ભાગ 'દાદ' હમો ઉપલા 'દાત' શબ્દ સાથે સરખાવીએ છીએ. આપણી પાસે વખતનાં ભાગોનાં જાણીતાં નામો ઉપરાંત વધારે બોલ ચાલુ થવા પછી કેટલાંએક નામો મળ્યાં છે જેવાં કે 'ઉજર,' 'હુક્રાપમો દાદ' ઇત્યાદી; તેઓમાં આ એક 'દાત' (દાદ) બી ઉમેરાયો છે. એ 'દાત' (દાદ) ક્યાંથી ક્યાં સુધીનો વખતનો ભાગ છે તે નક્કી કરવાનું આવતા વખત ઉપર રાખીને હાલ એટલું જ કહીએછ કે એ શબ્દ ગેહની જગાએ વપડાયલો છે, વાસ્તે એ વખતના એક ચોક્કસ ભાગનું નામ છે. એનાં વિશેષણો તપાસતાં ત્રણ શબ્દો છતાં એકજ વિશેષણ 'હુધદાત'

છે, પાછલા બે શબ્દો ‘હધદાત’ માટેલા ‘દાત’ શબ્દના વિશેષણો છે. એ રીતે એક સમાસ શબ્દમાંના એક ભાગનાં વિશેષણો છુટાં આવી શકે છે કે જેના દાખલા સંસ્કૃતમાં આવેલા છે.

એ રીતે જેતાં એ ઉપલા અવસ્તાનાં ક્રારાનો અર્થ નીચે મુજબ કરાય છે.

“દાત (એ નામનાં વખતનાં ભાગ) માં, કે જે દેવથી જુદા જર-તોસ્તી કાયદા (જરતોસ્તી વંદીદાદ) વાલો છે તેમાં.”

એમ જો ઠરે તો ‘દાત’ એ નામનો વખતનો ભાગ વંદીદાદ પઢવાને વારતે ખાસ ઠરાવેલો હતો એવું અનુમાન કરી શકાય છે. આજેખી ચોક્કસ દીવસો જેવાં કે આવાં રોજ, અનેરાં રોજ, વિગેરે દીવસો પર વંદીદાદ નથી ભણત્યા. ખીજું આજેખી વંદીદાદ જે ગેહમાં શરૂ કીધેલો તે ગેહ આખર થવા છતાં તેનું કામ અપરમાણુ ગણાતું નથી અને તે પઢવાનું છેક હાવન ગેહમાંખી ચાલુ રહે છે. ત્રીજું વંદીદાદનું મોટું કદ જેતાં તે એકથી વધારે ગેહો સુધી ચાલુ રહે એવો છે, તેથી સાધારણ ગેહો કરતાં એક મોટો વખતનો ભાગ ‘દાત’ નામનો તે ભણવા સાથે જ ખાસ ઠરાવ્યો હોય.

આ ‘કવરાને’નાં ખીજા ભાગની તપાસ પુરી કરવા આગમજ જણાવતું જોષ્યે કે તમામ અવસ્તા તપાસી જેતાં એ પાંચે ગેહો તથા ‘દાતાઈ હધ દાતાઈ’ ચોથી વીલકિતમાં અથવા ખીજી વીલકિતમાં વાપડેલા મને છે (જુઓ ઇશ્વરને ૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ઇલાદી). એઓને જ્યારે ચોથી વીલકિતમાં હોય ત્યારે ઉપર વંદીદાદની ૧૮ મી પરગરદનાં અવસ્તા પ્રમાણે દેખાડેઆ મુજબ સાતમીને અર્થે લેવા, અને જ્યારે ખીજી વીલકિતમાં હોય ત્યારે વંદીદાદ ૧૮ ક. ૨૩ મામાં આવેલા “ઝિજરેમઝેમ રતૂમ” પ્રમાણે તેખી સાતમીને અર્થે લેવા.

*પણુ હવે સવાલ ઉઠેય કે એવી અધુરી રીતે ધર્મનો રોજ, માહ અને ગેહ (સને વગર) પઢવાનું આપણામાં ચાલુ રહ્યું તેનો સમય શું હશે? એ સવાલનો જવાબ હમારી નાકેશ સમજ મુજબ આપવાની તજવીજ કચે ણીએ.

આપણામાં વખતની ગણતરી કુદરતી કાયદા પ્રમાણે કીધી છે અને તેમ કરવામાં જ્યાં લગી કુદરતે મદદ કીધી ત્યાં લગી તેનો ઉપયોગ કીધો છે. પણ જ્યાં કુદરતથી મદદ મળી નથી, ત્યાં તે વાતને (જે કે એ બીજી કંઈ ગોઠવણથી બંધ બેસાડી શકાતે તોપણ) જેમની તેમ રેહવા દીધી છે. જેમકે ધર્મનું વરસ આપું કુદરતની ચાલને આધારે છે. ગેહો, ગહંખારો, ગાથાના પાંચ દાહડા, મહીનાના ત્રીસ દાહડા (જેકે આફતાબની દરએક ધુરૂજની ચાલને ઓછા વધતા મલતા છે) વગેરે સઘળું કુદરતની ચાલ અને આફતાબનાં (ખરેખર તો પૃથ્વીના) ફરવા ઉપરથી ઉપજવાને મુકરર કીધું છે. હવે જે સને મુકરર કરવાનું રહ્યું તે કરવામાં કુદરત કાંઈ મદદ આપતી નથી. તે તો કોઈ બનાવની આદ્યારીમાં માણસે કરવું જોઈએ. આપણું લોકોએ તેવા કોઈ દુન્યાઈ બનાવને ઉપલી કુદરતની ગણતરી સાથે ભેદ્યો નથી, તેનું કારણ એ કે કોઈ ચોક્કસ મેષ સંક્રાંતીને દહાડે કોઈ ચોક્કસ બનાવ બન્યો નહિ હોય, જે કોઈ ચોક્કસ મેષ સંક્રાંતીને દહાડેથી કોઈ ચોક્કસ સને ચાલુ કીધો હતો, તો તે આજ સુધી ચાલ્યો આવ્યો હતો, પણ તેમ કાંઈ છે નહિ, અથવા તો તેઓએ આસમાની ચાલનાં વરસનો સનેબી આસમાન સાથેજ તાલુકો રાખતો જાણ્યો હોય અને તેટલા માટે એવું ધાયું હોય કે જે આફતાબી ચાલ પ્રમાણે ધર્મનું વરસ ગણ્યે તો પછી આફતાબ કયા વખતથી મેષનાં ધુરૂજમાંથી ચાલુ થયો તે દહાડેથી ધર્મની તારીખનો સને ચાલુ થયો જોઈએ. પણ તે દુન્યાની શરૂઆતનો દાહડો આપણું ધર્મના મત પ્રમાણે (જમને બેકનારે હોવાથી) ખુદ સીવાય કોઈને ખબર નથી વાસ્તે સને પઢવાનું મોકુફ રાખ્યું હોય. જે એજ બરું કારણ હોય તો પછી ધર્મનું વરસ મેષ સંક્રાંતીથી શરૂ થવું જોઈએ.

ધર્મનો રોજ, માહ, ગેહ છે અને સને નહીં કાંય ?

આપણાં બધાં ભણતરો શું અવરતા કે શું પાજંદ તે આપણે ભણીએય તેઓમાં આપણે જ્યારે વખતની નોંધ લખીએ છીએ ત્યારે રોજ, માહ અને ગેહ પઢીએય પણ વરસ પઢતા નથી. જેકે આપણે આજનાં વખતમાં જે રોજ, માહ પઢીએય તે યજ્ઞદેવરદી સાલનાં છે, અને જેકે એ યજ્ઞદેવરદી સાલ આપણી પાસે વગર શકે ચોક્કસ છે, તે છતાં આપણે રોજ, માહ અને ગેહની સાથે એ યજ્ઞદેવરદી વરસ

પઢતા નથી તેનું કારણ શું ? લગનનો ગાંઠ વાલતી વખતે પઢતા આશી-રવાદ કે જે પાજંદ છે તેમાં જ ફક્ત રોજ, માહની સાથે યજ્ઞદેજરદી સને પઢીએ છીએ. જે એક લેખ ઉપર અથવા હરેક કાંઈ બીજી બાબ-દમાં રોજ, માહ અને ગેહ વટીક જણાવી હોય પણ વરસ જણવેલું નહિં હોય તો શું તુરત આપણે પુછતા નથી કે એ રોજ, માહ, ખરો, પણ તે કયા વરસનો ? દર વરસે એ રોજ, માહ અને ગેહ આવે છે તે મધેથી કયા વરસનાં એ રોજ, માહ ગણીએ ? એમ છે, તોપણ આ વાત ખરી છે કે આપણે આજે વરસ વગર રોજ, માહ અને ગેહની નોંધ આપણાં ભણતરમાં લખએ છીએ, અને તે જોકે પાઠશાહી સને આપણી પાસે હોવા છતાં અને તેજ પાઠશાહી વરસનો રોજ, માહ અને ગેહ પઢવા છતાં આપણે એ સને પઢતા નથી એનું કારણ શું ? એનો મનમાનતો ખુલાસો કરવો કઠણ છે, તો પણ આપણે એનો ખુલાસો મેલવવાની તજવીજ કરીશું.

જ્યારે આપણુ જરતોશ્તીઓ ધર્મના ભણતરમાં રોજ, માહ અને ગેહ પઢવા છતાં સને પઢતા નથી ત્યારે એ ઉપર વિચાર કરતાં એવી જ તર્ક આંધવાને બને છે કે યાતો આપણાં લોકો પાસે એકમતી સર્વેએ કયુન રાખેલો કોમ ચોક્કસ સને નથી તેથી તે ભણતા નથી, યા તો તેવો સને છતાં, તેને પઢવાનો હુકમ નથી કે યાતો આપણી હાલની રોજ, માહ ભણવાની રીતી ખામીભરેલી છે. એ ત્રણ સિવાય બીજી કોમ તર્ક આપણને સુઝતી નથી. એ ત્રણે અટકલોની આપણે તપાસ કર્યે.

પેહલી તર્ક એવી છે કે આપણી પાસે કોમ ચોક્કસ સને નથી. પણ એ તર્ક ખોટી છે, કેમકે જે રોજ, માહ અને ગેહ આપણુ ભણ્યે છીએ તેનોજ સને યજ્ઞદેજરદી આપણી પાસે ચોક્કસ છે. તેમાં કાંઈ ફેરફાર નથી કે ભુદા ભુદા ધણીઓ તેને વિષે વધારે ઓછાં વરસ બોલતા નથી. તે ઉપરથી કાંઈ એમ સામેત થતું નથી કે આપણી પાસે આજે રોજ, માહ છતાં સને નથી.

બીજી તર્ક એવી છે કે સને છતાં તેને પઢવાનો હુકમ નથી. એ બી બેહુકુ લાગે છે. કારણકે એક ભણનારને એટલો બધો ચોક્કસ હુકમ આપ્યો કે ફલાના મહીના ને ફલાના દાહડે કરી ચોકસાઈ સાથે બોલવું,

એટલુંજ નહિં પણ તે દાહડાની ફલાની ગેહમાં તે વટીક ચોકસાઈથી ખોલવું, પણ એ સઘળું ક્રીયા વરસમાં તે મુતલક નહિ ખોલવું કે જેની ઉપર ઉપલી બધી ચોકસાઈનો આધાર છે, તે છતાં, તો પછી એ કાંઈ થોડો એક્ટુંદો હુકમ નહિં હોય. બીજું આશીરવાદ કે જે અવસ્તા કરતાં ફકટ એક ઉતરતી જાતની દોઆ છે તેમાં રોજ, માહની સાથે સને પઢવા અને ધર્મની ક્રિયાઓ કે જેમાં ખુબ ચોકસાઈની જરૂર છે તેમાં તે નહિં પઢવા દેવો, એ દેખાઈતું ઉલટું છે. વાસ્તે એવો મનાઈભરેલો હુકમ હોય તેમ બી લાગતું નથી.

ત્યારે હવે ત્રીજી કદપના પર આવ્યે. એ કદપના એ છે કે આપણી હાલની રોજ, માહ લાણવાની રીતી ખામીભરેલી છે. એ કદપના ખરી ત્યારે ઠરે કે આપણાં લાણતરનાં રોજ, માહ આફતાખી વરસના નહિં હોય તો. હમો કહીએછ કે તે ખામીભરેલી નથી. પણ આપણે સને પઢતા નથી તેનો સખ્ય હમારી નાકેશ અકલમાં જુદો આવેચ કે જે હમો નીચે જણાવવાની તજવીજ કર્યેછ.

પેહલે આપણે જોયું કે ધર્મના દાહડા અને મહીના કેમ ચાલ ઉપર છે. જેઓએ જરતોશ્તી અબ્યાસનાં ચોપાશીઆમાં “જરતોશ્તી-ઓની વખતની વેંહચણી” એવાં મથાલાં દેહલની “ખાત્ર વાંચી હશે (અને જેઓએ નહિં વાંચી હોય તેઓને તે વાંચવાની હમો ભલામણ કર્યે છીએ) તેઓને માલમ પડયું હશે કે તેમાં શેઠ ખુ. ર. કામાજીએ ગહર્યારના દાહડાઓની ગણતરી ઉપરથી દેખાડી આપ્યું છે કે આપણું ધર્મનું વરસ આફતાખી છે. જ્યારે વરસ આફતાખી ચાલ સાથ તાલુકો રાખે છે ત્યારે જે ધર્મનાં વરસનો કામ ચોક્કસ સને હોય, (અને તે ગમે તે અનાવની યાદગારીમાં ચાલુ ક્રીધો હોય, તોપણ) તેની શરૂઆત એવા એક દાહડાથી થતી જોઈએ કે જે દહાડે આફતાખ મેપના જુરજમાં દાખેલ થયો હોય. પણ આપણી પાસે જોકે ધર્મની લગતી વખતની ગણતરીમાં રોજ, માહ, અને ગહર્યારો આફતાખી ચાલનાં વરસનાં સાબેત થાય છે, તોપણ તે વરસોની ગુજરેલી સંખ્યાની નોંધ રાખનાર સને નથી. તે ઉપરથી જણાય છે કે કોઈ વખતે મેપના જુરજમાં આફતાખ આવ્યો હોય તે વખતથી કામ સને ચાલુ ક્રીધેલો જણાય છે, અને જે ધાર્યે કે કામ સને હતો તે છતાં તે નહિં વાપડ્યો તો તે

ઉપલી ખીજ કદપનામાં કહેલી એકુંડગી લાગુ પડે છે. ધારે કે સને વપડાતો હોય. પણ પાછળથી વપડાતો બંધ પડ્યો તો તેનું કારણ શું ? તેખી સત્તાભરેલી રીતે જણાવું નથી. ત્યારે અંતે એજ ઠરેજ કે રોજ માહ આફતાખી છતાં કાંઈ સને ધમનાં બહુતરમાં નહિંજ હતો.

લાગ ત્રીજી:—ત્રીજા ભાગમાં જે મીનોની આરાધના કરવી છે તેનું નામ જણાવવામાં આવે છે. એ ઠેકાણે બહુનાર કહે છે કે ફાના મીનોની આરાધના હું શરૂ કરું છું.

લાગ ચોથી:—ચોથા ભાગમાં ‘યથા અહૂ વધર્થો જ્યોત્સના’થી ‘વીદ્યાઓ પ્રજ્યોત્સના અથ’ પેહલવીવાલો નીચે મુજબ આપે છે. એ મધે વલાયામાં આપેલી ધખારત પેહલવીવાલાએ કીધેલી શરૂહની જાણવી.

“ઓ જોતી ! તું મને કહે ‘જેમ અદ્-મદ્જા’ (એટલે કે જેમ અહુરમજ્દની મદ્જા).”

“‘એ પ્રમાણે રદીથી (એ પ્રમાણે દસ્તૂરીથી) અપોષ (સવાખનાં કામ) થી કરીને કાંઈખી’ (એટલે કે તમામ સવાખના કામો એ પ્રમાણે દસ્તૂરીથી કરવાં કે જેમ અહુરમજ્દને ધટે).—એ પ્રમાણે અશોઓને હું ખખરદારીથી કહું છું.”

હવે એ અથને અસલ અવસ્તા સાથે સરખાવીને જોતાં તે તદ્દન ખરાખર લાગતા નથી. પણ પેહલવીને રેહવા દેખને ફક્ત અવસ્તા ઉપરથીજ જે અથ કયેંછ તો કાંઈખી અથ થઇ શકતો નથી. તે એમકે એ કકડો જેમ છે તેમજ જે પદનારનાં મોહડામાં મુકીએ તો તેથી ઉપર જે તે બોલી ગયો અને હવે પછી જે કાંઈ બોલનાર છે તેની સાથે કુશા સંબંધ રેહતો નથી. ત્યારે એવું વગર સંબંધનું બોલવું બહાલ રાખવું તે કરતાં પેહલવી-વાલાના કેહવા મુજબનો થોડોએક ‘ટેદટ’ બદલ રાખવો વધારે દરસ્ત લાગે છે અને ખચીત કેટલી એક જગાએ પેહલવીવાલાઓનાં કેહવા મુજબનો ‘ટેદટ’ લાગુ પડતો જણાયલો છે; કેમકે પેહલવીવાલાની મતલબને મલતો ‘ટેદટ’ લેવામાં આટલી તો સલામતી છે કે જે ‘ટેદટ’ ઉપરથી પેહલવીમાં તજીમો થયલો છે તે ‘ટેદટ’ બેશક એ પેહલવીવાલાઓનાં કેહવા મુજબજ હશે. એ રીતે, પેહલવીને આધારે અસલ ‘ટેદટ’માં ‘ક્રા મે ઝ્રોતે’ છે તેને બદલે પેહલવીને મલતો ‘ક્રા મે ઝ્રોધધિ’ લેવાય,

અને એમ હોવાનો સંભવ લાગે છે, કેમકે અવસ્તામાં ઘણી વખતે જુદી જુદી નકલોમાં ‘ધ’ અને ‘થ’ અથવા ‘ત’ એક બીજા સાથે બદલ થયલા છે, અને સ્વરો તો કંઈપી સંભાલ વગર લખેલા મલે છે તે સર્વે અભ્યાસીઓને રોશન છે. જો એ રીતે કાધું હોય તો એ ચોથા ભાગનો અર્થ નીચે મુજબ થાય :

“યથા અહ્ વધર્યો જ્યોતા ક્ષા મે ઋધિ”

“યથા અહ્ વધર્યો”—તું જોતી તરીકે મને કહે.

(એટલે કે તું જો જોતી થવા માંગે છે અને ઉપલી કહેલી આરાધના કરવા માંગે છે તો હું જે તુંને એક સાંકેતીક વાક્ય ‘યથા અહ્ વધર્યો’ કરી અધુરું કહું છું તેનો આધારનો ભાગ કહીને તે પૂરું કરી આપ).

“અથા રત્નષ્ અપાત્ ચીત્ હૃદય ક્ષા અપવ વીદ્યાઝા ઋઝોત્”.

ખબરદાર અપો મરદ બોલે કે “અથા રત્નષ્ અપાત્ ચીત્ હૃદયા.”

(એટલે કે ‘અથા રત્નષ્ અપાત્ ચીત્ હૃદયા’ કરીને તું જે પુછે છે તેનો ઉત્તર ખબરદાર અને અશો હોશે તે આપશે. વાસ્તે મેં તુંને એ ઉત્તર આપ્યો, હવેથી હું ધારેલી આરાધના કરવાને લાયક છું એમ કહીને તે શરૂ કરે છે).

જણવું કે જ્યારે કોઈ આરાધનામાં એકથી વધારે શખ્સો સામેલ હોય છે ત્યારે આ ‘કવરાને’નાં ચોથા ભાગમાં તેઓ નીચે મુજબ એક બીજાને પુછે છે અને જવાબ દીધે છે.

જોતી (મૂખ્ય પદનાર)—“યથા અહ્ વધર્યો જ્યોતા ક્ષા મે ઋતે”.

‘યથા અહ્ વધર્યો’ તું જોતી તરીકે મને કહે.

(એટલે કે જો તું આ આરાધના કરવા માંગતો હોય તો આ સાંકેતીક વાક્યને પૂરી આપ).

રાત્રી (મૂખ્ય પદનારનો સાથી)—“યથા અહ્ વધર્યો ચો જ્યોતા ક્ષા મે ઋતે”.

‘યથા અહ્ વધર્યો’ તું કે જે જોતી છે તે મને કહે.

(એટલે કે હું પદવા માંગતો નથી. વાસ્તે તું કે જે જોતી છે તે મને આ સાંકેતીક વાક્ય પૂરી આપ).

જોતી-‘અથા રત્નપ્’ ઇ. કહીને વાક્ય પૂરે છે.

વીરપરદ તથા વંદીદાદમાં જ્યાંસુધી “હુવનાનેમ આસ્તાય” ઇ. આવે લાંસુધી ઉપર મુજબ ‘જોતા’ અને ‘યોજોતા’ જ પડે છે. પણ પછીથી જ્યારે આતરવક્ષી નક્કી થયો ત્યારથી સેવટ સુધી રાથવીને ‘યો આતરેવક્ષો, યો ક્ષર્ણેતારો, યો સ્વઓષાવર્ણે’ ઇ. રીતે દરએક ઘટતા મેહેલપર બોલાવામાં આવે છે.

એ રીતે જોતાં ‘કવરાને’નાં કરદાતાં આ ચોથા ભાગમાં યથા અહૂ વઘર્યોની પ્રસીધ કવિતાના એક મીસરા ઉપરથી ભેદભરેલી રીતે આરાધના કરનાર તે આરાધનાને લાયક છે કે નહિ અથવા કોણુ તે આરાધના કરવા માંગેછે તેની ખાત્રી લેવામાં આવતી હોય એવું લાગેછે. જ્યારે પદનાર એખલો હોય છે ત્યારે પોતેજ પોતાને સાંઝે એ (formula) સાંકેતીક વાક્ય વાપડે છે. એટલો દીખ્યો થયા પછી આરાધના શરૂ થાય છે. કેટલેક ઠેકાણે ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે ફક્ત એ ભાગજ (ત્રીજા અને ચોથો) વપડાય છે તે ઠેકાણે કોણુની આરાધના કરવાની છે તે અને આરાધના કરનારો દીક્ષા લીધેલો (initiated) છે કે નહિ અથવા દીક્ષીત થયલાઓમાંથી કોણુ તે આરાધના કરવા ચાહેછે તે જ જાણવામાં આવે છે. કેટલીક વખતે ફક્ત એટલો ભાગ વાપડીને આરાધના કરનારનીજ પરીક્ષા લેવામાં આવે છે.

ખીનું, એવું જણાયછે કે ઓલખ લેવાને સાંઝે સાંકેતીક વાક્ય તરીકે યથા અહૂ વઘર્યોની પેહેલી લાખન વાપડવામાં આવે છે તે ઉપરથી એવું લાગેછે કે જેમ હિંદુઓમાં બ્રાહ્મણને જાણવાની રીત તેને ગાયત્રી મંત્ર જાણવાની જોવાથી હતી (કેમકે બ્રાહ્મણો સીવાય કોઇને તે મંત્ર શીખવતા હતા નહિ), તો એ એક ધણુંજ ગુણ મંત્ર ગણાતું હશે.

આ ‘કવરાને’નો કરદો જે કે સધળા જરતોસ્ત્રીઓને જાણીતો છે તે છતાં અભ્યાસીઓને તેની સમજણ મુશ્કેલ છે તેની તપાસ ઉપર મુજબ પૂરી કીધા પછી એક વાર આપણે કીધેલા અર્થને આજસુધી થતા આવેલા અર્થોનાં મુકાબલામાં મુકીને અને જે આપણે જોઇ ગયા તેની ટુંકમાં નોંધ લખને આ ખાખદ ખતમ કરીશું.

અવસ્તા: ‘કવરાને મજ્જદયસ્નો જરથુશ્ત્રશ વીદએવો અહુર ત્ઝએષો.

હાવનેએ અપઓને અપહે રથે, યરનાધ્ય વક્ષાધ્ય
દનઓઆધ્ય કસસ્તયએય, સાવફહેએ વીર્યાધ્ય અપઓને
અપહે રથે, યરનાધ્ય વક્ષાધ્ય દનઓઆધ્ય કસસ્તયએય.

(એજ પ્રમાણે જે ગેહ હોય તે).

અહુરહે મજ્જાઓ રએવતો ખરેનફઉહતો, દનઓઆ
યરનાધ્ય વક્ષાધ્ય દનઓઆધ્ય કસસ્તયએય,

(એજ પ્રમાણે જેની આરાધના કરવી હોય તે)

યથા અહૂ વધર્યા જઓતા કા મે ઝૂતે, અથા રતુશ
અપાતર્યાવ હય કા અપવ વીધ્વાઓ ઝઓત્.

ચાલતા આવેલા અર્થો.

હમે કાધેલા અર્થો.

બુજેરગીથી પદું (યાને બુરાવોને
દરમેઆન ગહર કરે કે માણસોએ
શું કામ કરવાં અને કીઆં કામે
નહીં કરવાં તે ખાદાઇ હોકમ એ
દીનમાં ગહર છે). માજદીઅસની
જરતોસ્તી (દીન) ને, જે તેથી દેવ
બુદા છે, હોરમજ્દનો હુકમ (એ
દીનમાં છે).

હું એક અહુરમજ્દ પરરત,
જરતોસ્તનો પએરવ, દેવોને નહિં
માનનાર, અને અહુરમજ્દી તરીકા-
વાલો (હોવાનો) એકરાર કરું છું,—

હાવન (હાવન ગેહે ૧ લી
ખામદાદથી બપોરનાં ૧૨ કલાક સુધી
છે. એ નામનાં એક મીનો ફરે-
સ્તાને તાલુકે એ ગેહે છે). અશો
અશોષએ કરી બુજરગ છે, તેની
ઇજશને કરે, નીઆએશ કરે,
પુશહાલ કરે, અને મચ્હુર કરે
અને સાવંદ તથા વીસખી (સાવંદ
તથા વીસ નામનાં બેહ મીનો ફરે-
સ્તાને તાલુકે એ ગેહે છે) અશો

ખરા, અને ખરાપણાનાં, વખત
હાવનમાં—ઇજશને કરવાને સાંરે,
નીઆએશ કરવાને સાંરે, પુશનુદી
કરવાને સાંરે અને વખાણ કરવાને
સાંરે—(જે હાવનનો વખત) કમાઇ
ધંધો કરવાને લગતો, તથા મોહલા-
પતીની કચેરી થવાને લગતો (છે તે
વખતમાં)—ઇજશને કરવાને સાંરે,
નીઆએશ કરવાને સાંરે, પુશનુદી
કરવાને સાંરે† (કાણની ઇજશને ઇં?)

અશોષએ કરી યુજરમ છે તેનાની
 ધન્યશને કરે, નીઆએશ કરે,
 ખુશહાલ કરે અને મશહૂર કરે.†

હોરમજદ સફાઈ બરેલો અને
 નુરમંદ છે તેને ખુશહાલ કરવાને
 વારતે ધન્યશને કરે અને નીઆએશ
 કરે અને રાજી રાખું અને મશહૂર
 કરે. †

નુરમંદ અને ખોરેહમંદ અહુર-
 મજ્દની ખુશનુદીએ કરી ધન્યશને
 કરવાને સાહે, નીઆએશ કરવાને
 સાહે, ખુશનુદી કરવાને સાહે અને
 વખાણુ કરવાને સાહે †.

જે મીસાલે અહુરમજ્દની ખાહેશ
 છે તેમ, એ જોતી! તું મને
 ખુલંદીથી કેહે (જોતી દીનનાં હોક-
 મનો ફરમાવનાર કે તમામ સવા-
 યનાં કામમાં એહથી તરેહથી હોકમ
 આપવો જોમએ જે દાદાર હોરમજ્દ
 પસંદ કરે. જોતી તે જે ધન્યશને
 ગાહમાં ખેસી યરસમ પકડી ધન્ય-
 શને વંદીદાદ પઢે છે, આફરગાંન
 માંડે છે, દરન ધજે છે તે. આપણે
 જોતી સેતાએશ કરીએ છે તેજ
 આપરો જોતી છે) એ રવેશે જે
 કાંઈ સવાયનાં હુકમ તેની અશો
 લોકોની નજદીક એ રવેશે ખયર
 કહુંય (કે તમામ સવાયનાં કામમાં
 એક ખી તરેહથી હોકમ આપવો
 જોમએ જે દાદાર હોરમજ્દ પસંદ
 કરે.)

તું મુખ્ય આરાધના કરનાર
 (હોય તો) ‘યથા અહૂ વધર્યા’ (એ
 સંકિતીક વાક્યનો ખાકોનો ભાગ)
 મને કેહે. (જવાબ) ‘અથા રતુષ્
 અષાત્ ચીત્ હયા’ (એ પ્રમાણે)
 વાકેફગાર અશો મરદનેજ ખોલવાની
 છુટ છે (મતલબ કે હું વાકેફગાર છું
 અને તેથી કરીને ધારેલું બણવાને
 લાયક છું.)

† એજ પ્રમાણે ખીજ ગેહોનુંખી સમજવું.

‡ એજ પ્રમાણે ખીજ મીનોઓનુંખી સમજવું.

‘કવરાને’ના હીથાચ્ચાની મતલબ મુખતેસરમાં.

પહેલે એક, બે અથવા વધારે શખ્સો જેને એક ચોક્કસ અવસ્તા પઢવા છે, તેઓ પોતે ખરા જરથોક્તી છે એવું દેખાડે છે. ત્યાર પછી તે અવસ્તા કેમ વખતે પઢવા છે તે કહે છે. ત્યાર પછી તે અવસ્તા કયા મીનોની બાબદમાં છે તે કહે છે. અહીયાં આવ્યા પછી જે એક શખ્સ તે આરાધના પઢવા માંગે છે, તે તેને લાયક છે કે નહિ અથવા બધા લાયક છતાં કયો શખ્સ મુખ્ય પઢનારનો આખી બળવા માંગે છે તે વિષે એક સાંકેતીક વાક્ય પુછવામાં આવે છે તેનો જવાબ જે શખ્સ મુખ્ય પઢનાર થવાનો હોય તે આપે છે અને તેથી કરીને ખીન્નઓ ફક્ત મુખ્ય પઢનારના સોળતી તરીકે રહે છે અને પેલો શખ્સ તે કામ શરૂ કરે છે. એ પ્રમાણે તો જે જે અવસ્તા પઢવામાં એકથી વધારે શખ્સો હોય છે તેઓની બાબદમાં થાય છે, પણ જે વખતે એકલો એક શખ્સ જ લાગુનાર હોય છે ત્યારે તે ઉપલી જગ્યાએ આવીને પોતેજ ગોયા પોતાને પુછે છે અને જવાબ દેખને શરૂ કરે છે.

વંદીદાદ, વીરપરદ વગેરે મુખ્ય આરાધક પોતાનાં સાથીને આતરવક્ષ; સરોશાવરેજ ૪૦ અધીકારમાં એજ સાંકેતીક વાક્યથી પુછે છે તેનો જવાબ તે એજ પ્રમાણે પાછો વાલે છે.

કવરોને પર NOTE.

હીરોદોતસ કહે છે કે કોમળી આરાધના મગુશની હાજરી વગર થઈ શકતી હતી નહિં તે ખરું છે, કેમકે કોમળી યસ્ત વગેરેનાં ભણતરનો જે મુખ્ય ભાગ તે ભણવાનું મગુશોએ પોતાનેજ માટેજ ખાસ હક અથવા અધિકાર તરીકે સાચવી રાખેલું હતું. જેમ હીંદુઓમાં શ્રાદ્ધ સરાવતી વખતે યજમાન જેહોતા (ઝંઓતા) થાય છે તેને ચોક્કસ બોલો બોલાવીને બેસાડી રાખે છે તથા ક્રિયા તેને હાથે કરાવે છે પણ ભણતર બ્રાહ્મણ ભણે છે તેમ બેહદીન અથવા હરએક આરાધના કરવા ઇચ્છનારને ઝંઓત તરીકે બેસાડીને કવરોનેમાં તેની નમ્રઅત બોલવા પછી મુખ્ય ભાગ (૧૯૫) રાધવી પઢતો હતો. પછી યસ્નેમૂચ્યમાં પાછો ઝંઓત બોલીને પુરું કરતો. જેમકે ઝંઓત રાધવીને તેની હજુરમાં કહે છે:—

‘હું’ ચાહું છું કે ફલાનો યજ્ઞ હયાં પોંહેચો ! હું’ તેની હાજરીને લાયક થવા તું ધર્મગુરૂની હજુરમાં તમામ ગુનાહો કબુલ કરીને પસ્તાવો confession કરે છું. પછી અશોષ જ સહીથી ઉત્તમ ન્યામત છે એમ એક, બે અને ત્રીજી વાર ખાત્રીથી માનીને જાહેર બોલું છું.

હવે હું જે મજ્જદયરન ઇંડ તે ચાહું છું. આ ફલાના વખતમાં ફલાના યજ્ઞની યજ્ઞશન [મીજ્યાનીની મીજલસ] (અથવા વલ્લ-ઇંડ ચારમાંનું જે હોય તે એકનું નામ લેવું) કરે.

એમ કહીને ‘યથા અહૂ વધર્યો’ એટલે “જેમ અહુરની ઇચ્છા છે” ...ઇંડ “ઝંઓત” બોલવા જાય છે. અર્થાત્ પેલા મગુસને કહેવા જાય છે કે અહુરને પસંદ પડે તેમ (acceptable થાય તેમ) તું પઢવાનું શરૂ કર.

લારે “તેમજ” રાધવી (રતુ) એ [એ સવાળનું કામ કરશ] “કારણ કે ‘અથ’=કારે ફેરફેની એજ શરત છે” (એ રીતે) “વીહવાન” (૧૯૫) “અશવને” (મોબેદે) ‘બોલવું’.

પછી જ્યારે તેણે પ્રતિજ્ઞા આપી તો તેનીથી જ તે કામ થવું જેમજે એમ કુદરતી રીતે અનુમાન થાય છે તેથી બાકીનો યસ્ત વગેરેનો

મુખ્ય ભાગ તેજ (રતુ) ભણે છે (૨) જેમાં કવિતા વગેરેનું મોહડે રાખીને ભણવાનું તે અથોરનાન ભણે એમજ સંભવે છે એહદીને (યજ્ઞમાનો laymen) ને તે અધિકાર કુદરતી રીતે નહિં હોય.

પછી “તાઓરચ્યા યજ્ઞમઘદે” લગી આવી રહે ત્યારે યજ્ઞમાન (અઓત) એ યથા અદ્ધ વધ્યો—યસ્નેમચ, અહ્માષ રઘેરચ, ધં પઢીને પુરૂં કરે.

cf. હીંદુ શ્રાદ્ધ, ગણપતિ વિષે (સાસુ વહુની લગાઈ નામની ચોપડીમાં) અને વેદાતી રોજમાં ચોખી ઓરત વાત કહેચ અને ધર ધણીયાની હુકારો પુરેચ તે, સમાહ પુરાણની કથા, ધં

[કદાચ દરેક કરદામાં એકકી બાબદ રતુ (રાધવી) બોલી રહેવા પછી તેની અસર થવાથી યજ્ઞમાન ‘અહુ રચ ખરેનંદાહુચ’ પઢતો હશે ‘તાઓરચ્યા યજ્ઞમઘદે’ સુધી].

હીરોદોતશના કહેવા મુજબ અસલમાં એજ રીતે હશે પછી પાઝંદ જમાનામાં એ વિસરાઇ જવાથી અથવા કોઇ બીજા સખખથી એ હીરોદોતશે જણાવેલી રીતની કુરખાનીનો ચાલ નીકલી જવાથી ફકટ મોહડે યસ્તો ભણવાનું રહ્યું હશે.

Conclusion:—આજે એહદીને યસ્તો ભણે છે તેમાં એક તો કિયાની વસ્તુઓ હાજર હોતી નથી, બીજું તો તેઓ અધિકારવાલું, અથવા નહિં અધિકારવાલું બધું ભણે છે, જે ગેરવાજબી છે.

પણ યજ્ઞસ્નેમાં આજે તો જેતી, આખું ભણે છે અને રાધવી થોડું ભણે છે તેનું કેમ ?

મુયની ચાલ અને ફસલના વખતસર આવવા ઉપર વરસની ગણતરી રાખી દિની કિયાકામો કરવાના કારણો.

—:૦:—

મહુમ એ. બરબેરજી એરચજી બળં.

આગલો ઇતીહાસ.

આપણા જરથોસ્તીઓ હાલમાં દર ૩૦ દિવસના ૧૨) મહીના ગણી તે પછીના પાંચ ગાથાના દીવસો ઉમેરી ૩૬૫ દિવસનું વરસ ગણીએ છીએ. ઇરાનથી હાદેસાના મારેલા હિંદુસ્તાનમાં આવ્યા પછી લગભગ એક હજાર વરસ સુધી તમામ જરથોસ્તીઓ તે પ્રમાણે ચાલ્યા હતા, તેવામાં ઇ. સ. ૧૭૨૧ માં એટલે આજથી ૨૦૫ વરસની વાત ઉપર જમાસ્પ નામે ઇરાંની મોખેદ ઇરાંનથી સુરત આવ્યો, તેણે ઇરાન અને હિંદુસ્તાનના જરથોસ્તીઓ વચ્ચે એક મહીનાનો તફાવત જોયો. પણ તે વેળા સુરતમાં ચાલતી રવાનના પગ વાલવાની તથા પદાંની અને વગર પદાંનીની ઝનુની તકરાર જોઇ પોતે વધુ યુતોચરા કીધી નહી. છતાં તે વખતથી લોકોના દીલમાં એ ફરક વિશે વસવસો ઉત્પન્ન થયો. એણે (જમાસ્પે) સુરતવાલા દસ્તુર દારામ કુમાના અને નવસારીવાળા દસ્તુર જમાસ્પઆશાને ઝંદ પેહેલવીની કેળવણી આપી હતી તથા એજ વરસની આખેરીએ પાછો ઇરાંન ગયો હતો.

જમાસ્પ ઇરાંનીના સમજાવ્યાથી યજ્ઞદજ્ઞદી ૧૦૯૧ થી સુરતમાં શેઠ માણેકજી એદલજી, અરમાનીના દલાલ, કદીમ રોજ માહ લણુવા લાગ્યા. ઇ. સ. ૧૭૩૬ માં જમશેદ નામનો એક ખેહદીન ઇરાંનથી સુરત આવ્યો. તેણે આ એક માસના ફરક વિષે સુરત અને મુંબઇમાં થોડા જાણીતા અધોરનાનો અને ખેહદીનોને સમજાવીને પોતાની ગણતરી તેઓના મગજમાં ઠેસવી.

જેથી યજ્ઞદેવદી' ૧૧૧૪, તા. ૬ થી જુન ૧૭૪૫ માં થોડાક જરથોશ્તીઓએ પોતાનો અસલ રોજ માહ ફેરવ્યો અને મજકુર સાલના રોજ ૨૯ માહ ૮ થી કદમી રોજ માહ લખવા લાગ્યા. મજકુર જમશેદ ધરાનીને દસ્તુર કાઉસ ફરદુનજી મુનજીમનો ટેકા હતો. અને એવણુ કદમીઓના પેહલવેહલા દસ્તુર પણ નેમાયા હતા. એ પ્રમાણે હિંદુસ્તાનના જરથોશ્તીઓ પેહલવેહલા સુરતમાં કદમી અને શેહનશાહી એ પંથમાં વેંહ્યાઇ ગયા. શેહનશાહી પંથના વડા મનચેરજી ખરશેદજી શેઠ તથા કદમી પંથના વડા ધનજીશાહ મનજીશાહ હતા.

ધ. સ. ૧૭૬૮ માં ભરૂચમાં કખીસાના સંબંધમાં ઉઠેલા ઝગડામાં ત્યાંના નવાબે એવું ઠેરવ્યું કે સુરત નવસારીની પંચાયત જેમ કહે તેમ કરવું. પંચાયતે ઠેરવ્યું કે જેમ અસલથી ચાલતા આવ્યા છીએ તેજ રોજ માહ લખવા. આથી બન્ને પક્ષો વચ્ચે ઝગડો પુસ્કળ વધ્યો હતો.

ધ. સ. ૧૭૮૨ માં ભરૂચમાં કખીસાની મારામારી એટલે સુધી વધી ગઇ કે એ ઝનુનમાં કેટલાએકો માર્યા ગયા હતા. બંદીખાના અને દંડની સજાઓ કેટલાકોએ ભોગવી હતી. એ અધ્યામમાં હોમાજી જમશેદજી નામે એક ખેહદીન ઉપર કોઇ હમેલદાર સ્ત્રીનું ખુન કરવાનો આરોપ મુકાયો તેની મુબંધમાં તપાસ ચાલી અને મજકુર હોમાજીને ફાંસીની સજા થઇ. પોતાના ધર્મની તરીકત અને રીતભાત જાળવી રાખવાને ખાતર એવણુ ફાંસી ગયા હતા એવું ધારીને આજસુધી એવણુની શેહનશાહીઓ બાજ કરે છે.

મુબંધમાં કદમી ટોલાનો પાયો કેાણે નાખ્યો ?

ધ. સ. ૧૭૮૦ માં સુરતના કદમીઓના વડા ધનજીશાહ મનજીશાહે મુબંધ આવી કદમી ટોલાનો પાયો નાખ્યો હતો. એ પછી ધ. સ. ૧૭૮૩ રોજ ૧૭ માહ ૧ કદમી યજ્ઞદેવદી' ૧૧૫૪ ને દીને મુબંધમાં કદમીઓ માટે એક આતશબેહરાંમ સ્થાપ્યા હતા. દસ્તુર મુલ્લાં કાઉસ રસ્તમ જલાલની દેખરેખ હેઠળ આ આતશબેહરાંમ પરચાયા હતા.

લગભગ ૫૦ વરસની શાંતી પછી ધ. સ. ૧૮૨૬ માં ભરૂચવાલા દસ્તુર અરપંદીઆરજી કામદીનજીએ જરથોશ્તીઓમાં કખીસો જાળવે છે એવું પુરવાર કરનારી “કદીમ તારીખ પારસીઓની કસર” નામની ચોપડી

સુરતમાં પ્રગટ કરી અને તે ચોપડી મુંબઈમાં આવ્યા પછી પાછી એ બાબતની તકરાર શરૂ થઈ. આ ચોપડીની તકરારોનો રદીઓ દસ્તુર મુદ્દાં શીરોએ “મુંબઈ સમાચાર” માં આપ્યો તેના જવાબો શેહનશાહીઓ તરફથી દસ્તુર ફરદુનજી દારાજીજી જમારપઆશાના, દસ્તુર એદલજી દારાજીજી સંજીજી તથા એવંદ ડોસાભાઈ સોરાજીજી મુનશી-એઓએ “અખબારે કબીસે” નામે ખીજું પત્ર ઉજી કરી તેમાં જવાબો આપ્યા. બન્ને બાજુઓ તરફથી “બોમ્બે કુરીઅર” અને “બોમ્બે ગેઝટ” જેવાં છત્રેજી પત્રોમાં શેહનશાહીઓ તરફથી શેઠ કેમ્પશર સોરાજીજી રેડીમની અને કદમીઓ તરફથી શેઠ સોરાજીજી પેસ્તનજી પાટકે લખાણો કર્યાં. એ પછી બન્ને પક્ષોએ રીતસર તકરાર કરવા લાયક ગ્રહસ્થોની કમિટી નેમી. તેઓએ મોગલ વેપારી અને બોલમાઓની મદદ લીધી. શેહનશાહીઓએ હાજી હાસમ નામના મોગલ વેપારીની અને કદમીઓએ આગા મહમદ શુસ્તરી વેપારીની મદદ લીધી.

ઇ. સ. ૧૮૨૭ ની આખેરીએ એ તકરાર વર્તમાન પત્રોમાં ચાલતી બંધ પડી. તોપણ બન્ને તરફથી ચોપડી ચોપાન્યા અસંખ્ય નીકળ્યાં. શેહનશાહીઓ તરફથી ઇ. સ. ૧૮૨૭ માં હાજી હાસમે કબીસો સામેત કરવા “સવાહે દોલ નશીસે શીઅસ્યા તોલ કબીસે” નામની ચોપડી પ્રગટ કરી અને તેનો ડોસાભાઈ મુનશીએ ગુજરાતીમાં તરજુમો કીધો અને છપાવ્યો. એનો જવાબ મુદ્દાં શીરોએ ફારસીમાં એજ વરસમાં “અદ્દે કવીએ” નામની ચોપડી મારફતે આપ્યો અને તેનો મોમ્બે ફરદુનજી મરઝ્યાને ગુજરાતીમાં તરજુમો કીધો, હાજી હાસમે એના વજતા જવાબમાં “દફ્ટેલ હજલ” નામની કેતાબ રચી જેનો પણ ઇ. સ. ૧૮૩૬ માં ગુજરાતી તરજુમો કરાવ્યો. એ ઉપરાંત શેહનશાહીઓ તરફથી દસ્તુર એદલજી દારાજીજી સંજીજીએ કબીસો સામેત કરવા “મોરેહ વહીજક” નામની કેતાબ ઇ. સ. ૧૮૨૮ માં રચી જેનો જવાબ દસ્તુર મુદ્દાં શીરોએ “અવી-ઝેહ દીન” નામે ચોપડીમાં આપ્યો.

વળી ઇ. સ. ૧૮૨૮ માં દસ્તુર મુદ્દાં શીરોએ તારીખની ગણતરી સાથની “રેસાલે એસ્તે સફાલત” નામની ચોપડી જાપારી ત્યારે શેહનશાહીઓએ ઇ. સ. ૧૮૩૩ માં કબીસાની તરફેતમાં ઇસફાનથી આવેલા મેહે-જરો ગુજરાતી તરજુમો સાથે છપાવ્યાં. અને દરેક બાજુને એજ બાબતની તકરારનાં સાહીત્ય ઉપર ૪૦ હજારનો ખર્ચ થયો હતો. તકરાર

આ તબક્કે બંધ પડી. અને એ રીતે કદમીઓનો એક ધણોજ નાનો પ્રાંત શેહનશાહીઓથી ભુદો પડ્યો.

મરહુમ શેઠ ખ. રૂ. કામા અને ખીજઓની જેહમત.

હવે કેટલાએક શેહનશાહી ટોલાના વિદ્વાન ધર્મ અભ્યાસીઓ જેઓમાં શેઠ ખરશેદજી રૂ. કામા કદમી છતાં દીનમાં કપીસો કરવાનું ફરમાન છે તથા ગાહમ્બારના અર્થ ઉપરથી તેના જશનો રૂતુઓ સાથે સંબંધ રાખે છે, એવું સાબેત કરવા અભ્યાસથી ભરપુર લખાણો કરવા લાગ્યા. મરહુમ શેઠો દાદાભાઈ નવરોજી, નવરોજી ફરદુનજી અને સોરાબજી શા. બંગાલી અને ખીજ કેળવાયલા શેઠોનો એવણને મળ્યુંત ટેકા હતો. આશરે ૬ દાહેકા ઉપર એ સાહેબો આફતાબની ચાલ પ્રમાણે વરસની ગણતરી કરી જમશેદી નવરોજીથી પોતાનું નવું સાલ ગણવા લોકોને સમજાવવા લખાણો અને લાખાણો કરતા રહ્યા હતા. “જરથોસ્તી અભ્યાસ” નામના શેઠ ખ. રૂ. કામાએ ૧૮૬૬ થી પ્રગટ કીધેલાં ચોપાન્યાઓમાં ગાહમ્બારની રચના અને રોજ માહતી શુદ્ધ ગણતરી વિષે કાબેલીઅત ભરેલાં લખાણો કીધાં હતાં.

મરહુમ અરદેશર સો. દસ્તુર કામદીનના વિચારો.

એજ અરસામાં કામાજીની તકરારો વિરૂદ્ધ મરહુમ શેઠ અરદેશર સો. દસ્તુર કામદીને જામે જમશેદમાં લખાણો કરવા માંડ્યાં હતાં. મી. કામદીનની મુખ્ય તકરાર એ હતી કે જે ગાહમ્બારો ફસલના જશનો છે અને રપિથ્વનની ક્રિયા ગરમીની મોસમમાંજ થવી જોઈએ અને તેમ નહીં કરીએ તો ક્રિયાકામ રદ થાય છે એવું ચેકીન જરથોસ્તીઓમાં ફેલાય તો દક્ષીન ગોલાધર્માં વસનારા જરથોસ્તીઓને ઉતરગોલાધર્માં રહેનારાઓથી ઉલટીજ ગણતરી કરવાની ફરજ પડે. તેવણ સાહેબે પોતાના ચોપાન્યામાં જણાવ્યું છે કે:—

“આફતાબી વરસ ૩૬૫ દીવસનું છે એવું આપણે જાણ્યે છીએ છતાં ૩૬૫ દહાડાનુંજ કયાં કરીએ છીએ, એ આપણને હાલના એલમ હુજરતા જમાનામાં જેજ આપવા જોગ નથી, બલકે આપણે ખોટું રસ્તે ચાલ્યે છીએ એવા એકરાર કરવાની આપણને ફરજ

પડે છે અને તેથી જુદીનો આગળ આપણને ખેતલતલાગે છે.” માટે તેનો ઉપાય થઇ શકતો હોય તે કરવો.”

(જુઓ મજકુર શેઠનું ચોપાનું નામે “પારઓસીનું નવું તથા કસરનું વરસ” પાનું ૧૦; ઇ. સ. ૧૮૮૨ માં પ્રગટ થયેલું.)

ઉપલું આ મરહુમ શેઠનું લખાણ આપણને સાફ સુચવે છે કે જમશેદી નવરોજીથી આપણું સાલ શરૂ થયલું જેવાને એવણુ સાહેબ જરૂરનું ધારતા હતા. ૧૨૦ વરસે એક મહીનો વધારવાનું કામ આજના આપણાં રાજપાત વગરના જમાનામાં ધણું મુશ્કેલ કેમ છે તે વિષે ખુલાશો કરીને એવણુ સાહેબ સેવટે જણાવે છે કે

“જમશેદી નવરોજીને દીવસે આખી દુન્યામાં રહેતાં સર્વ જરથોસ્તીઓએ પોતાનું વરસ તા. ૨૧ મી માર્ચે ગણવાનું શરૂ કર્યું અને ગાહમ્પારોને રૂતુઓના જશનો નહીં પણ પેદાશોના જશનો જેમ ગાહમ્પારની આફ્રીનમાં છે તેમ એતેકાદથી માનવા દેવું. રૂતુઓ હોય ત્યારેજ ગાહમ્પાર કરવા એવો વિચાર જુલ બરેલો થાય છે.”

શેઠ અ. સો. દ. કામદીને શેઠ કામાજીના વિચાર વિરૂધ્ધ જે લખાણો કીધાં હતાં તે ધણાંજ સમ્યક્તા બરેલાં અને કામાજીનું માન સચવાય એવી દૃષ્ટનાં હતાં. તારી મારી, તોછડાઇ અને આપ ખુદીથી સદ્નતર નીરાલાં હતાં. એવીજ રીતે પોતાના વિચારોથી વિરૂધ્ધ લખનારાઓની સામે જવાબ આપતાં જે લખાણ કરવામાં આવતાં રહે તે તેને સમજી અને ભણેલાઓ આવકાર આપતા રહે. પણ હું કોણ અને તું કોણ, હું ખરો અને તું ખોટો—બસ અમે લખીએ તેજ પ્રમાણે તમોએ ચાલવું નહીંતો ખાનાખરાખી અને દીન દુખાઇ જશે. આવાં લખાણોથી સમજીઓમાં કચવાત પેદા થાય છે, અને તેવા લખનારાઓની વાજખી દલીલો ઉપર પણ ખ્યાન અપાતું નથી.

ફસલી પંચાંગ બનાવનારી કમિટી.

હવે આપણે આગલ ચાલ્યે, કામાજી અને કામદીનજી વચ્ચેની તકરારના લખાણોથી લોકોના મોટા જથ્થાનું ખ્યાન રોજ મહાની ગણતરી નક્કી કરવાના વિચારો તરફ ખેંચાયું. રાસ્ત ગોઠતાર અને જામે જમશેદમાં

ધણ્યાં લખાણો અવાર નવાર થતાં રહ્યાં. મરહુમ શેઠ કેપસર નં કાપરા-
જીએ એ માટે ધણી ઉલટ પકડી. “રાસ્ત ગોક્તાર”ની આગેવાની હેઠલ
આ તકરારને નીચમસર હાથ ધરી પુરતી શોધખોલ કરી શુદ્ધ રોજ
માહની ગણતરીનું નવું પંચાંગ બનાવવા માટે ઇ. સ. ૧૮૯૫ માં એક
મંડળી ઉભી કરવામાં આવી જેનું નામ “જરથોસ્તીઓનું વર્ષ” સુરજની
ચાલના કુદરતી વર્ષ સાથે મેલવીને શુદ્ધ રોજ માહની ગણતરીથી એક
નવું પારસી પંચાંગ બનાવવા માટે ઠરાવેલી કમિટી” આપવામાં આવ્યું.
આ મંડળીની ૧૦૦ બેઠકો ફોર્ટ એન્ડ પ્રોપ્રાયટરી હાઇ સ્કુલમાં મલી
અને તેની દરેક બેઠકની મીનીટ “રાસ્ત ગોક્તાર” પત્રમાં નિયમીત
છપાઇ. એ બેઠકો દરમિયાન પુરતી જોસ્તેજો તથા તકરારો કરી ૧૦૦ મી
બેઠકમાં કરેલા ૧૧) માં ઠરાવ મુજબ સઘળી જોસ્તેજોને એક સંક્ષેપ
રીપોર્ટ ધડી કહાડવા નીચલા ગ્રહસ્થાની એક સખ કમિટી નેમી:-

શેઠ ખ. રૂ. કામા,

એવંદ શેહેરીઆરજી દા. ભર્યા,

એ. તેમુરસ દીનશાહ અંકલેસરીઆ,

મી. મેહરજીભાઇ ના. કુકા,

અને મી. બેહરાંમગોર તે. અંકલેસરીઆ.

આ સખ કમિટીએ લીધેલી મેહનતમા છેલ્લા બે ગ્રહસ્થાનો મોટો
હીરસો હતો. અને તેનો રીપોર્ટ મીં કુકાએ એકલે હાથે સઘળી દલીલોનો
પુરતો તોલ કરી ધડી કહાડ્યો હતો, જે તા. ૨૭ મી અક્ટોબર ૧૯૦૨
ને દીને છપાવી કમિટીના સભાસદો માટે પ્રગટ કરવામાં આવ્યો હતો.
અને તેમાં સુધારા વધારા કરવા માટે તે ઉપર ફરીથી તકરારો ૧૦૧
મી બેઠકથી શરૂ થઇ હતી. મજકુર રીપોર્ટ બીજી ૧૦ બેઠકમાં સુધારા
વધારા સાથ વાંચીને ઇ. સ. ૧૯૦૪ માં બહાલ રાખવામાં આવ્યો હતો.

કમિટીની મીનીટ બુક અને બીજા દસ્તાવેજો મુદ્દાં શીરોઝ કેતાબ-
ખાનામાં રેકર્ડ્સ તરીકે રાખવાનો ઠરાવ થયો હતો. ઉપલી કમિટીના સરનશીન
તરીકે મરહુમ શમસુલ-ઓદમાં દસ્તુર હોશંગજી જામારપજી હતા. એ
રીતે ઉપલા વિદ્વાન દસ્તુર, એવંદો અને અબ્યાસીઓએ એ બાબત ઉપર
નજદીક એક દાહકા સુધી મેહનત લઈ જમશેદી નવરોઝથી નવું વરસ
શરૂ કરવાની બલામણુ કીધી હતી.

મરહુમ કામાજી દુએ મહીનાને પેહેલો ગણવા દલીલ કરતા હતા પણ ખીન્ન અબ્યાસીઓ તેની વીરુદ્ધ થઇ ફરવરદીનનેજ પેહેલો ગણવા વાજખી રીતે તકરાર કરતા હતા. ડાકટર માણેકજી બમનજી દાવરે એ અરસામાં એક ચોપાન્યું નામે “જરથોશ્તી પંચાંગને પેહેલો મહીનો કયો” પ્રગટ કર્યું હતું તેમાં એવણે ધણીએક દલીલોથી ફરવરદીન મહીનો પેહેલો સાબેત કરીધો હતો.

ફસલી સાલ મંડળ.

“જરથોશ્તી ફસલી સાલ મંડળ” એવે નામનું એક મંડળ શેઠ ખ. ર. કામા અને ખીન્ન કેલવાયલા એવંદો તથા બેહદીન સાહેબોએ તા. ૨૧ મી માર્ચ ૧૯૦૬ ને દીને સ્થાપ્યું હતું. ફસલ પ્રમાણે તેઓ ગાહમ્યારો અને ખીન્ન જશનો ભેગો મેળાવડો કરી કરતા રહ્યા હતા. સારખાદ તેને વ્યેહવાર ૩૫ આપવા માટે શેઠ મેહરવાનજી મનચેરજી કામાની આગેવાની હેઠલ ધણીએક જરથોશ્તીઓ સાથે જોડાઇને એક જુદો પંથ ઉભો કર્યો અને અફરગાન બાજ ઉપરાંત ઇજશને વંદીદાદનું પાવમેહેલનું કામ કરવા પગારદાર મોબેદો રોક્યા તથા પોતાના દસ્તુર તરીકે એક ભણેલા અબ્યાસી એવંદ ખરશેદજી એરચજી પાવરીને તેના દસ્તુર નેમ્યા. આ અખતરો ફતેહમંદ નીવડ્યો નહી. દસ્તુરજીએ રાજનામું આપ્યું અને હાલ આ સંસ્થા નાણાની તંગી અને ખીન્ન અનેક કારણોને લીધે રીખતી હાલતમાં હજી હૈયાત છે. શેઠ મેહરવાનજી કામાજી પોતે કદમી હોવા છતાં ફસલી તરફ યેકીન રાખી આ સંસ્થાને ટેકાવવા ઘણું મથણું કરી રહ્યા છે, પણ એવણે દસ્તુરો, એવંદો અને અબ્યાસીઓ તેમજ લોકોના મોટા જથ્થા તરફથી મદદ અને ઉત્તેજન જેવું જોઈએ તેવું મલતું નથી. તેનું કારણ મને એ લાગે છે કે રોજ માહ ફેરવવા માટે જે દિની ક્રિયા, મોબેદોને નવાં બરશનુમો, નવા આલાતો વગેરે બનાવવા સાથે ક્રિયાઓની ઘટતી તરતીજથી કામ કરવામાં નહી આવવાથી લોકોને યેકીન બેઠું નથી.

મજકુર ફસલી મંડળનું ક્રિયા કામ શરૂ થયા પછી ૧૯૨૪ માં કદમી દસ્તુરજી દીનશાજી મા. ગરડાએ જાહેર ન્યુસપેપરોમાં તેની વીરુદ્ધ લખાણો કરીયાં અને ૧૯૨૪ ના સાલમાં ચોપાન્યું નામે “ફસલી

સાલનો ફસલો” કહાડીને લોકોને રોજમાહ ફેરવવાના ગેરફાયદા, તેનું તકલીદીપણું, દિની ક્રિયાને પુગતો ઘોઠો અને “ફસલી સાલ એ ખ્રીસ્તી રોમન કેથોલીક પોપ ગ્રેગરીનો સુધારો છે.” તેનેથી પરહેજ રહેવાને જરથોસ્તી દિનદારોને સખત તાકીદ કાઢી છે. એવણુ સાહેબ તો કહે છે કે ૪ વરસે એક દીવસ વધારવો તો શું પણ ૧૨૦ વરસે એક મહીનો વધારવાનો પણ ઠેરાવ કરવો નામુનાસેબ છે વગેરે. મરહુમ શેઠ નવરોજી મ. મોખેદજીએ પણ ફસલી સાલની વીરૂદ્ધ એક ચોપાન-યું કહાડયું હતું, અને તેમાં ગાહમ્યારો, રપિથવન વગેરેના ધર્મ અબ્યાસીઓએ કીધેલા અર્થ બરોસા વગરના જણાવ્યા હતા. આય આમન સામન જુમખેસ અને ઝગડાઓ ચાલુ હોવાથી કોણુને ખરો અને કોણુને ખોટો માનવો તે ૧૫૯૬ દિનદારો શકમદ થયાં હતા.

હાલના ઇરાનના શાહ રેઝાશાહ પહેલવી અને મુસલમાન રૈયતનો ઠરાવ.

ઉપર લખ્યા મુજબ દામાદોલ થયલા હિંદુસ્તાનના જરથોસ્તીઓને ચાલુ વરસમાં આપણાં વહાલાં ઇરાન વતનમાં થયલા નવા ફેરફારો નવો રાજ અમલ અને નવા શાહનામદાર રેજાશાહ પહેલવી રાજ આશાન ઉપર ખીરાજતાંજ મોહમમદી રાજ માહ પડતા મેલી પોતાના અસલી ન્યાગાન જમશેદ અને નોશેરવાનની રીત મુજબ જમશેદી નવરોઝથી પોતાનું નવું વરસ શરૂ કીધું એટલુંજ નહીં પણ મહીનાઓને પારસી નામો આપ્યાં તથા ફરવરદીનને પહેલો મહીનો ઠેરવવા પોતાની તમામ રૈયતને હુકમ કીધો અને તે મુજબ ગયા જમશેદી નોરોઝથી તેનો અમલ પણ થયો છે. આ ખુશ ખતર જેવી હિંદુસ્તાનમાં મલી કે અત્રેના જરથોસ્તીઓ શું શેફનશાહી કે કદમી તેમજ ઇરાની જરથોસ્તીઓમાં ઉત્સાહ ફેલાયો, તેઓએ પોતાના અસલ વતન ઇરાનના શાહને પારસીઓ તરફ પ્યાર બતાવતા, પારસીઓને પોતાના બાપ્તઓ ગણી ઇરાનમાં બોલાવતા, એટલુંજ નહીં પણ પારસીઓના મહીનાઓ એખત્યાર કરી તેને અમલમાં મેલતા જોયા ત્યારે તેઓએ પણ જમશેદી નવરોઝથી પોતાનું વરસ શા માટે નહીં ગણવું તે માટે સવાલો ઉભા કીધા. શેઠ દીનશાહ ઇરાની, સોલીસીટર કેલવાયલા દસ્તુરો અને અબ્યાસીઓ ઉપર પત્રો લખી જમશેદી નવરોઝથી નવું વરસ શરૂ કરવું રવા છે કે કેમ તે

માટે પુછાવ્યું. જેના જવાબો કકડે કકડે જામે જમશેદ અને બીજા પારસી વતમાન પત્રોમાં પ્રગટ થાય છે. આપણે તે ઉપરથી જોઈએ છીએ કે અબ્યાસી સાહેબો મોટે ભાગે એકમતીથી કહે છે કે જમશેદી નવરોજીથી આપણું નવું વરસ શરૂ થાય તે ઇચ્છવા જોગ છે અને તે માટે ધર્મની કશી બાધ નથી પણ ઉલટું ધર્મનું તે ફરમાન છે.

દસ્તુર મીનાચેહર કએખુસરો અને મી. મેહરજીભાઇ માદન.

એક ગમથી મી. દીનશાહ ધરાની, સોલીસીટરની ઉપર મુજબ ચલવલ ચાલી રહી છે ત્યારે બીજી ગમથી દસ્તુર મીનાચેહર કેખસર જમારપચાશાના અને એવર્ડ મેહરજીભાઇ પાલનજી માદને પણ એ બાબત ઉપાડી લઇ જામે જમશેદમાં લખાણ કરી એ સવાલ હાલમાં ચરવાતોજ રાખ્યો છે. જામે જમશેદના અધીપતિ સાહેબ કદમી હોવા છતાં ગઇ તા. ૧૦-૮-૨૬ માં કદમી નવાં વરસને દીવસે એ કોમને મુખ્યારકબાદી આપતાં દુઆ ચાહી છે કે “રોજ માહતી ગણતરીમાં થતી આવેલી ભુલ સુધારવા માટે જે સુચના કોમ સમક્ષ હાલમાં મેલાઇ છે તે બાબે સઘળા જરથોશ્તીઓ હડાપણ દુરઅંદેશીથી વિચાર કરીને એવો ઘટતો ફેરફાર કરે કે જેથી બંને ટોળા પાછા એકત્ર થાય.” અબ્યાસીઓની કમિટી નેમવા તથા એ બાબતનો વિચાર કરી રીપોર્ટ કરવા પારસી પંચાયતના માનવંત અકાબરો જોગે એક પત્ર લખી તેઓ ઉપર મોકલવા હાલ એક ચરજ ધડાઇ છે અને તેની ઉપર કોમના મોટા ભાગે પોતાની સહી કીધેલી જણાય છે. એ બાબે એવર્ડ મેહરજીભાઇ માદન ઉલટથી કોશેશ કરી રહેલા છે. આપણે ઇચ્છીશું કે એવાણી એ કોશેશનું ફતેહમંદ પરીણામ નીપજે.

પારસી ફેદરલ કાઉન્સીલે પુછાવેલો સવાલ.

મુંબઇમાં ઉભી થયેલી “પારસી ફેદરલ કાઉન્સીલ” નામે એક મોલાવાળી સંસ્થા સ્થાપવામાં આવી છે જેમાં મુંબઇના સઘળા મંડલોના પ્રતીનિધિઓ સામેલ છે, તે કાઉન્સીલ તરફથી ગયા માસમાં એક પત્ર લખી મુંબઇની અને બાહારમાંની અંબુમનને પુછાવ્યું છે કે દિની સાલ ૨૧ મી માચ્ યાને જમશેદી નવરોજીથી શરૂ કરવું વાજબી છે કે ? આ સવાલ “અથોરનાન મંડલ.” “જશન કમિટી” વગેરે બીજાં ધાર્મિક

મંડલોને પણ પુછાવ્યો છે, તેજ પ્રમાણે આપણી દાદરની અનનુમનનો અભીપ્રાય પણ માગવામાં આવ્યો છે.

જમશેદી નવરોઝથી આપણું વરસ શા માટે શરૂ કરવું જોઈએ.

હવે આપણે જોઈએ કે “જમશેદી નવરોઝ”થી આપણું દિની સાલ શા માટે શરૂ કરવું જોઈએ. કારણ કે હજારો વરસની વાત ઉપર આપણા પેશદાદીઆન પાદશાહ જમશેદે ધરાન સર જમીનમાં પોતે સુધારા વધારા અને શોધખોલ કરીને તે સ્થાપ્યું હતું. શાહનામા અને બીજાં પહેલવી ફારસી પુસ્તકોમાં તેની શાહદત મળે છે. જમશેદે સ્થાપેલાં આ જશનને તેની પછી ક્યાંતી અને સાસાની પાદશાહો દર વરસે ઉજવતા હતા અને આજની ધડી સુધી ધરાનના પાદશાહો જોડે તેઓ અરબના જુલમથી મુસલમાન થઇ ગયલા છતાં ઘણી હોંસથી પાલે છે. ધરાનમાં વસ્તી જરથોસ્તી કોમ તેમજ હિંદુસ્તાનમાં વસ્તા પારસીઓ પણ તે આજ સુધી પાલતા આવ્યા છે. જમશેદ પાદશાહે એ જશન વસંત રતુની શરૂઆતમાં અને જે દીવસે રાત અને દીવસ સરખો થાય તે દીવસે યાને કુલ ખુદરતની ખુશાલીના દીવસે કરવાનું જરૂરનું ધાયું હતું. જમશેદી નવરોઝ બહારની મોસમની શરૂઆતથીજ તે અસલના જમાનાથી આજ સુધી થતો આવેલો છે એજ તેની મુસ્તકીમ શાહદત છે.

રતુ અને ફસલનો ખુલાસો.

હવે આપણને અવસ્તાના કેટલાંએક લખાણો ઉપરથી એવા સાર મળે છે કે આપણું વરસ ફસલી છે. ફસલ فصل નો અર્થ મોસમ હન્ગામ, રૂઝગાર, કમાન, ગાહ વગેરે થાય છે. અને તેનો અર્થ એક સરખી રીતે વખત ફારસી ‘વકત’ થાય છે. ફસલ યાને મોસમ અથવા રતુ આખા વરસમાં એક સરખી રીતે આવ્યા કરે છે અને તે પૃથ્વી સુરજની આસપાસ ૧૨ માસમાં ફરતી રહે છે તેને લીધે છે એવું વિદ્વાનોએ નક્કી કરીધું છે.

ફસલ અથવા મોસમ માટેનો અવસ્તા શબ્દ “રતુ” رتو છે. રતુને મલતો સંસ્કૃત શબ્દ ऋતુ છે. વખતસરની બંદગી માટે “રતુ ફરીતી” શબ્દ છે. ઈજશને તથા વીસ્પરદના અવસ્તામાં વખતસરની બંદગી કરવાની જરૂરીઆત દર્શાવનારા ફકરાઓ મળે છે. ગાહખારના

આફ્રી-ગાનમાં “અઝઝે રતુફરીતીશ” એટલે વખતસરની અંદગી કરવાની અઝઝે યાને જશને તાંકનાસર કરવાનો ઇસારો મલે છે. ગાથાની ક્ષતુમ-નમાં “ગાથાઝો રતુફશઝો” એટલે “વખત ઉપર પાદશાહી ભોગવનાર ગાથા” ને આપણે યાદ કરીએ છીએ. “રતુ” શબ્દનો ખીજે અર્થ ફારસી ‘રદ’ ઉપરથી સાચો મળ્યો, સચાઇ ઉપર ચાલનાર અથવા સરદાર પણ થાય છે. વીરપરદ જે આપણાં ક્રિયા સાથનાં ભણતર અંદગીનું નામ છે તે અવસ્થાના ‘વીરપ’ અને ‘રતુ’ એટલે કે તમામ રતુઓ તે ઉપરથી રતુઓની આરાધના કરવાનું ભણતર તે “વીરપરદ” અથવા ખીજ રીતે તમામ સરદારોની આરાધના કરવાનું ભણતર પણ થાય છે. ગાહમ્યાર અને ખીજ હીંગામેને લગતી વાત આવે ત્યાં એનો અર્થ રતુજ કરવામાં આવેલો છે, દાખલા તરીકે “હાવનીમ આ રતુમ” એટલે હાવનનો વખત અને “અહુરેમ મજદાંમ અષવનેમ અપહે રતુમ” યાને અશોષનો સરદાર અશો અહુરમજદ.

ગાહમ્યાર.

વીરપરદના પેહેલા અને ખીજ કરદામાં વરસમાં આવતા છ ગાહમ્યારોને નામ બનામ યાદ કરવામાં આવ્યા છે. ઇજશનેના ૧ લા અને ખીજ હામાં જ્યારે આ ગાહમ્યારોને તેઓના ફક્ત નામ સાથેજ આરાધ્યા છે ત્યારે વીરપરદમાં આ ગાહમ્યારો કયા હીંગામ ઉપર પડે છે, તે પણ તેના વિષેશણ સાથે જણાવ્યું છે. દાખલા તરીકે પેહેલા હામાં ફક્ત “મેદીઓજરેમ જે અશોષનો હિંગામ છે તેને હું મીજલસમાં આદરમાન આપું છું.” એમ આવે છે ત્યારે વીરપરદના પેહેલા કરદામાં આવે છે કે “પુર લીલોતરીના વખતવાળો જે મેદ્યોજરેમ ગાહમ્યાર છે તેને હું મીજલસમાં આવકાર આપું છું” એમ ખાસ લખેલું છે.

પેહેલા ગાહમ્યાર મેદીઓજરેમનો અર્થ આપણે કરીએ. એનો અવસ્થા શબ્દ ‘મધ્ય’ અને ‘જરેમ્ય છે.’ ‘મધ્ય’ ‘મય’ મધ્ય, સંપુર્ણ અને ‘જરેમ્ય’ એટલે લીલોતરી; ‘ઝરી’=‘હરી’ એટલે લીલું, ધાતુ ‘ઝર’ એટલે લીલું થવું. લીલાસને વાસ્તે હરી, હરીઆલી બોલ જણીતો છે. એ ઉપરથી ‘ઝરીગ્યોના’ તાજ લીલાં રંગનું, ‘ઝરીમ્ય’=તરાવત, લીલોતરી, “ઝરી-મ્યાવ-તેમ” લીલોતરી આપનાર, ‘ઝરેમ’=લીલોતરી, વસંત ‘ઝરેમ્ય’=લીલોતરીને લગતું, વસંતને લગતું. ફારસીમાં ‘ઝરીન યુન’ તાજ લીલા રંગનું

એ શબ્દ આવે છે, જે અવસ્તાના ‘ઝરરીગઓન’ને મંલતો છે. (ભુવો મરહુમ એવંદ કાંગાની અવસ્તા ડીક્ષનરી) ‘મધ્યો ઝરેમ’ શબ્દનો ખુલાસો આટલો લંબાન આપવાની જરૂર એટલા માટે પડી છે કે કેટલાએક સાહેબો દલીલ કરે છે કે ‘ઝરેમ’ શબ્દનો અર્થ લીલોતરી થતો નથી, પણ ફારસી ‘ઝર’ એટલે પીળું ઉપરથી એનો અર્થ પીળાસ થાય છે. અલબત્ત ‘ઝરરી’નો અર્થ પીળું પણ થાય છે, તેમજ લીલું અથવા લીલાસ લીલોતરી પણ થાય છે તે દેખાડવાજ ઉપર લંબાનથી આપ્યું છે.

એજ રીતે ‘મધ્યોશેમ’નો અર્થ ‘મધ્ય’+‘ઉશ્મ’ પુર ગરમી, ગરમીનું મધ્ય એવો ખુલ્લો થાય છે, જે કાઠપણ ના પાડી શકતું નથી. ‘મએદયામરય’ નો અર્થ સરદીનું મધ્ય એવો કરવામાં આવેલો છે. બીજા ગાહમ્યારોના અર્થો નહી નથી પણ જ્યાન સનાશીને આધારે તેનો અર્થ રૂતને લગતોજ થાય છે. ત્યારે વળી સવાલ કરવામાં આવશે કે તમે બીજા ગાહમ્યારોના હિંગામ સર અર્થો કરી શકતા નથી તો કબુલ કરો કે ગાહમ્યાર એ રૂતઓના જશનો નથી પણ પેદાયશોનાજ જશનો છે. આપણે એ સાહેબોને નમનતાઇ સાથે જણાવીયું કે ગાહમ્યારના અર્થો પેદાયશની ઉત્પત્તિના છે એમ તમે કહી શકો છો કે? અથા નહી પણ એકજ ગાહમ્યારનો અર્થ જ્યાન સનાશીને આધારે તેવો તમે અંધ ખેસાડો છો કે? ફાઇલાલોજીસ્ટોએ તો લગભગ અથા ગાહમ્યારોના અર્થ કરી આપણે બતાવ્યું છે કે તેઓ રૂતઓ સાથેજ સંબંધ રાખે છે. ટુંકમાં ત્યારે દિનદારોની ખાત્રી થશે કે મરહુમ શેઠ ખ. ર. કામા પોતાના “જરથોશ્તી અભ્યાસ” નામના ચોપાન્યામાં અને બીજા એવંદ અભ્યાસીઓ પોતાના લખાણો અને ભાષાણોમાં ગાહમ્યારો તે રૂતઓના જશનો છે એવું ખાત્રી ભરેલા અર્થો અને ખુલાશાઓ સાથે સમજાવી ગયા છે. મરહુમ સરદાર દસ્તુર હોશંગ જામારપે પોતાની વાએજેમાં, ૩૦ જીવનજી જમશેદજી મોદીએ પોતાના ભાષાણોમાં, મરહુમ એવંદ શેહરીઆરજી ભર્યા, તેહમુરસ અંકલેસરીઆ, એદલજી આંટીઆ, કાવસજી કાંગા વગેરેએ પોતાના વિધ્વતા ભરેલા લખાણોમાં ગાહમ્યાર તે રૂતઓના જશનો છે એમ સાફ જણાવેલું છે. એટલુંજ નહી પણ મેહરજીરાણાના ખાનદાનના એક જણીતા ધમના અર્થગ અભ્યાસી જુના વિચારને મજબુત વળગી રહેનાર, ક્રિયાકામો પોતાને હાથે કરનાર, અને મોખેદ

સાહેબોના ઉપરી તથા ક્રિયા વખતે તેઓને રસ્તો દેખાડનાર દસ્તુર એરચ્છ સોરાખજી મેહરજીરાણા પોતાની બનાવેલી “રેહબરે દીને જરથોસ્તી” નામની કેતાબને સફે ૧૬૬ મે ગાહમ્બારોના અર્થ આપતાં ‘મેદીઓઝરેમ’ને “પુર લીલોતરી”નો વખત, ‘મેદીઓશેહેમ’ને “પુર ગરમીનો વખત” ‘પએતેશેહેમ’ને “અનાજ તથા મેવાનો વધારો થવાનો વખત”; ‘અમયાગ્રેમ’ને “ગરમીની આખેરીનો વખત, એ વખતમાં માણસ તથા હેવાનોમાં જોરનો વધારો થાય છે.” ‘મેદીઆરેમ’ને “સરદી તથા ફરશુદનો વખત” તથા ‘હમસ્પથમએદેમ’ને “રાત દહાડો સરખો થવાનો અને સરદી ગરમીનો ખરાબર વખત અને ધજશને આરાધના કરવાનો વખત” એમ સાફ ખુલ્લું લખેલું છે.

“યામરયામ્ય હુધીતીમ યજમમદે” ફક્સલના ખરાબર વખતસર આવવાને, યાને ગાહમ્બારોને અમે આરાધ્યે છીએ. (જુઓ વીરપરદ ૨ જે કરદો).

મરહુમ મી૦ મનસુખ પણ એ વિચારને મલતા હતા અને જમશેદી નવરોઝથી નવું વરસ થયું જોવા ચાહતા હતા. (જુઓ એવણુના બાપણો).

બુનદેહેશની શાહદત.

ગાહમ્બાર વિષે “બુનદેહેશ” નામની આપણી પેહેલવી કેતાબ શું કહે છે તે હવે જોઈએ.

“દીનમાં કહે છે કે મે’ (દાદાર હોરમજદે) દુન્યાની પેદાયશ ૩૬૫ દહાડામાં તમામ કીધી. એક વરસમાં છ ગાહમ્બારો પુરા થાય છે. પેહેલાં દીવસ ગણવો અને પછી રાત કારણ કે પેહેલાં દીવસ થાય છે અને પછી રાત. મેદીઓશેમ ગાહમ્બાર જે તીર મહીનાના ખોરશેદ રોજ પડે છે ત્યાંથી તે મેદ્યારેમ ગાહમ્બાર જે દેહ મહીનાના એહરામ રોજ પડે છે ત્યાંસુધી દહાડો નાહાનો થાય છે અને રાત મોટી થાય છે અને વલી મેદ્યારેમ ગાહમ્બારથી મેદીઓશેમ સુધી રાત નાની થાય છે અને દીવસ મોટો થાય છે. હુનાલાનો એક દીવસ એટલો મોટો હોય છે કે શીઆલાના બે નાહાના દીવસ જેટલો અને શીઆલાની એક રાત એટલી મોટી હોય છે કે હુનાલાની બે

નાહાની રાત બરોબર. હમરપથમએદેમ ગાહમ્યારમાં.....રાત અને દીવસ પાછો એક સરખો થાય છે.”

(જુઓ જરથોસ્તી અધ્યાસ પાનુ ૪૧૧-૪૧૨)

બુનદેહશના આ ફરરા ઉપરથીસાફ જણાય છે કે ગાહમ્યારને ફસલ સાથે સંબંધ છે. આપણે જમશેદી નવરોજથી વરસની શરૂઆત કરીએ તોજ મેદીઓશેહેમ ગાહમ્યારથી મેદીઆરમ ગાહમ્યાર સુધી દહાડો નાનો અને રાત મોટી થતી જાય અને એ પ્રમાણે હમરપથમએદેમ ઉપર રાત અને દીવસ સરખો થાય.

હામીન અને ઝમેસ્તાન.

વંદીદાદની પેહેલી પરગરદ પ્રમાણે અસલ ઇરાનવેજમાં ૧૦ મહીના શીઆલો અને એ મહીના ગરમી હતી. એ ઘણાજ આગલા ઝમાનામાં જ્યારે આપણા વડવાઓ ઉત્તર તરફ રહેતા હતા ત્યારે, પણ ત્યાર પછી જેમ દક્ષિણે આવતા ગયા તેમ સાત મહીના ગરમી અને પાંચ મહીના સરદીના થયા હતા. ત્યાં લખે છે કે “હયત હેન્તી હામીનો માઓઅંગહ પંચજન્યન અશકરે” એટલે ઇરાનમાં “સાત મહીના ઉનાળાના અને પાંચ મહીના શીઆલા (સરદી)ના જાહેર છે.” એ પ્રમાણે અવસ્તા ઝમાનાના ઇરાનમાં બેજ રૂતુ હતી અને તે હામીન અને ઝમેસ્તાન. હામીન એટલે ગરમી અને ઝમેસ્તાન એટલે ઠંડી (શીઆળો). આજ સુધી આપણે તે વહાલા વતનની યાદ જાળવી રહેલા છીએ. ફરવરદીનથી મેહેર સાત મહીના રપિથવન (ગરમી)ના ગણી આપણે ક્રિયાકામ કરીએ છીએ અને આવાંથી અસપંદામંદ સુધી પાંચ માસ સરદીના યાને બીજા હાવનના ગણી ક્રિયાકામ કરતાં તેની યાદ જાળવ્યે છીએ. પણ તે નામનું જ છે. હવે અવસ્તામાં જણાવેલી આ બે રૂતુ વિષે બુનદેહશમાં ખુલાસાવાર જણાવે છે કે “ફરવરદીન મહીનો અને હોરમજદ રોજથી મેહેર મહીનાના અનેરાન રોજ સુધી સાત મહીના હુનાલાના અને આવાં મહીનાના હોરમજદ રોજથી અસપંદાદ મહીનાની આખેરી સુધી પાંચ મહીના શીઆલાના ગણાય છે. હુનાલાના સાત મહીનામાં દીવસ અને રાત વચ્ચે પાંચ ગેહે થાય છે. અને જમેસ્તાનમાં ચાર, કારણ એ રૂતુમાં યામદાદથી ઓશરન સુધી તમામ હાવન ગણાય છે.....ફરવરદીન મહીનોને હોરમજદ રોજ

થયો કે શીઆળાનું જોર કેતા થઇ જાય છે અને ઉનાળો પાછો જાહેર થાય છે” (જરથોસ્તી અધ્યાસ પાનુ ૪૧૬) રપીથવન અને હાવન એ પ્રમાણે ચોક્કસ વખતે શા સારૂ લખાય છે તે માટે યુનદેહેશ વધારે ખુલાસો કરે છે.

રપીથવન.

રપીથવન એ શબ્દ અવસ્તાના ‘રપિથ્વા’ શબ્દ ઉપરથી થયેલો છે. એનો અર્થ ‘દહાડાનું’ મધ્ય, અપોર, ગરમી વગેરે થાય છે. “રપિથ્વીનેમ્ ઝરવાનેમ્” અપોરનો અથવા ગરમીનો વખત. “રપીથ્વ-રતુ” એટલે હુનાલાની મોસમ. “અથરે-પિથ્વ” દહાડાનું મધ્ય યાને અપોર યાને ગરમીનો વખત. દક્ષીન દીશાને પણ અવસ્તામાં “રપિથ્વતરાત જાએમાત” કહે છે. ઉત્તર કરતાં દક્ષીન મુલકમાં વધારે ગરમી રહે છે એ જાણીતું છે અને તેથી ‘રપિથ્વન’નો અર્થ આપણા પેહેલવી લખાણોમાં ગરમીનો કરવામાં આવ્યો છે. આપણે હાલ અપોરના વખતને તેમજ પહેલા સાત મહિનાને પણ “રપિથ્વનના વખત તરીકે ઓળખ્યે છીએ. દક્ષીણ દીશાને ફારસીમાં “નીમઝ” પણ કહે છે. યુનદેહેશમાં કહ્યું છે કે “આવાં મહીનાના હોરમજદ રોજથી શીઆળો પોતાનું જોર પકડે છે. મીનો રપીથ્વન જમીનની ઉપરથી જમીનની હેઠલ જાય છે. એ વખતે રપિથ્વન ગેહ નહીં લણવી. ઉનાળામાં રપિથ્વન જમીનની હેઠલથી ઉપર આવે છે. એ સાત મહીના રપીથ્વન ગેહ ધજવી જોઇએ.” રપિથ્વન તે મરમીનીજ મોસમ છે તે આ ઉપરથી ખુલ્લું માલમ પડે છે. વળી નીરંગસ્તાન નામની ક્રિયાક્રમોની માહિતી આપનાર કેતાબમાં પણ જણાવ્યું છે કે “હુનાલામાં સવારથી પાછલા પોહર સુધી હાવન તથા રપીથ્વન ગેહ લણવી તેમજ શીઆળામાં સવારથી પાછલાં પોહર સુધી ફક્ત હાવન ગેહ લણવી.” (જુઓ મી. સોરાબ બલસારાનો તરજુમો).

દીનકર્દની શાહદત.

“આદમીઓ આએ ગણતરીને લગતું વરસ દુન્યાની શરૂઆતથીગણતા આવ્યા છે. માટે દીનના ફરમાન પ્રમાણે તે (કખીસાના વરસને ગણતરીથી ચાલુ રાખવું. અને તે વધારાના વખતને જવા દેવો નહીં. આદમીઓ તે ગણતરીનું વરસ આવે ત્યારે (કખીસો) તે વધારાને

લગતો વખત કરે અને બીજાં લોકો પાસે પણ તે વધારાને વખત કરાવે.”

(દીનકર્દ વૉલ્યુમ ૯ મરહુમ દસ્તુર પેશોતન સંજળ્યા સફા પૃષ્ઠ) દસ્તુરજી પેશોતન આ તરજીમાની છેડે નોટ મારીને પોતાના વિચારો નીચે મુજબ જણાવે છે :—

“હાલમાં કબીસાને લગતી તકરારમાં, કેટલાએક ગ્રહરથો કબીસો કરવાનાં કામને તે કરવાથી દીનને લગતાં જશનો અને ગાહમ્બારો તેની ફસલને લગતા ખરા વખત ઉપર આવવાં જોઈએ, એવું માનતાં નથી, અને પોતાનો વિચાર ખરો પાડવા સાફ પાક અવસ્થાને આધારે લખાયલાં હજારો વરસના પેહેલવી પુસ્તકોને ખોટાં કેહવા માંગે છે. તેઓએ ઉપલાં લખાણ ઉપર ધ્યાન પોંદ્યાદીને પોતાના વીચાર ફેરવવા ધટારત છે. અને દીનદારીનાં લલાં કામમાં આપ મતલબ વાપરવાથી દુર રહેવું ધણું સાફ છે.” (દીનકર્દનું ઉપલું પુસ્તક પાને ૫૩૫).

દીનકર્દમાં ચોખ્ખું જણાવેલું છે કે

“તે વધારાના કલાકો (પાને દર વરસે કસરના છ કલાક એકઠા થાય તે)ને ૪ વરસે એક દહાડો, ૪૦ વરસે ૧૦ દહાડા અને ૧૨૦ વરસે એક મહીનો થાય છે. ૬૦૦ વરસે પાંચ મહીના અને ૧૪૪૦ વરસે એક વરસ થાય છે.”

“આએ વધારાનો વખત (પાને કબીસાનો મહીનો) પોતે વરસોને લગતી ગણતરીને લગતો છે. અને તે ચહડતે દરજ્જેનાં કામો જેવાં કે નોરોજ, મેહેરગાન અને બીજાં કદીમ જશનોને માટેનો છે. વળી વરસનું શરૂ થવું પેદાયશની શરૂઆતથી વરસના પેહેલા દીવસથી શુબ્બેગ પાદશાહોએ મુકરર કીધેલું છે.”

દીનકર્દમાં ચાર રતુઓ જણાવેલી છે. વસંત, ગરમી, પાનખર અને ઝમેસ્તાન. વસંત રતુના ત્રણ મહીના તે જ્યારે સુર્ય મેશરાસીથી શરૂ થઈ મીથુનના બરજમાં આખો માસ પુરો કરે ત્યાંસુધી. બીજી ફસલ ગરમીની તે સુરજ કરક, સીંહ અને કન્યાની રાસી પુરી કરે ત્યાંસુધી. ત્રીજી પાનખરની તે તોલા વરસચક અને ધન રાસીમાં સુરજનું સફર

થાય તે વખત, ચોથી ઝમેસ્તાનનો વખત તે છે કે સુરજનું મકર, કુંભ અને મીન રાસીમાં ફરી રહેવું તમામ થાય ત્યાંસુધી.

“દીનને માટેની ખંદગી, દીનને લગતા, કાયદા તથા દીનને લગતું દરેક કામ ફસલોના હિંગામ ઉપર કરવાની ફરજ છે. ભલી દીનની નસીહત છે કે મહીનો એક પુરો થાય ત્યાં સુધી વધારાનો વખત (યાને કબીસો) કરવો નહી વગેરે.

(દીનકર્દ વો ૯ પાનું ૫૩૬)

એજ કેતાખ પ્રમાણે માહાતાખી ચાલનું વરસ દીનને લગતાં કામો જશનો વગેરેમાં વાપરવું નહી જોઇએ એવી તાકીદ કીધી છે. (પાનું ૫૩૮).

આરે માસના નામો આર રાસી ઉપરથી છે.

આપણા ૧૨ મહીના તે ૧૨ ખરજો સાથે સંબંધ રાખનાર છે એવું આપણી કેતાખોમાં બુદ્ધિ જણાવેલું છે. મરહુમ દસ્તુર એરચજી સો. મેહરજીરાણા પોતાની “રેહગરે દીને જરથેસ્તી”માં ફરમાવી ગયા છે કે “હિંગામ અને વખતની રૂતુ ઉપરથી એ નામો રાખવામાં આવ્યાં છે તે ધરાન દેશની રૂતુ પ્રમાણે છે.” “ફરવરદીન મહીનો બાહારની મોસમની શરૂઆતનો છે.” એજ પ્રમાણે બીજા મહીનાઓને મોસમ અને તેને લગતના માહોના હિંગામોના મહીના જણાવેલા છે. (પાનાં ૧૮૩; ૧૦૫).

દસ્તુર અરદેશર કેરમાની જે મોખેદ જનમારપની આગમજ હિંદુ-સ્તાનના પાદશાહ અકબરના ઇજ્જતથી દીલ્લી આવ્યો હતો. તેણે “ફરહંગે જેહાગીરી”માં પારસી ધર્મને લગતી બાબતો લખેલી છે તેમાં કબીસો સામેત થાય એવાં લખાણો થયાં છે. અને પારસીઓના રોજ માહ સુરજ ચાલ ઉપર છે એવું સામેત કીધું છે. ફરવરદીન મહીનાને આફતાખી વરસના મેખ મહીના સાથે, અરદીમેહશતને વરખ સાથે, એમ આરે ખરજ સાથે સંબંધ મહીના સરખાવેલા છે. એ લખે છે કે મેહરંગાનના દીવસને પારસીઓ નોરોઝની ખરાખર સમજે છે અને મોદું જશન કરે છે. મુસલમાનો આપણા મહીનાઓ ઉપર કેટલો એતેકાદ રાખતા હતા તે વિષે દસ્તુર અરદેશર જણાવે છે કે “જે કોઇ મુસલમાન પારસીઓની તારીખ પર અમલ કરે તેની મુરાદ ખર આવે. વરસનો પેહેલો દીવસ તે મેખનો ફરવરદીન મહીનો. એ દીવસ ઉપર જો કોઇ “મુસલમાન નાહી

ધાંધને રાજે રાખે, ખોદાની ખંદગી કરે તે મુસલમાનનો ૬૦ વરસનો ગુનાહ કપાઈ જાય છે એવું “મોહમદ બાકર સખજવારી પોતાના ત્રીજા ખાખમાં લખે છે.” (જુઓ કદીમ તારીખ પારસીઓની કસર પાનું ૩૩).

દસ્તુર અરદેશર લખે છે કે યજ્ઞજ્ઞરદ બીન શાપુરના વખતમાં કબીસો થયો હતો તે છોક યજ્ઞજ્ઞરદ શેહેરીઆરના વખતમાં પાછી કબીસાની નોખત આવી હતી પણ પાદશાહની પડતીને લીધે કબીસો થઇ શક્યો નહી. (ઉપલીજ કેતાખ પાનું ૨૯, ૩૦).

અરદેશર સો. દસ્તુર કામદીનનું મત.

“શેહનશાહીઓ તેમજ કદમીઓ એક થઇને જમશેદી નવરોજથી “ઐગરીઅન સીસ્તમ” અખત્યાર કરીને પોતાનું નવું વરસ શરૂ કરે તો તે ખરેખર ખુશી થવા જોગ છે.” (રાસ્ત ગોફતાર તાં ૧૭-૪-૮૨). વળી એવણ કહે છે કે “આપણી વાર્ષિક ગણતરીમાં સુરજની ચાલની કસર આપણ મજરે લેતા નથી તે જુલ કયે છીએ એવું માફ મત હોવાથી મેં માફ પહેલું ચોપાન્યું ગયા જન્યુઆરી માસમાં છપાવ્યું હતું.” (જુઓ એવણનું ચોપાન્યું નામે “જમશેદી નવરોજ” પાનું ૨૩).

“ઐ યુરોપનો અને ખ્રીસ્તી સુધારો છે.”

યુરોપના વતનીઓ યાને ખ્રીસ્તીઓ અસલ એશીઆ ખંડના મધ્ય ભાગમાંથી યાને ઇરાન વગેરે મુલકોમાંથીજ આવી વસ્યા હતા. વંદીદાદ પ્રમાણે ઇરાનવેજમાં પેહેલી વસ્તી શરૂ થઇ હતી, પછી રફતે રફતે બીજા મુલકોમાં ફેલાઈ હતી. એક જરમન વિદ્વાને ઇ. સ. ૧૮૦૬ માં “મીઝોદાતીસ” નામનો એક ગ્રંથ રચ્યો છે તેમાં જણાવ્યું છે કે એશીઆ, યુરોપ અને અમેરીકામાં વસ્તી રૈયત એશીઆ ખંડ-માંથીજ ઉતરી આવેલી છે. (જુઓ પારસી દીન આઈન અને તવારીખી ફરહંગ પાનું ૧૪૪.) ખ્રીસ્તીઓ અથવા યુરોપનો તરફથી કંઈ સુધારો આપણે લીધો હોય અથવા લઇએ તેમાં એટલું સુગવાનું શા માટે? તેઓ પણ આરીઅન પ્રજા છે અને તેઓએ જે સુધારા ગ્રહીત કીધા છે તે ઇરાની સાહીબને આભારી છે.

ઇ. સ. ૧૩૯૫ માં લખાયેલી એક ફારસી કેતાખ જે મરહુમ એવંદ માજુકજી રૂ. ઉનવાળાની પાસે હતી તેમાં લખેલું છે કે પારસીઓ

પોતાના વરસની ગણતરીઓ દર ૪ વરસે વધારી કબીસો કરતા હતા. ગ્રેગરીનું કેલેન્ડર ઇ. સ. ૧૫૮૨ માં લખાયું હતું જ્યારે આ ફારસી કેતાબ કે જેનું નામ “ખેહેરે ઉલ ફગ્નએલ શી મનાફેલ તફાજે” હતું તે આ રીતે જોતાં ગ્રેગરીની ૨૦૦ વરસ આગમજ લખાયેલી હતી. મરહુમ કામદીનજી લખે છે કે:—

“ગ્રેગરીઅન સીસ્ટમ ૩૦૦ વરસ ઉપર દાખલ થઈ પણ તેની હઝારો વર્ષ આગમજ તેનેજ લગભગ મલતી આપણી ગણતરીનું માપ મુકરર થયલું આપણે જોઈએ છીએ તેથી સીદ્ધ થાય છે કે ખુદરતી ધરમ તેજ જરથોસ્તી ધર્મ છે.” (પાનું ૮).

આપણે આપણાં મહીનાના નામો જાન્યુઆરી ફેબ્રુઆરીથી આપવા માગતા નથી. જે નામો ખ્રીસ્તી મહીનાના આપણે આપવા માગતા હોઈએ તો સુગામ ઉઠવાનું બીજાઓને કારણ મલે. “ખ્રીસ્તી સુધારો અને વેલાયતી પોક્ષીશ” વગેરે બોલી અને લખીને વખત કવખત અસાન માણસોને બેહકાવવા જોઈએ નહી. ઇંગ્રેજોનો નકલ કરવા લાયક સુધારો અને રીતભાત જરૂર આપણે દાખલ કરવી જોઈએ. અલખત તેઓના તકલીદી અને નાલાયક તથા આપણા ધર્મ અને રીત રેવાજથી ઉલટા રીત રેવાજોની નકલ નહી કરવા પુરતાં જોશથી સામે થવું એ આપણી ફરજ છે.

ખ્રીસ્તી તે બધું ખોટું, ઇંગ્રેજ તે અધર્મી વગેરે બોલનારાઓ પોતે આજે ઇંગ્રેજોની નકલ કરે છે. ઇંગ્રેજ છુટ પાટલુન, નેકટાઇ કોલર, ઇંગ્રેજ પોષાક, ઇંગ્રેજ અજીઠ વટાડ અને ઇંગ્રેજ ઇતરાતની નકલ કરે છે, અને ઇંગ્રેજ વાજબી રીતભાત અને સુધારાઓથી સુગામ છે. આપણી રાજકર્તી કામ માટે શા સાફ એવો અભાવ રાખવો જોઈએ. ખરૂં જોતાં આપણુ હિંદુસ્તાનના પારસીઓ બીજી કામો કરતાં હરોલમાં છીએ તે ઇંગ્રેજોનેજ આભારી છીએ. પારસી ધર્મ, પારસી રીતરેવાજ, પારસી બહાદુરી, પારસી નીતિરીતી, અને પારસી કીર્તીને જગજાહેર કરનાર ઇંગ્રેજ અને ખ્રીસ્તી લખનારાઓજ છે. પારસીઓને હરોલમાં લાવી માનચાંદ આપનાર ઇંગ્રેજો જ છે. આજે પારસી બેરીસ્ટરો, જડજો, સોલીસીટરો, વકીલો અને ટ્રેન્યુઓ જેવા વિદ્વાનો ઇંગ્રેજોનેજ આભારી

છે. એટલુંજ નહીં પણ પારસી ધર્મનો અભ્યાસ કરી તે ધર્મની શીલોસોશી સમજવી, પારસીઓને પોતાના ધર્મ પુસ્તકોના તરજુમો કરવાને શક્તીવાન કરનાર પણ એજ ખ્રીસ્તી કોમના નામીયા અભ્યાસીઓ છે. હિંદુસ્તાનમાં આવ્યા પછી પારસીઓનો મોટો ભાગ લગભગ એક હજાર વરસ સુધી ગરીબાઇ અને કંગાલ સ્થિતિમાં હતો. આજે પારસીઓ લખ્ખો અને કરોડોની સંખ્યાવત્ત કરવાને શક્તીવાન થયા છે તે ઇંગ્લેન્ડના હિંદુસ્તાનમાં આવ્યા પછી તેમની મેહુરયાનીથીજ છે. પારસીઓને ઉમરાવ પદે લાવનાર કોણ? પેહેલા સર જમશેદજી જીજીભાઈ કાંઈ એ માન લેવા પોતે ઇંગ્લેન્ડ આગલ ગયા ન હતા. કદરસનાશ ઇંગ્લેન્ડે તેવણની લાયકાત જોઇને તે માન આપ્યું હતું. એ રીતે સર જમશેદજીની સંખ્યાવતની પીછાન કાંધી ત્યારે બીજા હાથ પર દાદાભાઈ નવરોજીની વિદ્વાની પીછાન (તેઓ પૈસે ગરીબ છતાં) પણ તેઓએ પાર્લામેન્ટમાં દાખલ કરી તેવણને અનુપમ માન આપ્યું. ત્યાર પછી બીજા પારસી ઉમરાઓ અને વિદ્વાનોની કદર જુજેલાના દાખલા અનેક જાહેર છે. હુંકમાં મારી કેહવાની મતલબ એજ છે કે સુધની ચાલ પ્રમાણે વરસની ગણતરી કરી બર વખતે ક્રિયાકામો કરવાની ફરજ આપણા ધર્મ પુસ્તકોએ આપણા ઉપર નાખી છે. તેને જ્યાંથી બી ટેકા મલતો હોય ત્યાંથી લેવો. અને ખ્રીસ્તીઓની ગણતરીનો આપણને આપણા ધર્મ પુસ્તકોને આધારે વાજબી લાગતી હોય તો તેનો સ્વીકાર કરવો.

ચાર વરસે એક દીવસ વધારવાનું ખાત્રીપુર્વક ફરમાન આપણને કેથે મલી શકતું નથી. ૧૨૦ વરસે એક માસ વધારવાનું લખાણ મલે છે. દીનકર્દમાં લખ્યું છે કે “ભલી દીનની નસીહત છે કે મહીનો એક પુરો થાય ત્યાંસુધી આએ વધારાનો વખત (વાને કખીસો) કરવો નહીં.” આ ફરમાન પર આપણું લોકોએ ધ્યાન આપી પુખ્ત વિચાર કરવાની જરૂર છે. એજ કેતાબમાં એમ પણ લખ્યું છે કે ચાર વરસે એક દીવસ વધારાનો થાય છે. પણ એમ ખુદલું લખ્યું નથી કે ચાર વરસે એક દીવસ ઉમેરીએ તો ચાલે. “મહીનો પુરો થાય ત્યાંસુધી આએ વધારાનો વખત કરવો નહીં” તેનો અર્થ એમ પણ થઇ શકે કે મહીનાના ૩૦ દીવસ પુરા કરવા, ૨૦, કે ૨૫, કે ૨૬ દીવસે કખીસો કરવાની ઉતાવળ

કરવી નહી. ચાર વરસે ૧) દીવસ વધે છે ખરો પણ તેને ઉમેરવો નહી અને ૧ દીવસનો કબીસો કરવો નહી એવું ખુલ્લું ફરમાન કેથે જણાતું નથી. એ ખીના ખ્યાનમાં લઇ, તથા ૧૨૦ વરસનો લાંબો જમાનો હાલના પારસી પાદશાહત વગરના જમાનામાં યાદ રાખવો અને તેની નોંધ રાખવાની કડાકુટ વગેરે ખીજી મુશ્કેલીઓ ખ્યાનમાં લેતાં ૧૨૦ વરસે એક મહીનો વધાર્યે કે ચાર વરસે ૧) દીવસ વધાર્યે તેમાં કાંઇ જરાકપણ ફેર જણાતો નથી, ઉગ્રદું વધારે સેહેલું અને અજ્ઞાન માણસોને પણ સમજ પડી જાય એવું છે. ફક્ત આપણને જોવાતું એટલુંજ છે કે આપણો નોરોજ બહારની ફસલની શરૂઆતનો છે કે નહી.

ચાર વરસે એક દીવસ વધે તેનું નામ શું રાખ્યે.

ચાર વરસે એક દીવસ વધે તેનું નામ શું રાખ્યે એ સવાલ ધણો મુશ્કેલ અને વિચારવા જોગ છે. આપણા અવસ્તા પેહેલવી કે પાઝંદ પુસ્તકોમાં એ વિષે કશું લખાણ મલતું નથી. “અવરદાદ સાલગાહ” એ બોલ પાઝંદ છે એનો અવસ્તા “અપર દાત સરેધ ગાથા” થઇ શકે અને તેનો અર્થ ઉપલગ આપેલો ફસલનો ગાથા એમ થાય છે. (જુઓ જરથોસ્તી અભ્યાસ પરપ). હવે આ અવરદાદ સાલગાહનું જશન આપણે અસ્પંદાર મહીનાના ખોરદાદ રોજે કરતા આવ્યા છીએ. આ જશન રોજ ૬ થે માહ ૧૨ મે શા માટે કરવામાં આવે છે તેનો ખુલાસો મલી શકતો નથી. આ જશનની ક્ષત્રુમનનો અર્થ નીચે મુજબ છે “દાદાર હોરમજદ તથા અમશાસ્પંદોને અમો યાદ કરીએ છીએ. ગાહમ્યાર તથા વરસના સાહ્ય ખોરદાદને દહાડા, ગેહે, પખવાડીઓ, ગાહમ્યાર તથા વરસને, ગાથા અહુનવત, ઉસ્તવત, સપંતોમદ, વૌહક્ષ્ત્ર અને વેહેશ્તો-યશ્તતને, દરેક મીનો યજ્ઞને, ગેતીના યજ્ઞોને અશો ફરોહરોને અમે આરાધીએ છીએ.” આ ક્ષત્રુમન તેના અર્થ ઉપરથી કબીસાના વધારાના દીવસે લખવા લાયકની છે એવું અવસ્તાના મોટે ભાગેના અભ્યાસીઓનું મત છે. જે આપણે ૪ વરસે એક દીવસ વધારવાની રીતને પસંદ કરીએ તો “અવરદાદ સાલગાહ” પાંચ ગાથાઓની પછવાડે વધારવો યોગ્ય દીસે છે. અવરદાદ સાલગાહની મોટી ક્ષત્રુમનમાં આપણે લખ્યે છીએ કે “અયરે અપવન અપહે રતવો રતુફરીતીશ યજમમદે, અસન્ય અપવન અપહે

રતવો રતુક્રીતીશ્ચ યજ્ઞમષ્ટદે, માહય અષવ...પાઠ્યં અષવન...સરેષ અષવન અષહે રતવો રતુ ક્રીતીશ્ચ યજ્ઞમષ્ટદે.”

એટલે કે “ગાહમ્પારો જે અશોષના હીંગામો, દીવસો, ગેહો, પખ-વાડીઆં, મહીના, વરસો વગેરે જે અશોષની રતુઓવાળા છે તેઓને તથા વખતસરની ખંદગીને અમો આરાધ્યે છીએ.” ત્યાર પછી તમામ ગાથાઓને નામ બનામ યાદ કીધા છે. આવું લાયક બાણતર જેમાં વખતો, દહાડાઓ, મહીનાઓ અને વરસોને યાદ કીધાં છે તેને ૪ વરસે એક દીવસ વધારાની ક્ષતુમનતો ગણવા અભ્યાસીઓ મોટે ભાગે જરૂરનું ધારે છે.

હવે એ જથ્થાનતે ગાથાને છેડે મુકતું અથવા છેલ્લા પાંચમાં ગાથાને ૪૮ કલાકનો કરવો એ વિષે આપણી અંબુમનના સાહેબો અને વિદ્વાન દસ્તુર મોખેદો સાથે મસલત કરી નીવેડો આવવાને કશી વીલંબ લાગશે નહીં. છુનદેહેશમાં એક ઠેકાણે કહેલું છે કે “દસ્તુર મોખેદોએ નસા તથા ખીજી ચીજો (દીનને લગતાં ફરમાનો વિષે) હામીન ઝમેસ્તાનમાં શુમાર પ્રમાણે કરવું” આ ઉપરથી ખુલ્લું જણાય છે કે દીનને લગતો જેખી કાંઈ ફેરફાર યા ક્રિયાકામ કરવું હોય તે હેરખદો અને ધર્મગુરુઓની સાથે મલીને કરવું.

ગુજરેલાંઓના રોજગારનું કેમ.

કેટલાએક સાહેબો સવાલ કરે છે કે જો એમ પાંચમો ગાથા ૪૮ કલાકનો કયે અથવા અવરદાદ સાલગાહનો દીવસ કખીસાના વધારાનો રાખ્યે તો કખીસાને દીવસે જો કાંઈ ગુજરે તો તેની વરસી માસીસો વગેરે કયે દીવસે કરવો. આ સવાલ પણ વિચારવા જોગ છે. મારા વિચાર પ્રમાણે માસીસો ત્રીસ દીવસે કરવો અને ૩૧ મે દીવસે ખરો દહાડો જેમ આપણે હાલ કરતા અને ગણતા આવ્યા છીએ તેમ કરવો. વરસીને દીવસ પણ ૬૫ મે દીવસે સીરોગની ક્રિયા અને ૬૬ મે દીવસે વરસીનો ખરો દહાડો ઉજવવો. સવાલ થશે કે અવરદાદ સાલગાહ અથવા છઠ્ઠા ગાથાનો રોજ તો ચાર વરસ પછી આવે ત્યારે ત્રણ વરસ સુધી ખાજ કેમ થાય? ઉપર મુજબજ તેનો જવાબ છે કે કખીસા વગરના વરસમાં તો ૬૬ મો દીવસ ગણીને જો રોજ હોય તે પઢવો. દાખલા તરીકે કખીસાના વરસના ફરવરદીન માસના ખોરદાદ રોજે કાંઈ ગુઝરી જાય તો

તેની વરસીનો ખરો દહાડો અસ્પંદારમદ રોજે ફરવરદીન માસમાં આવે. એવી રીતે રોજનો એક દીવસનો ફરક તો આવે. પણ તેની બાજે વરસો સુધી જે મોસમમાં તે ગુજર્યો હોય તેજ મોસમમાં બાબત કરે. જે આપણે કબીસો કર્યા કયે તો જો ગાયે ગુજરેલાંની વરસીનો ખરો દીવસ ફરવરદીન મહીના ને હોરમજદ રોજ આવે તેમાં કાંઈ ખોટું થયલું કે ધરમની વીરધ જણાતું નથી. એક ફરેસ્તાને બદલે બીજા ફરેસ્તાને યાદ કયે, તેથી એક ફરેસ્તો બીજા તેના મીનો યજ્ઞની આરાધના થવાથી નાપુશ થતો હોય તેવું કાંઈ હોયજ નહી. ઉલટું આપણે ખરો દીવસ ઉજવવાથી રવાનો, ફરેસ્તાઓ અને દાદાર હોરમજદ ખુશનુદ જ થાય. આજે પણ ગાથામાં ગુજરેલાઓના રોજગાર તેજ રોજે થતા નથી. ત્રીજે ગાયે કોઈ ગુઝરે છે તો તેનો માસીક રોજ ૩ જે ગણીએ છીએ અથવા ફરવરદીન રોજે માસીક બાજ કરવામાં આવે છે. ગાથાઓ પણ કસરનાજ દીવસો છે. તેથી માસીક બાજ વખતે જુદો રોજ ભણવામાં આપણે કાંઈ ખોટું જોતા નથી તેજ પ્રમાણે કબીસાનો કસરનો એક દીવસ પણ ખરી રીતે ઉજવવામાં ગુનાહ નથી. આપણે તો હવે ખરો રોજમાહ ભણીશું તેથી ફરેસ્તાઓ તો ઓર ખુશી થઈ આપણને આશીર્વાદ આપશે એવું માફ માનવું છે, કારણ કે તે ફરેસ્તાઓ જે ફસલ, પેદાશ કે પાકોની ઉપર તેઓ ઉપરી અથવા મવજ્જલ છે તેઓના ખરા દીવસે અને વખતે તે ફરેસ્તાની આપણે સેતાયશ અથવા આરાધના કરીશું. કદમી સાહેબો જ્યારે પોતે ખોટો રોજ માહ ભણે છે એમ જોયું ત્યારે તેઓએ એક મહીનાનો કુદકો માર્યો અને આવાં મહીનાને બદલે આદર ભણ્યા. તે વખત માટે તે સાહેબો (કદમીઓ) જણાવે છે કે ખોદાયજ પાસે અમે મારી માગીને પછી તેમ ચલાવ્યું. હવે કદમી અને શેહનશાહી બંનેની ખાત્રી થાય કે બંને ખોટા છે. કબીસો કરવો જોઈએ, જમશેદી નવરોજથી વરસ ગણવું જોઈએ તો બંને ગ્રાલા એકઠા થઈને ખોદાની મારી માગવા અને પતેત કરવા એક મોટો મેળાવડો આપણે કરીએ અને કદમીઓનો દાખલો પકડીએ તો પછી ઝગડા જેવું રહે નહી. બંને પક્ષો એકજ રોજ માહ ભણે અને પેતા પોતામાં એક સંપીનો વધારો થાય.

ધરાનીઓ જાગ્યા છે.

અસલ વતન ધરાની રોજકતી મુસલમાન કોમજ નહી પણ લાં

વરસી જરથોસ્તી કામમાં પણ હાલમાં જાગૃતી થઇ છે. અને જમશેદી નવરોઝથી પોતાનું નવું વરસ શરૂ કરવા તત્પર છે. તો તે કદીમ ધરાની-ઓની નકલ કરનાર હાલના કદમીઓને પણ તેઓની પુઠે ચાલવાની ફરજ પડશે એ દેખેતું છે. શેહનશાહીઓ તો તેમના આપદાદ અસલથી કેહતા આવ્યા હતા તેમ કબીસો કરતા આવેલા, કોહિસ્તાનમાં કીધેલો પણ ત્યાર પછી થયો નથી એવી પોતાના ન્યાયાનેની માન્યતા, લખાણો અને લડતને મોટો ટેકો મહેલો હોવાથી શેહનશાહીઓ તો કબીસો કરવામાં કાંઇ ખોટું જોશે નહીં. હાલમાં ધરાન લીગ તરફથી અને ધરાની અનજુમન તરફથી જે ભાષાણો અને વાંચેન્ને થાય છે તેમાં ભાષાણુકર્તાઓ ખાસ કરીને મીઠા ફરેદુન દાદાચાનજી, સોલીસીટર જૈરસાદર ભાષાણુ કરે છે ત્યારે પારસીઓને ધરાન જવા ઉશકેરે છે. તેઓ બોલે છે કે ધરાનના શાહ તમે પારસીઓને ત્યાં બોલાવે છે, તમારી દોસ્તી શોધે છે, જેમ તમે હીંદુસ્તાનમાં આવીને હિંદને આખાદ કીધું તેમ ધરાનમાં તમારા વતનમાં જઇ વેપાર ઉદ્યોગ ખીલવો અને ધર્મનો ફેલાવો કરો. “અરે ધરાન ક્યાં દુર છે હીંદુસ્તાનમાંથી એક પગલું ભયું” કે ધરાન” ! અહીં ભાષા અમારે કબુલ છે ધરાન જવું પણ જેમ ધરાનીઓએ જમશેદી નવરોઝથી નવું વરસ ફરવરદીન મહીનો ગણવા માડ્યો તેમ હમે પણ ક્યેં અને પછીજ ધરાન જમગ્યું. ધરાની રાજકર્તી કામ જ્યારે જાણશે કે પારસીઓનો અને અમારો નોરોઝ એકજ દીવસે પડે છે, જ્યારે તેવો જાણશે કે તેઓના અને અમારા મહીનાઓના નામે એકજ છે, ત્યારે તેઓ અમોને પોતાના ભાઇબંધ જાણી ત્યાં મોટો આવકાર આપશે. ત્યારે અને ત્યારેજ અમે ધરાન જમગ્યું. તથાસ્તુ.

કેટલાએક સાહેબો આ આખતની ચલવલ ચાલુ રાખવા, અને હાલ મી. દીનશાહ ધરાનીએ સવાલો પૂછાવ્યા છે. “ફેરલ કાઉનસીલ” જે તજવીજ કરે છે તેની સામે થાય છે. તે એટલા માટે કે કામમાં ઝખડો જાગશે, ટોલામાં ફાટફુટ પડશે, કદમી અને શેહનશાહીઓ છે તેમાં એક ત્રીજો ટોલો ફસલી થઇ કામમાં ભાગ્યધીનો સંબંધ ઓછો થશે વગેરે. આ તેઓની ચીંતા કાંઇક દરજ્જે ખરી છે. આપણે તો એવી કોશિશ કરવી જોઇએ કે જે ટોલા જુદા છે તે સંબંધને એક થાય. જે આ ફસલી સુધારો ટોલાનો થોડો ભાગ કહો કે જે ચાર કે

પ્રથમ ફક્કલ હઝાર આસામીઓ કચ્છલ રાખી છુટા પડે તો તે મજબૂત જોગ નથીજ. ટોલાનો મોટો ભાગ કહો કે પોણા લાખની વસ્તીમાંથી પચાસ સાઠ હઝાર આ સુધારો મંજૂર રાખે તેમજ કદમી શેહનશાહીઓ સાથે એકઠા થઈ ખુશીથી તેમાં સામેલ થાય તોજ એ કામ અને સુધારો મજબૂત જોગ છે.

દરેક પંથના મોખેદ સાહેબો દસ્તુર સાહેબોને એકમત થવાની જરૂર પેહેલી છે. બધા પંથના ધર્મગુરુઓ એકઠા મલે, નવો આલાત બનાવે, દરેક મોખેદના ખરસતુમો બદલાય, નવો વરસીઓ નવી નીરંગદીન વગેરે ધટ્ટી ક્રિયા કરે અને દીનદારોમાં યકીન બેસાડે તે માટે જે ખરચો જોઈએ તે પારસી કામ ખુશીથી આપે તો પછી ફક્ત મેળવવા કશો વીલંબ લાગશે નહીં. નવો આલાત કેમ બનાવવો તે માટેનું લખાણ મરહુમ દસ્તુર એરચળ સોરાબળ મેહરજીરાણા કે જેઓ ભણેલા પાકી યોગદા-ગ્રેગીરી જાણુતારા અને અવસ્તા પેહેલવી અબ્યાસી હતા તેઓ પોતાને હાથે લખીને નવસારીની મેહરજીરાણા લાયબ્રેરીમાં મુકી ગયલા છે. એદનમાં અગીઆરી મંજૂર ત્યારે ત્યાં એરચળ દસ્તુરની સલાહથીજ નવો આલાત બનાવવામાં આવ્યો હતો. શેહનશાહીઓમાંથી થોડા સાહેબો કદમી થયા ત્યારે તેઓએ કેમ નવો આલાત બનાવેલા તેની નોંધ પણ કોઈ કદમી અથોર-નાન સાહેબો પાસે હશે. ઉતાવલે આંખા પાકતા નથી. ધીરા કામ સાહેબના. ૧૨૦ વરસે પણ જે આપણા આપદાદાઓ એક મહીનો અધીક ગણી કબીસો નહીં કરતા હોય એવું સામેત થાય તો પછી કદમીઓની ગણતરી ખરી ઠરે અને શેહનશાહીઓની ખોટી. કારણ કે યઝ્દેજ્દ શેહરીઆર તખ્તે બેઠાની ૧૬ મી જુન ૬૩૨ તારીખથી આજ સુધી વરસો મહી-નાઓ અને દીવસોની ગણતરી કરી જોઈએ તો આજે શેહનશાહીઓના ખોરદાદ સાલ થાને ફરવરદીન મહીનો તે ખોરદાદ રોજ થવો જોઈએ. પણ આજે તો અસ્પદાદ માસનો ખોરશેદ રોજ છે. ત્યારે આપણા આપ-દાદાની ૨૦૦ વરસની જેહેમત ભરેલી અને તવારીખી તથા ધર્મપોથી-ઓની શોધખોલ કે ૧૨૦ વરસે આપણા ન્યાગાનો ૧) મહીનાનો કબીસો કરતા હતા અને ધરાનથી હાદેસાના માર્યા હિંદુસ્થાન આવ્યા ત્યારે પાહા-ડોમાં ૧) મહીનો કબીસો કરીને આવેલા તે બધું શું ખોટું? દસ્તુર યઝ્દેજ્દ હઝારીની આગેવાની હેઠલ બીજા દાનાવ ધર્મગુરુ મહીને કબીસો

કીધેલો (જુઓ કદીમ તારીખ પારસીઓની કસર) તે વાત સૌ મલત! ત્યારે શું આપણા (શિહનશાહીઓના) આપદાદા મરદો ઓરતો સઘળાં એક મહીનાની ઉંઘમાં પડેલા? ચોક્કસ મહીનાના હોરમજદ રોજથી અને- રાત રોજ સુધી ૩૦ દિવસ કોમ્પએ તેઓ ઉપર જાદુ કીધેલું? ત્યારે તો આપણુ સઘળાંએ રોજ માહુ ખોટો ભણ્યે છીએ તે માટે દાદારની માશી વ્યાહી કદમી થમ જવું!

ધી જ. ન. પીતીત પારસી ઓરફનેજ,

લાલબાગ, પરાલ,

તા. ૨ જી માચ ૧૯૧૨.

એવંદ સાહેબ શેહરીયારજી દાદાભાઈ ભડ્યા (સરનશીન),
શેઠજી સાહેબો નસરવાનજી હીરજીભાઈ પટેલ } આનરરી
અને પાલનજી બરજેજી દેશાઈ } સેક્રેટરીઓ.

માનવંત સાહેબો,

“જરથોસ્તી ફસલી સાલ મંડળ”ના ચાર વરસના અહેવાલ અને રિપોર્ટનું ચોપાન્યું તમે સાહેબોએ મેહરબાનીની રાહે મોકલ્યું તે માટે તમારો ઉપકાર માનુ છુંજી. એ બાબદમાં તમે સાહેબે કેટલાક સવાલો પુછ્યા છે તે સવાલોના જવાબો મારી શક્તી મુજબ નીચે રજુ કરું છુંજી.

૧) તમારો પેહેલો સવાલ એ છે કે “જમશેદી નવરોજનો દીવસ જે હાલમાં તા. ૨૧ મી માચે પડે છે તે દીવસે આપણું નવું સાલ શરૂ થાય એમ તમારું માનવું છે?”

એનો જવાબ એ છે કે જમશેદી નવરોજનો દીવસ તેજ જરથોસ્તીઓના નવા સાલનો દીવસ હોવો જોઈએ, મરાનીઓ બહારની મોસમથીજ પોતાનું નવું વરસ ગણતા હતા. વસંત મહા વિષુવકાળે (Vernal Equinox) જ્યારે રાત અને દિવસ સરખો થાય ત્યારથીજ આપણું નવું વરસ ગણવું જોઈએ એવું મારું મત છે.

૨) તમારો બીજો સવાલ “એ પ્રમાણે અમલ કરવાની તરફેનમાં આપ સામેલ છો કે?” એવો છે.

અમલ કરવાની તરફેનમાં મત આપવા અગાઉ ટોળાના મોટા ભાગને સાથે લઈને સમજુતીથી અમલમાં મેલવી જોઈએ.

૩) તમારો ત્રીજો સવાલ આ છે કે “અગર જો રોજ માહતી ગણતરી તથા રંચનામાં સુધારો કરવાની તરફેનમાં આપ હો તો તે વિષે કેવી પ્રકારના પગલાં ભરાવાં જોઈએ?”

આ સવાલ ધણી અગત્યનો છે. અને એ ઉપર ધણી સંભાળ લેવું ધ્યાન આપવું જોઈએ. ટોળાના મોટા ભાગને સાથે લઈ તેઓને એ વિષે કેળવવા, સભાઓ ભરીને કે ભાષણો કરીનેજ નહીં પણ ઘરે ઘરે જઈને ઘેરના આગેવાનોને સમજાવવા, એકલા બેઠકોનો અથવા બીજા 'લે મેનોજ' નહીં પણ અધારનાન વર્ગ, યોજનાગ્રેયરી કરનારા મોબેદો અને દસ્તુરોની દીલસોજી અને સંમતી મેલવવાની કોશિષ કરવી જોઈએ. તેઓને એ બાબે સમજાવીને ખાત્રી કરવી જોઈએ. તેઓનાં ગુજરેલાં ન્યાયાનોની બાજુ રોજગારો ઉધા વધી જતા નથી કે ભલતા દીવસે પડતા નથી એવી આપણાં યુનિયન આંદોલનો અને ભાષણોની ખાત્રી કરવી જોઈએ. મુંબઈ અને દેશાવરોના દસ્તુર સાહેબોને તમારાં મંડલમાં સામેલ કરી તે સંઘનાઓ એ બાબતમાં એકમત થાય એવી કોશિષ કરવી જોઈએ. આપણાં મુંબઈના બંને શેઠનશાહી દસ્તુર સાહેબો હું જાણું છું ત્યાંસુધી એ બાબતમાં એકમત છે. મરહુમ શેઠ ખરશેદજી કામાની ફરમાસથી એ બાબતમાં હું દસ્તુરજી સાહેબ દારાબજી પેશોતરજીને મદદો હતો તે વેળા એવણે સાહેબે એ બાબે પોતાની તરફેણદારી જણાવી હતી પણ તેવણે મને કહ્યું હતું કે એ કામ બેઠકોનો કરતાં દસ્તુર સાહેબોનું છે. જ્યારે દસ્તુરજી સાહેબ કેમ્પસરે કહેલું કે જો દસ્તુરજી દારાબજી કબુલ કરે તો તેવણે પણ તૈયાર છે. આ ઉપરથી મારું એવું મત છે કે દસ્તુરજી સાહેબોની સંમતી લઈને તમે સાહેબો કામ કરશો તો ટોળાના મોટા ભાગને તમારી મંડલી તરફ ખેંચી શકશો; નહીં તો કદાચ અને શેઠનશાહીમાં એક ત્રીજો ફક્તી ટોળો તે પણ નામનો અને નકામો થઈ પડશે. આપણે એવી નેમથી કામ લેવું જોઈએ કે આપણા બહુ-તરો બર વખતે થાય અને તે બહુતરો બહુનારા મોબેદો તેમ કરવાને પોતાની ખુશી બતાવી બરવખતની ક્રિયા ફક્તી રોજ માહતી શરૂ કરે. ત્યારે અને ત્યારેજ આપણે સઘળા જરથોસ્તીઓને રફતે રફતે એ વાજબી ભાગ તરફ રેહનુમાઈ કરી શકશું. મંડલમાં અમથા જોડવાથી કે તેના જશનોમાં સામેલગીરી આપવાથી કાંઈ વલવાનું નથી. મંડલીના જશનોમાં ફક્તી રોજ માહ અને પોતાના ઘરમાં જશન કે ક્રિયા કરતી વખતે ઘેરનો પંથકી રેવાજ રોજ માહ બણે, તમારાં બધાંઓના

લગ્ન અને નવજ્મેલ વગેરેની ક્રિયા તે પંચકી રેવાળ રોજ માહથી કરે તેમાં સાથેક શું ? તમારાં મંડલના જરથોસ્તીઓને એ રીતે ફરજિયાત દહીમાંબી અને દુધમાંબી રેહવું પડે છે. આ મંડલ સાથે જોડાઈ ધમં કે રેવાજને લગતા કોઈ બીજા સવાલોમાં આપણા ટોલામાં મતફેર હશે પણ આ સવાલમાં તો ટોલાનો મોટો ભાગ તરફેનમાં છે. આજે રકુલે જતાં છોકરા છોકરીઓ પણ એ બાબત જાણવા અને માનવા લાગ્યાં છે. માટે બીજી બાબતની મતફેરી બાબતે મુકી દરેક સાચા સુધારકે પોતાથી જુદાં મતવાળાઓ સાથે એ બાબતમાં સાથે મઠી વીચાર કરવો જોઈએ તથા કામનો વિશ્વાસ પામેલાં ભલાં નર નારીઓની ફરજ છે કે આ બાબતને લગતી સમજ આપવા પોતાની લાગવગનો ઉપયોગ કરવો. મારા ઉસ્તાદના ઉસ્તાદ મરહુમ બુખેર્ગ ખરશેદજી ફત્તમજી કામાએ આરંભેલાં આ ખરેખરા સુધારાનાં કામને હું દરેક કોતેલ ધન્ય હું.

૪) તમારા ૪ થા સવાલનો જવાબ હું મારી સમજ મુજબ એ આપું છું કે જ્યારે આ સવાલની બાબતમાં વિદ્વાનોમાં મતફેર છે. દરતુરજી સાહેબોનું પણ એજ મત છે, લાંબા વખતનો ફરવરદીન મહીનો પેહેલો ગણવાનો રીવાજ છે. બુનદેહેશ અને ગાહરખ્યારની આક્રીન જેવાં પાળંદ ભણતરો એમજ સુચવે છે. તો ફરવરદીન મહીનોજ પેહેલો લેવામાં આપણને ઝાઝુ જોડવાનું નથી. ગાહરખ્યારના જશનો જે ફસલ યાને રૂતુની વખાણ માટે દાદાર હોરમજદનો આભાર માનવા માટેના છે તેની ક્રિયા આક્રીનગાન અને આક્રીન હાલ ચાલુ છે તેજ રીતે આપણા મોખેદો ભણ્યા વગર રેહેશે નહીં. ભણતરમાં કશો ફેરફાર કરવાનો આપણને હક નથી, તો દયે મહીનો પેહેલો ગણવા માટે આવી હરકતથી મોટો ભાગ ના પાડો અને આ બાબત ઉપર જીદ કરવાથી એક ભણું અને સર્વમાન્ય દિની કામ લાંબી પડશે, માટે ફરવરદીનજ પેહેલો ગણવો એવું માંડે મત છે. મરહુમ બુખેર્ગ શેઠ ખરશેદજી કામાજી પણ આ સવાલના આશમાં છેલ્લે છેલ્લે (જે કે પોતાની માન્યતા દયેની તરફેનમાં છતાં) ઉદાર દીલ દેખાડી ફરવરદીન પેહેલો ગણાય તેના સંબંધમાં પોતાની વીરધતા છોડી દીધી હતી. તેવણ સાહેબનું કેહવું એવું હતું કે તમારે ગમે તે મહીનો પેહેલો ગણો, ગમે તો જાનેવારી પેહેલો ગણો.

પણ જશનો અને ફસલો વખતસર આવે તથા દિની ભણતરો અર વખતે થાય તે જોવા તેવણુ રાજી હતા. ગાહ્યારની આફ્રોન જેવાં આપણા ભણતરમાં કોણ ફેરફાર કરે? અને તે ફેરફાર સ્વીકારવા ધણા દીનચુસ્ત જરથોસ્તીઓ વાજખીની રાહ ના પાડી શકે.

૫) હવે કખીસો કેટલી મુદતે કરવા તેના સંબંધમાં જો આપણો અસલી રેવાજ જોઈએ તો તે ૧૨૦ વરસે ૧ મહીનો વધારવાનોજ હોય એવું કદમી અને શેહનશાહીઓ વચ્ચે હાલમાં જણાતા એક મહીનાના ફેર ઉપરથી સામેત માલુમ પડે છે તો પણ હવે જ્યારે આપણી પાદશાહી અને જહોજલાલી જેવું કશું રહ્યું નથી તથા લાંબા કાળ સુધી તેની નોંધ રાખવી મુશ્કેલ થઈ પડે તે રીતે જોતાં ચાર વરસે એક દીવસ વસંત મહા વિષુવ (Vernal Equinox)ના વખતે વધારી કખીસો કરવામાં આવે તે પસંદ કરવા જોગ છે. આ સેહલી અને સુતરી બાબદ ઉપર કોઈ વાંધો લઈ શકે નહીં.

૬) તમારા ૬ થા અને છેલ્લા સવાલનો જવાબ એ છે કે ચાર વરસે જે કખીસાના યાને કસરનો દહાડો ઉમેર્યો તે વરસની આખેરીએ ઉમેરવો અને વહીશ્તોયશ્ત ગાથાને ૨૪ ને બદલે ૪૮ કલાકનો ગણવો કે જેથી બંદગી કરનારાઓ રોજ માહ પણ બરાબર ભણી શકે અને એ વધારેલા વહીશ્તોયશ્ત ગાથાના દીવસને ‘અવરદાદ સાલ વહીશ્તોયશ્ત ગાહનું’ નામ આપવું. કારણ કખીસાના જશનની ક્ષતિમન ‘અવરદાદ સાલગાહનાં’ જશનની ક્ષતિમન તરીકે આપણી પાસે તૈયાર છે. જેમાં ગાથા તેમજ વખત (ફસલ) ની આરાધના આવેલી છે.

જરથોશ્તીઓનાં તેત્રીસ જશનો.

નાયબ દસ્તુર મીનોચેહેર જા. જામાસ્પઆશાના.

“અશોષના બુલંદ સરદારને, તથા ગાહમ્બાર અને વરસોના સરદારો જેઓ હાવન ગેહના અશોષના સરદારો છે (તેઓને) હું ઇજન કરું છું (તથા) મીજલસમાં આદરમાન આપું છું.”
(યજ્ઞશને હા ૧ લો.)

ઉપલા ફકરામાં ગાહમ્બાર સાથે વરસના સરદારોની યાદ કરવામાં આવી છે, તે સરદારો તે વરસનાં મુખ્ય જશનોના તેહેવારો છે. એ જશનોની બુલંદી હાવન ગેહમાં વધારે રહે છે તેથી તેઓને યજ્ઞશનેમાં હાવન ગેહના સરદારો ગણેલા છે. એ જશનોમાંનાં કેટલાંક જશનોની ખશતુમન ફકત હાવન ગેહમાંજ લણી શકાય છે તેથી એ જશનોને હાવન ગેહના સરદારો ગણેલા છે. વળી યજ્ઞશનેમાં એમ પણ કહેવામાં આવ્યું છે કે:—

“આએ બધા સરદારો જેઓ હાવન ગેહની આસપાસ સૌથી નજદીકના અશોષના ૩૩ રતુ છે (તેઓને) હું ઇજન કરું છું તથા માન આપું છું.”

આ ૩૩ રતુઓ માટે જુદા જુદા અબ્યાસીઓ જુદો જુદો સાર ઉઠાવે છે પણ એ રતુઓને જ્યારે હાવન ગેહની આસપાસના ગણ્યા છે ત્યારે તેઓ માટે હું અનુમાન એમ કરું છું કે તે ગાહમ્બારનાં જશનો અને વરસનાં બીજાં જશનો માટેનો ઇસારો છે.

એ જશનો પણ નીચે મુજબ ૩૩ થાય છે:—છ ગાહમ્બારો, વરસના બાર મહીનાનાં જશનો, દશ ફરવરદેગાનના દિવસો, એ ઉપરાંત નોરોજ, રૂપીધવન, ખોરદાદ સાલ, આદર મહીનાનું ફરવદેગાનનું જશન અને જશને સદેહ મળી ૩૩ જશનો થાય છે. એ સઘળા હીંગામેનો વડો રતુ તે યજ્ઞશને પ્રમાણે વરસનો સરદાર છે. આ વડો સરદાર તે

જમશેદી નોરોજ છે. આપણાં લગભગ સઘળાં જશનોનું પડવું સુર-
જની ચાલ ઉપર આધાર રાખે છે, કારણકે એ માહેનાં ધણાંક જશનો
રૂઠુ સાથે સંબંધ રાખે છે. આપણી દુન્યા સુરજની આસપાસ યરો-
બર ૩૬૫ દીવસ, ૬ કલાક અને ૯ મીનીટ ફરી રહે છે. તેથી દર
ચાર વરસે એક દીવસ વધ્યો જાય છે. આપણો રીવાજ હાલ ફક્ત
૩૬૫ દીવસનું વરસ ગણવાનો પડી ગયો છે. જેથી દર ચાર વરસે
વધતો એક દીવસ જમાનાઓ વિતતાં મહીનાઓ અને વરસો થઇ
વગર ગણતરીએ પસાર થઇ જાય છે. એમ થવા દેવું જરથોસ્તી
દીનની રૂએ ખોટું છે. ધણા જુના જમાનાથી આપણા વડીલોએ એવી
કસર વગર ગણતરીએ પસાર થઇ જતી પકડી પાડી હતી. તેઓ એ
કસરને સમાલથી એકઠી કરી યરોબર ૧૨૦ વરસે એક મહીનો
વધારાનો લેતા હતા. આ વધારાનો મહીનો તે અધીક માસ યાને
કબીસાનો મહીનો ગણાતો હતો. એ પ્રમાણે કબીસો કરી રૂઠુઓ
તેઓના યરોબર હીંગામ ઉપર આવે તેમ રાખવાની આપણા વડીલો
સંભાળ લેતા હતા. વળી તેઓએ વરસના દરેક મહીનાને ચાર
રાશીઓમાંની એકેક સાથે ગોઠવી આપ્યો હતો. જુનદેહેશ પ્રમાણે
પેહેલી રાશી મેશથી શરૂ થાય છે અને તે અનુક્રમે મીન રાશી
આગળ ખતમ થાય છે, યાને કે મેશ રાશી સાથે ક્રવદીન શરૂ
થતો હતો અને મીન રાશી આગળ રપદામદ મહીનો ખતમ થતો
હતો. તેટલા માટે આગલા વખતમાં આપણા દરેક મહીનાઓ તેઓની
તેમી આપેલી રાશીમાં સુરજ હોય તે રાશીમાંજ પડતા હતા. વળી
આપણું વરસ ક્રવદીન મહીનો અને હોરમજદ રોજથી શરૂ થવું
જોઇએ એમ પેહેલવી અને ફારસી કેતાઓ ઉપરથી જણાય છે. જુનદેહેશ
કેતાય જે ૪૦ સં ની પાંચમી સદીની આખેરીમાં લખાઇ હતી તેના
લખનારે આપણો પહેલો મહીનો ક્રવદીન જણાવ્યો છે. કારણકે એ
કેતાખના ૭ મા બાબમાં કહેવામાં આવ્યું છે:—

‘બીનાએ તીર ચેહાઝમ બીના મીન શનત, કરચાંગ ચાહાઝમ
અખતર મીન વરક’

યાને તીર મહીનો વરસનો ચોથો મહીનો છે અને કરક રાશી મેસ
રાશીથી ચોથી રાશી છે.

વળી શીરદોસી શાહ જમશેદનું દાસ્તાન કરતાં જમશેદ પુર લખ-
કાથી તખ્તે બેઠો અને તખ્તે બેસવાના દીનથી નવું વરસ શરૂ થીયું
તે બાબેનું ખ્યાન કરતાં તે નોરોજના દીવસ માટે તેણે લખ્યું કે:—
'સરે સાલે નએ. હોરમજદ એ ફરવરદીન' યાને કે એ નવાં વરસનો
પહેલો રોજ હોરમજદ અને માહ ફવદીન હતો. એ ઉપરથી આપણે
જોઈએ છીએ કે ધણા જુના કાળથી જમશેદી નોરોજના દિવસથી
નવું વરસ શરૂ થતું હતું. અલખીરની લખે છે કે ઈરાનીઓ એવું
માનતા હતા કે પહેલા માણસના જનમના દિવસથી તેમના વરસની
શરૂઆત ગણવામાં આવી છે અને તે બનાવ ફવદીન મહીનો અને
હોરમજદ રોજે બન્યો હતો કે જે વખતે સૂર્ય એશ વીશુવ (vernal
equinox) યાને બાહારની મોસમની શરૂઆતમાં હતો કે બ્યારે રાત
અને દીવસ સરખો થાય છે. આ રીતે જોતાં આપણું વરસ વસંતનાં
બેસવા સાથે શરૂ થાય છે અને શીમાળો પુરો થતાં પુરું થાય છે,
જેથી ખરી રીતે જોતાં તો જમશેદી નોરોજથી આપણું નવું વરસ
શરૂ થવું જોઈએ. પણ આપણે હાલ વરસની કસર ગણતા નહીં
હોવાથી એ નોરોજનો દિવસ ખસીને હાલે સાડા છ મહીના વેહેલો
પડે છે. દીનકદનાં જાણવાવા પ્રમાણે નોરોજ તેની મુકરર જગ્યાએજ
આવવો જોઈએ કારણકે નોરોજ તેની મુકરર કોષિલી જગ્યાએથી
ખસી જાય તો દીનઆધનનાં કામેને ખલલ પહોંચે છે. આ પ્રમાણે
જોતાં આપણા નોરોજ તેની મુકરર જગ્યાએથી ખસી જવાથી આપણાં
જશનો અને ક્રિયાઓમાં મોટી ઉથલ પાથલ થઈ ગઈ છે. આપણે
જુદાં જુદાં જશનોની ક્રિયા કરીએ છીએ તે સમજી કવખતની થાય છે,
અને જે શુક્રગુજરીઓ પરવરદેગારની હજુરમાં કરીએ છીએ તે શુક્ર-
ગુજરીઓની મક્કદ સદનતર ઉલટાઈ જાય તેટલા માટે વરસની મોસમો
અને જશનો બરોબર વખતસર લાવવાને માટે દીનકદનાં જાણવા
પ્રમાણે પેશદાદ અને કયાની પાદશાહોના વખતથીજ કખીસો કરવાનો
રવખયો પડ્યો હતો. આટલા ખોલાસા પછી હું જશનોની બાબદ
ઉપર આવીશ.

પહેલું જશન જમશેદી નોરોજનું. જમશેદી નોરોજના દીવસને
'નોરોજે આમ' કહે છે. જે ઉપર જણાવ્યું તેમ લાંબા જમાનાઓથી

એ દિવસ કવદીન મહીના અને હોરમજદ રાજે પડતો હતો. નોરોજે આમ'નો અર્થ તમામ ખલકતના લોકોનો નોરોજ કરીને થાય છે. તમામ જરથોસ્તી આત્મના લોકો પોતાનું છેલ્લું સસ સહી-સલામતીથી પસાર કરી આવવાને માટે અને હવે પછીનાં અનેક સાલો પણ તેવીજ રીતના ગુજરે એવી રીતની શુક્રગુજરી દાદારની હજુરમાં કરવાને માટે એ દીને એઆદતગાહોમાં અને દરેક જરથોસ્તી ઘરોમાં જશનો કરવામાં આવતાં હતાં. એ નોરોજનો દિવસ જેમ લોકો એઆદતમાં ગુજરતા હતા, તેમ વળી શાદી રામશની સાથે પણ પાળતા હતા. એ દિવસ તમામ સુદીનાં નવાં વરસના દિવસ તરીકે અસલવારેથી ગણાતો આવ્યો હતો. શીયા-ળાની રૂ ૬ ઠીવાળા મુલકના લોકોને અણગમતી હોય છે, જ્યારે ગરમીવાળી બાહાર અને વસંતની રૂ તે લોકોને આવકારદાયક હોય છે, તેથી બાહારની મોસમ એ દિવસથી શરૂ થતી હોવાને લીધે પણ આપણ જરથોસ્તીઓને એ બાબેની ખુશાલી પેદા થાય છે. ઇરાનવેજના મુલકોમાં એવી સખ્ત ઠંડી પડતી હતી તેથી તે ઠંડીને દેવની પેદા કીધેલી ઠંડી એમ અવસ્તામાં ગણી હતી. એવી ઠંડીથી જ્યારે લોકોનો છુટકારો થાય અને ગરમીની રૂને આવકાર આપતાં હોરમજદની શુક્ર-ગુજરી અને જશનો કરે તો તેમાં કાંઈ નવાઈ જેવું નથી. એ રીતે શુક્રગુજરી એ દહાડે કરવાનો ચાલ ધણા જુના વખતથી ચાલતો આવેલો છે. દરેક કોમના લોકો પોતાના એસતાં નવાં વરસના દિવસને શુભ ગણે છે પણ જરથોસ્તીઓને એ એસતાં નવાં વરસને શુભ ગણવાનાં અનેક કારણો મળ્યાં છે:—

- ૧ જી, છેલ્લું આખું વરસ સહીસલામત પુરું કરી આવ્યા તેથી,
- ૨ જી, તે દિવસથી વસંતની મોસમ એસે છે તેથી,
- ૩ જી, એ દિવસે તમામ ખલકતને હોરમજદ પેદા કીધી હતી તેથી,
- ૪ થી, એ દિવસે જન્મશેદ તથા બીજા અનેક પેશદાદ અને કયાની પાદશાહો ગાદીનશીન થયા હતા તેથી,
- ૫ મું, એ દિવસે નેક કામોનું મુજુરત યાને શરૂઆત કરવા કરમાવી છે તેથી.

આ રીતે જોતાં જન્મશેદી નોરોજની બુલંદી મોટી છે અને એવો બુલંદ દિવસ ખુશાલીથી પાળવાની આપણી ફરજ રહે છે. ફક્ત જન્મશેદી નોરોજનોજ દિવસ નહિ પણ આખો ફવદી'ન મહીનો આપણી જરથોસ્તી શહેનશાહતનાં વખતમાં નોરોજનાં હીંગામ તરીકે પાળવામાં આવતો હતો. આખા ફવદી'ન મહીનાને તે વખતમાં છ ભાગમાં વહેંચી નાખવામાં આવતો હતો, અને તે તબક્કાઓ પોતાના દરજ્જા પ્રમાણે પાદશાહો, અમીર ઉમરાવો, આમના લોકો, ચાકર નફરો અને ગોલામો વિગેરે ગુજરતાં હતા. એ આખા મહીનામાં નોરોજથી તે ખોરદાદ સાલ સુધીના છ દિવસો ધણા યુજેગ' ગણાતા હતા. તે છ દિવસો સુધી પાદશાહો દરરોજ સવારના ખાસ દરબારો બરતા હતા અને ખાસોઆમના લોકોની મુલાકાત લેતા હતા. વળી પાદશાહો એ દિવસો ઉપર લાયકાત ધરાવનાર લોકોને ખેતાય અને ખેલાતો બક્ષતા હતા. એ પ્રમાણે એ નોરોજનો બુલંદ હીંગામ હસીખુશી સાથે લોકો ગુજરતા હતા.

બીજું જશન ફવદી'ન મહીનો અને અદી'બેહેસ્ત રોજે કરવામાં આવે છે તે રપીથ્વનનું જશન ગણાય છે. રપીથ્વન યાને ગરમીનો હીંગામ તો જન્મશેદી નોરોજના એસવા સાથેજ પડે છે, પણ ગરમી ઉપર અદી'બેહેસ્ત અમેશારપંદ મવસ્ત્રલ હોવાથી તે અમેશારપંદની આરાધના તેના નામના અદી'બેહેસ્ત રોજે કરવામાં આવે છે. ગરમીની મોસમમાં સૃષ્ટીના કાયદા પ્રમાણે દિવસ લાંબો અને રાત ટુંકી હોય છે. તેટલા માટે એ મોસમમાં દહાડાની પાંચ ગેહ યાને પાંચ ભાગ કરવામાં આવ્યા છે. એમાં રપીથ્વન ગેહ દહાડાના મધ્ય ભાગમાં આવે છે. ગરમીનો અમલ ૭ મહીના સુધી રહે છે તેટલા માટે ફવદી'ન મહીનાની શરૂઆતથી તે મેહેર મહીનાની આખેરી સુધી રપીથ્વનનો અમલ રહે છે. આવાં મહીનાની શરૂઆતથી તે રપંદમહ' મહીનાની આખેરી સુધીની મોસમ શીયાળાની મોસમ ગણાય છે. એ મોસમમાં દિવસ ટુંકા અને રાત લાંબી હોય છે. તેથી એટલા મહીના દિવસના પાંચને બહેલે ચાર ભાગ કીધેલા છે. એ પાંચ મહીના સુધી ગરમીનો અમલ નહિ હોવાને લીધે એ દિવસો ઉપર રપીથ્વન ગેહ બાજુતી નથી. રપીથ્વનનું જશન મોટું જશન ગણાય છે જે ફવદી'ન

મહીનો અને અદી'એહેસ્ત રોજ બપોરના રપીથ્વન ગેહમાં કરવામાં આવે છે. દરેક જરથોસ્તી ઉપર વરસની છ ક્રિયા કરાવવાની ફરજ રહે છે તેમાં રપીથ્વન ઇજવાની પણ ફરજ નાખેલી છે. નેરંગ-સ્તાન કેતાબમાં કહ્યું છે કે

“ધર્મનું ફરમાન છે કે રપીથ્વન ઇજ દરેક આદમીએ ગુજરેશ કરવી. એ ગુજરેશથી છુટવા માગે તો તે અણુધટ્ટું અને ગુનાહભરેલું છે.”

આ દુન્યા ઉપર સઘળી જાતની આફત લાવનાર હારેમનને ગણેલો છે. શીયાળાની રૂતુમાં ઉત્તર તરફનો પવન જેને અવસ્તામાં ધીક્કારેલો છે તે કુફી માણસો ઉપર તરેહવાર જાતના રોગના હુમલાઓ લાવે છે. એ પવન હારેમન તરફથી આવતો હોય એવું અવસ્તા જમાનાના લોકોનું મત હતું. દુન્યાની શરૂઆતમાં હારેમનની ખરાબી તોડવાને માટે રપીથ્વન ગેહમાં હોરમજદે અમેશ્સપંદેની સાથે મીનોઇ ઇજશને કરી હતી અને પહેલી રપીથ્વન ઇજ હતી એમ યુનહેહેશમાં જણાવ્યું છે. રપીથ્વન ઇજવાની મૂળ મકસદ હારેમનની ખરાબી તોડવાને માટે છે. રપીથ્વનનો એક અર્થ દક્ષીણ દીશાનો પણ થાય છે. એ રપીથ્વનની મોસમને દક્ષીણ તરફના પવન સાથે નીસંપત છે. રપીથ્વનના (દક્ષીણના) પવનને અવસ્તા જમાનાના લોકો ઉત્તમ ગણતા હતા, જ્યારે ઉત્તરના પવનને ખરાબી કરનાર ગણતા હતા.

જેમ રપીથ્વન સાથે અદી'એહેસ્ત અમેશ્સપંદને સંબંધ છે તેમ વનંત સેતારાને પણ સંબંધ છે. દાદાર હોરમજદે દુન્યાની પાસખાતીને માટે ચાર સેતારાઓને ચાર દીશાએ રાખ્યા છે તેમાં વનંત દક્ષીણ તરફનો સેતારો છે. એ વનંત સેતારાને દેવને લગતા પ્રાણીઓના નુકસાનનો અટકાવ કરનાર ગણ્યો છે. માટે વનંત યજ્ઞની આરાધના પણ રપીથ્વનના હીંગામ ઉપર કરવામાં આવે છે, જેની ક્રિયા નોરોજને દિવસે હાવન ગેહમાં કરવામાં આવે છે. એ ક્રિયામાં ફરહમેહેરમાં વનંત યજ્ઞની બાજુ ધરતાં બાજુ ધરનાર મોખેદ પોતાના હાથમાં “નવ ગરેહ” યાને નવ ગાંઠની લાકડી ધરે છે અને હારેમનને લગતી દરેક બુરી શક્તિઓનાં નામ દેતાં તે એજમતી લાકડીનો ફટકો બુરી શક્તિઓને મારવાને માટે બોંધ ઉપર ઠોકે છે. તેટલા માટે રપી-

ધ્વનની ક્રિયા કરવાની મૂળ મકસદ એજ હતી કે ખેસતાં નવાં સાલથી દુન્યામાંથી રોગ મરકીનેા ઘટાડો થાય, તે વરસમાં સારા વરસાદથી વૃષ્ટી થાય, દુકાળ અને ટીપણીની આફતો દુર થાય, દક્ષીણ તરફનો ખુશ પવન કુકી સઘળી વાતાવણુંને સાફ કરે અને તેથી માણસ-જાતની સુખશાંતીમાં વધારો થાય. તેથી દરેક જરથોસ્તીની ફરજ રહે છે કે રખીધ્વનની ક્રિયામાં લાગ લાઈ શુક્રગુન્ગરી ઇચ્છી તે પરવર-દેગાર પાસેથી તમામ લોકોની આખાદી ઇચ્છવી.

ત્રીજું જશન ખોરદાદ સાલનું ગણાય છે. જમશેદી નોરોજ “નોરોજે આમ” ગણાય છે તેમ ખોરદાદ સાલ “નોરોજે ખાસ” ગણાય છે, કારણકે આગલા વખતમાં એ દિવસ ધરાનના પાદશાહો અને અમીરોજ ખાસ કરીને રામશનીથી ગુન્ગરતા હતા. એ દહાડો આગલા વખતમાં ઘણા મોટા ખનાવોને જન્મ આપનાર ગણાયો છે, જેમાં ખાસ કરીને અશો જરથોસ્તનો જન્મ એ દિવસે થયો હતો, એજ દિવસે તેવણ ખોદા સાથની ગુફતેગોમાં રોકાયા હતા, અને એજ દિવસે તેવણ ગુસ્તારપ પાદશાહને જરથોસ્તી દીનમાં લઈ જરથોસ્તી દીન ફેલાવવાનો પાયો નાખ્યો હતો. એ ઉપરાંત ખીજ અનેક ધરાનની તવારીખને લગતા ખનાવોને જન્મ આપનાર એજ દિવસ હતો. અલખીરૂનીના લખ્યા પ્રમાણે એ દીને ધરાનના લોકો સાત જાતનો અનાજ એક રકાખીમાં વાવતા હતા અને તેમના ઉગવા ઉપરથી વરસનો પાક કેવો જશે તેનું અનુમાન કરતા હતા. એ દિવસ ખાસ કરી ધરાનમાં નાહાવાનો ગણાતો હતો કારણકે ખોરદાદ અમેશારપંદ પાણી ઉપર મંવચ્છલ હોવાથી પાણીનેા નાહી ધોમને નેક ઉપયોગ લોકો એ દીને કરતા હતા. એ નાહાવાનો ચાલ કેમ પડ્યો તેને માટે અલખીરૂની લખે છે કે શાહ જમશેદે નેહરો ખોદાવી હતી અને તે નેહરોમાં ખોરદાદ સાલને દિવસે પાણી દાખલ કીધાં હતાં. આથી પાણી લોકોને છૂટથી મળવાથી તેઓ ખુશીમાં આવી ગયાં હતાં અને નાહી ધોઈ પોતાનાં તનને સાફ કીધું હતું. ત્યાર બાદ એ દીને નાહાવાનો ચાલ લોકોમાં પડી ગયો હતો. વળી ખોરદાદ અમેશારપંદ વખતનો માલેક છે તેથી શરૂ થતાં વરસ ઉપર ખોરદાદ અમેશારપંદ માલેકો ધરાવે છે તેટલા માટે વરસના શરૂ થવા માટેની શુક્રગુન્ગરીનું જશન એ

અમેશાસ્પંદના મવક્કલ-રૌજ ખોરદાદ-રૌજે કરવામાં આવે છે. એ જશનનો સમય તમામ આલમના લોકોને સુખ, તનદરોસ્તી અને લાંબી જીંદગી મળે એવી રીતની બંદગી ગુજારવાને માટે છે. દરેક જરથોસ્તીએ ખોરદાદ સાલના દરેક ધન્યવવા જોધ્યે એમ સદેહર નામની પેહેલવી કેતાબમાં ફરમાન આપ્યું છે, કારણકે એ દીને હકતાલાની બક્ષેશથી સર્વે આદમીઓની આખાં વરસની રોજી નેમાય છે. તેથી અલખીરૂની પણ લખી જાય છે કે ધરાનીઓ એ દહાડાને “આશાનો દહાડો” કહે છે.

ચોથું જશન ક્રવદીન મહીનો અને ક્રવદીન રૌજે અશો ફરોહરોનું પડે છે, એ જશન તમામ અશો ફરોહરોનું ગણાય છે. ગયોમદ્દથી તે હાલ સુધીના અને હવે પછી આવતા સોશાયોસના જમાના સુધીના તમામ ફરોહરોનું એ જશન ગણાય છે. ખ્રીસ્તીઓના “All Saints Day” ના તેહેવારના જેવા મતલબનો આ જશનનો દહાડો ગણાય છે. એ દીવસે દરેક જરથોસ્તીએ પોતાનું ચીત રોઝી પોતાના ગુજરેલાં વહાલાંઓની યાદ જાતે કરવી જોઈએ અને તેઓની નમ્રઅતે ક્રિયાઓ કરાવવી જોઈએ.

પાંચમું જશન અદીંબેહેસ્ત મહીનો અને અદીંબેહેસ્ત રૌજનું પડે છે. એ જશનને “જશને અદીંબેહેસ્તગાન” કહે છે. ફારસી કેતાબોમાં અદીંબેહેસ્તનો અર્થ બેહેસ્તની મીસાલનો એમ કીધો છે. તેનું કારણ એ કે એ મહીનામાં વસંત રૂતુનો ખાહાર એટલો તો ખીલી નીકળતો હતો કે બાગબગીચાઓ બેહેસ્તનો ખ્યાલ આપતા હતા. ફારસી વજરકર્દમાં ‘અરદ’નો અર્થ ‘ગાવું’ કીધેલો છે, કારણ એ મહીનામાં પક્ષીઓ ઝાડો ઉપર બેસી ખુશ સરોદ ગાય છે. ફરહંગે જહાંગીરીમાં લખવા મુજબ આગલા ધરાનના પાદશાહો એ જશનના દિવસને લડાઇ ઉપર જવાનો ઠેરવતા હતા અને રખત સાથે મુલાકાત કરતા હતા. અદીંબેહેસ્ત અમેશાસ્પંદ રૌશની અને આતશ ઉપર મવક્કલ છે અને આતશ જરથોસ્તીઓનો કેબલો હોવાથી એ જશનની બુજેગીં આપણે મોટી ગણીએ છીએ.

છઠું જશન પહેલા ગાહામ્યારનું અદીંબેહેસ્ત મહીનાના ખોરશેદ રૌજે પડે છે અને દેપમેહેર રૌજ સુધીના પાંચ દીવસો ચાલુ રહે છે.

ગાહામ્યારની ક્રિયા કરાવવાની પણ દરેક જરથોસ્તી ઉપર ધર્મ ફરજ નાખેલી છે. ગાહામ્યાર પૃથવી અને તેની પેદાયશોને પ્રગટીકરણ મળવાનાં જશનો ગણાય છે, તેમજ તે રતુના જશનો પણ ગણાય છે. આફ્રીને ગાહામ્યાર પ્રમાણે દરેક પેદાયશના બનાવ્યા બાદ હોરમઝદે અમેશારપદે સાથે ગાહામ્યાર ધ્રુવ્યા હતા, તેમજ આદમીઓએ પણ એક બીજાની સાથે મળી ગાહામ્યારની ક્રિયા કરાવવી જોઈયે. ગાહામ્યારનો અર્થ એક જગ્યાએ એકઠા થવું એમ થાય છે. આગલા વખતમાં ગાહામ્યારના જશનોમાં પાદશાહથી તે ફકીર સુધાં સાથે ભેગા થઈ કાંઈ પણ તક્ષવત રાખ્યા વગર એ જશનો કરતા હતા. ગાહામ્યાર ધ્રુવ્યાની મક્સદ જુદી જુદી રતુઓમાં જે ન્યામતો મેળવ્યે છીયે તે માટે દાદારનું હેશાન માનવાની હોય છે, જેથી એવી ફરજને બાબવવાને ધણા જુના જમાનાથી જરથોસ્તીઓ દાદારનું ભેગું હેશાન માનવાને એકઠા થતા હતા, શુક્રગુઝરી કરતા હતા અને ખાસ વ આમ ભેગું ખાણું લેતા હતા. એ રીવાજને એટલો તો ચીવટપણે જરથોસ્તીઓ પાળતા હતા કે તમામ જરથોસ્તીઓ એ જશનમાં ભાગ લે છે કે નહિ તેને માટેની તકેદારી કરવાની અને ઘટે તો એ કામમાંથી અલગ રહેનારાઓને ધટતી સજા ફરમાવવાની સત્તા દસ્તુરોના હાથમાં આપવામાં આવતી હતી. તેથી તે વખતના દસ્તુરો પોતાની સત્તા ગાહામ્યારનાં કામથી અલગ રહેનારાઓને ખુદલા પાડી, ગુજરાનનાં સાધનો છીનવી લઈ અથવા તો ન્યાતબહાર મુકી બાબવતા હતા. હાલ ગાહામ્યારનાં જમણવારોની જે રીત ચાલે છે તે રીતમાં એક સુધરેલી કામનો જમણવાર તરીકે સારા ફેરફાર થવા જોઈયે. હાલનાં એવાં જમણવારોમાંથી મોભાવાળા અને આગ્રહાર લોકો દુર થઈ જાય તો તેમાં કાંઈ નવાઈ જેવું નથી. ગાહામ્યારની ચાશનીનો અર્થ ફક્ત ગાહામ્યારનું બોણું ખાવું એમ થતો નથી. પહેલી જે ફરજ દરેક જરથોસ્તીઓ ઉપર રહે છે તે જશનમાં ભાગ લેવાની અને જે પવિત્ર ભણતર ભણાય તે ધ્યાનથી સમજીને તે ક્રિયામાં મીનોષ ચાશની કરવાની છે, અને ત્યારબાદ જે મીયજદ અને ખાણું રાંધવામાં આવ્યું હોય તેની ચાશની સુલેહ અને એકદલીથી કરી ત્યાંથી છુટા પડવું જોઈયે. આટલા ગાહામ્યાર વિષેના ટુંક ખોલાસા બાદ ગાહામ્યારના પહેલાં જશનની બાબદ

ઉપર આવીશ. પહેલો ગાહામ્યાર મેદીયોજરેમનું જશન વરસના શરૂ થવા પછી ૪૫ મે દહાડે પડે છે. એ ગાહામ્યાર વસંતની રૂતુની ન્યામતોને માટે શુક્રગુજરી કરવાનું જશન છે. “મધ્યો-જરેમય”નો અર્થ લીલોતરી આવવાનો મધ્યાન વખત યાને વસંતનો મધ્યાન વખત એમ થાય છે. સદદરે જીનદેહેશ પ્રમાણે એ મધ્યો-જરેમયના વખતમાં ખોદાતાલાએ આસમાન પેદા કરીધું હતું. વીસપદ્માં એ ગાહામ્યારને “પયંધહો” યાને દુધવાળો કહેલો છે. એ મોસમને દુધવાળી કહેલી છે. એ મોસમને દુધ સાથેનો તાલુકો આપવાનું કારણ એ કે વસંતની મોસમમાં તમામ ઝાડપાનોમાં રસકસ અને દુધનો પુષ્કળ વધારો થાય છે.

સાતમું જશન ખોરદાદ મહીનો અને ખોરદાદ રોજનું પડે છે. એ જશનને “જશને ખોરદાદગાન” કહે છે. ખોરદાદ મહીનાને ‘ખાણું’ આપનાર મહીનો’ તરીકે ગણવામાં આવતો હતો, કારણકે એ મહીનામાં ઘઉં, જવ અને મેવાઓ પાકીને તૈયાર થતા હતા. ખોરદાદ અમેશારપદ્ ઝાડપાન, પેદાયશ અને પાક ઉપર મવક્ષલ છે તેથી એ જશનને દિવસે દુન્યાની આબાદી વધે એવી ખાહેશ ચાહવી.

આઠમું જશન તીર મહીનો અને ખોરશેદ રોજે મેધ્યોશેમ ગાહામ્યારનું પડે છે અને દપમેહેર રોજ સુધી ચાલુ રહે છે. એ જશન ઉનાળાની મોસમની ન્યામતોને માટે શુક્રગુજરી કરવાનું છે. “મધ્યો-શેમ” નો અર્થ ઉનાળાનો ‘મધ્ય વખત યાને બર ઉનાળો થાય છે. એ ગાહામ્યાર ઉપર દાદારે પાણી પેદા કરીધું હતું. વીસપદ્માં એ ગાહામ્યારને “વાસ્ત્રો દાતએનયેહે” યાને બર ગરમીનો, ધાસની કાપણીનો સમો ગણેલો છે. એ હીંગામને ઇંગ્રેજીમાં Summer Solstice કહે છે.

નવમું જશન તીર મહીનો અને તીર રોજે “તીરંગાન”નું પડે છે. એ હીંગામ ઉપર અનાજ પાકી તૈયાર થતો અને ત્યારબાદ તેના ભાગ કરી વહેંચી લેવામાં આવતા હતા. એ જશનની જીરગીં અસલથી ધણી ચઢતી ગણવામાં આવી છે, કારણકે એ જશનને દહાડે અક્રાસીયાય અને મીનોએહેર વચ્ચે દોસ્તી થઇ હતી. મીનોએહેર અને અક્રાસીયાય વચ્ચે પોતાના મુલકની હદ વિષે વાંધો ઉઠ્યો હતો, તેથી

અક્રાસીયાખ મોટાં લશકર સાથે ધરાન ઉપર ચઢી આવી તખરીસતાનને ઘેરો ઘાલ્યો હતો. તે વખતે મીનોએહેરની હાલત અક્રાસીયાખ સાથે જંગમાં ઉતરવા જેવી હતી નહિ અને તેથી મીનોએહેરે એવી શરતે સુલેહ કરવા ઇચ્છ્યું કે તેનો “ઔરેક્ષ” નામનો પહેલવાન “ક્ષઓથ” યાને દેમાવંદ પહાડ ઉપર ચઢી ત્યાંથી પુર્વ દીશા તરફ તીર ફેંકે અને જે જગાએ તે તીર પડે તે જગાને ધરાન તથા તુરાન વચ્ચેની હદ સમજવી. આ કરાર અક્રાસીયાખે કબ્જલ કીધો હતો. તે મુજબ ઔરેક્ષ પહેલવાને એક તીર દેમાવંદ પહાડ ઉપર ચઢીને ફેંક્યો હતો, કે જે આમદાદે ફેંકેલો બપોરના બામીયાન પહાડ આગળ પડ્યો હતો. અલખીરની એ બાબે લખે છે કે પરવરદેગારના હુકમથી પવન તે તીરને એટલો તો દુર લઇ ગયો હતો અને ફરગાહાના અને તખરીસતાન વચ્ચેની ખોરાસાનની હદ આગળ લાવી નાખ્યો હતો અને ત્યાંનાં સૈથી મોટાંમાં મોટાં ઝાડનાં થડમાં તે તીર બેઠો હતો. જ્યાંથી તીર ફેંક્યો હતો ત્યાંથી તે તેના આવી પડવાની જગ્યા વચ્ચેનું છેડું એક હજાર ફરસંગનું હતું. એ ઔરેક્ષ બાબેનો ઇસારો આપણને તીર યસ્તમાંથી પણ મળે છે. આવી રીતે ધરાન દેશનો એ તીરંગાનને દિવસે છુટકારો થવાથી લોકો એટલું તો ખુશાલીમાં આવી ગયું હતું કે એ રોજને મોટાં જશનના દિવસ તરીકે ઠરાવ્યો હતો. એ તીરંગાનનું જશન અલખીરનીના લખવા પ્રમાણે બે દિવસ પાળવામાં આવ્યું હતું. તીર રોજને નાનું તીરંગાન કહેવામાં આવતું હતું, જ્યારે ગોશ રોજને મોટું તીરંગાન કહેતા હતા. ગોશ રોજને મોટું તીરંગાન કહેવાનું કારણ એ કે તે દિવસે ઔરેક્ષે ફેંકેલો તીર પડેલો શોધી કાઢવામાં આવ્યો હતો.

તેટલા માટે હાલના જરથોશ્તીઓની પણ ફરજ છે કે આપણા વડીલોથી ચાલતાં આવેલાં એ મોટાં જશનમાં લાગ લેવો અને ઔરેક્ષ જેવા દેશહીતકારીક પુરૂષની યાદ એ દિવસ સાથે જોડાયેલી છે તે તાજ રાખવી. વળી તીર યજ્ઞ વરસાદ ઉપર મવક્કલ છે અને એ મહીનામાં મધ્ય એશીયામાં પુષ્કળ વરસાદ વરસે છે. જે આપણે પણ જમશેદી નોરોજથી ફવદીન મહીનો ગણીએ તો હીંદુસ્તાનમાં પણ એજ મહીનામાં વરસાદ વરસવો શરૂ થાય છે, કારણકે એ મહીના સાથે ઇંબ્રિજ જુન માસ આવે છે. માટે તીર યજ્ઞની આરાધના

વખતસર કરવાથી એ યજ્ઞ વરસાદ મોકલી તમામ દુન્યાની આફતને દુર કરે છે.

દસમું જશન અમરદાદ મહીનો અને અમરદાદ રોજનું ‘અમર-દાદગાન’નું પડે છે. ફરહંગે જાહાંગીરીમાં એ જશનને “જશને નીલોદ્ધરી” કહે છે. કહેવામાં આવે છે કે અમરદાદના જશનના હીંગામ ઉપર તમામ ફળો અને મેવાઓ પાકીને તૈયાર થતા હતા, તેથી અમરદાદને મીઠા મેવાઓ આપનાર ગણ્યો છે. અમરદાદ અમેશાસ્પદ ઝાડપાનનો ઉપરી ગણાય છે. એ મહીનો ભર વરસાદનો હોવાથી તમામ લીલોતરી ઉગી નીકળતી હતી.

અગીઆરમું જશન શેહરેવર મહીનો અને શેહરેવર રોજે ‘શેહરેવરગાન’નું પડે છે. પુરતાપ કેતાપમાં કહે છે કે એ મહીનામાં રમ્યત પાદશાહને જમીન વગેરેની મેહેસુલ ભરતી હતી તેથી શેહરેવરનો અર્થ ‘પાદશાહી ખજાનાનો વધારો’ એમ કાઢ્યો છે. અલખીરની કહે છે કે એ દિવસે લોકો મેજાની કરવા સાડ બેગા મળતા હતા. શેહરેવર અમેશાસ્પદ પાદશાહી અને ધાતુઓ ઉપર મવજલ છે. શેહરેવરનો અર્થ ‘પાદશાહીની મુરદનો સાહેબ’ એમ થાય છે. એ જશનને દીને જરથોસ્તીઓએ એ અમેશાસ્પદની નમ્યતે આરાધના કરાવવી અને એવી દુવા ચાહવી કે આપણા રાજકર્તા રમ્યત ઉપર મેહેરખાન રહે અને રમ્યતની મુશ્કેલીઓ દુર કરે.

બારમું જશન શેહરેવર મહીનો અને આસ્તાદ રોજ પઘતીશમ ગાહાઆરનું એસી તે અનેરાન રોજ સુધી ચાલુ રહે છે. “પઘતીશહહયેહ” નો અર્થ મેવાને ઝાડ ઉપરથી ઉતારવાની અને અનાજને કાપવાની મોસમ એમ થાય છે. એ ગાહાઆરના અવસર ઉપર દાદાર હોરમજદે જમીન પેદા કાઢી હતી. વીસપદમાં એ ગાહાઆરને “હહયેહે” કહોળ તથા મેવાની ઉત્પત્તિનો સમો ગણ્યો છે. એ ગાહાઆર પુરો થતાં ગરમીની મોસમનો અંત આવે છે.

તેરમું જશન મેહેર મહીનો અને મેહેર રોજે મેહેરગાનનું જશન પડે છે. એ જશનને ફારસીમાં “નોરોજે મીગની” એટલે વરસના મધ્ય ભાગનો નોરોજ કહે છે. જમશેદી નોરોજનું જશન જેટલી અગત્ય ધરાવે છે તેટલીજ અગત્યનું એ જશન ગણાય છે અને

જશનનો અવસર પણ આગલા વખતમાં જમશેદી નોરોજની માફક છ દીવસ પાળવામાં આવતો હતો. મેહર મહીનો અને મેહર રોજને “મેહરંગાને આમે” અને મેહર મહીનો અને રામ રોજને ‘મેહરંગાને ખાસે’ કહેવામાં આવતું હતું. જમશેદી નોરોજ ગરમીની શરૂઆત થવાનું જશન છે, જ્યારે મેહરંગાન ગરમીની આખેરી આવવાનું જશન છે. જમશેદી નોરોજ મેશ વીશુવ (vernal equinox) થવાનો વખત છે, જ્યારે મેહરંગાન તુલા વીશુવ (autumnal equinox) થવાનો વખત છે. એ મેહરંગાનનો અવસર ખ્રીસતી માસ સપ્ટેમ્બરની ૨૧ મી તારીખ ઉપર આવેલો જોઈએ કે જે વખતથી દિવસ ટુંકો થઈ રાત લાંબી થવા માંડે છે અને શીયાળો બેસે છે. તેટલા માટે મેહર મહીનો આખર થતાં આવાં મહીનાની શરૂઆતથી રપીથવન યાને ગરમીની ગેહ બંધ થાય છે અને એ દીવસો ઉપર ફક્ત ચારજ ગેહ ગણવામાં આવે છે, યાને કે ગરમી પુરી થવાથી અદી’મેહરેત અમેશારપંદનો અમલ પણ પુરો થાય છે. પણ તમે સાહેબો જોશો કે આપણી હાલની રોજ માહની ગણતરી પ્રમાણે જોતાં તો મેહર મહીનાની અધવચ્ચેથી ગરમીની શરૂઆત થાય છે અને આપણે તેમ જોઈએ છીએ, તે છતાં એ મેહર મહીનાને ગરમીની આખરીનો ગણ્યે છીએ. તેમ કરવું જાણીજોઈને જુલ કીધા બરોબર છે. આપણે એવી જુલ કરીને કમોસમમાં રપીથવનનો હીંગામ ગણ્યે છીએ અને કવખત યાને બર ઠંડીમાં અદી’મેહરેત અમેશારપંદની આરાધના કર્યે છીએ કે જેમ કરવું જોઈએ છે.

મેહરંગાનનું જશન ધણી કદીમ જમાનાથી આપણા વડવાઓ પાળતા આવ્યા હતા. મેહર યજ્ઞ બળવંત ફરેસ્તો ગણાય છે અને એ યજ્ઞદની આરાધના એક વખત ધરાન તેમજ દુન્યાના મોટા ભાગમાં થતી હતી તેથી એ જશન પણ મોટું ગણાતું હતું. મેહર યજ્ઞદની રોશની ઉપર મવજ્જલ યજ્ઞ છે, જે યજ્ઞદની બળવંત શક્તિનું બ્યાન આપણને મેહર યજ્ઞ ઉપરથી મળે છે. આગલા ધરાનના જરથોસ્તીઓ સ્નાયા, ઇમાનદાર, નીતીમાન અને સદગુણી બન્યા હતા તે મેહર યજ્ઞદની પરસ્તેશની ખુબીથી બન્યા હતા. તે વખતના જરથોસ્તીઓ મેહરની મેહર મેળવવાની મોટી કાળજી રાખતા હતા અને મેહરના

કેહેરથી ડરીને ચાલતા હતા. એ જશનની બુઝગી વળી તવારીખમાં બનેલા એક મોટા બનાવને લીધે પથ્થુ ગણાય છે, કારણકે શાહ ફરેદુન કાવેહગરની મદદથી બલેમ પાદશાહ જુહાકને એ દીને હરાવ્યો હતો. જુહાકના દોરથી રમ્યતને છોડવવાનો બનાવ આ મેહેરંગાનના જશનનો દહાડો બન્યો હતો તેથી એ જશનને ‘મેહેરંગાને આમ’ કહેલું છે, તથા મેહેર મહીનો અને રામ રોજ ફરેદુને ગાદીનશીન થઇ રમ્યતને પાછો અદલ ઇન્સાફ આપવા માંડ્યો હતો તેથી તે દીવસને ‘મેહેરંગાને ખાસ’ કહેલો છે.

અલખીરની કહે છે કે એ જશનને દિવસે મીથ્ર યાને સુરજ પહેલવહેલી દુન્યાને ‘રોશની આપી હતી તેથી એ દીવસને મેહેર કહેલો છે. એ દિવસે એવો ચાલ હતો કે પાદશાહો સુરજ અને પાર રાશીના ચક્રની આકૃતિનું તાજ પહેરતા હતા. વળી તે દિવસે ધરાનમાં મેળો ભરાતો હતો. એ દિવસે ફરેદુનને ફરેસતાઓ મદદ કરવાને આવ્યા હતા અને તેઓની મદદથી તે જુહાકને હરાવી શક્યો હતો તેથી, ત્યારબાદ એવો રવઘયો પડ્યો હતો કે મેહેરંગાનને દિવસે પામદાદને વખતે એક જોરાવર લડવઘયાને પાદશાહી મેહેલના યોગાનમાં ઉભો રાખવામાં આવતો હતો જે પરાઢીઉં ફાટતાં પોતાના જેમ અને તેમ મોટા સાદે બોલતે હતો કે “અરે તમે ફરેસતાઓ! આ દુનીયામાં નીચે આવો. દેવો અને ખરાબી કરનારાઓને મારો અને તેઓને આ દુનીયામાંથી હાંકી કહાડો.”

અશો જરથોસ્તે એ અસલ રીવાજને અનુસરીને મેહેર અને રામ રોજને મહેરંગાનના હીંગામ તરીકે પાળવાને લોકોને ફરમાવ્યું હતું એમ અલખીરની લખે છે. તેથી લોકો એ બંને દીવસોને જશન તરીકે પાળતા હતા. પાછળથી હોરમજ્દ ખીન શાપુરે મેહેરથી તે રામ રોજ સુધીના બધા દીવસો જશન તરીકે પાળવા ફરમાવ્યું હતું.

ચઉદમું જશન મેહેર મહીનો અને આસ્તાદ રોજથી અયાથ્રેમ ગાહાખ્યારનું પડે છે અને તે અનેરાન રોજ સુધી ચાલુ રહે છે. ‘અયાથ્રેમ’નો અર્થ ઉનાળાની ખલાસીનો વખત એમ થાય છે. એ ગાહાખ્યાર ઉપર દાદાર હોરમજ્દે તમામ ઝાડપાન અને વનસ્પતી પેદા કરી હતી. વીસપદ્માં એ ગાહાખ્યારને ‘ફર્યો ઉરવએએમહે’ ગરમીનો છેડો લાવનાર ગણેલો છે.

પંદરમું જશન આવાં મહીનો અને આવાં રોજનું 'આર્થાગાન'નું જશન પડે છે. આવાં નારી ફરેસતો છે અને તે પાણી ઉપર મવચ્છલ છે. જેમ મીઠાની પરસતેશ આગલા વખતમાં મોટા પાયા ઉપર ચાલતી હતી તેમ અનાહીત યાને અરદવીસુરની પણ પરસતેશ મોટા પાયા ઉપર ચાલી હતી. તેટલા માટે એ જશન પણ યુન્નેર્ગ ગણાતું હતું. એ જશન પણ ધરાનમાં જનેલા તવારીખના મોટા ખનાવને લીધે યાદગાર ગણાતું હતું. અલખીની તથા ફરહંગે જહાંગીરી ઉપરથી માલમ પડે છે કે ધરાનના રાજા જી ખીન તેહેમાસપે એ દીને અક્રાસીયાખને હરાવ્યો હતો, અને તેને નસાડી પોતે ગાદીએ બેઠો હતો. વળી એ આવાંના જશન સાથે શાહ ફરેદુનને પણ તાલુકો છે, કારણકે તેણે એ દીને સાતે કેશવરોમાં મનાદી ફેરવી, જેઓ જીહાકના દોરથી નાસતા ફરતા હતા તેઓને પાછા આવી પોતાના ધરખારનો કબજો લેવા ફરમાવ્યું હતું. આવાં મહીનો પણ વરસાદને અર્પણ કાઢેલો મહીનો છે, કારણકે એ મહીનામાં શીયાળાના વરસાદની શરૂઆત થતી હતી અને પહારો ઉપર બરફ પડવાથી પાણીના ચશ્માઓમાં વધારો થતો હતો તેથી સર્વ ખેડુતો ખેતીવાડીને માટે પાણી ભરી રાખતા હતા.

સોળામું જશન આદર મહીનો અને આદર રોજે આતશનું જશન પડે છે. એ જશન ઘેરના આતશનું ગણાય છે. બર ઠંડીમાં આતશની ગરમી ધણી અગલ ધરાવે છે. આપણી યુનહેહેશ પ્રમાણે આવાં મહીનાથી ગરમી ઓછી થઇ શીયાળો જોર પકડે છે અને દુન્યામાં દાખલ થાય છે અને રપીથવનની મીનોઇ શક્તી જમીનની ઉપરથી જમીનની નીચે જાય છે. તે ઉપરથી જોતાં ધરાનમાં આદર મહીનામાં શીયાળાનું વિશેષ જોર રહેતું હતું. તેવા વખતમાં આતશ માણસોનો ઉપયોગી દોસ્ત થઇ પડતો હતો. વળી આતશ જરથોસ્તીઓનો કેબલો હોવાથી તે ધરાનના જરથોસ્તીઓમાં કેબલા તરીકે તેમજ ઠંડીમાં ધણી અગલના દોસ્ત તરીકે ખેવડો આવકારદાયક થઇ પડતો હતો. આ ઉપરથી તમે જોશો કે આતશની આદર મહીનામાં વધારે જતન કરવાનો ચાલ ધરાનની સખત ઠંડીને સખબે પડ્યો હતો.

સત્તરમું જશન આદર મહીનો અને ફવદીન રોજે હમા અશો ફરોહરનું પડે છે. એ જશનની યુઝગી ફવદીન મહીનાના

ફવદીન રોજના જેવી છે એમ પહેલવી વંદીદાદમાં કહ્યું છે.

અદારમું જશન દયે મહીનો ને હોરમજદ રોજ દાદાર હોર-
મજદનું પડે છે. દયે એ દાદાર હોરમજદનું નામ છે તેથી એ માસમાં
હોરમજદ રોજ દાદારનું જશન ગણાય છે. આપણાં દર અઠવાડયાનો
પહેલો રોજ દાદારને અર્પણ કીધેલો છે. જે દયે-પ-આદર, દયે-પ-
મેહર અને દયે-પ-દીન યાને આદર રોજની અગાઉનો દયે, મેહર રોજની
અગાઉનો દેહ અને દીન રોજની અગાઉનો દયે છે. હોરમજદ રોજ
સાથે એ ચારો દિવસ દાદારનાં જશનના ગણાય છે તેમાં દયે મહીનો
હોરમજદ રોજને “ખુરરમ રોજ” યાને ખુશાલીનો દહાડો ગણેલો
છે. એ દિવસને માટે અલખીરની કહે છે કે ધરાનના શહેનશાહો તખ્ત
ઉપરથી એ દિવસે નીચે ઉતરતા હતા અને તમામ સફેદ પોશાક
પહેરી સફેદ સેત્રાંજ ઉપર સાદામથી બેસતા હતા. એ દિવસે પ્રધાનો
તથા દરબારીઓને પણ કારભારથી મુક્ત કરતા હતા. એ વખતે ગમે
તેવો ઉચી યા હલકી પદવીનો શખ્સ પાદશાહ સનમુખ કાંઈ પણ
અટકાય વગર જઇ શકતો હતો. વળી પાદશાહ એ દિવસે ખેડુતો તથા
દેહેકાનીઓને ખોલાવી તેઓ સાથે ખાણું લેતો હતો અને નીચલા
સખુનો કહી તેઓને તેમ કરવાનું ઉત્તેજન આપતો હતો કે:—

“આજે હું તમારા જેવો છું, હું તમારો ભાઈ છું, આ દુન્યાની
હરતી તમારા હાથે વડે થતાં કામો ઉપર ટકે છે અને એ કામની
હરતી સરકાર વડે ટકે છે. એ પ્રમાણે એક ખીજ વગર હરતી ભોગવે
નહિ. જ્યારે એમ છે તો ઘણું કરીને જેમ આએ પાદશાહી અને
ખેતી હોશંગ અને વએકરદ જેડયા ભાઈઓથી ચાલતી આવેલી છે
તેમ આપણે જેડયા ભાઈઓ છીએ.”

પાદશાહને એ દિવસે સાદાઇ દેખાડવાનું અને તાજ તખ્ત છોડ-
વાનું કારણ એ ગણાય. એ દીને પાદશાહો તેમ કરી દિવસની પાદ-
શાહી હોરમજદને સપૂદ કરતા હતા, અને પાદશાહ પોતે તેની રમ્ય-
તમાનો એક બની પોતાનું કમીનાપણું દેખાડતો હતો.

ઓગણીસમું જશન દયે મહીનો અને મેહર રોજ મેદીયા-
રેમ ગાહાગ્યારનું પડી ખેહરામ રોજ સુધી ચાલુ રહે છે. “મધ્યાધ્યમેહે”

નો અર્થ સરદી અથવા ઠંડીનો મધ્ય વખત એમ થાય છે. અવસ્તામાં ‘અમુરય’ બોલતો અર્થ હીલચાલ નહીં કરવી-એક જગાએ બેસવું એમ થાય છે, કારણકે મેદીયારેમ ગાહમ્પારના વખતમાં ઇરાનના મુલકોમાં એટલું ખરફ પડતું હતું કે લોકોને કામકાજ બંધ કરવું પડતું હતું. યુનદેહેશમાં લખે છે કે દુએ મહીનો અને બેહેરામ રોજને દહાડે હવામાં એટલી સરદી થઈ આવતી હતી કે ઘેરોમાં સગડી સળગાવ્યા વગર ચાલતું હતું નહિ. એ ગાહમ્પાર ઉપર પરવરદેગારે ગોરપદાની પેદા-યશ બનાવી હતી. વીસપદમાં એ ગાહમ્પારને “સરેઘહે” યાને જર સરદીનો હીંગામ કહ્યો છે. એ હીંગામને ઇંગ્રેજીમાં (Winter Solstice) કહે છે.

વીસમું જશન બેહેમન મહીનો અને બેહેમન રોજે ‘બેહેમન્યાન’નું જશન પડે છે. એ બેહેમન્યાનની મોસમ ઉપર એક જાતનાં ઝાડ ઉપર રાતાં અને સફેદ ફુલોનો બહાર આવે છે. એ ફુલને “યુલે બેહેમન” કરીને કહે છે. એ જશનને દીવસે એ ફુલને જરથોસ્તીઓ દુધમાં ભીંજવીને ખાતા હતા, કે જેથી હોંશ અને અસ્ખલની જ્યાદતી થાય. બહમન અમેશારપદ હોરમજદથીજ ઉતરતો અમેશારપદ છે તેથી એ જશન મોટું જશન ગણાય છે.

એકવીસમું જશન બેહેમન મહીનો અને આવાં રોજને દીવસે “જશને સદેહ”નું પડે છે. એ જશન હોશંગના જમાનાથી ચાલતું આવેલું છે પણ કાંઈક સમજાઈથી એ જશન હાલ તદન વીસરાઈ ગયું છે. એ જશન ખરપા થવાનું કારણ એમ કહેવામાં આવે છે કે હોશંગ પાદશાહ પોતાના હજુરીયાઓ સાથે જંગલ તરફ જતો હતો, તેવામાં એક મોટો અજદાહ તેને માલમ પડ્યો, જેને મારવાને હોશંગે એક મોટો પથર ફેંક્યો, પણ તે પથર અજદાહને ન લાગતાં બીજા પથર સાથે અથડયો અને તેમાંથી આતશ રોશન થઈ સદેહ નામનાં લાકડાંના કાંટા કચરામાં પડી સળગવા લાગ્યો. આ અજબ જેવા બનાવથી આતશ રોશન થયેલો જોઈ તેને આતશની પરસતેશ કરવાની ખોદાઈ બધારત માની લીધી અને તે દીનથી આતશનો કેળેલો કરવાની શરૂઆત હોશંગે એક મોટા જશન સાથે કીધી હતી, તથા એ બનાવના વારસીક દીવસને મોટા જશનનો ઠેરવવામાં આવ્યો હતો. કહેવામાં આવે

છે કે એ જશનના દીવસે ધરાનના લોકો ભેગાં મળી એક મોટા યોગા-
નમાં સદેહનાં લાકડાં એકઠાં કરી એક જગરો આતશ રોશન કરતાં
હતાં અને ત્યાં લાણીગણી મોજમજાહ કરી તથા એક સુદરે જમી પાછાં
ઘેર ફરતાં હતાં.

જશને સદેહ અને ખીજાં કેટલાંક જશનો કાંઇક કારણથી સાસાની
વંશના પાદશાહોની પાદશાહતની આગમજ પારથીયન રાજ અમલ હેઠળ
વીસરાધ ગયાં હતાં. તે જશનો પાછળથી સાસાની પાદશાહોએ સજીવન
કીધાં હતાં. અરદેશર ખામેગાનને માટે શીરદોસ્તી કહે છે કે તેણે “ખરરેહ
અરદેશીર” નામનું શેહેર વસાવ્યું હતું અને તેમાં આતશકદેહ સ્થાપી
તેમાં મેહેરંગાન અને સદેહના જશનો સજીવન કીધાં હતાં. હાલ આપણા
જરથોશ્તીઓ એ જશને સદેહને વીસારી બેઠા છે, પણ આગલા વખ-
તમાં એ જશન લોકોમાં ઘણુંજ જાણીતું અને માનીતું હતું.

આવીસમું જશન સ્પંદામંદ મહીનો અને સ્પંદામંદ રોજનું
પડે છે. સ્પંદામંદ અમેશાસ્પંદ એક નારી ફરેસ્તો ગણાય છે અને
તેને તાલુકે જમીન અને સધળી સારા ખવાસની અને લાલી સ્ત્રીઓ
છે. આરમખતીનો અર્થ ડાહપણુ થાય છે. અલખીરૂની કહે છે કે આગલા
વખતમાં એ જશન ખાસ કરીને સ્ત્રીઓનું ગણાતું હતું, જ્યારે મરદો
તેઓને છુટા હાથે બહેરો અને બેટો કરતા હતા. સ્પંદામંદ અમેશા-
સ્પંદ જમીન ઉપર મવચ્છલ હોવાથી જમીનને ખુશાલ કરવાને માટે એ
દીને નવાં ઝાડો રોપવાનો સ્વપ્નઓ હતો એમ ફરહંગે જાહાંગીરીમાં
લખ્યું છે.

અલખીરૂની લખે છે કે એ દીને પરાદીર્ઘ અને સુરજ હોગે તેની
વચમાં લોકો કાગળના ચોરસ ટુકડાઓ ઉપર નેરંગ લખી ઘેરની ત્રણ
ખાણુની ભીત ઉપર વલગાડે છે અને પાછલી ભીત ખાલી રાખે છે.
એમ કરવાના કારણમાં તેઓ એવું સમજે છે કે એક ભીત ખાલી
રાખ્યાથી ખરફસતરો અને ખરાખી કરનારા જીવજંતુઓ તે ભીત
ઉપર ચઢી ખારીને રસ્તે બહાર જાય. ભીત ચોંટાડવાની જે નેરંગનો
સાર અલખીરૂની આપે છે તેથી જુદીજ જાતની નેરંગ આપણી ખોર-
દેહ અવસ્થામાં સચવાઇ રહી છે. જે નેરંગ હાલ પણ જરથોશ્તીઓ
એ જશનને દીને ઘેરના ખાણુઓ ઉપર ચોંટાડે છે, જેની મક્સદ

પણ ખરફસતરોને હાંકી કહાડવાની હોય છે. વળી એજ દીને વેકરી (રેતી) ઇજવામાં આવે છે. તે ઇજતી વખતે પણ એક નેરંગ પદ-વામાં આવે છે અને તે ઇજેલી રેતી ઘેરોના ચારે ખુણામાં નાખવામાં આવે છે, તેમ કરવાની મતલબ પણ જુરી શક્તિઓને દુર કરવાની હોય છે.

શીયાળામાં તમામ ખરફસતરોનો સખ્ત ઠંડીને સખએ નાશ થાય છે, તેથી હારેમન એ આકૃત માણસ જાત ઉપર પાછી લાવે નહીં તેટલા માટે એવી નેરંગથી તે ખરફસતરોનો નાશ ઇચ્છવામાં આવે છે.

હમસપથમેદેમ ગાહાખ્યારના હીંગામને “અરેતો-ફરેથન” યાને દુશ-મનને મારનાર ગણેલો છે. એ દુશમનો તરીકે ૩૦ હોજ ખરાખ પેદાયશના પ્રાણીઓ જેવાં કે દેડકા, ગલેાડી, સાંપ ઇત્યાદીને ગણે છે. એરીસટોટલે સીકંદરને મેહેરંગાનનું જશન કે જયારથી શીયાળો શરૂ થાય છે અને શીયાળાને જરથોસ્તીઓ ધીક્કારે છે તે જતાં ખુશાલીથી પાળે છે તેનો સખખ જણાવતાં કહ્યું હતું કે વસંત રૂતુમાં જેરી પ્રાણીઓ થવા માંડે છે, જ્યારે શીયાળામાં તેઓ મરવા માંડે છે, તેથીજ ફક્ત શીયાળાને જરથોસ્તીઓ પસંદ કરે છે.

એ યાવીસ જશનો વીલ્યા યાદ સ્પંદામંદ મહીનો અને આસ્તાદ રોજથી દશ જશનોની હારમાળા શરૂ થાય છે. એ જશનોને આપણે ફવદેંગાનના યાને મુકતાદના દિવસો કહીએ છીએ. એ તેહેવારો ધણુ અગત્યના તેહેવારો ગણાતા આવ્યા છે. એ તેહેવારો ઉપર સર્વ જરથોસ્તીઓએ કામકાજ બાબતુએ મુખી ફરોહરની આરાધનામાં તેમજ પોતાના પાપોનો પસ્તાવો કરવામાં યુંટાયલા રહેવું નોખએ. સદદરે એહેરે તવીલમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે એ દિવસો ઉપર બંદગીથી કામો કરવા સિવાય કોઈ તરેહનું બીજું કામ નહિં કરે. અસલવારેથી જરથોસ્તીઓ એ તેહેવારના દિવસો બંદગીમાં, સખાવતમાં તથા અશો ફરોહરોની યાદ અને આરાધનામાં ગુજરતા હતા. તવારીખના દાખલા ઉપરથી જણાય છે કે પાદશાહો વટીક એ હીંગામ ઉપર રાજદારી કામોથી ફારજ રહેતા હતા. નોશોરવાનને માટે કહેવામાં આવે છે કે એ હીંગામ ઉપર રોમનાં શહેનશાહ જસદીને એક એલચી ખાતું ધરાવ ખાતે મોકલ્યું હતું, પણ એ પવિત્ર તેહેવારોને સખએ તેણે એ એલચી

ખાતાંની મુલાકાત દશ દીવસો સુધી મુલતવી રાખી હતી. એ કવદે-ગાનના પહેલા પાંચ દિવસોને 'પંજે કેક' કહેવામાં આવે છે અને છેલ્લા ગાથાના પાંચ દીવસોને 'પંજે મેહ' કહેવામાં આવે છે. કવદેગાનના દિવસો બાથે એ હીંગામ ઉપર ધણું બોલાય છે માટે લંબાણથી એ જશનોનું બ્યાન ન કરતાં હુંકર્મા હું ગાથાના છેલ્લા પાંચ દીવસોને માટે બોલીશ. ગાથાના દિવસો તે વરસની આખેરીના વધ યાને કખી-સાના પાંચ દિવસો છે. મહીનાના ત્રીસ રોજને હીસાથે વરસના ૩૬૦ દિવસો થાય છે પણ વરસના ૩૬૫ દિવસ કરવાને માટે છેલ્લા પાંચ ગાથાના દિવસો ઉમેરવામાં આવે છે. એ કખીસાનો હીંગામ ખુશાલીનો ગણાય છે. ગાથાના દિવસો બીજા દિવસો કરતાં ચઢતા ગણવાનું કારણ એ છે કે:—

(૧) ગાથાના દિવસો ઉપર તમામ જગતને પેદા કર્યા બાદ તે જગતની ખુબી ભોગવનાર આદમ જાતને પેદા કરવામાં આવ્યું હતું,

(૨) એ દિવસો આખાં વરસની કસરના હોવાથી બીજા દિવસો કરતાં ચઢીયાતા ગણાય છે,

(૩) એ દિવસો ઉપર દોજખી રવાનો છુટકો મેળવે છે,

(૪) એ દિવસો વરસના પાંચ છેલ્લા દિવસ હોવાથી તમામ પાપોનો પસ્તાવો કરવાના અને પરવરદેગારની યાદ અને ખંદગી ગુજરવાના દિવસો ગણેલા છે તેથી,

(૫) ગાથા માણસનાં રવાનને મીનોષ ખોરાક અને મીનોષ પોશાક બક્ષનાર છે તેથી,

(૬) એ દિવસો શીયાળાને કાપી પાછી વસંતની ફસલને રાહત આપે છે તેથી.

એ રીતે એ દિવસોની કુબોગી અસલથી ધણી ચઢતી ગણવામાં આવી છે. નેરંગસ્તાન કેતાબ ઉપરથી જણાય છે કે આગલા વખતમાં એ કુબોગ દીવસો ઉપર ગાથા ગાવાની ખાસ મીજલસો થતી હતી અને ગાથાનું બાણતર સમગ્ર લોકો સવાબનો હમબેરો હાંસલ કરતા હતા.

વરસનું છેલ્લું જશન કે જે જશનને વરસનાં છેલ્લા દિવસો સાથે તાલુકો છે તે હમસપથમએદમ ગાહાબ્યારનું છે. એ ગાહાબ્યારની કુબોગીને

ગાથાના દિવસો ઉપર પડવાને લીધે વધારે છે. હમસપથમએધ્યનો અર્થ રાત અને દિવસ એકસરખો થવાનો વખત એમ થાય છે. એ ગાહામ્યારના અવસર ઉપર માણસ જાતની ઉત્પત્તિ થઇ હતી. વીરપદ્માં એ ગાહામ્યારને “ઝૈરેતા-કૈરથન” યાને દુશ્મનને મારનાર અને ખરાબી કરનાર ખરફસતરોનો નાશ કરનાર એમ કહેવામાં આવે છે. એ ગાહામ્યાર અસલવારેથી બુજેર્ગ ગણાતો આવ્યો છે, કારણકે એ અવસર ઉપર પરવરદેગારે માણસજાતની પેદાયશ કીધી હતી. તેથી માણસજાત પરવરદેગારનું એ હીંગામ ઉપર વધારે આભારી રહે છે. એ ગાહામ્યાર ધણાજ ઠાઠમાઠથી નોશરવાન આદેલે કીધેલાનો દાખલો આપણી પાસે છે કે જે હીંગામ ઉપર તેણે તમામ દસ્તુર દાવરો અમીર ઉમરાવો તથા ગરીબ ગુરખાઓને એ ગાહામ્યારમાં ભાગ લેવા નોતર્યા હતા. ત્યાં તેઓની ધટતી મેહેમાનદારી કરી જર જવાહેર, ઉમદા પોશાકો અને ગાય ઢોરો તથા ઘોડાઓની બક્ષેશ કરી આશોદાદથી નવાજ્યા હતા.

વાંચનાર! આ રીતે મેં વરસના અનુક્રમે આવતાં સઘળાં જશન-નોનું બ્યાન કરવાની કોશિષ કીધી છે. મારા વાંચનારે સારી રીતે જોઇ લીધું છે કે એ જશનો આપણા ઇરાની વડીલોના માનીતા જશનો હતાં. દરેક જશન સાથે રૂતુને કાંઇ નહિ ને કાંઇ સંબંધ છે એમ પણ તમોએ જોયું છે. વળી એ જશનો સાથે તવારીખના બનાવોનો અંશ ભેળાયલો છે. એ જશનો પાળવામાં આગલા જરથોસ્તીઓ બેવડી મકસદો ધરાવતા હતા. એક તો મોટા બનાવોની યાદગારી જળવવાની અને બીજું જશનોની શુક્રગુજરી કરવાની અને યજ્ઞ અમેશારપદોની આરાધના કરવાની હતી. આગલા ઇરાનીઓ મોટા બનાવોની યાદગારી જળવવાના સ્થંભો યા ધાંધકામે ઉભાં કરતા હતા નહિં તો પણ જે મહાભારત બનાવો કદીમ જમાનામાં બની ગયા હતા, તે બનાવોની યાદદસ્ત આવાં જશનો કરી સાચવી રાખતા હતા અને પેઢેડી દર પેઢેડી તે જશનોની સમજ તેઓનાં બાળખત્ત્યાઓમાં ઉતારતા હતા. હજી સુધી આપણે પણ તે જશનો એક વારસા દાખલ સાચવી રાખ્યા છે. પણ હાલનાં જશનો દમ વગરનાં થાય છે અને કખીસો નહિં કરતા હોવાને લીધે જશનોનાં હીંગામો ઉલટાઇ ગયા છે. એ જશનોના હીંગામ ખુશનુમા દેખાડવાની, તેમને વખતસર લાવવાની

અને તેઓને યાદગાર રાખવાની જે ખંત અને ઉલટ મર્યાદા આપણા વડીલો કેટલીક સદીઓની વાત ઉપર ધરાવતા હતા, તે ખંત અને ઉલટ આજના જરથોશ્તીઓમાં સચવાઈ રહી નથી. જમશેદી નોરોજ, મેહેરંગાન, જશને સદેહ અને બીજાં જશનો કેવાં 'બુજેગ' જશનો હતાં તે જાણવાની પણ તેઓ આજે દરકાર કરતા નથી. જે પેશદાદી રીવાજો હતા તે કયાનીઓએ સાચવી રાખ્યા હતા. જે કયાની-રીવાજો હતા તે અશો જરથોશ્તે સાચવી રાખ્યા હતા તથા તે રીવાજો પ્રમાણે ચાલવાને આપણને શીખવી ગયા હતા. પારકાં રાજ્યના અમલ તો અશો જરથોશ્તની પડીના જરથોશ્તીઓમાંથી જે રીવાજો લુલામ્ ગયા તે રીવાજો સાસાની પાદશાહોએ પાછા તાજ કર્યા હતા. ત્યારે જે રીવાજો અને જશનો પેશદાદી, કયાની અને સાસાની છે તે કદીમ મર્યાદા બેટાઓના છે અને જે રસમો મર્યાદા છે તે પારસીઓના આપદાદાઓની પોતાની છે.

અથ જમ્યાદ યથ આક્રીનામી.

